T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

ROMAN BİREYLERİN TANRI ALGISI, DİNİ YÖNELİM VE UMUT DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR SAHA ARAŞTIRMASI

DOKTORA TEZİ

Beyza ATAN

BURSA – 2025

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

ROMAN BİREYLERİN TANRI ALGISI, DİNİ YÖNELİM VE UMUT DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR SAHA ARAŞTIRMASI

DOKTORA TEZİ

BEYZA ATAN

Danışman:
Prof. Dr. Mustafa Naci KULA

BURSA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda 711921001 numaralı **Beyza ATAN'ın** hazırladığı **"Roman Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması"** başlıklı **doktora tezi** ile ilgili savunma sınavı, 22/07/2025 Salı günü …… - ……..…….. saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın …….. (başarılı / başarısız) olduğuna ……..…….. (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa Naci KULA
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. İbrahim GÜRSES
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Asım YEDİYILDIZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Ayşe Burcu GÖREN
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Emre YILMAZ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

…./…./ 2025

DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:07/07/2025

Tez Başlığı / Konusu Roman Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 188 sayfalık kısmına ilişkin 07/07/2025 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
07/07/2025

Adı Soyadı:	Beyza ATAN
Öğrenci No:	711921001
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Din Psikolojisi
Statüsü:	☐ Y.Lisans ☒ Doktora

Danışman
Prof. Dr. Mustafa Naci KULA

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "Roman Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
07/07/2025

Adı Soyadı : Beyza ATAN

Öğrenci No : 711921001

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Psikolojisi

Tezin Türü: : Doktora

ÖZET

Yazar Adı Soyadı	Beyza ATAN
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	Din Psikolojisi
Tezin Niteliği	Doktora
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa Naci KULA

Roman Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması

Bu çalışma, Roman ve Roman olmayan bireylerin inancın merkezinde yer alan Tanrı'yı nasıl algıladıklarını, dini yönelimlerini ve umut düzeylerini hangi boyutlarda deneyimlediklerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızda öncelikle konuyla ilgili kavramsal analiz gerçekleştirilmiş ve teorik altyapı oluşturulmuştur. Daha sonra uygulanan ölçekler aracılığıyla elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu, 122 Roman ve 121 Roman olmayan birey olmak üzere toplam 243 kişi oluşturmaktadır. Anket formu, tesadüfî örnekleme yöntemiyle Bursa ili Yıldırım ilçesi sınırları içerisinde bulunan Beyazıt ve Selimzade mahallelerinde ikamet eden, 18 ile 80 yaş arasındaki bireylere uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmaya katılan bireylere bağımsız değişkenleri kapsayan sosyo-demografik bir anket uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler; yaş, cinsiyet, medenî durum, eğitim düzeyi, sosyoekonomik durum, aileden şiddet görme durumu, aile içi ve sosyal ilişkiler, öznel dindarlık algısı, hayata gelmekten duyulan memnuniyet ve geleceğe yönelik ümit düzeyi gibi bağımsız değişkenler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın uygulama aşamasında Tanrı Algısı Ölçeği, Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği kullanılmıştır. Bu bağlamda, Roman bireyler arasında Tanrı algısı ile dini yönelim arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın, Tanrı algısı ile umut düzeyi ve dini yönelim ile umut düzeyi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Roman olmayan bireylerde ise Tanrı algısı ile dini yönelim ve Tanrı algısı ile umut düzeyi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ancak, dini yönelim ile umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman, Tanrı Algısı, Dini Yönelim, Umut.

ABSTRACT

Name & Surname	Beyza ATAN
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Department of Philosophy and Religious Studies
Subfield	Psychology of Religion
Degree awarded	PhD
Supervisor	Prof. Dr. Mustafa Naci KULA

A Comparative Field Study On The Relationship Between Gypsy People's Perception Of God, Religious Orientation And Hope Levels

This study aims to determine how Gypsy and non-Gypsy individuals perceive God, who is at the center of belief, and to what extent they experience their religious orientation and hope levels. In our study, a conceptual analysis of the topic was first conducted, and a theoretical framework was established. Subsequently, the data obtained through the applied scales were analyzed and evaluated. The sample group of the study consists of a total of 243 individuals, including 122 Gypsy and 121 non-Gypsy participants. The questionnaire was applied to individuals aged 18 to 80 residing in the Beyazıt and Selimzade neighborhoods within the boundaries of the Yıldırım district in Bursa, using a random sampling method. As a data collection tool, a socio-demographic questionnaire encompassing the independent variables was administered to the participants in the study. The data obtained in the study were evaluated within the framework of independent variables such as age, gender, marital status, education level, socio-economic status, experience of family violence, family and social relationships, subjective perception of religiosity, satisfaction with life, and level of hope for the future. In the application phase of the study, the God Perception Scale, the Reconstructed Muslim Religious Orientation Scale, and the Dispositional Hope Scale were used. In this context, no statistically significant relationship was found between God perception and religious orientation among Gypsy individuals. However, statistically significant positive relationships were identified between God perception and hope level, as well as between religious orientation and hope level. In non-Gypsy individuals, statistically significant positive relationships were found between God perception and religious orientation, as well as between God perception and hope level. However, no statistically significant relationship was found between religious orientation and hope level.

Keywords: Gypsy, Perception of God, Religion Orientation, Hope.

ÖNSÖZ

Hindistan'dan ayrılarak dünyanın birçok yerine yayıldığı düşünülen Roman bireyler, göç ettikleri yerlerde içe dönük toplum yapılarını korumayı başarmışlardır. Ülkemizin hemen hemen her bölgesinde görülen Romanlar, özgün yaşam şekilleri, sosyal örüntüleri, giyim tarzları ve müzikleri ile dikkat çekici bir topluluk olmuştur. Tarihi süreçte Romanlar göç ettikleri bölgenin yerel halkına kısmen uyum sağlamakla birlikte, kendi kimliklerini koruyarak kültürlerini devam ettirmişlerdir. Romanların dini hayatı ve inançları kendileri hakkında az bilgiye sahip olunmasından kaynaklı birçok şehir efsanesi ve miti içinde barındırmaktadır. Bu durumu açığa çıkarmak çalışmamızı yapmamızdaki motivasyon kaynaklarımızdan birisidir. Dini yargılar insanların birbirini tanımasına ve anlamasına engel olmaktadır. Bu yargılar içe dönük toplum özelliği gösteren topluluklarda daha etkili olabilmektedir. Romanlar için de bu durum söz konusudur.

Romanların dini yaşantılarıyla ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olması bu alanda yeni bir araştırma yapma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Romanların dini inançları ve pratikleri, tarih boyunca sıklıkla yanlış anlaşılmış ve çoğu zaman önyargılara dayalı bir biçimde yorumlanmıştır. Bu tür bir çalışma, yalnızca akademik literatüre katkı sunmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal farkındalığın artmasına da önemli ölçüde hizmet edeceği düşünülmektedir. Araştırmamız, toplumda dezavantajlı olarak kabul edilen ve çeşitli alanlarda dışlanmış bir grup olan Romanlarla gerçekleştirilmiştir. Romanlarla yapılan araştırmalarda karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, grup dışındaki bir araştırmacının, bu topluluğun içine dahil olarak örneklem grubuna ulaşma sürecinde yaşadığı güçlüklerdir. Romanlar, çoğu zaman toplumun kenarında yer aldıkları için, dışarıdan bir araştırmacının güvenlerini kazanması ve onlarla etkili bir şekilde iletişim kurması zor olabilir. Bu bağlamda, bizim araştırmamızda karşılaştığımız zorlukları aşmada önemli bir faktör, devlet kurumunda çalışıyor olmamızdı. Bu durum, hem güven oluşturma hem de araştırmamızın amacını açıkça ifade etme konusunda bize avantaj sağlamıştır. Araştırmamızın toplumsal fayda amacı taşıdığına dair verdiğimiz mesaj, bu sürecin daha kolay ve verimli bir şekilde ilerlemesine olanak tanımıştır. Bu araştırmada, Roman ve Roman olmayan bireylerde Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Araştırmanın amacı, bu konulara dair yeni veriler sunarak, alana katkı sağlamaktır. Bu bağlamda, bireylerin demografik özellikleri dikkate alınarak, Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada yer alan değişkenler arasında yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, sosyoekonomik düzey, aile içi ve sosyal ilişkilerin durumu, aile içi şiddet deneyimi, öznel dindarlık, hayata gelmekten memnuniyet duyma ve geleceğe dair ümitli olma gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu değişkenlerin her birinin Tanrı algısı, bireylerin dini yönelimleri ve umut düzeyleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu, Roman ve Roman olmayan bireyler arasında karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Söz konusu karşılaştırmalı yaklaşım, Roman toplumunun Tanrı algısı, dini yönelimleri ve umut düzeylerini kavramayı mümkün kılarken; bu kavramların toplumsal dinamikler ve kültürel etkileşimler doğrultusunda nasıl biçimlendiğini ortaya koymuştur.

Araştırmamız giriş, kuramsal çerçeve, yöntem, bulgular, tartışma, sonuç ve öneriler bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemi, hipotezleri, sınırlılıkları açıklanmıştır. Araştırmanın kuramsal çerçevesinde araştırmada kullanılan terimlerin tanımları üzerinde durulmuştur. Araştırma kapsamında Tanrı algısı, dini yönelim ve umut kavramları literatür eşliğinde ele alınmıştır. Yöntem

bölümünde araştırmanın modeli, araştırmada kullanılan teknikler, ölçme araçları, araştırmanın geçerlik ve güvenirliğine yer verilmiştir. Araştırmanın bulgular bölümünde, analiz sonucu elde edilen verilere yer verilmiştir. Araştırmanın sonuç ve tartışma bölümünde araştırma kapsamında yapılan benzer çalışmaların sonuçları sunulmuştur. Araştırmanın öneriler bölümünde ileride gerçekleştirilecek yeni çalışmalara önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmamızın her adımında değerli katkılarıyla bana rehber olan, tez konusunun belirlenmesi ve yürütülmesi sürecinde bilgisi, tecrübesi, nezaketi ve anlayışıyla beni destekleyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Naci Kula'ya, doktora ders döneminde kendilerinden ders aldığım, bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalandığım saygı değer hocalarım Prof. Dr. İbrahim GÜRSES, Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK'a, doktora tez izleme komitesinde yer alan, bilgi ve tecrübeleriyle bana rehber olan değerli hocam Prof. Dr. Asım YEDİYILDIZ'a, verilerin analizinde desteklerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. İlker ERCAN'a, verilerin toplanma aşamasında çalışmama gönüllü olarak katkıda bulunan katılımcılara, her zaman yanımda olan sevgili eşime, Biricik kızıma, anneme ve ömrü tezimi tamamlamama yetmeyen rahmetli babama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Beyza ATAN

Bursa-2025

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiii**
KISALTMALAR ..... **xv**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU 4
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ 4
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 5
A. Araştırmanın Problemi ve Alt Problemleri 7
B. Araştırmanın Hipotezleri 7
IV. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI 12
V. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI 13
VI. LİTERATÜRDEKİ ARAŞTIRMALAR 13

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

I. TANIMLANAN KAVRAMLAR 22
A. Roman Kavramı 22
1. Tarihi Süreçleri 23
a. Romanların Kökeni 23
b. Romanların Hindistan'dan Çıkışı ve Dünyaya Yayılışı 25
c. Anadolu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde Romanlar 30
2. Romanların Sosyo-Kültürel Özellikleri 35
a. Türkiye'deki Romanların Genel Özellikleri 40
b. Bursa Romanları 43
3. Romanlara Dair Toplumsal Algılar 45
4. Günümüzde Roman Toplumunun Problemleri 47
5. Son Dönemde Türkiye'de Roman Politikaları 50
B. Tanrı Algısı 52
1. Psikoloji Bilimi Perspektifinden Tanrı Algısı 54
a. Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı 62
b. Korku Yönelimli Tanrı Algısı 65
2. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilikte Tanrı Algısı 68
C. Din ve Dini Yönelim 71
1. Din 71
a. Psikolojide Din Tanımları 72

2. Dini Yönelim 75
a. Dini Yönelim Biçimleri 76
(1). İç Güdümlü Dini Yönelim 78
(2). Dış Güdümlü Dini Yönelim 79
(3). Sorgulayıcı Dini Yönelim 81
(4). Katı Kuralcı Dini Yönelim 82
D. Umut 83
1. Umutsuzluk 88
2. Psikolojide Umudun Rolü 90
a. Snyder'in Umut Teorisi 96
3. Umut ve Din İlişkisi 100

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

I. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DESENİ 107
II. EVREN VE ÖRNEKLEM 107
III. ÖLÇME/VERİ TOPLAMA ARAÇLARI 108
A. Sosyo-Demografik Anket 108
B. Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ) 108
C. Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği (YYMDYÖ) 109
D. Sürekli Umut Ölçeği (SUÖ) 110
E. Verilerin Toplanması 110
IV. İSTATİSTİKSEL ANALİZ 111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

I. DEMOGRAFİK BULGULAR 113
II. TANRI ALGISI, DİNİ YÖNELİM VE UMUT ÖLÇEKLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR 119
A. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeylerine Yönelik Puan Dağılımlarının Analizi 119
B. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki Korelasyonel İlişkiler 121
C. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Yaş Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 125
D. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Cinsiyet Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 127
E. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Medeni Durum Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının İncelenmesi 133
F. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 137
G. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Sosyoekonomik Düzey Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 139
H. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Sosyal İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 140
I. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Aile İçi İlişki Düzeyine Göre Tanrı

Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 143
İ. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Şiddet Görme Durumuna Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 146
J. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Öznel Dindarlık Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 150
K. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Dünyaya Geldiğinden Memnun Olma Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 152
L. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Geleceğe Yönelik Ümit Düzeyi Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

SONUÇ VE ÖNERİLER 210

KAYNAKÇA 215

EKLER 235

EK 1: ETİK KURULU ONAYI 235
EK 2: ANKET 236
EK 3: TANRI ALGISI ÖLÇEĞİ 237
EK 4: YENİDEN YAPILANDIRILMIŞ MÜSLÜMAN DİNİ YÖNELİM ÖLÇEĞİ 238
EK 5: SÜREKLİ UMUT ÖLÇEĞİ 240

ÖZGEÇMİŞ 241

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçeklerinin Güvenirlik Analizleri 112
Tablo 2. Örneklemin Yaş Dağılımı 113
Tablo 3. Örneklemin Cinsiyet Dağılımı 114
Tablo 4. Örneklemin Medeni Durumuna Göre Dağılımı 114
Tablo 5. Örneklemin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı 115
Tablo 6. Örneklemin Sosyoekonomik Düzeye Göre Dağılımı 116
Tablo 7. Örneklemin Sosyal İlişki Durumuna Göre Dağılımı 116
Tablo 8. Örneklemin Aile İçi İlişki Durumuna Göre Dağılımı 117
Tablo 9. Örneklemin Ebeveyninden Şiddet Görme Durumuna Göre Dağılımı 117
Tablo 10. Örneklemin Öznel Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı 118
Tablo 11. Örneklemin Memnuniyet Düzeyine Göre Dağılımı 118
Tablo 12. Örneklemin Geleceğe Yönelik Ümit Düzeyine Göre Dağılımı 119
Tablo 13. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçeklerine Ait Puan Dağılımları 120
Tablo 14. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçekleri Arasındaki İlişki 121
Tablo 15. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Yaş Değişkeni Açısından İncelenmesi 126
Tablo 16. Roman Kadın ve Erkeklerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 127
Tablo 17. Roman Olmayan Kadın ve Erkeklerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 129
Tablo 18. Roman ve Roman Olmayan Kadınların Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 130
Tablo 19. Roman ve Roman Olmayan Erkeklerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 131
Tablo 20. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Boşanmış Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 133
Tablo 21. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Evli Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 134
Tablo 22. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Bekar Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması 136
Tablo 23. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Eğitim Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 137
Tablo 24. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Sosyoekonomik Düzey Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki 139
Tablo 25. Roman Bireylerin Sosyal İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar 140
Tablo 26. Roman Olmayan Bireylerin Sosyal İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar 142
Tablo 27. Roman Bireylerin Aile İçi İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar 143
Tablo 28. Roman Olmayan Bireylerin Aile İçi İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar 144
Tablo 29. Roman Bireylerin Şiddet Görme Durumuna Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar 146

Tablo 30. Roman Olmayan Bireylerin Şiddet Görme Durumuna Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar.....148
Tablo 31. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Öznel Dindarlık Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki.....150
Tablo 32. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Dünyaya Geldiğinden Memnun Olma Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki.....152
Tablo 33. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Geleceğe Yönelik Ümit Düzeyi Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki.....153

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.t. : Adı Geçen Tez
Bkz. : bakınız
b. : basım
C. : cilt
çev. : çeviren
DDY : Dışsal Dini Yönelim
drl. : derleyen
dy. : Dini Yönelim
Ed. : editör
Hz. : Hazreti
haz. : hazırlayan
İDY : İçsel Dini Yönelim
KKDY : Katı Kuralcı Dini Yönelim
Ort. : Ortalama
s. : sayfa
ss. : sayfa arası
S. : sayı
SDY : Sorgulayıcı Dini Yönelim
SUÖ : Sürekli Umut Ölçeği
TAÖ : Tanrı Algısı Ölçeği
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
YYMDYÖ : Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar Türk toplumu farklı topluluklarla birlikte uyum içerisinde yaşamayı başarmış zengin kültürel bir yapıya sahiptir. Barındırdığı kültürel çeşitlilikle birlikte ülkemiz mozaik bir yapıya sahiptir. Kültürel ve sosyolojik bir zenginlik olan bu durum, zaman zaman uyum sorunlarına da neden olabilmektedir. Modern dönemle birlikte çok seslilik, çok kültürlülük ön plana çıkmaya başlamıştır. Toplumsal yapı içerisinde Romanlara ayrılan pay maalesef ki görünür olmaktan çok uzaktır. Dezavantajlı gruplar arasında sayılan Romanları çalışmamız vasıtasıyla tanımaya çalışmak toplumumuzu bir bütün olarak daha iyi anlama çabamızın sonucudur.

Tarihteki ilk topluluklarından biri olan Romanlar içe dönük toplum yapılarını sürdürdükleri için diğer toplumlar, haklarında net bir bilgi edinememiştir. Bundan dolayı Romanlar önyargılı ifadelerle anılmış, onlar hakkında gerçek olmayan şeyler uydurulmuş ve toplum tarafından çoğu zaman dışlanmışlardır. Romanları diğer topluluklardan ırkları, dilleri veya dinleri ayırmaz. Roman bireylerin diğer topluluklardan ayrıldığı en önemli özelliği göçebe kültürünü devam ettirip, zanaatçılıkla geçimlerini sürdürmeleridir.

Romanlar eğlence hayatına düşkünlükleri, kadınların çiçekçilik ve falcılıkla uğraşmaları, ahlâkî değerlerin zayıflığı, erkeklerin vasıfsız hemen her işi yapabilmesi, hem kendilerinin hem de çocuklarının eğitimsiz olması gibi olumsuz yargılarla zihinlerde yer etmişlerdir. Romanların yaşam standartlarına erişimde yaşadıkları eşitsizlikler, yalnızca bireysel mağduriyetlerle sınırlı kalmamakta, toplumsal düzeyde sosyal dışlanma, yoksulluk ve ayrımcılık gibi çok boyutlu sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yıllarca aynı toprakları paylaştığımız Roman bireyler birçok platformda kendilerinin dışlandığını ifade etmektedir. Türkiye'de yaşayan Romanlar hakkında yapılan sözlü ve yazılı çalışmalarda genellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü ifadeler yer almaktadır. Toplumumuzun büyük bir kesimi Romanların inançsız olduğunu veya Müslüman olmadığını düşünmektedir. Hatta Romanlara kötü ahlaklı ve potansiyel suçlu gözüyle bakılmakta, onlara güvenilmemektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde Romanların, hangi toplumda yaşıyorsa o topluma ve o toplumda hakim olan dini inanca uyum sağladığı görülmektedir. Romanlar hakkında ülkemizde yapılan sosyolojik, tarihi ve dinî

çalışmaların referans noktaları çoğunlukla Avrupa kaynaklı araştırmalara dayanmaktadır. Çalışmamızda Romanların Tanrı algısını, dini yönelimlerini ortaya koyarak yanlış tanımlamaları düzeltmeyi amaçladık.

İnsan her zaman bilinmeyene ilgi duymaktadır. Tanrı kavramı da insanlık tarihinin başından beri hakkında fikir yürütülen konuların başında gelir. Tanrı'ya inanma herkes için doğal ve psikolojik bir eğilimdir. Tanrı olgusu, tüm dinlerde merkezi bir yer tutar ve diğer dini kavramlar gibi disiplinli bir yaklaşımla ele alınıp açıklığa kavuşturulması gerekir. Tanrı olgusunun düşünceye olan etkisi oldukça geniştir ve diğer olguların yeri, Tanrı'yla olan ilişkilerine göre belirlenir. Tanrı ile insan arasındaki ilişki, din ve inanç olguları her zaman ilgi uyandıran ve üzerinde en çok durulan konuların başında gelmektedir. Tanrı algısı yurt dışında yapılan birçok araştırmacının ilgisini çekmekle birlikte, ülkemizde din psikolojisi araştırmacılarının da ilgisini çekmiştir ve bu yönde çalışmalar yapılagelmektedir. İnancın kaynağı "Tanrı"dır. İnançlar bireylerin yaşamlarını şekillendiren en önemli etkenlerin başında gelmektedir.[1] Bu nedenle Tanrı algımız, yaşamımızdaki değerlerimizi, seçimlerimizi ve dünya görüşümüzü doğrudan etkileyen önemli bir unsurdur. Tanrı algısı insanların varlık nedeninin yansımış halidir. Çünkü bu algı hayatın her alanını sarmalayan bir yapıya sahiptir. İnsan maddi ve manevi yönü bulunan sosyal bir varlıktır. Kutsalla sürekli ilişki içerisindedir. İnsan-Tanrı ilişkisi söz konusu olduğunda insan Tanrı'yı aklen ve kalben algılar. Tanrı'yı anlama belirli bir şekilde gerçekleşir. Algılamada ise zihinsel bir süreç gereklidir. Bundan dolayı kutsalla kurulan her ilişki kendine özgü ve özeldir. Tanrı kavramı her bireyde farklı algılanmakla birlikte seven, affeden, koruyan, ödüllendiren gibi olumlu ve sevgi yönelimli; kuralcı, korkulan, affetmeyen, cezalandıran gibi korku yönelimli de olabilmektedir.[2]

Dinler, bireylerin yaşamlarını yönlendiren güçlü inanç temelleri sunar; bu temellerin merkezinde yer alan Tanrı algısı ise kişinin varoluşunu, ilişkilerini ve değerlerini derinden etkiler. Hayata anlam kazandıran, kişilere, olaylara ve olgulara yön veren bir olgu olan din maddi ve manevi açıdan insan hayatında yer tutan en önemli unsur, en önemli

---

1 Gordon Willard Allport, *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation* (London: The Macmillan Company, 1950), 97.

2 Emine Erdoğan, "Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örneklemi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/27 (2014), 224.

değerdir. Din, bireylerin sadece düşünce dünyasını değil, aynı zamanda ruhsal ve bedensel sağlıklarını da etkileyen güçlü bir yapıdır. Bu etki hem doğrudan hem de dolaylı yollarla geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Dindarlık, çok katmanlı bir yapıya sahip olduğundan, onu tanımlayan kişiler çoğu zaman kendi değer dünyalarına göre belirli bir yönünü ön plana çıkarma eğilimindedir. Bundan dolayı literatürde birbirinden farklı, fikir birliğine varılmamış dindarlık ölçekleri vardır. Çünkü dindarlık soyut ve çok boyutlu bir kavram olduğundan ölçülmesi de oldukça zordur. Bununla birlikte, inanç sahibi her birey, kendi dini yaşantısını dine yakınlık ya da uzaklık ekseninde bir yere konumlandırır. Dini yönelim biçimi her bireyde farklılık arz eder. Dine samimi ve içsel olarak yönelen bireyler olduğu gibi kişisel veya sosyal fayda amacıyla dine yönelen bireyler de vardır. Din kimileri için hakkında konuşulmaması gereken bir tabuyken, kimileri için din araştırılıp akıl süzgecinden geçirilen değerleri ifade eder. Bazı bireyler dini sorgulamayıp uygulamaktadır. Bazı bireyler dini sorgulayarak kabul eder. Dinin insan ruhundaki izini ve öznel yansımasını araştırıp incelemek din psikolojisinin konularından birisidir.[3]

Din umuda anlam ve değer yükler. Umudun din ile kuvvetli bir bağı ve ilişkisi vardır. Dinleri en güçlü "umut taşıyıcıları" olarak tanımlayabiliriz.[4] Dünya hayatında yaşanan her şey sonludur ve bu son ölümle birlikte gerçekleşir. Oysaki umut ölümden sonraki hayatı, ilahi adaleti de içerir, bu ise dinin alanıdır. Böylece umut yalnızca yaşanabilir gerçeklik değildir. Umut geleceğin önemli boyutlarından biridir. Çünkü insan acı çekebilir, hakkı yenebilir, zulme uğrayabilir ve en nihayetinde ölür. Buna rağmen bütün hayatının ve yaşadıklarının ötesi olduğu inancı ile öteki dünyada telafi beklentisiyle yani umuduyla huzur bulur.[5]

İnsan ve yaşadığı dünya, değişken ve tekil davranışların yaşandığı bir alan olduğu için, bu anlamda evren tek ve düz bir yaşantıdan değil, çoklu gerçeklikler alanından oluşmaktadır.[6] Olumlu veya olumsuz olsun yaşanılan her andan bir anlam dolayısıyla umut da çıkarılabileceği düşünülmektedir. Temel ihtiyaçlar dışında manevi ve ruhsal

---

3 Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 56-57.
4 Nevin Gülten, *Kierkegaard'ta Umutsuzluk, İman ve Umut* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2014), 199.
5 Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 96-97.
6 Ali Akdoğan, *Dinî Hayatı Anlama ve Yorumlama* (İstanbul: DEM Yayınları, 2007), 31.

ihtiyaçlarını gidermek için güdülenen insan bu ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde anlam ve umuda ulaşır.[7] İnançları bireylerden ayrı düşünmek oldukça zordur bundan dolayı umut kavramını bireyin inançlarından ayrı düşünmek de pek mümkün değildir. Her geçen gün daha da yalnızlaşan modern insan umudun kaynağı olan din sayesinde, hayatı anlamlandırmaya başlar.

Tanrı algısı, dini yönelim ve umut din psikolojisinin temel konularından biridir. Her üç konu da büyük oranda insan deneyimine dayanmaktadır. Din psikolojisi kapsamında yapılan çalışmalar incelendiğinde bireyin Tanrı algısının, zihinsel yapıya, kişisel özelliklere, demografik değişkenlere göre değiştiğini bilmekteyiz. Bu durum insanın dini yönelimini ve umut düzeyini de etkilemektedir.

Bir toplumu her açıdan tanımak için o toplumda yaşayan bireylerin dini yapılarını ve kültürel yaşayışlarını bilmek gerekir. Çünkü din, yalnızca bireyin inanç dünyasını değil, gündelik yaşamdan toplumsal ilişkilere kadar hayatın her alanını doğrudan ve dolaylı biçimde şekillendirir. İnsanların yaşam biçimine, düşünce ve aile yapılarına, bakış açılarına din yön verir. Tanrı tanımlarına bakarak toplum hakkında, topluma bakarak da Tanrı algısı hakkında bilgi sahibi olabiliriz.[8] Toplum onu oluşturan parçaların toplamından daha büyük bir yapıya sahiptir. Toplumu oluşturan bu parçalardan birisi de bizim çalışmamıza konu olan Roman bireylerdir.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusunu Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısının, dini yönelim ve umut ile ilişkisi oluşturmaktadır. Tanrı algısının, dini yönelim ve umutla ilişkisinin konu olarak belirleme nedeni, varoluş ve hayata takınılan tavır söz konusu olduğunda inançlı veya inançsız herkesi her zaman etkileme potansiyeli taşımasıdır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

---

7 Öznur Özdoğan, "İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji", *AÜİFD* 47/2 (2006), 130.

8 Max Weber, *Sosyoloji Yazıları: Din Sosyolojisi*, çev. Tahsin Yücel (Ankara: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991), 67.

Romanlar dünyanın birçok yerine yayılan, yerel halkla ilişkileri mesafeli olan, birçok soru işaretini içinde barındıran etnik bir grup olma özelliği taşır. Çalışmamız Bursa ili, Yıldırım ilçesinde ikamet eden Romanların sosyo-demografik yapılarını, Tanrı algılarını, dini yönelim biçimlerini ve umut düzeylerini, Roman olmayan bireylerle olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmanın amacı Tanrı algısı, dini yönelim ve umut arasında ilişki olup olmadığını tespit etmeyi taşımaktadır. Bu çalışmanın diğer amacı, araştırmaya katılan örneklem grubundaki Roman ve Roman olmayan bireylerden edinilen demografik değişkenler ile Tanrı algısı, dindarlık ve umut düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Ayrıca bahsedilen ilişkinin, demografik değişkenlerle farklılık gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ek olarak çalışma alan yazına katkı sağlamayı, toplumsal yapıya yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Romanların sosyo-kültürel ve dini yaşamı hakkında yapılan saha çalışmalarının yeterli düzeyde olmadığı düşünülmektedir. Çalışmamız alandaki bu boşluğu bir nebze de olsa doldurarak bilgi kaynağı olabilme amacı taşımaktadır.

Tanrı algısı, dindarlık ve umut çalışmaları din psikolojisinin inceleme alanları arasındadır. İçe dönük ve dezavantajlı gruplar arasında bu konuları kapsayan çalışmaların sayısının yeterli seviyede olduğu söylenemez. Yapılan literatür çalışması neticesinde Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve umut düzeyi arasındaki ilişkinin Roman ve Roman olmayan bireylerle karşılaştırıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmamız ilk olma özelliği taşımaktadır. Araştırmamız insanı anlama ve alan yazına bir katkı sağlayabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmadan elde edilen veriler, Tanrı algısı, dindarlık ve umut konularında yapılacak araştırmalara katkı sağlayabileceği gibi, dezavantajlı gruplarla ilgili çalışmalar ile din psikolojisi, psikoloji ve bu alanlarla etkileşim içinde olan diğer sosyal bilim disiplinlerine de önemli katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamız nicel bir alan araştırmasıdır. Verileri toplamak için araştırmanın amaçları doğrultusunda anket formu ve ölçekler kullanılmıştır. Araştırmamızda anket uygulama tekniğiyle mevcut durumun analizi yapılarak yorumlanması, çalışmamızın sonunda problemlerin çözümü için önerilerde bulunulması hedeflendiğinden, survey metodunun

kullanılmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Çalışma, Bursa merkezindeki Selimzade ve Beyazıt mahallelerinde yaşayan Roman ve Roman olmayan bireyler üzerinde ölçek uygulamasıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın ilk bölümünde kavramlar ele alınarak teorik zemin oluşturulmaya çalışılmış, ikinci bölümde alan araştırmasına yer verilmiştir. Araştırma paradigmasına uygun olarak kavramsal alan oluşturulurken ulusal yayınlara ve ulaşılabildiği ölçüde uluslararası yayınlara da yer verilmeye çalışılmıştır. Teorik çerçeve oluşturmak amacıyla kaynak taraması yapılarak Romanların tarihsel, sosyal, kültürel yaşantıları hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırmada iki bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde kişisel bilgi formunu oluşturmak amacıyla araştırmaya katılan örneklem grubunun demografik özellikleri hakkında sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde, geçerlik ve güvenirlik testleri yapılmış Tanrı Algısı Ölçeği, Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği olmak üzere üç farklı ölçeğe yer verilmiştir. Araştırmada ilişkisel tarama metodu yöntemine uygun olarak Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi ile yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, ekonomik durum, aileden şiddet görme durumu, aile içi ve sosyal ilişki durumu, öznel dindarlık durumu, hayat memnuniyeti ve geleceğe yönelik ümitli olma durumu ile ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda veri toplama ve değerlendirme amacıyla yararlanılan ölçeklerden elde edilen veriler SPSS veri analizi yapılarak incelenmiştir. Çalışmamızda faydalanılan ölçeklerden elde edilen veriler tablolar halinde hazırlanarak, elde edilen sonuçlar analiz edilerek yorumlanmış, önerilerde bulunulmuştur.

Görüşmeler kadınların çocuklarını getirdiği parklarda, tek katlı gecekondu tipi evlerin kapı önlerinde, mahalle kahvehanelerinde, hurda toplayan görüşmecilerimizle topladıkları malzemeleri taşıyan at arabalarının ve el arabalarının başında, dilencilik yapan görüşmecilerle dilencilik yaptıkları sokakların başında gerçekleştirilmiştir. Ölçekleri cevaplama süreleri yaklaşık 25-30 dakika kadar sürmüştür. Görüşmeler esnasında yaşanan zorluk, Roman görüşmeciler arasında okuma yazma bilmeyen bireylerin olmasından kaynaklı kendilerini ifade etmekte çekimser davranmaları

olmuştur. Tanrı algısı ve dini yönelimle ilgili ölçekler uygulanırken ölçek maddelerindeki olumsuz ifadelere tepki göstermişlerdir.

A. Araştırmanın Problemi ve Alt Problemleri

Bu araştırmanın problemi "Roman ve Roman olmayan bireyler arasında Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi arasında anlamlı bir ilişki veya farklılık olup olmadığı?" olarak belirlenmiştir. Temel problem kapsamında belirlenen alt problemler ise şunlardır:

1. Araştırmaya katılan örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
2. Araştırmaya katılan örneklem grubunun Tanrı algısı ile sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Araştırmaya katılan örneklem grubunun dini yönelimi ile sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
4. Araştırmaya katılan örneklem grubunun umut düzeyi ile sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı ile dini yönelim arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı ile umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
7. Roman ve Roman olmayan bireylerin dini yönelim biçimleri ile umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?

B. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın nicel bölümü uygulanan ölçekler ve bu doğrultuda geliştirilen hipotezlerden oluşmaktadır. Araştırmamızın ana hipotezi:

H_1: Roman bireylerde Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H_2: Roman olmayan bireylerde Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır; araştırmamız temel hipotezlerini oluşturmaktadır. Araştırmamızdaki diğer hipotezler ise:

H_{1a}: Roman bireylerin Tanrı algısı sevgi yönelimlidir.

H_{1b}: Roman bireylerin dini yönelimleri dış güdümlüdür.

H_{1c}: Roman bireylerin umut düzeyleri düşüktür.

$H_{2a:}$ Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı sevgi yönelimlidir.

$H_{2b:}$ Roman olmayan bireylerin dini yönelimleri iç güdümlüdür.

$H_{2c:}$ Roman olmayan bireylerin umut düzeyleri yüksektir.

H_3: Katılımcıların yaş değişkeni ile Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3a}: Roman bireylerde yaş arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı yükselecektir.

H_{3b}: Roman bireylerde yaş arttıkça dini yönelim yükselecektir.

H_{3c}: Roman bireylerde yaş arttıkça umut düzeyi yükselecektir.

H_{3d}: Roman olmayan bireylerde yaş arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı yükselecektir.

H_{3e}: Roman olmayan bireylerde yaş arttıkça dini yönelim yükselecektir.

H_{3f}: Roman olmayan bireylerde yaş arttıkça umut düzeyi yükselecektir.

H_4: Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi farklılaşmaktadır.

H_{4a}: Roman kadınlar, Roman erkeklere kıyasla daha yüksek sevgi yönelimli Tanrı algısına sahiptir.

H_{4b}: Roman kadınlar, Roman erkeklere kıyasla dini yönelimi daha yüksektir.

H_{4c}: Roman kadınlar, Roman erkeklere kıyasla daha yüksek umut düzeyine sahiptir.

H_{4d}: Roman olmayan kadınlar, Roman olmayan erkeklere kıyasla daha yüksek sevgi yönelimli Tanrı algısına sahiptir.

H_{4e}: Roman olmayan kadınların, Roman olmayan erkeklere kıyasla dini yönelimi daha yüksektir.

H_{4f}: Roman olmayan kadınlar, Roman olmayan erkeklere kıyasla daha yüksek umut düzeyine sahiptir.

H_5: Katılımcıların medeni durumuna göre Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi farklılaşmaktadır.

H_{5a}: Evli Roman bireylerin sevgi yönelimli Tanrı algısı, Roman olmayan evli bireylerden daha yüksektir.

H_{5b}: Evli Roman bireylerin dini yönelimi, Roman olmayan evli bireylerden daha yüksektir.

H_{5c}: Evli Roman bireylerin umut düzeyi, Roman olmayan evli bireylerden daha yüksektir.

H_{5d}: Boşanan Roman bireylerin Tanrı algısı, Roman olmayan boşanan bireylerden daha düşüktür.

H_{5e}: Boşanan Roman bireylerin dini yönelimi, Roman olmayan boşanan bireylerden daha yüksektir.

H_{5f}: Boşanan Roman bireylerin umut düzeyi, Roman olmayan boşanan bireylerden daha düşüktür.

H_{5g}: Bekar olan Roman bireylerin Tanrı algısı, Roman olmayan bekar bireylerden daha düşüktür.

H_{5h}: Bekar olan Roman bireylerin dini yönelimi, Roman olmayan bekar bireylerden daha düşüktür.

H_{5i}: Bekar olan Roman bireylerin umut düzeyi, Roman olmayan bekar bireylerden daha düşüktür.

H_6: Katılımcıların eğitim değişkeni ile Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_{6a}: Roman örneklem grubunda eğitim düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{6b}: Roman örneklem grubunda eğitim düzeyi arttıkça dini yönelim azalacaktır.

H_{6c}: Roman örneklem grubunda eğitim düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{6d}: Roman olmayan örneklem grubunda eğitim düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı azalacaktır.

H_{6e}: Roman olmayan örneklem grubunda eğitim düzeyi arttıkça dini yönelim azalacaktır.

H_{6f}: Roman olmayan örneklem grubunda eğitim düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_7: Katılımcıların sosyoekonomik düzeyi ile Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_{7a}: Roman örneklem grubunda sosyoekonomik düzey arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı azalacaktır.

H_{7b}: Roman örneklem grubunda sosyoekonomik düzey arttıkça dini yönelim azalacaktır.

H_{7c}: Roman örneklem grubunda sosyoekonomik düzey arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{7d}: Roman olmayan örneklem grubunda sosyoekonomik düzey arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı azalacaktır.

H_{7e}: Roman olmayan örneklem grubunda sosyoekonomik düzey arttıkça dini yönelim azalacaktır.

H_{7f}: Roman olmayan örneklem grubunda sosyoekonomik düzey arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_8: Katılımcıların sosyal ilişki düzeyine göre Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi farklılaşmaktadır.

H_{8a}: Roman örneklem grubunda sosyal ilişki düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{8b}: Roman örneklem grubunda sosyal ilişki düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{8c}: Roman örneklem grubunda sosyal ilişki düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{8d}: Roman olmayan örneklem grubunda sosyal ilişki düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{8e}: Roman olmayan örneklem grubunda sosyal ilişki düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{8f}: Roman olmayan örneklem grubunda sosyal ilişki düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_9: Katılımcıların aile içi ilişki düzeyine göre Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi farklılaşmaktadır.

H_{9a}: Roman örneklem grubunda aile içi ilişki düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{9b}: Roman örneklem grubunda aile içi ilişki düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{9c}: Roman örneklem grubunda aile içi ilişki düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{9d}: Roman olmayan örneklem grubunda aile içi ilişki düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{9e}: Roman olmayan örneklem grubunda aile içi ilişki düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{9f}: Roman olmayan örneklem grubunda aile içi ilişki düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{10}: Katılımcıların şiddet görme durumuna göre Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi farklılaşmaktadır.

H_{10a}: Ebeveynlerinden şiddet gören Roman bireylerin Tanrı algısı düşüktür.

H_{10b}: Ebeveynlerinden şiddet gören Roman bireylerin dini yönelimi düşüktür.

H_{10c}: Ebeveynlerinden şiddet gören Roman bireylerin umut düzeyi düşüktür.

H_{10d}: Ebeveynlerinden şiddet gören Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı düşüktür.

H_{10e}: Ebeveynlerinden şiddet gören Roman olmayan bireylerin dini yönelimi yüksektir.

H_{10f}: Ebeveynlerinden şiddet gören Roman olmayan bireylerin umut düzeyi düşüktür.

H_{11}: Katılımcıların öznel dindarlık düzeyine ile Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_{11a}: Roman örneklem grubunda öznel dindarlık düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{11b}: Roman örneklem grubunda öznel dindarlık düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{11c}: Roman örneklem grubunda öznel dindarlık düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{11d}: Roman olmayan örneklem grubunda öznel dindarlık düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{11e}: Roman olmayan örneklem grubunda öznel dindarlık düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{11f}: Roman olmayan örneklem grubunda öznel dindarlık düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{12}: Katılımcıların hayata gelmekten memnuniyet durumu ile Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_{12a}: Roman örneklem grubunda hayata gelmekten memnuniyet durumu arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{12b}: Roman örneklem grubunda hayata gelmekten memnuniyet durumu arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{12c}: Roman örneklem grubunda hayata gelmekten memnuniyet durumu arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{12d}: Roman olmayan örneklem grubunda hayata gelmekten memnuniyet durumu arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{12e}: Roman olmayan örneklem grubunda hayata gelmekten memnuniyet durumu arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{12f}: Roman olmayan örneklem grubunda hayata gelmekten memnuniyet durumu arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{13}: Katılımcıların geleceğe yönelik ümit düzeyine ile Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_{13a}: Roman örneklem grubunda geleceğe yönelik ümit düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{13b}: Roman örneklem grubunda geleceğe yönelik ümit düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{13c}: Roman örneklem grubunda geleceğe yönelik ümit düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

H_{13d}: Roman olmayan örneklem grubunda geleceğe yönelik ümit düzeyi arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı artacaktır.

H_{13e}: Roman olmayan örneklem grubunda geleceğe yönelik ümit düzeyi arttıkça dini yönelim artacaktır.

H_{13f}: Roman olmayan örneklem grubunda geleceğe yönelik ümit düzeyi arttıkça umut düzeyi artacaktır.

IV. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma Bursa ili, Yıldırım ilçesi, Beyazıt ve Selimzade mahallelerinde yaşayan Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı, dindarlıkları ve umut düzeylerinin karşılaştırılarak Müslüman Roman kimliğinin izdüşümünü incelemektedir.

Araştırma verileri 06.09.2021-31.12.2021 tarihleri arasında Bursa ili, Yıldırım ilçesi, Beyazıt ve Selimzade mahallerinde ikamet eden 243 Roman ve Roman olmayan örneklem grubundan toplanmıştır. Örneklem grubundaki bireylerin duygu, düşünce ve davranışları zamanla değişebileceği ihtimali olduğundan ölçekler uygulandığı zaman ile sınırlıdır. Belirli bir zaman diliminde uygulanan araştırmamız boylamsal olmayan kesitsel bir araştırmanın sonucunda elde edilen bilgilerle sınırlıdır.

Araştırma bulgularımız uygulama yaptığımız bu çalışma grubu için geçerlidir. Analiz sonuçlarından elde edilen veriler genelleme yapılırken temkinli olunmalıdır.

Araştırmamız veri toplama araçlarından anket tekniğiyle sınırlıdır. Örneklem grubunun Tanrı algısı ‘‘Tanrı Algısı Ölçeği’’nin maddeleriyle, dini yönelim düzeyi “Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği” maddeleriyle, umut düzeyi “Sürekli Umut Ölçeği” maddeleri ve veri toplama araçlarının geçerliği ve güvenirliği ile sınırlıdır. Tanrı algısı, dini yönelim ve umut ile ilgili bulgular, ölçeklerin ölçebilirliği ile sınırlıdır. Araştırma, anket soruları içerisinde yer alan “yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, ekonomik durum, sosyal ve aile içi ilişki durumu, anne-babadan şiddet görme durumu, öznel dindarlık düzeyi, dünyaya gelmekten memnun olma durumu, gelecekten ümitli olma durumu şeklindeki sosyo-demografik özelliklerle sınırlıdır. Araştırmamızda genel Müslüman bakışı ele alınmış olup mezhep konusuna değinilmemiştir. Tanrı algısı, dini yönelim ve umut kavramlarının farklı kültürlerde bulunması açısında evrensel olmakla birlikte, toplumsal unsurlardan etkilenmesi bakımından yerellik gösterebilen kavramlar olduğu da unutulmamalıdır.

V. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI

Araştırmada kullanılan ‘‘Tanrı Algısı Ölçeği’’ bireylerin sevgi ve korku yönelimli Tanrı algısını, “Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği” içsel, dışsal, katı kuralcı, sorgulayıcı dini yönelim düzeyini, “Sürekli Umut Ölçeği” umut düzeyini belirlemek için geçerli ölçme araçları olduğu varsayılmaktadır. Araştırmada seçilen örneklem grubunun evreni temsil ettiği varsayılmaktadır. Araştırmaya katılan örneklem grubunun anket sorularını doğru ve içten olarak cevaplandırdığı, ölçeklerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda Tanrı algısı, dini yönelim biçimi ve umut düzeyinin kişinin gerçek düşüncelerini gösterir şekilde olduğu varsayılmaktadır. Araştırmada kullanılan kaynakların teorik ve empirik araştırmalar içerdiğinden güvenilir olduğu düşünülmektedir.

VI. LİTERATÜRDEKİ ARAŞTIRMALAR

Din psikolojisi alanında Türkiye’de literatür incelendiğinde genel olarak Tanrı algısı-dindarlık ilişkisi, din-umut ilişkisi, dinin ruh sağlığına olan etkisi gibi farklı örnekler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar çocuklar, gençler ve yetişkinler olmak üzere farklı örneklem grupları üzerinde yürütülmüştür. Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi konularıyla ilgili yapılan çalışmalar şu şekildedir:

Yavuz ’un, 7-12 yaş arası çocukların dini duygu ve düşünce gelişimini ele alan çalışması bu konu kapsamında yapılmış ilk ve temel çalışmalardan biri sayılır. Araştırma sonuçlarına göre çocuklar Allah’ı her şeyi yaratan, yaşamı vareden, düzen koyucu, otorite sahibi, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan ilahi bir varlık olarak nitelemektedirler. Çocukların geneli Allah’ı her yerde ve gökte tasavvur ederken, az bir kısmı da “kalbin içinde” şeklinde tasavvur etmektedir. Bu yaş grubu çocuklarda Allah’ı insan biçimli ve egosantrik olarak algılama oranı düşüktür. Yavuz’un çalışma sonucuna göre çocuklar Allah’ı Kur’an merkezli ve soyut bir şekilde tasavvur etmişlerdir.[9]

Albayrak, ergen bireylerle yaptığı çalışmasında, aile ve okul ortamında din eğitimini baskı ve korkuya dayalı alan öğrencilerin dini inanç ve tutumlarının olumsuz yönde etkilendiğini tespit etmiştir. Ergen bireylere sevgiye dayalı mesajlarla dini değerler anlatılırken daha etkili sonuçlar alındığı ve sevginin korkudan daha fazla etkili olduğu bulgulanmıştır. Albayrak’a göre sevgi, dini hayatın duygu boyutunun en etkili mesajıdır. Sevgi mesajları ergen bireylerin Allah’a olan güvenlerini artırmaktadır. Sevgi mesajlarının Allah sevgisi puanlarını arttırdığı, cehennem azabı puanlarını ise düşürdüğü bulgulanmıştır. Korku mesajlarının da Allah sevgisi puanlarını düşürdüğü, cehennem azabı puanlarını ise yükselttiği tespit edilmiştir.[10]

Bacanlı, Konya Selçuk Üniversitesi’nde 77 öğrenci ile yaptığı araştırmasında Tanrı ile ilgili sıfatlara tüm öğrenciler “Affedici (merhametli)”, ikinci olarak “Yaratıcı” yanıtını verirken; üçüncü olarak kız öğrenciler “Güvenilir”, erkek öğrenciler ise “Güçlü” sıfatını tercih etmiştir. Örneklem grubunun hiçbiri cezalandırıcı sıfatını işaretlememiştir. Araştırma sonucuna göre örneklem grubundaki öğrenciler, Tanrı’yı ‘korkulan’ değil ‘sevilen’ özellikleriyle algılamaktadır.[11]

---

[9] Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşünenin Gelişmesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983), 72.

[10] Ahmet Albayrak, *Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995), 196.

[11] Hasan Bacanlı, "Tanrı ve Peygamber Kavramları (Selçuk Üniversitesi'nde Bir Anıştırma)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 155-163.

Öcal, 4-10 yaş arasındaki okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocuklarda Tanrı tasavvurlarını incelemiştir. Dört, beş ve altı yaş grubundaki çocuklar Tanrı'yı masal kahramanı olarak tasavvur ederken, sekiz, dokuz ve on yaşlara gelindiğinde Tanrı'nın sıfatları çevreden öğrenilenlere göre oluşmaktadır.[12]

Yapıcı, serbest çağrışım tekniği kullanarak üniversite öğrencileri arasında Allah ve kutsal kavramlarını araştırmıştır. Öğrencilerin çoğunluğu olumlu Tanrı tasavvuruna sahipken, gençlerin kendilerine öğretilen teolojik zeminde Allah'ı zati ve subuti sıfatları ile tasavvur ettiği bulgulanmıştır.[13]

Kula, çalışmasındaki engelli gençler engellilik durumlarını, Tanrı'nın yapılan yanlışlar yüzünden onları cezalandırdığı ve günahlarının bedelini ödettiği şeklinde değerlendirmişlerdir. Engelli bireyin, bu durumu anlamlandırma çabasında Allah'ın, ebeveynini veya kendisini hatalarından dolayı cezalandırdığı, ebeveynin çocuğa yönelik katı ve cezalandırıcı disiplin uygulamaları, cezalandırıcı Tanrı anlayışı gibi farklı etkenlerin neden olabileceği düşünülmektedir.[14]

Özdoğan, üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmasında, katılımcıların hem kendilerini hem de Allah ile ilişkilerini korku temelli algıladıkları saptanmıştır. Öğrencilere göre hayat bir sınav yeridir, bundan dolayı daha gergin ve stresli hissetmektedirler. Sevgi odaklı bir Allah anlayışına sahip olan öğrencilerde, kendilerine dair algılarıyla Allah tasavvurları arasında bir paralellik saptanmıştır.[15]

Kuşat, 14-18 yaş arasındaki gençlerin Tanrı tasavvurunu araştırmıştır. Ergenler Tanrı'nın merhametli, bağışlayıcı, yaratıcı, her şeyin sahibi olduğu niteliklerine daha çok katılırlarken, Tanrı'nın cezalandıran, istediği gibi davranan özelliklerini ise daha az düşünmektedir. Örneklem grubundaki genç kızlar Tanrı'nın koruyucu ve yakın olduğunu,

---

[12] Mustafa Öcal, "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 59-80.

[13] Asım Yapıcı, ''Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği'', *Değerler Eğitimi Dergisi* 2 (2004), 169-206.

[14] Naci Kula, "Gençlerde Izdırap Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II* (2003) 107.

[15] Öznur Özdoğan, "İnsan-Allah İlişkisi*", Dini Araştırmalar* 6 (Haziran 2005), 135-162.

genç erkekler ise Tanrı'nın güçlü oluşu ve cezalandırıcı özelliklerini daha fazla düşünmektedir.[16]

Yıldız, ilköğretim öğrencileriyle yürüttüğü çalışmasında Piaget'in gelişim kuramı kapsamında 7-11 ve 13-15 yaş olarak öğrencileri iki grupta değerlendirmiştir. Bu çalışmada ilköğretim çocuklarında Allah tasavvurunun gelişimi ve yaşla ilişkisi incelenmiştir. Yaş düzeyi küçük olan öğrenciler Allah'ı insan biçimci ve somut özelliklerle tasavvur ederken yaş grubu büyük olan öğrencilerde bu algı soyut bir hal almıştır. Ayrıca küçük yaş grubu öğrencileri Allah'ı daha fazla cezalandıran olarak algılarken, büyük yaş grubundaki öğrenciler Allah'ı daha fazla bağışlayan olarak algıladığı tespit edilmiştir.[17]

Gündüz, anaokulu öğrencilerinin Allah tasavvuru ve aile yapısı arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmasında örneklem grubuna Allah'tan korkup korkulmadığı sorulmuş ve bunun nedenleri araştırılmıştır. Çocukların %64,1'i Allah'tan korktuğunu ifade ederken, korkmadığını söyleyenlerin oranı %34,8'dir. Allah'tan korktuğunu söyleyenlerden %26,6'lık grup bunun sebebi olarak Allah'ın kendilerini cehennemle cezalandırma ihtimali olduğunu belirtmişlerdir. Çocuklardan %96,9'u Allah'ın insanları sevdiğini ifade ederken, %2'si Allah'ın insanları sevmediğini söylemiştir. Allah'ın insanları sevdiğini ifade eden öğrencilerin geneli bunun sebebi olarak uslu durmak ve iyilik yapmak gibi şartlı bir sevgi anlayışıyla cevaplandırmışlardır.[18]

Güler'in, çalışmasında yetişkinlerin Tanrı algısı ile benlik algıları arasındaki ilişki incelenmiş araştırma sonucuna göre Tanrı algısı ile benlik algısı arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip olan bireyler kendilerini daha olumlu algılarken, korku yönelimli Tanrı algısına sahip olan bireyler ise kendisini daha olumsuz olarak algılamaktadır. Çalışma sonucuna göre Tanrı algısı ile günahkârlık duygusu arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki

---

[16] Ali Kuşat, *Ergenlerde Tanrı Tasavvuru, (Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi),* (Ankara: Karahan Kitabevi, 2006), 85-86.

[17] Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Gelişimi*, (İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 52.

[18] Fatma Gündüz, *Okulöncesi Dönem Çocuğunda Din Tasavvurlarına Psikolojik Bir Yaklaşım* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007), 45.

bulgulanmıştır. Yani korku yönelimli Tanrı algısının, bireylerdeki günahkârlık duygusunu etkilediği söylenebilir.[19]

Kartopu, Tanrı kavramını olumlu olarak algılayanların yaşamı sürdürme nedeni ve hayata bağlılıklarını, Tanrı kavramını olumsuz olarak algılayanlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Çocukluk döneminde olumlu Tanrı anlatısına sahip kişilerin, olumsuz anlatıyla büyüyen kişilere göre yaşamı sürdürme nedenleri ve hayata bağlılıkları daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.[20]

Benson ve Spilka, çalışmalarını Tanrı tasavvurunun özsaygı ve denetim odağıyla olan ilişkisi üzerine yapmışlardır. Çalışma sonucuna göre olumlu Tanrı tasavvuru ile olumlu benlik imajı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.[21]

Roof ve Roof, Amerikan protestanlarla yaptıkları çalışmada bireylerin Tanrı kavramlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre, örneklemin %87'si Tanrı'yı "Yaratıcı - Creator", %76'sı "İyileştirici - Healer", %68'i "Dost - Friend", %68'i "Baba - Father", %67'si "İsa - Redeemer", %64'ü "Sahip - Master", %60'ı "Sevgili - Lover", %58'i "Kral - King", %52'si "Yargılayan - Judge" ve %50'si de "Kurtarıcı - Liberator" olarak düşünmektedir. Katoliklerde ise bu oranlar biraz daha düşük bulgulanmıştır.[22]

Hutsebaut ve Verhoeven, Belçika'da bulunan Katolik bir üniversitenin 1438 öğrencisine "Tanrı sizin için ne anlam ifade ediyor?" sorusunu yöneltmişlerdir. Bazı öğrenciler Tanrı'yı, ilişki kurabildikleri "kişi-insan" olarak tasavvur etmektedir. Örneklemin %30'u "Tanrı bir dosttur, babadır, seven, yakın ve affedicidir"; %20,5'i belirsiz, kapalı cevaplar; %19,4'ü "Tanrı çok güçlüdür, her şeyi bilir, esrarlı ve tanımlanamazdır"; %14,8'i "Her

---

[19] Özlem Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu (Yetişkin Örneklem),* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007), 138.

[20] Saffet Kartopu, "Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/2 (Winter 2014), 900-901.

[21] Peter Benson – Bernard Spilka, "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control", *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (1973), 299.

[22] Clark Wade Roof - Jennifer L. Roof, "Review of the Polls: Images of God Among Americans", *Journal for the Scientific Study of Religion* 23/2 (1984), 201-205.

şeyde bulunan, içimdeki güç, adalet ve sevgiyle yaşamımın en derin boyutu" cevabını vermiştir.[23]

Ünal Kimter, çalışmasını Dokuz Eylül ve Ege Üniversitesi'ndeki 406 öğrenci üzerinde yürütmüştür. Ünal, dindarlık ve umut arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucunu tespit etmiştir. Dindarlık ile umut arasında anlamlı ve doğrusal bir ilişki olduğu; dini inanç, ibadet ve dua pratiklerinin geleceğe yönelik iyimser bir bakış açısı kazandırmada oldukça etkili olduğu sonucunu bulgulamıştır.[24]

Yoğurtçu, araştırmasını, İstanbul'da yaşayan ve rastlantısal olarak seçilen 300 yetişkin birey üzerinde yürütmüştür. Özsaygı ile dindarlık arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yükseldikçe bireylerin öz saygı düzeyinin düşmeye başladığı sonucuna ulaşılmıştır. Dindarlık ile umutsuzluk ve kaygı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.[25]

Yapıcı üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı ve din hakkındaki görüşleri hakkında bir çalışma yapmıştır. Allah ile içsel temas kuran, Allah'a sığınıp ona dayanan, Allah'ı sürekli hatırlayan gençlerin ruh sağlığının kendileri gibi olmayan öğrencilere göre daha iyi olduğu bulunmuştur. Güçsüzlüğünün, acziyetinin ve çaresizliğinin farkında olan, Allah'tan yardım ve destek isteyen gençlerin stres, depresyon ve umutsuzluk durumlarıyla daha kolay başa çıktıkları, intihar ihtimallerinin ise daha düşük olduğu görülmüştür.[26]

Koenig, 2000 senesinden önce yapılan 700 çalışmanın 500'ünde (%71) din ile ruh ve beden sağlığı arasında olumlu bir ilişki tespit edildiğini belirtmektedir. Bu analizlere göre; 93 çalışmanın 60'ında, dindarlık seviyesi yükseldikçe depresyona girme oranının azaldığı, depresyonda olan kişilerin ise dindarlık seviyesi yükseldikçe daha hızlı

---

[23] Dirk Hutsebaut ve Dominic Verhoeven, "Studying Dimensions of God Representation: Choosing Closed or Open-Ended Research Questions", *The International Journal for the Psychology of Religion* 5/1 (1995), 49-60.

[24] Nurten Ünal, *Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998), 148.

[25] Fatma Yoğurtçu, *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 71.

[26] Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2007), 124.

iyileştikleri; 69 çalışmanın 35'inde kaygı düzeylerinin azaldığı; 114 çalışmadan 94'ünde psikolojik açıdan iyimser ve daha ümitli oldukları; 38 çalışmadan 35'inde evlilik hayatlarında daha mutlu olup çiftlerin birbirleriyle iyi geçindikleri sonucuna ulaşılmıştır.[27]

Kızılgeçit, çalışmasında umutsuzluk düzeyi ve dini inanç düzeyi arasında anlamlı ve ters yönde bir ilişki tespit etmiştir.[28]

Dağcı'nın, çalışmasında ise dindarlık ve umut düzeyi arasında aynı yönde, anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır.[29]

Kandemir, çalışmasında içsel dini motivasyon ve umut düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Yapılan çalışmalar da göstermektedir ki dindarlık umut düzeyini yordayan güçlü bir etkendir.[30]

Snyder ve arkadaşlarının, araştırmasında umut düzeyinin yüksek olması akademik başarıyı olumlu bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Umut düzeyinin, öğrencilerin hedeflerine ulaşmak için gerekli yolları oluşturma (pathways) ve bu yolları gerçekleştirme motivasyonunu (agency) içerdiği belirtilmiştir.[31]

Snyder ve arkadaşları, umut düzeyleri düşük ve yüksek olan öğrencilerin başarı düzeylerini karşılaştırmıştır. Umut düzeyi yüksek olan öğrencilerin, hedeflerine odaklanan, yüksek özgüvene sahip, depresif semptomların düşük olduğunu tespit etmişlerdir.[32]

---

27 Harold G. Koenig, "Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice", *Southern Medical Journal* 97/12 (2004), 1199.

28 Muhammed Kızılgeçit, *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 215.

29 Abdullah Dağcı, *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 86.

30 Fatih Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 191.

31 Lewis A. Curry vd, "Role of Hope in Academic and Sport Achievement", *Journal of Personality And Social Psychology* 73/6 (1997), 1258.

32 Charles Richard "Rick" Snyder vd, "Hope Theory: A Member of the Positive Psychology Family", *Handbook of Positive Psychology*, ed. Charles Richard Snyder - Shane J. Lopez, (New York: Oxford University Press, 2002), 265.

Alberto ve Joyner tarafından gerçekleştirilen çalışma, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH) olan bireylerin umut, iyimserlik ve özbakım düzeylerini incelemiştir. Umut ve iyimserlik düzeyleri ile özbakım davranışları arasında anlamlı ve olumlu ilişkiler bulunmuştur.[33]

Wong ve Lim, umut ve iyimserlikle ilgili araştırmalarında, umutlu ve iyimser lise öğrencilerinin depresyon düzeylerinde bir azalma, yaşam memnuniyeti düzeylerinde ise artış gözlemlenmiştir. Bu durum öğrencilerin psikolojik iyilik halleri ve genel yaşam kaliteleri açısından daha olumlu bir tablo ortaya koymuştur.[34]

Demirbozan'ın araştırmasında, Sünni gelenekle özdeşleşen Roman katılımcıların iman esaslarına güçlü bir bağlılık sergiledikleri görülmüştür. Katılımcılar, peygamberlere dair bilgilerini Kur'an kıssalarıyla temellendirirken, bireysel ibadetleri yerine getirme konusunda da yüksek bir motivasyon göstermişlerdir.[35]

Güneşçelik'in çalışmasına göre, Balıkesir Romanlarının tümü Sünni inanca mensuptur. İç kesimlerde farz ibadetler yaygın şekilde yerine getirilirken, sahil kesiminde dini pratikler daha zayıftır.[36]

Kuzu'nun çalışmasında Allah'a ve peygamberlere inanmamanın günah olduğuna dair inanç, Roman katılımcıların %90'ında görülürken, hırsızlık, adam öldürme, içki içme, kumar oynama, zina yapma ve büyü ile muska yaptırmanın büyük günah sayıldığı inancı %85 ile %90 arasında bir oranla kabul edilmiştir. Öte yandan, Roman olmayan biriyle evlenmenin büyük günah ve dışlanma olarak kabul edildiği görüşü ise %75'lik bir çoğunluk tarafından doğru bulunmamaktadır.[37]

---

[33] June Alberto – Barry Joyner, "Hope, Optimism, and Self-care Among Better Breathers Support Group Members With Chronic Obstructive Pulmonary Disease", *Applied Nursing Research* 21/4 (2008), 212.

[34] Shyh Shin Wong - Timothhy Lim, "Hope versus Optimism in Singaporean Adolescents: Contributions to Depression and Life Satisfaction", *Personality and Individual Differences* 46/5-6 (2009), 648.

[35] Emirhan Demirbozan, *Roman Vatandaşlarda Dindarlık, Gelenekler ve Dışlanmanın İzdüşümleri: Balıkesir/Altıeylül İlçesi Örneği* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 225.

[36] Zeynep Güneşçelik, *Balıkesir Romanlarının Halkbilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstirüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 266.

[37] Necmettin Kuzu, *Düzce'deki Roman Vatandaşlarımızın Dini Tutum ve Davranışları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 169.

Balcıoğlu'nun çalışmasında, Erenler'deki Romanların dini inanç ve uygulamalarının çevre toplumla büyük ölçüde örtüştüğü saptanmıştır. Tüm katılımcıların İslam inancına mensup olduğu; Allah'ın birliğine, Hz. Muhammed'in son peygamberliğine, meleklere, kutsal kitaplara ve ahiret gününe güçlü bir iman besledikleri görülmüştür.[38]

Şan'ın çalışmasında, 19 Roman katılımcının ifadeleri doğrultusunda din ve kimlik temaları analiz edilmiştir. Katılımcıların tamamı Allah'a inandıklarını belirtmiş, dindarlığı ise ibadetler ve ilahi buyruklara bağlılıkla tanımlamışlardır. Dinî bilgi kaynağı olarak Kur'an, sünnet ve aile içi eğitim öne çıkarken, sınırlı sayıda katılımcı yalnızca kutsal metinleri esas aldığını ifade etmiştir.[39]

[38] İsa Balcıoğlu, *Erenler İlçesindeki Roman Vatandaşların Dini Tutum ve Davranışları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 126.

[39] Aynur Şan, *Çanakkale Romanlarının Dini Kimlik ve İnançları Üzerine Bir Araştırma* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 42.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

I. TANIMLANAN KAVRAMLAR

Bu bölümde tezin konu kapsamı dahilinde yer alan temel kavramlara ilişkin kuramsal çerçeve sunulacaktır.

A. Roman Kavramı

Tarihsel süreçte Romanlar farklı isimlerle anılmış ve değişik şekillerde tanımlanmışlardır. Kendilerine has kültürleriyle adlarından söz ettiren ve diğer toplumların dikkatini çeken bir topluluk olma özelliğini hala korumaktadırlar. Onlara verilen isimler, takılan ünvanlar veya lakaplar genellikle aşağılayıcı ve küçültücü anlamlar taşımaktadır. Romanların meslekleri, kültürleri ve inançları eleştiri konusu olmuştur. Roman bireylerin etimolojisinde birçok teorinin olma nedeni onların göçebe olmalarından dolayı haklarında yeterli yazılı belgenin olmamasıdır.

Romanlara verilen isimler zamana, mekâna ve kültüre göre değişiklik gösterebilmektedir. En yaygın olarak kullanılan isimlerden bir tanesi Kıpti diğeri ise Rom'dur. Genellikle Anadolu'da kullanılan Kıpti adı Ortaçağ'da yaygın olan maniheist mezhebinden geldiği bilinmektedir.[40] Rom adı ise daha çok doğu Avrupalılar tarafından kullanılmaktadır.[41] Romanların kullandığı Romani dilinden Roman kelimesi türetilmiştir.

''Çenk" veya "çing" kökünden türetilen "Çingene" kelimesi bu haliyle ilk kez Türkler tarafından kullanılmıştır. "Çeng", kanuna benzer şekilde dik olarak tutulup çalınan bir çeşit saz anlamına gelmektedir. "Çengi'' çeng adı verilen sazı çalan kişi veya oyuncu kız (dansöz) anlamlarına gelmektedir.[42] D. Mehmet Doğan'ın hazırladığı "Büyük Türkçe Sözlük"te "Çingene" maddesi: "1. Dünyanın birçok yerine Hindistan'dan yayıldıkları

[40] Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 4.
[41] Ali Aktaş, *Kültürel Renkleriyle Sakarya* (Sakarya: Adapazarı Merkez Belediyesi Kültür Yayınları, 2008), 958.
[42] Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri*, 8.

sanılan, esmer renkli, elek, kalbur gibi ufak tefek şeyler imâl ederek, çalgıcılık ve falcılık yaparak geçinen kavim, kıptî. 2. Yüzsüz, arsız, hayırsız, çığırtkan kimse. 3. Hasis, cimri." olarak açıklanmaktadır.[43] Aynı sözlükte çingene kelimesiyle birlikte kullanılan deyimler ise: Çingene çalıp Kürt oynamak: Gürültülü ve kimin ne yaptığı belli olmayan yer. Çingene çorbası: Birçok kişinin karıştığı mesele. Çingene düğünü: Çok gürültülü ve intizamsız toplantı. Çingeneleşmek: Çingene gibi hareket etmek, yüzsüzleşmek, arsızlaşmak; cimrileşmek. Çingenelik: Çingene olma hali, yüzsüzlük, arsızlık, cimrilik, hasislik gibi anlamlara gelmektedir. Günümüz toplumu Çingene kelimesini "alaya almak", "kötü lakap kullanmak" ve "ayıplamak" anlamlarında kullanmaktadır. Çingene kelimesine Roman olmayanların yüklediği aşağılama içeren anlamlardan dolayı, Türkiye'de yaşayan Romanların kendilerini "Roman" olarak tanımlamaları, hem bir kimlik inşası hem de ayrımcılığa karşı bir duruş biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Romanları isimlendiren kelimelerin hepsi Roman olmayanlar tarafından bulunmuştur. Fakat Roman kelimesi grubun kendisi tarafından üretilen ve tarihsel bağlamda kendilerini adlandıran bir kelime olma özelliği taşımaktadır. Romanların uluslararası örgütlenmelerinden biri olan Dünya Roman Kongresi 1971 yılından düzenlenmiştir. Bu kongrede de bu grubu adlandırmak için Roman kelimesi tercih edilmiştir. Roman ismi, 1971 yılında Londra'da düzenlenen Dünya Roman Kongresi'nin açılış töreninde, çeşitli Çingene topluluklarını aynı terim altında toplayabilme amacıyla seçilmiş ve o tarihten bu yana da yaygın bir terim olarak kullanılmaktadır.[44]

1. Tarihi Süreçleri

a. Romanların Kökeni

Romanların tarihini tespit etmek diğer göçmen toplumlarda olduğu gibi oldukça güçtür. Dünyanın birçok bölgesine yayılmalarına rağmen Romanların yazılı bir tarihinin olmadığı bilinmektedir. Romanların tarihi Roman bireyler tarafından değil, Roman

[43] D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Yeni Şafak, 1996), "Çingene", 203.
[44] Emirhan Demirbozan, *Roman Vatandaşlarda Dindarlık, Gelenekler ve Dışlanmanın İzdüşümleri: Balıkesir/Altıeylül İlçesi Örneği* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 16.

olmayan araştırmacılar tarafından yazılmıştır.[45] Romanların kökenleri kapsamında yapılan teoriler genellikle dilbilimsel çalışmalara ve kültürel antropoloji verilerine dayanmaktadır.

Romanların dünya nüfusu genelinde 8 ile 12 milyon arasında olduğu varsayılmaktadır. Romanlar ilk önce Hindistan'ın kuzeyinden, daha sonra on beşinci yüzyılda Macaristan ve Moldovya topraklarından çeşitli bölgelere göç etmişlerdir.[46] Romanların Hindistan'ın hangi bölgesinde yaşadıkları, neden ve ne zaman göç etmeye başladıkları, kökeni gibi konularda araştırmacılar net bir bilgi verememektedir. Birçok araştırmacının tarihsel tespitine göre Romanlar miladî beşinci yüzyıldan beri göç etmeye başlayan ve bu şekilde yaşayan bir topluluktur. Romanlar hakkında çalışma yapan bilim insanları Romanların Hindistan kökenli olduğu savını ileri sürmektedir. İki yüz yıldır Romanların dili üzerine yapılan çalışmalar ve karşılaştırmalar onların Hintçe ağırlıklı dile sahip olduğunu göstermektedir. Günümüzde yapılan antropolojik, filolojik ve etnolojik çalışmalar Romanların Hindistan kökenli olduğu kanaatinde birleşmektedir.[47]

Romanların Mısır kökenli olduğu görüşü onlar hakkındaki yaygın savlardan diğeridir. Gypsy kelimesi Mısırlı anlamını karşılayan Egypt kökünden türemiştir. Osmanlı kayıtlarında Kıpti olarak geçen bu kelime farklı dillerdeki karşılığı ise; Gitano (İspanyolca), Zigeuner (Almanca), Gitan (Fransızca), Gupti (Bulgarca) gibi kelimelerle ifade edilmektedir.[48] Bizans'tan Yunanistan'a göç eden Romanlardan bazıları o günkü yaygın adıyla Küçük Mısır'dan buraya geldiklerini söylemeleri onların Mısırlı olduklarına olan görüşün kaynağı olarak gösterilmektedir. Küçük Mısır bugün Yunanistan'ın Epir Bölgesi'nin karşılığıdır. Bundan dolayı Romanlar Avrupa'da Mısırlı olarak da anılmaktadır.[49]

---

45 Demirbozan, *Roman Vatandaşlarda Dindarlık, Gelenekler ve Dışlanmanın İzdüşümleri*, 34.
46 *Büyük Larousse*, ed. Ercan Arıklı, Cilt V. (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986), s. 2737
47 Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 4.
48 Dougles T. Kenrick, ''The Evolutionary Psychology of Human Social Development: Prospects and Progress'' *Evolution and Social Psychology,* ed. Mark Schaller vd. (2006), 72.
49 Kenrick, ''The Evolutionary Psychology of Human Social Development'', 29-52.

b. Romanların Hindistan'dan Çıkışı ve Dünyaya Yayılışı

Dördüncü ve on birinci yüzyıllar arasında Romanlar anavatanları olan Hindistan'dan büyük göç hareketleriyle İran'a doğru rota çizmişlerdir. Göç hareketlerinin ortak sebepleri olarak; Gazne Devleti'nin fetih politikası sonucu ülkede oluşan gerilim ve kırılganlıklar gösterilmektedir. Müslümanların fetih hareketleri sonucu Hindistan bölgesinde gerginlikler yaşanmaya başlanmıştır.[50] Birçok Roman bunun üzerine, Kuzey Hindistan'dan güvenli bölge olarak bildikleri İran'a gelmiştir. Araştırmacılar Romanların Hindistan'dan neden göç ettiği sorusuna karşılık bu savı savunur. Gaznelilerin başkenti Afganistan'ın Gazne şehridir. Lider olan Gazneli Mahmud 1001-1026 yılları arasında Hindistan'ın kuzey batısını ilk hedef noktası olarak belirlemiş, Hindu Shahi Hanedanlığı'na on yedi farklı sefer düzenlemiştir.[51] Bu seferler sonucu Gaznelilerin hüküm bölgesi Keşmir'e kadar genişlemiştir. Gazneliler Hindistan'a seferler yaptığı zaman askeri baskılar da kurmaya başlamıştır. Bunun sonucu Romanlar Hindistan'dan İran'a gelmiştir.[52] Araplar ve İranlılar arasındaki savaşta Romanlar ilk önce İran hükümdarının daha sonra ise Arapların yanında yer almıştır. Savaş bitince de Basra'ya yerleşmişlerdir. Roman göçleri artınca Dicle Irmağı kenarına yerleşim başlamıştır.[53]

Romanlar birçok nedenden dolayı küçük topluluklar halinde atalarının topraklarını terk ederek Avrupa yollarına koyulmuşlardır. Ak Hunların (Eftaliler) beşinci ve altıncı yüzyılda Orta Asya'dan başlayan akınları sebebiyle bu göçlerin ivme kazandığı sanılmaktadır.[54] Yapılan kitlesel göçler sonucu toplumsal ve ekonomik kriz eş zamanlı gerçekleşmiştir.[55] Romanların iki anayol ve üç farklı güzargah kullanarak Avrupa'ya göç ettikleri genel olarak kabul edilmektedir. Doğu yolu olan Ermenistan ve Anadolu, batı yolu olan Mısır üzerinden harekete başlamışlardır.

---

[50] Mehmet Sedat Talay, *Gaznelilerin Hindistan Politikası* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 32.

[51] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti, Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1987), 98.

[52] J. Mroz, *The Psychological Dimension of the Novel: Understanding Characters, Relationships, and Motivation* (1992), 40.

[53] Angus Fraser, *The Gypsies (Çingeneler)* çev. İlkin İnanç (İstanbul: Homer Kitabevi, 2005), 37.

[54] Enver Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973), 41.

[55] Yohanan Friedmann, "The Origins and Significance of the Islamic Conquest of Sind", *Journal of the American Oriental Society* 89/1 (1969), 100.

Romanların bir bölümü anavatanlarını dokuzuncu ve onuncu yüzyılda terkettikten sonra İran üzerinden Kafkasya, Rusya, Sibirya ve Kuzey Avrupa ülkelerine, bir kısmı Güneydoğu Anadolu üzerinden Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerine, bir kısmı Anadolu üzerinden Balkan ve Avrupa ülkelerine göçebe topluluklar halinde gitmişlerdir.[56]

Hindistan'dan sonra Balkanlar Romanların ikinci yurdu haline gelmiştir. Avrupa'nın batısına göç ederken Balkan toprakları Romanların akınına uğramıştır.[57] Osmanlı Türklerinin sürekli ilerleyişi sonucu Romanlar da Anadolu'dan Trakya, Yunanistan, Makedonya, Yugoslavya ve Romanya'ya göç etmiştir. Romanlar Anadolu, İran, Ermenistan, Yunanistan ve Güney Slovak Bölgesi üzerinden Avrupa'ya göç etmiştir. Avrupa Romanları'nın lehçelerinde Türkçe, Ermenice, Yunanca ve Slovakçadan alınmış kelimeler bulunmaktadır. Hindistan'dan Balkanlar'a göç eden, daha sonra Avrupa'nın içlerine kadar ilerleyen Romanları Avrupalı halk başlarda olumlu bir şekilde karşılamıştır. Fakat belli bir zaman geçtikten sonra Romanlar dışlanmaya başlamış ve aşağılanmaya uğramışlardır. Kimi ülkeler Romanları asimile etmeye çalışırken kimi ülkelerde ise Romanlara karşı sürgün politikası izlenmiştir.

Romanlar, on dördüncü yüzyılda Venedik, Mora ve Yunan adalarında yaşamışlardır. Yunanistan'ın Nauplion kenti ve Moron Romanların yoğun olarak yaşadığı yerlerdendir. Romanlar, Yunanistan'da Bizans İmparatorluğu sayesinde Hıristiyanlıkla tanışmışlardır.[58] Bizans'ta Romanların varlıkları tartışmalara neden olmuştur. Ülkenin bir parçası oldukları kabul edildikten sonra Romanlar kısıtlı da olsa bazı haklara sahip olmuş bunun yanında bazı kısıtlamalara da maruz kalmışlardır. Ülke sınırları içerisinde dolaşımları bu haklardan biridir. İmparator Nikophoros bazı Romanlara Konstantinopolis'te serbest dolaşım hakkı tanımıştır. Bir grup Roman da bu haktan faydalanarak Bulgaristan'a yerleşmiştir. Romanların bir kısmı Yunanistan üzerinden Avrupa'ya giderken, bir kısmı Konstantinopolis'te kalmıştır. Avrupa'ya nereden geldikleri sorulan Romanlar Yunanistan'da Küçük Mısır olarak adlandırılan bölgeyi

[56] Ali Arayıcı, *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler* (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008), 29.
[57] Elena Marushiakova ve Vessellin Popov, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler* çev. Bahar Tırnakçı (İstanbul: Homer Yayınevi, 2017), 15.
[58] Fraser, *The Gypsies* çev. İlkin İnanç, 69-72.

söylemişlerdir. Zamanla Mısırlı anlamına gelen "Egyptians" Roman bireyler için söylenmeye başlanmıştır. Bu kelimenin söylene söylene ''Gypsy''e dönüştüğü düşünülmektedir.

Romanlar Balkanların birçok yerine on dördüncü yüzyılın sonlarında yerleşmiştir. İlk önceleri düzensiz bir topluluk olarak görülseler bile sonraları önemli liderlerin arkasında çalışmaya başlamış, saygıyla karşılanmışlardır. Romanlar, göç ettikleri yerlerde görünür olmamaya çalışmalarına rağmen, kültürel pratikleri, yaşam tarzları ve toplumla kurdukları ilişkiler nedeniyle zamanla dikkat çekici bir konuma gelmişlerdir. Balkanlarda maruz kaldıkları psikolojik şiddet ve baskılardan, dönemin baskın dini otoritelerine sığınarak mücadele vermişlerdir. Romanların Avrupa'yı dolaşmalarına yarayan serbest dolaşım belgeleri zamanla geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü gittikleri yerlerde Romanların davranışları başkaları tarafından hoş karşılanmamıştır. Romanlar bu dönemde yeni yerleşim yerine ihtiyaç duymaya başlamışlardır. On beşinci yüzyılın başları itibariyle Romanlar Avrupa'nın farklı ülkelerine göç etmeye başlamışlardır. İlk olarak, 1407 yılında Almanya'ya, 1418'de İsviçre'ye, 1419'da Fransa'ya, 1420'de Hollanda'ya, 1422'de İtalya'ya, 1425'te İspanya'ya ve Portekiz'e, 1428'de Polonya'ya gelmişlerdir. On altıncı yüzyılda Kuzey Avrupa'ya göçler başlamıştır. 1501'de Rusya'nın güney kesimine, 1505'te İrlanda ve Danimarka'ya, 1514'te İngiltere'ye, 1515'te İsveç'e, Finlandiya'ya ve Estonya'ya, 1540'ta Norveç'e, 1721'de Rusya'nın kuzey kesimine ve Sibirya'ya gelerek yerleşmişlerdir.[59]

Romanlar Avrupa ülkelerinde yaşamaya başladıkları zamanların başlangıcında halk tarafından sadaka verilip desteklenirken kısa bir zaman geçtikten sonra halk tarafından reddedilmeye başlanmışlardır. Yerli halkla Romanlar arasında anlaşmazlıklar çoğalmış, baskıcı tutumlarla sınır dışı etme faaliyetleri başlamıştır. Avrupa'daki dindar kişiler Romanları toplumun ahlak düzenini bozan kişiler olarak görmüşlerdir. On altıncı yüzyılın ortalarından başlayıp on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da baskın olan ırkçılık Romanların da önyargıyla karşılanıp onlara karşı tavır takınılmasında etkili olmuştur. Falcılık, büyücülük gibi davranışlarından dolayı birçok Roman farklı yerlere sürülerek aile birlikleri dağıtılmıştır. On altıncı yüzyılın ortalarından on sekizinci yüzyılın son

[59] Ali Arayıcı, *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler* (İstanbul: Homer Kitabevi, 2008), 30.

dönemlerine kadar geçen sürede Avrupa'nın bütün otoriteleri Romanların varlığı konusunda aynı tepkiyi vermiştir.[60] Romanlar sürgün ve tehcirlerden, mecburiyetten ve bazen de kendi tercihlerinden dolayı sürekli göç etmişlerdir. Romanlar Portekiz Devleti tarafından sınırdışı edilip Brezilya'ya sürülmüştür. On yedinci yüzyılda İspanya'dan sınırdışı edilen Romanlar, İngiltere ve Fransa'dan da dışlanınca Afrika, Güney ve Kuzey Amerika kıtalarına özellikle ABD ve Kanada'ya göç etmişlerdir.[61]

Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında halkın Roman bireylere karşı ilgisi artmaya başlamış, Protestan Kilisesi Romanları ıslah etme ve ahlak kazandırma girişimini misyoner faaliyetlerle gerçekleştirmeye başlamıştır. Öncelikli olarak Romanlara yerleşik hayat düzeni ve ahlâkî değerler kazandırılmak amaçlanmıştır. İngiltere ve Prusya'da Romanları topluma kazandırmak için eğitsel ve dinî çalışmalar yapılmış fakat kalıcı reformlar sağlanamamıştır.[62] Romanları yerleşik düzene geçirme ve asimilasyon sürecine yönelik resmi politikalar geliştirilip uygulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde Nazi Almanya'sında ırkçı politikalar sebebiyle yaklaşık 400 bin Roman sistemli olarak yok edilmiştir.[63] Alman hükümeti Birinci Dünya Savaşı sırasında Romanları kontrol için polisleri görevlendirmiştir. 1933'te faşizm şiddetlenmiştir. 1939'da Roman çocuklarına okullar yasaklanarak, Irksal Biyoloji Merkezi oluşturulmuştur. Irksal Biyoloji Merkezi'nde kan temeline dayalı Roman ayrımı yapılmıştır. On altı kuşak öncesine kadar Roman kanı saptanan bir kişi için Auschuwitz Kampı gidilecek yer olmuştur.[64] Nazi ideolojisinde Romanlar suça uygun yapıya sahip olarak tanımlanıp sosyal sapmaya neden olacak aşağı bir ırk olarak nitelendirilmişlerdir. Bu durum Romanların üzerindeki baskıyı arttırmış, onların ırksal ayrımcılığa uğramasına neden olmuştur. Birçok Roman Almanya ve Polonya'da yer alan toplama kamplarına gönderilmiştir. Fazla çalışma, kötü muamele, salgın hastalıklar ve gıdasızlık gibi kötü durumlarla karşılaşmışlardır. Ayrıca tıbbi deneyler için kullanıldıkları da bilinmektedir. Romanlar homoseksüeller gibi en düşük

60 Fraser, *The Gypsies* çev. İlkin İnanç, 81-116.
61 Arayıcı, *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler*, 30.
62 Fraser, *The Gypsies* çev. İlkin İnanç, 170.
63 Haluk Abbasoğlu vd. *AnaBritanika Genel Kültür Ansiklopedisi*, (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1994), ''Çingene'' 9/477.
64 Giorgio Agamben, *Tanık ve Arşiv: Auschwitz'den Artakalanlar* çev. Ali İhsan Başgül (İstanbul: Dipnot Yayınları, 2017), 186.

tutuklu kategorisinde değerlendirilmiştir. Nazi Partisine göre Yahudiler ve Romanlar Alman ırkını tehdit eden ve kirleten gruplardır.

Almanya'da olduğu gibi Almanya dışındaki diğer ülkelerde de Romanlara yönelik baskı ve zulümler yapılmıştır. Büyük bir tehdit şeklinde algılanan Romanlar zamanla yaşama hakkı dahi tanınmayacak bir topluluk haline gelmiştir. Sovyetlerin işgalinden sonra Yahudiler ve Komünistler gibi Romanlar da yok edilmesi gereken unsur şeklinde algılanmışlardır. Sovyet Romanlarının çoğu göçebedir ve casus olabileceği düşünülerek öldürülmüşlerdir. Göçebe olmayan Romanlar ise Nazi işgalinde ayakta kalabilmeyi başarabilmiştir. Sırbistan'ın Alman işgaliyle birlikte parti hareketlerinde organizasyonlar giderek yükselmiş binlerce Yahudi ve Roman öldürülmüştür. Hırvatistan'daki Ustaşa rejimi tarafından Büyük bir Roman grubu da katledilmiştir.[65]

Romanlar yaşadıkları ülkelerin kültürünü tanıyan ve ayrı bir etnik topluluk olarak bulundukları ulus devlette iki ayrı kimlik sahibidirler. On dokuzuncu yüzyılda Balkan uluslarının bağımsızlık mücadelesine Romanlar da katılmış, bağımsızlık ve sivilleşme için mücadele etmişlerdir.[66] 1879 yılında "Avrupa Çingene Konferansı" Macaristan'da gerçekleşmiştir. Bulgaristan'daki Bulgar Romanları 1906'da Ulusal Parlemento'da kendilerini ifade etme şansı bulmuşlardır. Yerleşik hayata geçiş Romanlar için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanmaya başlasa bile eğitim sorunu devam etmiştir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu özellikle Roman çocuklarının eğitimi için fonlar oluşturmuştur.[67] 1971 yılında "Birinci Dünya Roman Kongresi" Londra'da düzenlenmiştir. Bu tarih Roman sivil hareketinin resmi başlangıcı olarak kabul edilir. Bu kongrede tüm Çingeneler için Roman adının ortak olarak kullanılması, milli nitelikler taşıyan Roman bayrağı ve marşı gibi simgelerin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Uluslararası Roman Birliği de bu kongre sonrası oluşturulmuştur.[68] 1978 senesinde Cenevre'de bir toplantı düzenlenmiş Hindistan, Romanların anavatanı olarak kabul edilmiştir. 1990 ve 2000'li yıllarda Avrupa'da Roman sivil örgüt sayısı oldukça

[65] Suat Kolukırık, *Dünden Bugüne Çingeneler* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2009), 137.
[66] Marushiakova - Popov, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler*, 35.
[67] Fraser, *The Gypsies* çev. İlkin İnanç, 231-256.
[68] Marushiakova - Popov *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler*, 32-35.

artmıştır.[69] 1990 yılından itibaren de 8 Nisan Dünya Romanlar Günü olarak belirlenmiştir.

Tarihin her döneminde Romanlar yaşadıkları coğrafyalarda kendilerinden bahsettirebilmişlerdir. Yerel halktan farklı oluşları onları ötekileştirmiş, bu durum bazı zamanlar şiddete dönüşmüş hatta soykırıma kadar gitmiştir. Yirmi birinci yüzyılla birlikte Roman çalışmaları artmış ve hızlanmıştır. Parlamentolarda Roman temsilcilerin gerçekleştirdiği konuşmalar Romanların dezavantajlı konumunu kamuoyuna duyurmuştur.

c. Anadolu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde Romanlar

Dünyanın en önemli medeniyetlerinden biri olan Anadolu toprakları yüzyıllardır farklı milletlere yurt olmuş, farklı yaşam biçimlerine tanıklık etmiştir. Etnik grupların en eskilerinden ve köklülerinden biri olan Romanlar ise dokuzuncu yüzyıl itibariyle Anadolu topraklarında görülmeye başlanmıştır.[70] Araştırmacıların söylediği üzere Roman topluluğu askeri ve ekonomik sebeplerden dolayı Bizans'a ve Anadolu'ya yönelmişlerdir. Hindistan'dan göç hareketine başlayan Romanlar İran ve Ermenistan bölgelerine giderek, Selçuklu Türklerinin bu bölgelere yaptığı akınlar sonucu göç dalgalanmalarına devam etmişlerdir. Anadolu'da oluşan Roman popülasyonunda Selçukluların dolaylı bir etkisi olduğu bilinmektedir. Selçuklular, Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri mağlup etmiştir. Tarihçiler, savaşın Selçukluların kazanmasındaki önemli faktörlerden birisinin Gazne Devleti'nin köleleştirip eğittiği Hint kökenli askerlerin savaş sırasında saf değiştirip Selçuklulara yardım etmesi olduğunu düşünmektedir. Bu Hint kökenli askerlerin Romanların ataları olabileceği varsayılmaktadır.[71]

Romanlar Osmanlı belgelerinde Kıpti deyişiyle birlikte geçmektedir. Osmanlı Devleti, Çingene ve Kıpti deyişlerini aynı amaca hizmet eden kelime olarak kullanmıştır.[72] Romanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan çöküşüne kadar asli vatandaşlardandır. Onlar imparatorluğun sosyal ve idari yapısında kendilerine özgü bir

---

[69] Başak Akgül, "Türkiye Çingenelerinin Politikleşmesi ve Örgütlenme Deneyimleri", *Öneri Dergisi* 9/34 (2010), 214.

[70] Ahmet Buran - Berna Yüksel Çak, *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2012), 293.

[71] Demirbozan, *Roman Vatandaşlarda Dindarlık, Gelenekler ve Dışlanmanın İzdüşümleri,* 20.

[72] Suat Kolukırık, *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler* (İstanbul: Simurg Kitapçılık, 2007), 14.

yer edinmişlerdir. Avrupa topraklarındaki Roman nüfusu, en fazlası Osmanlı Devleti sınırları içindedir. Osmanlı Devleti on yedinci yüzyılda dünyanın en fazla Roman nüfusuna ev sahipliği yapmıştır.[73]

Osmanlı Devleti'nin politik ve ekonomik sistemi oldukça komplike bir yapı teşkil eder. Bütün sistemler birbirine bağlı bir şekilde askeri tabanda dini ve idari yapının bir arada yürütülmesi şeklinde işler. Osmanlı Devleti'ndeki bu sistem tüm nüfusu ilgilendirir, onların günlük yaşamlarını denetim altında tutar. Hiyerarşi din esasına göre şekillenmektedir. Toplum Müslüman ve Gayri Müslimler olmak üzere 2'ye ayrılır. Toplum üyelerinin statüsü ve yükümlülükleri dini esaslara göre belirlenir.[74] Osmanlı topraklarında yaşayan Romanlar da Müslüman ve Hıristiyan olarak ikiye ayrılmıştır.[75]

Kanuni Sultan Süleyman Romanlar için en kapsamlı kanunu çıkarmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Rumeli Eyaletinde, yeni bir idari düzenleme yaparak, "Çingene Sancağı" adında yönetim birimi oluşturmuştur. Anadolu'da doğan Balkanlar'da yaşayan Roman bireyler için Çingene Sancağı uygulanmıştır. Çingene Sancağı, merkez tarafından atanan bir sancak beyi yönetimindedir. Rumeli nüfusunun %1'i Çingene Sancağı'ndaki Romanlardan oluşmaktadır. Hasköy (Bulgaristan), Drama, Selanik, Yenice Zağra, Filibe, Sofya Çingene Sancağı'ndaki bazı şehirlerdir. Bu sancakta Romanların idari, mali ve askeri işleri düzenlenmiştir. Müslüman ve Gayrimüslim olmak üzere Liva-i Çingane Sancak'ı ikiye ayrılmıştır. Romanlar Müslüman ve gayrimüslim olarak birbirlerinden ayrıldıkları gibi evlenmeleri, birlikte iş yapmaları ve göç etmeleri gibi her türlü ilişkileri de yasaktı. Romanlar herhangi bir sefer olması durumunda askerlik hizmetinden sorumludurlar. Roman sancağında "Çingene beyi" ya da "Mir-i Kıptiyan" olarak isimlendirilen yönetici sipahi veya silahtar vardı. Bu kişiler sancakbeyinin yetkilerine sahipti. Çingene beyinin görevleri vergi toplamak, Romanların güvenliğini sağlamak, seferde müsellemleri orduya göndermekti.[76] "Rumeli'de Yaşayan Çingenelerle" ilgili, 1541'de Çingene Sancağı'nın yöneticileri ve görevleri kapsamında düzenlemeler

---

[73] Mustafa Armağan, *Büyük Osmanlı Projesi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 75.

[74] Elena Marushiakova - Vesselin Popov, *Identity Formation among Minorities in the Balkans: The Cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo* (Sofia: Minority Studies Society "Studii Romani'', 2001), 2-3.

[75] İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 168.

[76] *Ana Britannica* ''Çingene'' 6/477.

yayınlanmıştır.[77] Osmanlı Devleti Doğu Avrupa ve Balkanlar yönüne doğru genişlediğinden, Romanların nüfusu burada fazla olduğu için fetih hareketlerinde kullanılmışlardır. Romanlar demircilik zanaatında oldukça başarılı bulunmuştur. Bundan dolayı geri ve destek hizmetlerinde görev almışlardır. Müslüman Romanlar bu tarz hizmetlerde bulunduklarında vergilerden muaf tutulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Romanlar on yedinci yüzyıla kadar Müslüman olmayanlardan alınan cizye ve tarımla uğraşan Hıristiyan reayadan alınan ispenç vergilerini ödemekle yükümlüydüler. Müslüman Romanlar 22 akçe vergiye tabii olurken, Gayrı Müslim Romanlardan 25 akçe vergi alınmıştır. Bosna Hersek'te yaşayan Romanlar II. Selim tarafından vergiden muaf tutulmuştur. II. Selim Romanların aktivitelerine müdahale edilmemesini istemiş, kanunlara uymayan Romanların ise Çeribaşıları tarafından yakalanıp, devlete teslim edilmesini emretmiştir.[78]

Balkanlarda Osmanlı Balkan kültürünü edinen Romanlar buradan Avrupa ülkelerine yayılarak bu kültürü gittikleri yerlere de götürmüştür. Osmanlı Devleti Roman bireyler için "sınırlı grup" adı altında bir politika izlemiştir. Buna göre Romanların her birinin aile durumu, mesleği sicile işlenmiş ve buna göre cemaatler oluşturulmuştur. Bu cemaatlere sorumlular dışarıdan atanarak, denetim sağlanmış olurdu.[79] Osmanlı topraklarında hem yerleşik hem de konar-göçer halde yaşayan Romanlar bulunmaktaydı. Göçebe Romanlar, devletin denetim mekanizması için sorun teşkil etmiştir. Göçebe Romanlar yerleşik hayata teşvik edilmiştir fakat ciddi yaptırımlar konulmamıştır. Yerleşik halde yaşayan Romanlar köy, kasaba ve izole edilmiş Roman mahallelerinde yaşamışlardır. Göçebe Romanların kendi topluluğunu terk etmesine izin verilmemiş, terk edenler yakalanıp kendi cemaatine teslim edilmiştir. Müslüman Romanlarla gayri müslim Romanların birbirine karışmasına müsaade edilmemiştir. Çingene kanunnamesine göre Müslüman Çingenelerin Müslüman olmayan Çingenelere karışması durumunda, onlardan sayılacağı ve cizye mükellefiyetinin yükleneceği bildirilmektedir.[80]

---

77 Emine Dingeç, ''XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler'', *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2009), 33-38.

78 Suat Kolukırık, *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler* (İstanbul: Simurg Kitapçılık, 2007), 14.

79 Marushiakova - Popov, *Identity Formation among Minorities in the Balkans*, 3.

80 Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 24.

Batı Avrupa'daki Romanlarla kıyaslandığında Osmanlı'daki Romanların medeni statüsü ve hakları daha elverişlidir. Osmanlı yönetiminde Roman toplumu köleleştirilmemiştir.[81] Geleneksel meslekleri ve el sanatları ile Romanlar üretim halkasının önemli unsurlarından biri olmuşlardır. Sanayi öncesi ihtiyaç olan malzemeleri Romanlar üretmiştir. Bu şekilde onlar esnaf loncalarına da üye olmuşlardır. Aynı dönemde Batı Avrupa'da yaşayan Romanların çoğu büyük zulüm altında köleleştirilmiştir. Osmanlı'da yaşayan Romanlar ise padişah fermanı kapsamın koruma altına alınmıştır. Romanlar Osmanlı topraklarında Avrupa'da yaşadıkları sistematik ve baskıcı yasaların hiçbirisine maruz kalmamıştır. Osmanlı Devleti kendisine bağlı toplumların gelenek ve göreneklerine saygı göstermiştir. Romanlar için bazı kısıtlamalar olsa bile Batı Avrupa standartlarına göre Osmanlı'da daha rahat bir hayat sürmüşlerdir.[82]

On dokuzuncu yüzyılda başlayan modernleşme ve ıslah hareketleri Roman vatandaşları da kapsamıştır. 1874'teki fermanda Kıpti denilen Romanların askere daimi alımı başlamıştır.[83] Romanlar için on dokuzuncu yüzyılın önemli değişmelere sahne olduğu bilinmektedir.[84] On dokuzuncu yüzyılda sadece Müslüman olmayan Romanlara, yirminci yüzyılın ilk sayımında ise Roman bireylerin hepsine "kıpti kimliği" verilmiştir.[85] Aslan ise yirminci yüzyılda yapılan nufüs sayımında yalnızca Müslüman Romanlara "kıpti kimliği" verildiğini söylemiştir. Osmanlı'nın son döneminde Romanların iskana alınması sistematik olarak yapılmıştır.[86] Balkanlar'dan gelen Romanları İttihat ve Terakki Cemiyeti, Anadolu'nun farklı bölgelerinde iskan etmeye çalışmıştır. Göçebe olan Romanları ise yerleşik hayata geçirmek için çalışmalar başlatmışlardır. Osmanlı'daki Roman iskanı planlanırken Müslüman olmaları ve Osmanlı Türk kültürüne olan bağlılıkları en önemli ölçüt olarak alınmıştır. İttihat ve Terakki'nin izlediği bu politika Cumhuriyet Dönemi'nde de devam ettirilmiştir.[87]

---

81 İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 90.

82 Fraser, *The Gypsies* çev. İlkin İnanç, 154-157.

83 Feridun Ulusoy, *Hüzünle Dans* (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2011), 131-133.

84 Egemen Yılgür, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve 'Çingeneler': Vergi, Askerlik ve Adlandırma Meseleleri", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 2/18 (2018), 270.

85 Ceyda Yüksel, *Buçuk Millet: Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Çingeneleri* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 164-166.

86 Erdal Noyan, *Öteki Osmanlı* (İstanbul: Roza Yayınları, 2015), 109.

87 Ali Yıldırım, *Cumhuriyet Dönemi İskan Politikaları (1923-1952)* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 127.

Lozan Antlaşması'yla Cumhuriyet döneminde Yunanistan'la yapılan nüfus mübadelesi kapsamında nüfusları tam olarak bilinmemekle birlikte Romanlar gelmeye başlamıştır. Bu göç dalgasını Bulgaristan ve Yugoslavya'daki Romanlar gönüllü göçmen statüsüyle takip etmiştir. 1926 ve 1934'te çıkarılan iskan yasaları ile Romanlar ayrımcı ifadelerle karşılaşmış Türk soyundan kabul edilmemiştir. 1926 yılında 885 sayılı çıkarılan İskan Yasası'nda: "Türk kültürüne dahil olmayan şirayet seviyesindeki frengililer, cüzzama müptela eşhas ve ailelerin ceraimi siyasiyle ve askeriye müstesna olmak üzere, Çingeneler ve memleket haricine çıkarılmış olanlar kabul edilmezler" ifadesine yer verilmiştir.[88] 1934 yılında 2510 sayılı Kanun'un 4. maddesinde, Türk kültürünü benimsemeyen Romanların muhacir olarak kabul edilmeyeceği ilan edilmiştir. Bu süreçten sonra Romanlar ülkeye girerken Türk tabiiyetlerini ispatlamak zorunda kalmıştır. Bu yasa 1935'te revize edilerek Türk tabiiyetindeki Romanların toplu olmayacak şekilde köylere yerleştirileceği, Türk kültürüne bağlı olmayan Romanların ise milli sınırların dışına gönderileceği bildirilmiştir. Bu kanunda Romanlar Türk soyundan sayılmamıştır.

1950'lerde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Romanlar muhacir olarak gelmek istemiş fakat yasanın oluşturduğu olumsuzluklar mağduriyet yaratmıştır. 90'lı yıllarda sol partilerden kanunun değişikliği teklif edilmiştir. 1993 yılında İskan Yasası'nın değiştirilmesi için ilk adım atılmıştır. Romanların hak kaybına uğraması ile ilgili bir önerge ve kanun teklifi hazırlanmıştır. Bu teklif göç tazyikine yol açabilme ihtimaline yönelik dönemin Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel tarafından reddedilmiştir. 2006'da İskan Yasası'nın 4. maddesi'nde Romanlara yönelik ayrımcılık ifadesinin olduğu bunun Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesine tezatlık taşıdığı için kanun değişikliği yapılması teklifinde bulunulmuştur. Ak Parti hükümeti 2006 yılında kanunda yer alan "Çingeneler" ifadesini kaldırmıştır.[89] 1934 yılında çıkarılan İskan Yasası'ndaki "Türk tabiiyetinde bulunmayan Çingeneler" ifadesi tarihe karışmıştır.[90] Türkiye'nin 2002, 2003, 2004 yıllarında Avrupa Birliği'ne katılım için hazırladığı raporlarda Avrupa

[88] Yıldırım, *Cumhuriyet Dönemi İskan Politikaları,* 128.
[89] Hacer Foggo, "Dosya Romanlar," *KA Dergi* 3/8 (2018), 31-35.
[90] Doğa Aydoğan, *Yabancı Çingenelerin Sınır Dışı Edilişi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006). 147.

Komisyonu 1934 İskan Kanunu'nda yer alan ayrımcı ifadeleri eleştirmiştir. Avrupa ve Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları kamuoyu yaratarak Türkiye'de yaşayan Romanlar için olumlu sonuçlara vesile olmuştur. 2006 yılında Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları ve sivil toplum kuruluşlarının etkisiyle ayrımcılık içeren ifadelerin çıkarılması sağlanmıştır.

2000'li yıllardan beri ülkemizde Romanların sivilleşme hareketleri aktif hale gelmiştir. 1983'te Dernekler Yasası'nda ''ırk, din, dil, kültür, mezhep farklılığı'' belirten dernek isimlerinin açılması yasaklanmıştır. Bundan dolayı Romanlar arasında dernekleşme geç başlamıştır. Sonuç olarak Roman bireyler etnik bir grup olarak örgütlenememiştir. Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında dernek yasası değişmiştir.[91] Bu kapsamda 2004 yılında kurulan ilk dernek "Edirne Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği''dir. 2004'te kurulan bu dernek 2006'da "Edirne Roman Kültürünü Araştırma ve Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği" olarak adı revize edilerek farklı yerel derneklerle iletişim kuran, birçok sempozyum ve çalıştayı organize eden bir kuruluş olmuştur. Ulusal ve uluslararası örgütler, aktivistler sağlık, barınma ve eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanması, istihdamın arttırılması, ayrımcılığa karşı mücadele için halen çalışmaktadır.[92]

2. Romanların Sosyo-Kültürel Özellikleri

Özgün ve dramatik yaşam şekilleri ile dünyanın farklı yerlerine yayılmış Romanlar tarihin merak uyandıran ve haklarında bilginin az olduğu etnik bir gruptur. Dünyanın farklı coğrafyalarında benzer yaşam motifleri gösteren Romanlar farklı isimlerle nitelendirilmiş, yaşadıkları her toplumun ötekisi olmuşlardır. Aynı ülkenin sınırları içinde olmalarına rağmen, farklı bölgelerde çeşitli adlarla anılmışlardır. Dış görünüşleri ve gelenekleriyle içinde yaşadıkları toplumdan ayrılan veya ayrıştırılan Romanlara tarih boyunca geldikleri ülke ve kökenleri açısından çok sayıda isim verilmiştir.[93]

---

[91] Serap Gün, *Etnikleşen Yoksulluk: Çingeneler/Romanlar Örneği* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 97.

[92] Akgül, "Türkiye Çingenelerinin Politikleşmesi ve Örgütlenme Deneyimleri'', 220.

[93] Mehmet Karaarslan, "Türk Halk Bilimi Açısından Geçmişi ve Geleceği ile Geçiş Dönemleri", *Türk Halk Bilimi Çalışmaları Kurultayı Bildirisi*, (İstanbul, 2011), 9.

Romanlar, hayatları boyunca baskı görmelerine rağmen asimile olmamış bir topluluktur. Romanlar göçebe bir hayat sürmeleri, nüfus sayımlarına katılmamaları, genellikle başka göçebe gruplarla aynı kategoride değerlendirilmelerinden dolayı nüfusları hakkında kesin bir yargıya varılamamaktadır. Dünya genelinde 15 milyondan fazla Roman yaşadığı sanılmaktadır.

Romanların göçebe bir toplum yapısına sahip olmaları onların temel özelliklerinden biridir. Romanlara uygulanan baskı ve sürgün politikaları onları göçe sürüklemiştir. Başkaları tarafından düşmanca tutum sergilenen Romanlar daha iyi karşılanabileceklerini düşündükleri başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Göçebe bir hayat sürmeleri şüphe duyulan kişiler olmalarına da neden olmuştur. Yaşam şartlarının değişmesi ve zorlaşması nedeniyle göçebelik de Romanlar tarafından artık tercih edilmemeye başlanmıştır.

Hindistan'ın kadim dili sayılan Sanskritçe ile Roman bireylerin konuştuğu diller ve bu dillerdeki lehçeler arasında benzerlik tespit edilmiştir. Grellman, Romanların Hint kökenli olabileceğine dair iddiayı ortaya atan ilk kişidir. Pott ise dil bilimsel anlamda yapılan ilk çalışmayı yürütmüştür. 1844-1845'te yayımladığı "Die Zigeuner in Eurpa und Asian" adlı eserinde Roman dilinin gramer ve kelime yapısı bakımından Sanskirtçe'ye benzerliğine dikkat çekmiştir.[94] Cohn, Roman bireylerin konuştuğu dildeki tüm lehçelerde Hint dili etkisinin altında olduğunu ifade eder.[95] Romanların anadili Romani, Hintçeye benzer bir dildir. Uluslararası kuruluşlar da Romani dilini resmi olarak tanımaktadır. Romanların çoğu Romani diliyle iletişim kurmaktadır. Romani dili ülkesiz bir topluluk için çok önemli bir değerdir. Her dil gibi Romani dili de kültürel kimliklerin özümsenmesi ve korunması için önemlidir. Romani dili yazılı bir dil olmadığı için belli bir yazı biçimine sahip değildir. Romanların içe dönük bir yapıya sahip olmaları Romani dilinin dış dünyaya açılmasına engel olmuştur. Romanlar anadilleri dışında yaşadıkları ülkelerin resmi dilini kullanmaktadır.[96] Avrupa, Amerika ve Rumeli'de yaşayan Romanlar ortak bir lehçeye sahiptir. Dillerinde Yunancadan birçok sözcük vardır.

---

94 Mehmet Ertan Yürüktümen, *Türk Sinemasında Çingenelerin Temsili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 9.

95 Werner Cohn, *The Gypsies* (MA: Addison-Wesley, 1973), 49.

96 Henriette Asseo, *Les Tsiganes une Destinée Européenne (Çingeneler: Bir Avrupa Yazgısı*) çev. Orçun Türkay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 114-115.

Yunanistanla bağı olmayan Romanların dilinde ise Türkçe ve Arapça'dan oluşan sözcükler vardır.[97]

Romani dilinde "Çingene" kelimesinin karşılığı yoktur. Romanlar, kendilerine Rom da demektedirler. Ermenistan´da "Lom", İspanya´da insan ve kara gibi anlamlara gelen "Kalo", İtalya ve Almanya´da "Sinto", Finlandiya'da ''Kaale'', Güney Fransa'da siyahlar anlamına gelen ''Cale'', Fransa'nın diğer yerlerinde "Manuş" gibi çeşitli isimlerle anılırlardı. Fakat kendilerine Rom ya da Roman demektedirler.[98] Romanlar da kendileri gibi olmayan kişileri ötekileştirerek Romani lehçelerinde budala, barbar, ahmak anlamlarına gelen gagzo, gace demektedirler.

Genel olarak Romanlar yaşadıkları ülkelerin dini inanışını kabul ederler. Din Romanlar için topluma uyum sağlamak ve baskılardan kurtulmak için belirli inançları kabul ettikleri bir sistemdir. Romanların göçebe hayat tarzlarından dolayı özgürlüklerine düşkün olduğu düşünülür. Yaşadıkları bölgenin din, adet, gelenek gibi ortak değerlerini öğrenmeye açıklardır. Başka kültürlere adapte olsalar da kendi kültürel değerlerini de koruyup başka kuşaklara aktarırlar. Günübirlik yaşamayı sevdikleri için gelecek kaygısı taşımazlar. Gösterişli olup kendilerini ön plana çıkarmayı severler. Açık sözlü olmakla birlikte argo kelimeleri sıklıkla kullanırlar. Kendi içlerinde yardımlaşmayı severler. Neşeli bir mizaçları vardır, eğlenceyi severler, hareketlilerdir. Hijyene fazla önem vermemekle birlikte ahlak kurallarını da önemsemezler. Sosyal dayanışmaya önem verirler. Toplum tarafından dışlanmaları kendi içlerindeki birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmektedir.

Roman kültürünün, geleneğinin ve kolektif belleğinin muhafaza edilip taşınmasında iki önemli sosyal yapı ve kurum başat rol üstlenmektedir. Bunlar mahalle ve ailedir.[99] Toplumun en küçük kurumu olan aile sosyalleşmenin başladığı ilk yerdir. Toplumsal kültür ve değerlerinin taşıyıcısı olan aile kurumu evlilik ritüeli ile oluşturulur. Biz dünyayı ailemizde öğrenir ve tanımaya başlarız. İlk sosyalleşme yakın çevrede yani mahalle içinde yaşanır. Romanlar arasında erken yaşta evliliklerin yüksek olduğu bilinmektedir. Aile ve mahalledeki rol modellerin erken yaşta evlenmesine ek olarak eğitimsizlik, evliliklerin daha çocuk yaşta yapıldığının göstergesi olabilmektedir.

---

97 Kolukırık, *Yeryüzünün Yabancıları*, 49.
98 Fraser, *The Gypsies* çev. İlkin İnanç, 11-17.
99 Nebile Özmen*, Edirne Romanlarında Geçiş Ritüelleri ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 125.

Okullaşmanın sağlanamadığı çocuklar, evliliğe yönelerek hayata atılmaktadır. Romanlar kendilerini Roman olmayanlardan yani gacolardan ayırmaktadır. Roman kültür ve geleneğinin korunması için bu ayrımı yapmaktadırlar. Bundan dolayı Romanlar "endogamik evlilik" yani grup içi veya akraba evliliğini tercih etmektedir. Roman aileler için çocuk sahibi olmak çok önemlidir. Romanlar için aile kurumu, güvenlik sağlayan eğitici bir birimdir. Romanlarda aile diğer kişiler arasındaki ilişkileri belirlemede rol oynar. Romanlar sosyal hayatta olduğu gibi aile hayatlarında da kapalı bir topluluktur.[100] Romanlarda evlilik, sosyal statü ve kültürel farklılıkların aile huzurunda problem yaratacağı düşüncesinden hareketle Roman olmayanlarla yapılması çoğunlukla tercih edilmemektedir. Resmi nikahın olmayışı evlilik ve boşanmaların kolay olmasına neden olmuştur. Romanların kendi ırklarını koruma amaçlı kendileri dışında olan birisi ile evlenmeyi tercih etmedikleri de söylenebilir. Romanlar "geniş aile" yapısı taşımaktadır. Geniş aile yapısının üyeleri anne, baba, çocuklar, anane, babaanne ve dededen oluşmaktadır. Evlenen çocuklar çoğu zaman aynı ev içerisinde yaşamaktadır. Bu durumun Romanların aile bağlarını güçlü kıldığı söylenebilir. Fakat geniş aile yapısını tercih etmelerindeki asıl neden maddi yetersizlik, işsizlik ve barınma ihtiyacıdır. Ailenin tüm üyeleri sosyal dayanışma ile bir aradadır. Hasta ve yaşlılar genellikle aile üyelerinin yanındadır. Sosyal dayanışma her zaman bireyleri bir arada tutar. Romanlar arasında kız veya erkek çocuk ayrımı yapılmaz, çocukların hepsi çok önemlidir. Geçmişte kız çocukları erken yaşta evlenmekte, evleninceye kadar da sıkı bir denetim altına tutulmaktaydı.[101] Geçmişe oranla günümüz toplumsal yapısında, kardeş sayısı düşüş göstermektedir. Romanlar arasında da bu durum geçerlidir.

Roman toplumunda kadınların aile birliğinin oluşumunda katkısı çok fazladır. Ev işlerinin yanında ailenin geçimi konusunda da önemli rol üstlenmektedir. Ülkemizdeki Roman kadınlar bohçacılık, sepetçilik, çiftçilik gibi işler yaparak eşlerine ve ev ekonomisine destek olmaktadır. Erkek Romanlar ailenin reisi olarak görülür, baba otorite sahibidir. Özellikle göçebe olan Romanlarda yaşantılarına uygun barınma ve gıda ihtiyaçlarını temin etmek erkeğin görevidir. Erkekler göçebeliğe uygun meslek alanlarına

[100] İsabel Fonseca, *Beni Ayakta Gömün: Çingeneler ve Yolculukları* çev. Özlem İlyas (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002), 94-97.
[101] Özkan, *Türkiye Çingeneleri,* 48.

yönelirler. Göçebe olmayan Romanlar ise genellikle müzisyenlik, simit satıcılığı, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, hamallık gibi daha sabit iş kollarına yönelirler.

Eğitim hakkı temel haklardan biri olmasına rağmen Romanlar arasında eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Genellikle devlet okuluna devam eden Romanlar arasında lise ve üniversite mezunu oldukça azdır. Erkek Roman çocukları kız Roman çocuklarına oranla eğitim alanında daha iyi konumdadır. Eğitim düzeyindeki düşüklüğe neden olabilecek etkenlerin başında ebeveynlerin eğitim yetersizliği, eğitim için gerekli olabilecek ekipmanların karşılanamaması, okul içerisindeki dışlanmalar sıralanabilir. Okul ortamında Roman ve Roman olmayan çocuklar arasındaki ayrışma daha görünür hale gelmekte çocuklar birbirleriyle çatışabilmektedir. Birçok Roman ailesi çocuğunu okula göndermek yerine gelir getirici bir işte çalışmasını tercih etmektedir.[102]

Romanlar iş hayatında düzenli olmayan, çoğunlukla günlük ve sezonluk yapılabilecek işleri tercih etmektedir. Bu işlere de toplum tarafından ihtiyaç duyulmakta ama düzensiz ve sürekliliği olmaması nedeniyle Roman olmayan bireyler tarafından daha az tercih edilmektedir. Özellikle toplum tarafından dışlandıklarının farkında olmaları, göçebe yaşamları bu işlere yönelmelerine sebep olarak gösterilebilir. Bu işlerin dezavantajları olduğu gibi özgür çalışma, fazla sorumluluk almama gibi avantajları da vardır.[103] Romanların atadan miras aldıkları bazı meslek dalları günümüz şartlarına evrilemeyip yok olmuştur. Fakat bazı meslek grupları ise çağa uygun revizyon geçirip varlıklarını devam ettirmektedir. Romanlar dünyanın birçok yerinde demirci meslekleriyle bilinirler. Tüm Balkan ülkelerinde bu gelenek muhafaza edilmiştir. Romanların uğraştığı iş alanları da göçebe bir yaşam standardına olanak sağlayan iş dallarıdır. Demircilik, sepetçilik, fal bakmak, at cambazlığı, seyyar satıcılık, ev eşyası yapımı gibi iş dallarıyla ilgilendikleri gibi dilencilikle de meşgul olmuşlar, hayat tarzlarına uygun işlerde yer almışlardır.[104] Romanlar eğlenmeyi sevdikleri için müzik, hayatlarında özel bir yer işgal eder. Müzikle uğraşan Romanların sayısı oldukça fazladır. Onlar için hayat bir eğlencedir. Başkalarını eğlendirirken kendileri de eğlenen Romanlar müziği geçim kaynağı olarak kullanırlar.

---

[102] Suat Kolukırık, *Dünden Bugüne Çingeneler* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2009), 28-29.
[103] Kolukırık, *Yeryüzünün Yabancıları*, 49.
[104] Melih Duygulu, *Türkiye'de Çingene Müziği: Batı Grubu Romanlarında Müzik Kültürü* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006), 47.

Özellikle yerel yönetimlere bağlı konservatuarlarda Roman nüfusu fazladır. Romanların fazla olduğu ülkelerde müzik ve danslarla Romanlar ön plana çıkar. Yapılan müziklerin genellikle teması aşk, ayrılık ve paradır. Devlet sanatçısı olan ünlü Roman müzisyenler de vardır. Müzik, Romanların hayatında oldukça önemlidir. Romanların müziğe olan yatkınlığı toplum içerisinde hoşgörü ve uyum süreçlerinde etkili olmuştur. On sekizinci yüzyılda Romanlar Macar müziğini kendilerince yorumlamış ve on dokuzuncu yüzyıl ortalarında da Roman müziği moda olmuştur. Romanların yaptıkları müzik parçaları Macaristan, Rusya, İspanya müziğinin bir parçası haline gelmiştir. Çigan ve Flâmenko bu dönemde ortaya çıkmıştır.[105]

Romanlar yaşadıkları ülkelerin inanç sistemlerini kabul etmiş böylelikle yaşadıkları toplum tarafından dışlanmanın önüne geçerek dinîn toplum üzerindeki etkisinden faydalanmaya çalışmışlardır. Günümüzde Romanlara özel bir dinin varlığından bahsetmek mümkün gözükmemektir. Türkiye, Kuzey Afrika, Suriye, Filistin, İran, Irak'taki Romanların neredeyse tamamı ve Güneydoğu Avrupa'da yaşayan Romanların ise bir kısmı Müslüman, Amerika ve Avrupa Romanları ise Hıristiyan'dır. H. Pulton, Romanların Hristiyan, Müslüman ve Hindu olmaları inançtan dolayı değil yaşadıkları topluma uyum sağlamalarından dolayı olduğunu ifade eder. Türkdoğan, Romanların, Sünni mezhebine bağlı olmaları sebebiyle sünnet törenlerinde hoca getirtip mevlit okuttuğunu, Ramazan ayında oruç tuttuklarını belirtir.[106]

a. Türkiye'deki Romanların Genel Özellikleri

Dünyada olduğu gibi Anadolu'da da farklı etnisitelere sahip Roman grupları vardır. Türkiye'nin batısında yaşayan genelde eğlence kültürünün simgesi olan Romanlar Rom grubunu, ülkemizin Doğusunda ve Akdeniz bölgesinde yaşayan, Kürt ve Arap kültürünün izlerini taşıyan Romanlar Dom grubunu, Doğu Karadeniz'de Karadeniz ve Ermeni kültürünün hakimiyetindeki Romanlar ise Lom grubunu temsil etmektedir.

[105] "Çingene", *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964) 12/54.
[106] Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji* (İstanbul: Timaş Yayınları, II. Baskı, 1998), 19.

Ülkemizde yaşayan Romanların genel nüfusu hakkında net bir rakam verilememektedir. Nüfus sayımı toplumun tüm bireyleri için hiçbir etnik ayrım gözetmeksizin yapılmaktadır. Göçebe ve yerleşik olarak yaşayan Romanların sayısının 1.200.000 ile 2.300.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.[107] Romanların genel nüfusa oranla en çok Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde bulundukları gözlenmiştir. İller arasında da en çok İstanbul'da (110 bin ile 120 bin) ikamet ettikleri bilinmektedir. İstanbul'u Edirne, İzmir, Bursa, Eskişehir, Muğla, Ankara izlemektedir. Ayrıca Samsun, Antalya, Denizli, İskenderun, Uşak, Hakkâri, Mardin, Siirt, Van, Ağrı illerinde toplu olarak yaşamlarını sürdürmektedir.[108] Farklı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de Romanlar neredeyse her ilde dağınık şekilde yaşamaktadır. Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri Roman nüfusunun fazla olduğu bölgelerin başında gelmektedir. Bu bölgeleri sırasıyla Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri izlemektedir.

Kendilerine özgü yaşam tarzı, kültür ve geleneğiyle Romanlar klasik toplumsal ilişkilerden kendilerini soyutlayan bir yaşam sürdürmektedirler. Dünya genelinde ''vatansız'' olarak tanımlanırlar. 1974 yılına kadar ülkemizde kimliksiz bir şekilde yaşamışlardır. TC kimliğine devlet tarafından alınan Romanlar, kendilerini ''Türk ve Müslüman'' olarak tanımlamışlardır. Bunu yapmalarındaki amaç toplumsal ilişkilerde yer edinebilmektir. Romanlar kültürleri ve yaşam tarzlarıyla farklılıklarını belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum Romanların ülkemiz kültürüne kattıkları bir zenginliktir. Türkiye'de yaşayan Romanlar kendilerini itikadî açıdan Bektaşî-Alevî ve Sünnî olarak iki gruba ayırmaktadır. Özellikle yarı göçebe olan Romanlar Bektaşî-Alevî Müslüman olduğu bilinmektedir. Yerleşik hayatı benimseyen Romanların büyük çoğunluğu ise Sünnî Müslümandır.[109] Toplumumuzun birçok kesiminde olduğu gibi Romanlar da türbe ve yatır ziyareti yapmaktadır.[110] Türkiye'nin bazı yörelerinde sadece Romanların ziyaret ettiği yerler de bulunmaktadır. Artvin Yusufeli İlçesi'nde bulunan "Hafız Poşa'nın Kabri"ni Romanlar her bayram ziyaret etmektedir. İstanbul Küçük Mustafa Paşa'da bulunan "Cibali Hazretleri", Kasım Paşa'da bulunan "Cüro Baba

[107] Gül Özateşler, *Çingene: Türkiye'de Yaftalama ve Dışlayıcı Şiddetin Toplumsal Dinamiği* çev. Didem Dinçsoy (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016), 41.
[108] Arayıcı, *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler*, 241.
[109] Peter Aiford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Küpüşoğlu (İstanbul: Ant Yayınları, 1992), 195.
[110] Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 117-118.

Türbesi", Sulukule'de "Evliya Ethem Baba", Çınardibi'nde "Toklu Dede", Tokmaktepe'de "Kandilli Hoca'' İstanbul'da yaşayan Romanların hem geçmişte hem de günümüzde ziyaret ettiği yerler arasında sayılabilir. Çanakkale'de "Kesikbaş Dede" yine Romanların ziyaret ettiği mekanlardan birisidir. Akhisar'da "Karaköy Dedesi" yatırı yerli halk tarafında da ziyaret edilmektedir. Bursa'da Meydancık'da ''Göbek Atan Dede" diğer adıyla "Elekçi Dede" ismiyle de bilinen maruf şahsın kabri Romanlar tarafından ziyaret edilen yerlerdendir. Türbelerin etrafındaki ağaçlara dilek dileyip çaput bağlandığı da görülmektedir.

Türkiye'deki Romanlar hem yerleşik hem de göçebe olarak yaşamaktadır. Yerleşik düzeni benimseyen Romanlar yerli halka fazla karışmadan genellikle şehirlerin kenar mahallelerinde ikamet etmektedir. Göçebe olmayan Romanlar bulundukları mahallelerdeki toplulukların norm ve kültürel değerlerine kısmen uyum sağlamaktadırlar. Birçoğunun mesleği vardır. Bu meslekler arasında en çok müzisyenlik, hurdacılık, hamallık, demircilik, ayakkabı boyacılığı ve seyyar satıcılık gibi düşük gelirli işler yer almaktadır. Göçebe olan Romanlar yarı göçebe olarak yaşamaktadır. Yarı göçebe yaşayan Romanlar tarım alanlarının olduğu yerlere çalışmak amacıyla göç etmekte sezon bitince yaşadıkları yerlere geri dönmektedir. Türkiye'deki göçebe Romanların göç takvimi ortaktır. Onlar bahar mevsimiyle birlikte yani Nisan ayının başında göç ederler. Romanlar kendi gruplarının tercihlerine göre farklı göç güzergâhları kullanırlar. Göçebe Romanlar maddi durumları kötü olduğu için değil, yaşam standartları ve gelenekleri bu olduğu için göç ederler. Romanların Türkiye'deki göçebeliği, ticari göçebelik yapısına benzeşir.[111]

Türkiye'de Romanlar, daha çok "Çingene" adıyla anılmakta, Osmanlı'da ise "Kıpti" adıyla bilinmektedirler. Yörelere göre farklı isimlerle de adlandırılmaktadırlar. Artvin, Bayburt, Erzincan ve Sivas bölgesindeki Romanlar için "Poşa"; Van, Hakkari, Mardin ve Siirt'te Romanlar için "Mutrip"; İç Anadolu'da Romanlar için "Elekçi" tabirleri kullanılır. Mutrip kelimesinin anlamı "çalgı çalan, çalgıcı" şeklindedir.[112] Akdeniz bölgesinde ''arabacı'', Ankara'da ''teber'', Adana'da ''cono'', Bulgaristan'dan Çorum, Kayseri, Osmaniye ve Sakarya'ya yerleşenlere ''haymantos'', Erzurum'daki Romanlara

[111] Özkan, *Türkiye Çingeneleri,* 64.
[112] Hüseyin Yıldız, ''Türkiye'de Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri'', *Dil Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2007), 76.

ise ‘‘şıhbızınlı’’ denilir. Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkelerden göç ederek Trakya bölgesinde yaşayanlar ise daha çok ‘‘Roman’’ ismiyle anılırlar.[113] “Esmer vatandaş” tabiri ise çeşitli yörelerde halk tarafından kullanılmaktadır.

Türkiye’deki yerli Romanların dilinde oldukça fazla sayıda Türkçe kelime yer almaktadır. Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya’dan ülkemize göç eden Romanların, geldikleri ülkelerin dillerinden birçok kelime aldığı da bilinmektedir. Ülkemizin batı, orta ve güney bölgelerindeki Romanların şivelerinde farklılıktan çok benzerlik daha belirgindir. Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan Romanlarda ise şive farklılığı oldukça fazladır. Türkiye’nin doğusu ve batısında kullanılan Romani dilinin lehçeleri birbirinden farklıdır. Poşalar tarafından Ermenistan’ın Romani lehçesi, Samsun’da Trakya lehçesi konuşulur.[114] Araştırma sahamız olan Bursa, Yıldırım ilçesinde yaşayan Romanların Türkçeyi gayet düzgün ve güzel konuştuğu gözlenmiştir.

Romanlar özellikle Nevruz veya Hıdrellez günlerinde kutlama yaparlar. Kendilerine özgü kıyafetler giyip eğlence düzenlerler. Bu günlerin onlar için önemi geçmişten gelen alışkanlığa dayanır. Romanlara atfedilen ve Kırklareli’nde kutlanan “Kakava Bayramı” diye adlandırılan eğlenceyi Bursa ilindeki Romanlar da büyük bir coşkuyla karşılamaktadır.[115] Hıdrellez baharın gelişinin bir sembolü olarak kutlamaktadırlar. Hıdrellez Romanlar tarafından genellikle bayram gibi kutlamaktadır. Hıdırellez günü kıyafet ve yemek seçiminde ekstra özenilir. Hıdırellez eğlencelerine katılım fazladır. Özellikle ateş üzerinden atlama, dilek tutma gibi özel ritüeller gerçekleştirilir.

b. Bursa Romanları

Bursa ili farklı etnik kökenleri içinde barındıran heterojen bir yapıya sahiptir. Bursa’da yaşayan Roman bireylerin bir kısmı Yunanistan ve Bulgaristan’dan göç etmiştir. Romanların bir bölümü de evlilikten dolayı Bursa’ya gelmiştir.[116] Bursa’daki Romanların büyük bölümü yerleşik düzeni benimsemektedir. Yerleşik Romanlar kendilerini göçebe Romanlardan ayrı tutmaktadır. Geçmişte Romanların genel özelliği konar göçerlikken

[113] Özkan, *Türkiye Çingeneleri*, 3.
[114] Ali Arayıcı, *Avrupa’nın Vatansızları Çingeneler* (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008), 242.
[115] Necdet Sakaoğlu, “Kırklareli'nde Gelenek BoBoğu Kakava Bayramı”, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi* 23/137 (1995): 291.
[116] Suat Kolukırık, *Dünden Bugüne Çingeneler* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2009), 13.

günümüzde bu durumun fazla yaygın olmadığı bilinmektedir. Örneklem grubumuzu oluşturan Romanların, konar-göçer yaşam geleneğini sürdürmedikleri anlaşılmaktadır. Bursa ili konumu ve potansiyeli açısından fazla göç alan bir ildir. Sanayi, tekstil ve otomotiv sektörünün gelişmesi, topraklarının verimli olması sebebiyle Romanlar Bursa'da yerleşik şekilde yaşamaktadır.

Birçok yerde Romanların yaşadığı sıkıntıları Bursa'daki Romanlarda yaşamaktadır. Bunların başında ekonomik sıkıntılar, eğitim yetersizliği, toplumsal soyutlanma ve dışlanma gelmektedir. Dışlanma sadece sosyal hayatla sınırlı kalmamakta eğitim alanında da devam etmektedir. Bundan dolayı okullaşma oranı Romanlarda düşüktür. Gelir getirici işleri, günlük ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizdir. Çocuklar eğitim ve davranışsal konularda birbirlerinden olumsuz anlamda oldukça etkilenmektedir.

Bursa'daki Romanlar genellikle müstakil veya baraka tarzında kendi evlerinde oturmaktadır ve çekirdek aile yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Bazı aileler ekonomik nedenlerden dolayı erkek çocukları evlenince gelinle birlikte yaşamaya devam etmektedirler. İstisnalar olmakla birlikte Roman kadınlar aile içinde söz sahibi iken Roman erkeklerinin, kadınlara değer verdiği gözlemlenmiştir. Romanlar tek eşli olmakla birlikte eş seçiminde öncelikle Roman olmasına dikkat eder. Roman olmayan birisiyle evlenenler olduğu gibi aile içi ilişkilerinde bu durum fazla sorun yaratmamaktadır. Erken yaşta evlilik yaygın olan bir tutum olmakla birlikte, yetişkin kuşakta gayet normal bir davranıştır. Yeni nesilde boşanma oranları artmıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe evlilik yaşı da yükselmiştir.

Bursa'da Romanlar, genellikle müzisyenlik yapmaktadır. Romanlar arasında müzisyenlik statü kazandıran bir meslek grubudur. Çocuklar müzik sektöründen dolayı gece hayatında uygunsuz ortamlarda da çalışabilmektedir. Belediyede işçi olarak çalışan, boyacılık yapan, hurda ve kâğıt toplayan, çiçek satarak ya da küçük esnaflıkla uğraşan Roman erkekler ile evlere temizlik işine giden Roman kadınlar, geçimlerini bu yollarla sağlamaya çalışmaktadır. Eğitim düzeylerinin düşük olması ve toplum tarafından dışlanmaları sebebiyle bu alanlarda kendilerine iş bulabilmektedirler.

Bursa'daki Romanlar, 2008 yılında kurulan Bursa Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme ve Yardımlaşma Derneği çatısı altında bir araya gelmektedir. Bu dernek Romanların birleşmesini, sorunların tek elden çözümünü amaçlamaktadır. Ayrıca Roman mahallelerinin muhtarları ihtiyaçlara ve sorunlara ortak çözüm üretme amacı gütmektedir.

3. Romanlara Dair Toplumsal Algılar

Birçok din ve kültürde Romanlar hakkında kalıp yargılar ve mitler yer almaktadır. Roman olmayanlar tarafından üretilen bu mitler Romanların dini öteki olmasına sebep olmuştur. İnsanlar arası renk, kültür, dil çeşitliliği Allah'ın yaratma sanatı ve iradesinden kaynaklanmaktadır. Müslüman olan toplumumuzda, Romanlara dair hurafeler üretilmiş maalesef ayetleri yok sayan davranışlarda bulunulmuştur. Romanların aleyhine üretilen hikayeler din öne sürülerek etkisi güçlendirilmiştir. Kalıp yargılar Romanlar ve Roman olmayanların arasındaki ayrımı meşru hale getirmiştir.[117]

Roman kimliği Roman olmayanlar tarafından inşa edilip nesiller boyunca aktarılmıştır. Bu kimlik inşası içerisinde Romanlar dinden ve dindarlıktan uzak, temiz olmayan olarak görülmektedir. Tarihsel gerçekliği olmayan hikayelerin Romanlara yordanması Roman bireyler hakkında çok az bilgi sahibi olunması ve her yurdun yabancısı olmaları durumuyla ilişkilidir.

Uydurulmuş hikayeler kulaktan kulağa yayılarak Romanların günahkâr, inançsız ve temiz olmadıklarına dair asılsız inanışların yayılmasına sebebiyet vermiştir. Özkan "Türkiye Çingeneleri" isimli eserinde Romanların sihir, büyü ve fal bakma gibi uğraşlarının olduğunu söylemektedir.[118]

Roman olmayan kişiler tarafından Roman bireylerin eleştirildiği konulardan biri de temizliktir. Çingeneliğin inşasında temiz olmama, kirli olma gibi önyargılar vardır. Bu açıdan kirlilik Gaco ile Çingene arasındaki keskin ayrılığın şeklini çizen, etnik sınırları

[117] Mustafa Aksu, *Türkiye'de Çingene Olmak* (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 2003), 42.
[118] Özkan, *Türkiye Çingeneleri,* 81-82.

güçlendirip dışa vuran kültürlerinin temelini oluşturan bir şey olarak ortaya çıkar.[119] Douglas'a göre, kirlilik damgalamanın önemli bileşenlerindendir. Damgalama toplumdaki bireyleri denetleyip toplumsal düzeni sağlamada işlevseldir. Bu bağlamda kirlilik, gerçekte var olan bir şey olmakla birlikte, kasten de üretilebilir.[120]

Bazı kalıp yargılar ve şehir efsanesi denilen cümleler herhangi bir süzgeçten geçirilmeden doğru kabul edilip dil aracılığıyla gelecek nesillere aktarılmaktadır. Günlük konuşma dili içerisinde ayrımcılık içeren ifadeler ve ön yargıları besleyen söyleşiler mevcuttur. İnsan haklarına aykırı olan bu ifadeler İslam dininin temelleriyle de çelişir. Sözlü aktarım biçimlerinden olan masal, hikaye, fıkra ve atasözlerinde Roman toplumunu rencide edebilecek birçok ifade yer almaktadır. Günlük dilde sıklıkla kullanılan bazı atıflara örnek verecek olursak: Çingenenin Bismillah'ından kıl çıkar. Bahçeye erik, kapıya çingen (Çingene) ayağı bastırma. Çingen (Çingene) çocuğu gibi kalmışsın(Güneşin altında uzun süre kalan için). Yetmiş iki milletin buçuğu(Çingene için söylenmektedir). Çingen (Çingene) Çalar, Kürt oynar. Çingene çit çit, arkası bit bit(Çingenenin kirli ve üzerinde bit taşıdığına atfen). Çingene düğünü mü var?(Gürültülü yer için). Çingeneleşme(Cimri için). Çingene parası(Bozuk para için). Çingene kavgası(Sözlü kavga için).[121]

Roman gibi edebi eserlerle bir topluluk hakkında oluşturulan olumsuz imaj nesiller boyunca aktarılmaktadır. Ülkemizde Romanlar hakkında yapılan roman türündeki eserlerde Romanlardan olumsuz özellikleriyle bahsedilmekte ve onlara karşı olumsuz ifadeler kullanılmaktadır. Ahmet Mithat Efendi'nin Çingene Letaif-i Rivayat, Melih Cevdet Anday'ın Raziye, Osman Cemal Kaygılı'nın Çingeneler, Metin Kaçan'ın Ağır Roman adlı eserleri bunlara örnek olarak gösterilebilir.[122]

Her toplulukta olduğu gibi Romanlar arasında toplum, din ve ahlâk normlarına aykırı davrananlar vardır. Bireylerin yaptığı olumsuz davranışlar, hiçbir topluluğun tamamını

---

[119] Fraser, *The Gypsies,* çev. İlkin İnanç, 209.

[120] Mary Douglas, *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory* (London: Routledge, 2005), 71.

[121] Suat Kolukırık, "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2005), 52-71.

[122] Ahmet Mithat Efendi, *Çingene: Letaif-i Rivayat*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991); Melih Cevdet Anday, *Raziye* (İstanbul: Adam Yayınları, 1992); Osman Cemal Kaygılı, *Çingeneler* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972); Metin Kaçan, *Ağır Roman* (İstanbul: Can Yayınları, 1999).

genelleyerek olumsuz biçimde yargılamamıza neden olmamalıdır. Yapılan küçümseyici ifadeler ve çirkin yakıştırmalar sonucu Romanlar yıllarca başkaları tarafından aşağılanıp baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Sözlük ve edebi eserlerde olumsuzluk içeren imgelerin kullanımı önyargıları pekiştirmektedir.[123] Bu eserlerden bir topluluğu tahkir edici hitapların çıkarılması gerekmektedir. Yeni yazılan eserler de ise dil kullanımı kelimelerin gücü bilinerek kullanılması gerekir. Dil kimlik oluşumunda bir milletin en önemli unsurlarından birisidir. Milletlerin medeniyet iskeleti yani akrabalık ilişkileri, tarihi travmaları sonucu oluşan dönüm noktaları dil üzerine kuruludur. Milletlerin kültürlerinde en ayırıcı özellik dildir.

Kulaktan kulağa nesiller boyu yayılan dinî ve ahlaki açıdan suçlayıcı anlatımlar psikolojik açıdan Romanları üzmektedir. Bu tür söylenceler ve anlatılar, Romanların toplumdan dışlanmalarına yol açarken, aynı zamanda onların kendi içlerine kapanarak kapalı bir toplum yapısını sürdürmelerine de zemin hazırlamıştır.[124] Romanlar hakkındaki bilgi eksikliği onlara yönelik olumsuz algı ve önyargıların oluşmasına neden olmuştur. Romanların içe dönük bir toplum yapısına sahip olmaları ve başkalarıyla olan ilişkilerinin mesafeli oluşu onlar hakkındaki bilgilerle sınırlıdır. Romanlara yöneltilen olumsuz yargılar, Roman bireylerin gündelik hayattaki ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İletişimde yaşanan eksiklik ve azalma onlar hakkında üretilen olumsuz yargıların aşılmasına engel olmaktadır. Eğer bu önyargılar azalır veya ortadan kalkarsa geçmişten günümüze Romanlar hakkında süregelen mitler ortadan kalkarak ilişkilerdeki engeller aşılmış olacaktır.

4. Günümüzde Roman Toplumunun Problemleri

Romanlara yönelik önyargıların edebi eserlerde, sözlüklerde, günlük konuşma dilinde geçmesi daha önceden de bahsedildiği gibi onların dışlanmalarına neden olmaktadır. Farklı sebeplerle toplumun diğer kesimlerinden dışlanan bir grup, zamanla kendini dış dünyaya kapatarak daha içe dönük bir yapıya bürünmüştür. Genç, yetişkin, yaşlı her Roman bireyin en önemli problemi dışlanmadır. Yaş arttıkça dışlanmışlık durumunu kabullenme ve önemsememe de artabilir. Fakat genç ve yetişkin bireylerin gerek okul

[123] Angus Fraser, *The Gypsies (Çingeneler)* çev. İlkin İnanç (İstanbul: Homer Kitabevi, 2005), 209.
[124] Suat Kolukırık, "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı", 11.

gerek iş hayatında yaşadıkları dışlanmışlık onların psikolojilerini derinden etkileyebilmektedir.

"Roman olma" gerçeği dışarıya karşı aykırılık olarak algılanmaktadır.[125] Dışlanmak ve ötekileştirilmek kendini özel ve farklı şekilde görmeyi pekiştirebilir. Romanlara karşı takınılan olumsuz tutumlar Romanların kendi gruplarına bağlılığını ve dayanışmayı güçlendirir.[126] Romanların bu tutumu çocuklarına da yansımaktadır. Roman çocuklar kendi grupları dışında kalan kişilere önyargıyla yaklaşabilmekte diğer yaşıtlarına göre daha güvensiz bir ortamda büyümektedirler.

Romanların birçok sorunla karşı karşıya olduğunu görmekteyiz: Maddi imkânsızlıklardan dolayı çocukların eğitim hayatına devam edememesi, gençler arasında işsizlik, yaşlılarda sağlık güvencesinin olmaması, kadınların bebeğiyle dilenmesi Romanların yaşadığı zorluklardan bazılarıdır. Sokakta yaşayan Roman çocukları, kışın ayakkabısız hatta çorapsız bir şekilde dolaşmaktadır. Romanlar sağlık hizmetlerine erişimde de sıkıntı yaşamaktadır. Romanların yaşadığı mahallelerde bulunan aile sağlığı merkezleri diğer bölgelere göre ekipman açısından yetersiz kalmaktadır.[127]

Eğitim söz konusu olduğunda Romanlar okula devam söz konusu olduğunda dezavantajlı gruplardan biri sayılmaktadır. Ekonomik yetersizlikler, ayrımcılık ve içerme programlarının olmayışı Roman bireyleri eğitim hayatından uzak tutan en önemli etmenlerden bazılarıdır. Eğitim kurumlarında dışlanan Romanlara öteki gözünden bakmamız gerekirse onlar farklı giyim tarzlarına sahip, temizlik anlayışları esnek olan, konuşmalarında argo kelimelerin de yer aldığı bir topluluktur. Bu nedenlerden dolayı Roman olmayanlar Romanları kendilerinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Günümüzde hala okuma yazma bilmeyen bireylerin sayısı Romanlar arasında azımsanmayacak kadar fazladır. Eğitim seviyesi düştükçe toplumlardaki ahlaki bozulmaların artmaya başladığı bilinmektedir. Eğitim seviyesi yüksek bireyler, inançlarının gereklerini daha bilinçli bir

---

[125] Ayşe Kirez Taşyürek*, Roman Ailesinde Çocuğun Din Eğitimi (Yalova Örneği),* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 2.

[126] Jean-Pierre Liegeois, *Roms en Europe (Avrupa'nın Romanları),* çev. Dış Politika Enstitüsü (Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2008), 77-78.

[127] Başak Ekim Akan vd. *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2011), 23-63.

şekilde yerine getirerek, ahlaki yozlaşmalardan kendilerini korumaya özen gösterir. Günümüzde Roman ebeveynler çocuklarının eğitimine önem verseler bile çocuklar okula gitmeyi istememektedir. Roman çocukları da aileleri gibi bazı normlardan uzak, daha özgür ve rahat yaşamaktadır. Ekonomik yetersizlik sonucu dış görünüşlerine dikkat edemeyen Roman çocukları da tıpkı aileleri gibi diğer çocuklar tarafından dışlanmaktadır. Ebeveynler ekonomik olarak çocuklarının özgürleşmesini, yaşadıkları sıkıntılı süreçten kendilerini kurtarmalarını istemektedir.

İşsizlik günümüz toplumunun temel sorunlarının başında gelmekle birlikte sırf Roman olmalarından kaynaklı iş verenin işe alımda Romanları tercih etmemesi dışlanmışlık problemini de pekiştirmektedir. Sonuç olarak işsizlik dışlanmışlığı, dışlanmışlık da işsizliği etkilemektedir. Mevsimlik çalışan Romanlar kışın ekonomik olarak geçimlerini zor karşılamaktadır. Devlet kurumlarından yapılan kömür ve soba yardımlarının geneli Romanlara olmaktadır.

Roman bireyler haklarında yapılan dizi ve filmlerde Romanlar kaygısız ve eğlenceye düşkün bir hayat standardına sahipmiş gibi yansıtılmaktadır. Medya aracılığıyla işlenen bu temalar toplum algısı üzerinde etkin bir yönlendirmeye sahiptir ve Romanların alaya maruz kalıp, dışlanmalarına sebebiyet vermiştir. Romanlara uygulanan dışlama pratikleri toplumda bir Çingene algısı yaratmıştır. Böylece çingenelik, hem etnik kategorizasyon hem de sosyal dışlanma sonucu oluşan etiketin karşılığı olmaktadır.[128] Toplumun inşa ettiği bu olumsuz kategorizasyon dine de yansımıştır. Romanların dine uygun yaşamadığı, dini kurallara kayıtsız kaldığı söylenmektedir.

Tarihsel süreçler içerisinde bir gruba atfedilen doğru olmayan ve abartılı nitelemeler zamanla kanıksanmaya başlar. Herkesin bir konu hakkında sürekli aynı şeyi söylemesi onun aksini düşünmeyi güçleştirmektedir. Toplumsal farklılıklar bir eksiklik değildir. Sosyal uyum sürecini bozan, topluma aykırı görünen durumlar eğitim ve hoşgörü ile düzeltilebilir.[129] Toplumumuz genellikle Romanlar hakkında ahlâkî bozukluk, suça meyilli olma, temizlik noksanlığı ve dinî yetersizlik konularında şikayetçidir. Buna

[128] Melih Duygulu, *Türkiye'de Çingene Müziği: Batı Grubu Romanlarında Müzik Kültürü* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006), 19.
[129] Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 6.

rağmen Romanların temel, dini ve ahlaki eğitimin vazgeçilmez kurumu olan okullardan dışlanması bir çelişki oluşturmaktadır. Toplumsal normlar ve genel ahlak kuralları, eğitim olmazsa anlaşılamaz. Anlaşılmayan şeylerin uygulanmasını beklemek de uygun bir tutum olamaz.

5. Son Dönemde Türkiye'de Roman Politikaları

Osmanlı zamanında olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de ülkemizde Romanlara karşı kötü bir politika izlenmemiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Romanlara sahip çıkılmış ve onların hayatlarını iyileştirici çalışmalar geliştirilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında Türkiye Cumhuriyeti birçok reforma imza atmıştır. En önemli reformlardan birisi de çok sesli ve çok kültürlü bir sosyal politikanın izlenmesine yönelik geliştirilen "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesidir". Bu projede, Roman bireylerin topluma entegrasyonunu amaçlayan "Roman Açılımı" adlı sosyal kapsayıcılık hareketine de yer verilmiştir.[130] 60. Hükümet tarafından 2010 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bu hareket başlatılmıştır. Bu proje Romanların sorunlarının ilk defa devlet yetkilileri tarafından tartışıldığı platformdur. Roman Açılımı eksiklikleri olmasına rağmen ülkemizdeki Roman kimlik inşasının, mağduriyetin farkına varma ve hak arayışı için çok önemli bir sosyal harekettir. Bazı belediyelerin mevsimlik işçi olarak Roman bireyleri istihdam etmesi, belediye müzik gruplarının müzisyen Romanlardan kurulması, ulusal basının farkındalığı, siyasi partilerin Roman siyasetçileri sürece entegre etmeleri gibi örnekler iyileşmeye doğru atılan adımların göstergesidir.

Roman açılımı çalışmaları sonucunda Romanlara yönelik birtakım sosyal haklar verilmiştir. Günümüzde devletin Romanları güçlendirme politikalarından biri olan meslek edindirme kursları açılmaktadır. İşkur ve Halk Eğitim Merkezleri'nde Roman bireylerin meslek edindirme kurslarına katılımı kolaylaştırılmıştır. Eskiye kıyasla kamu veya özel kuruluşlarda Romanlar sınırlı da olsa iş bulabilmektedir. Gelecekte de örgün

[130] Başak İşıl Çetin, "Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye'deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planı'nın Değerlendirilmesi," *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 15, no. 1 (2017): 85–112. https://doi.org/10.11611/yead.278435.

eğitimlerini tamamlayan Roman çocuklarının kamu kurumlarında istihdam edilmesi mümkün görülmektedir.

Romanları aşağılayan ifadelerin yer aldığı eserler revize edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı'na ait olan İslam Ansiklopedisi ve Türk Ansiklopedisi'nde yapılan Roman tanımında "hayvan ve çocuk satarlar, göçebe olarak yaşarlar, hırsızlık yaparlar, inançsızdırlar, nikâha ve sünnete itibar etmezler, buçuk millet olarak bilinirler." ifadeleri kaldırılmıştır.[131] Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde yer alan bunun gibi kötü ifadeler de 2003 yılı itibariyle değiştirilmiştir. "Göçebe Çingeneler" gibi ifadelerin kullanıldığı eski mevzuatların dili revize edilmiştir. 1934 İskân Kanunu'nda yer alan "Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, göçebe Çingeneler, casuslar, memleket dışına çıkarılmış olanlar, Türkiye'ye muhacir olarak kabul edilemezler" maddesi kaldırılmıştır.[132] Türkiye'de yabancıların seyahatleri kapsamındaki kanunda ise "tabiiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan çingenelerin veya Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınırdışı edilmeleri İçişleri Bakanlığı'nın yetkisindedir" maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Romanların ücret ödemeden kimlik sahibi olmaları sağlanmış onların kimlik sorununa çözüm getirilmiştir.

Avrupa Birliği 2020 Roman İçerme Projesi kapsamında Avrupa Konseyi'ne bağlı ülkelere stratejiler üretmektedir. Roman İçerme Projesi kapsamında, üye ülkeler etnik köken ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarının güvenlik, eşitlik ve adalet haklarını güvence altına alacak çeşitli sorumlulukları üstlenmeyi taahhüt edecektir. Avrupa Komisyonu, 2020 Avrupa Stratejisi hedeflerinden biri kapsamında, Ulusal Roman Entegrasyonu için Avrupa Birliği Çerçevesi'ni (NRIS) oluşturmak amacıyla bu konuyu gündemine almıştır.[133] Avrupa Konseyi'ne bağlı olarak yürütülen projelerin bir uzantısı da ülkemizde ilan edilen eylem planlarıdır. 2020 Roman İçerme Projesi'yle Avrupa Birliği, toplumsal uyumun sağlanması için yoksullukla mücadele, istihdam düzeyini yükseltmek, mesleki eğitim, sosyal korunma sisteminin revize edilmesi gibi kapasite

[131] Zeynep Güneşçelik, *Balıkesir Romanlarının Halkbilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, 14.
[132] Doğa Aydoğan, *Yabancı Çingenelerin Sınır Dışı Edilişi,* 147.
[133] Elif Genç, "Avrupa Birliği Roman Çerçevesi ve Türkiye'nin Roman Politikalarına Yansımaları", *Tarihten Günümüze Türkiye'de Romanlar*, ed. Hamza Ateş (Bursa: Bursa Kültür Yayınları, 2015), 173-185.

artırıcı konuların yönetilmesinde herkesin bu büyümeden yararlanmasını ve sürece katkıda bulunmasını amaçlamaktadır.

Yaşanan gelişmeler sonucu özellikle Avrupa Birliği Projeleri adı altında Roman toplumuna yönelik sosyal uyum, eğitim ve sağlık hizmetleri genişletilmekte, istihdama daha fazla katılım sağlamaya yönelik birtakım çalışmalar yürütülmektedir.

B. Tanrı Algısı

Kişinin dış dünyadaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak aldığı duyumsal (sensible) bilgi algılamadır. Algılamak herhangi bir nesneyi, olayı ya da ilişkiyi beş duyu organıyla (görmek, işitmek, tatmak, dokunmak, koklamak) elde edilen bilgilerin yanı sıra hissetmektir.[134] Bir olay, durum ve nesneyi algılama aşamasında, zihnimizde yer eden sembol ve izlenimlerden faydalanırız. Bunun yanında bu olay, durum veya nesneye ilişkin algılamamızda kişisel tutumumuz da etkilidir. Duygusal tavır ve eğilimler algılama sürecinin işleyişine dahil olur. Tanrı algısı kişinin Tanrı hakkında zihninde oluşan olumlu veya olumsuz tüm duygu, düşünce, bilgi ve inançlarından oluşur.

Adler'in de ifade ettiği gibi algı, basit bir fiziki olay değil ruhsal olarak ortaya çıkan fonksiyondur.[135] Tanrı'nın varlığına inansın ya da inanmasın her bireyin Tanrı kavramı hakkında zihninde olumlu veya olumsuz bir şema bulunur. Tanrı imgesi Tanrı hakkında bilgisi olan her kişinin zihninde oluşur. Tanrı imgesini beslemek için birey Tanrı'ya yönelik atıflar yapar. Bu atıfları yaparken kişi içinde bulunduğu toplumdan ve dinsel sistemden etkilenir.[136] Tanrı algısında bireyin Tanrı'ya yönelik duyguları, düşünceleri ve atıfları yer alır.

Bireyin Tanrı'ya dair görüşünü oluşturan Tanrı algısı psikolojik bir süreçtir. Bireyin Tanrı'ya ait duygu ve düşünceleri ile ona dair atıfları Tanrı algısını oluşturur. Tanrı algısı tecrübeleri olumlu ve olumsuz değerlendirme durumunu etkilemektedir. Birey Tanrı'yı nasıl öğrenip anlamlandırıyorsa Tanrı algısı o şekilde oluşur. Her bireyin zihninde

---

134 Mehmet İnceoğlu, *Tutum, Algı, İletişim* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011), 51.
135 Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı* çev. Kamuran Şipal (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 102.
136 Özlem Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 129.

Tanrı'ya dair belli özellikler yer alır. Bu özellikler olumlu ya da olumsuz olabilir. Bunlar bireyin Tanrı'ya dair atıflarıdır. Bireylerde Tanrı'ya yönelik güven, şefkat, koruyucu, cezalandırıcı, kızan gibi farklı atıflar bulunur. Merhametli, seven, affeden, koruyan, olumlu atıflarken; cezalandıran, korkutan olumsuz Tanrı algısını oluşturur.[137] Tanrı algısı bireyde hayatın anlam ve amacına dair düşünceleri şekillendirir.

Tanrı algısı, Tanrı kelimesinin zihinsel sözlük anlamından daha çok kişinin Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiğine yönelik psikolojik bir modeldir. Birey çeşitli kaynaklardan Tanrı'ya dair bilgi edinir, zihin bu bilgileri birleştirerek genel bir Tanrı algısı oluşturur. Tanrı algısı bireyin Tanrı hakkında sahip olduğu bilişsel şemalar bütünüdür.[138] Tanrı hakkında sahip olunan bilişsel şemalar bütünü, bireyin Tanrı algısını oluşturur. İnansın veya inanmasın her bireyde Tanrı'ya dair bir algı mevcuttur. Tanrı'ya ait düşünce ve duygular Tanrı algısının içerisinde yer alır. Tanrı algısı her bireyde farklıdır. Soyut bir algının her bireyde farklı olması normaldir. Tanrı algısını yaş, cinsiyet, bilgi düzeyi, ebeveyn ilişkileri, sosyal çevre, inanılan din, aile ve çevrenin Tanrı'ya yönelik atıfları, savunma mekanizmaları gibi birçok unsur etkilemektedir. Tanrı algısı yalnızca bilişsel bir eylem değil aynı zamanda bireysel, duygusal ve psiko-sosyal içeriğe sahiptir.[139] Tanrı algısı kişiden kişiye değişebilmektedir. Yaşanan çevre, içinde bulunan zaman dilimi, kültürel yapı, sosyal kurumların yapısı, din görevlilerin Tanrı'yı tanımlama biçimleri Tanrı algısını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Birçok çalışma Tanrı algısının basit ve tek boyutlu yaklaşımlarla çözümlenemeyeceğini belirtmektedir.[140] Tanrı algısı birey ve çevre etkileşiminde de önemli rol oynamaktadır. Din psikolojisi bu noktada Tanrı'nın niteliğinden daha çok Tanrı ve birey ilişkisindeki deneyim ve süreçleri önemser.[141]

Tanrı algısının oluşmasına dair birbirinden farklı teoriler vardır. Bu teoriler bütünün parçalarını oluşturur fakat bütünü tam anlamıyla özetlemez. Tanrı'yla ilgili zihinsel

---

[137] Özlem Güler Aydın, ''A Systematic Review Of The Studies On The God Image In The Sample Of Türkiye'', *Dini Araştırmalar* 26/65 (2023), 494.

[138] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği'', 130.

[139] Derya Gülfil, "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açıdan Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2019), 1299.

[140] Süleyman Kartopu - Adem Özbolat, "Şathiyelerde Tanrı Algısı: Tipolojik Bir Yaklaşım", *Electronic Turkish Studies* 9/5 (2014), 900.

[141] Murat Yıldız*, İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012), 12.

temsillerimiz psikolojik, duygusal, düşünsel ve içsel tecrübelerimizi kapsar. Tanrı algımız hem dış hem de iç kaynaklıdır. Tanrı algımız kişiliğimizle birlikte gelişir ve şekillenir. Bireyin Tanrı ile ilişkisi psikolojik deneyimler sonucu şekillenir ve duygusal şemalar oluşturur. Bu ilişki çok yönlü ilişkisel bir deneyimdir. Tanrı'yı kalben duyumsamamız ve anlamlandırmamız bizim kişisel deneyimimiz kapsamında gerçekleşir. Tanrı algımız genellikle duygusal-tecrübi bilgi işleme sistemimiz tarafından oluşur. Bu algı bilinç dışı ve bilinç öncesini de kapsar. Birey Tanrı'yı hem tecrübî hem de duygusal olarak bilir. İmge ve imajlarla desteklenerek duyumsanan Tanrı algısı birey tarafından hayal edilip düşünülür. Tanrı algısı bireyi seven, koruyan, cezalandıran, korkutan olmak üzere onu heyecanlandıran ve kaygılandıran psikolojik anlamda bilinçaltında yer alan sübjektif bir Tanrı'nın varlığından oluşur.[142] Tanrı algısı Tanrı'yı hem akılla bilme hem de kalple anlama ve kavramadır.

Hangi dine inanırsa inansın inançlı her bireyin yaşamını bir bütün olarak onun Tanrı'ya ilişkin algısı etkilemektedir. Bu etkinin yönü bireyin Tanrı algısının niteliği ile ilgilidir. Tanrı ile kurulan ilişki olumlu ise Tanrı algısı da o şekilde oluşur. Bu durum hayatı algılamayı ve başkalarıyla olan ilişkileri de doğrudan etkilemektedir. Eğer bireyin Tanrı algısı korku yönelimliyse birey için bu durum problemlere neden olur. Bireyin Tanrı'yı algılama şekli, onun yaşam içerisindeki duygu, düşünce ve davranışlarını önemli ölçüde etkiler.[143] Sonuç olarak inansın ya da inanmasın herkesin zihninde bir Tanrı algısı bulunur. Çünkü bu algı duygu ve düşüncelerden oluşur, tecrübelerden, sosyal çevreden, kültürel yapıdan etkilenerek şekillenir. Birey-Tanrı arasındaki ilişki özneldir; hem bu ilişkinin öznelliği, hem farklı değişkenler Tanrı algısının farklılaşmasına neden olmaktadır.

1. Psikoloji Bilimi Perspektifinden Tanrı Algısı

Tanrı algısı bireyin Tanrı'yı tecrübî ve duygusal olarak bilme yolundan oluşur ve psikolojik bir sürecin ürünüdür. Bireyin ilgisini çeken, onu heyecanlandıran veya onu

[142] Edward Bradford Davis vd, "God Image and God Concepts: Definitions, Development, and Dynamics", *Psychology of Religion and Spirituality* 5/1 (2013), 57.

[143] İlyas Arıcı - Burhanettin Tokur, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Tanrı Algıları ve Hoşgörü Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki", *Turkish Studies* 12/10 (2017), 42.

kaygılandıran, bilinçaltında değerlendirilen sübjektif bir Tanrı'nın varlığı bulunur. Tanrı algısı Tanrı'yı akıl, duygu ve kalp ile anlamayı içerir. Bir kişinin Tanrı imgesini bireysel, duygusal ve sübjektif Tanrı tecrübesi oluşturur.[144]

İnsana ve yaşama fayda sağlayan yani fonksiyonel anlamda işlevsel role sahip olan Tanrı algısının yalnızlık, kaygı ve huzursuzluk durumlarında bireye destek verdiği bilinmektedir. Olumsuz duygularla baş edebilmek, umutsuzluk, çaresizlik, stres ve kaygı düzeylerini kontrol edebilmek için en güçlü manevi sığınak noktalarından birisi Tanrı algısıdır.

Tanrı'yı psikolojik açıdan ilk kez ele alan ve radikal bir şekilde tartışan düşünür Sigmund Freud'tur. Freud kendinden önceki düşünürler gibi pozitivist anlayışı benimsemektedir. Sigmund Freud, Tanrı'yı psikanalizden yola çıkarak açıklamakta, baba kompleksi ile Tanrı inancı arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Psikanaliz din ihtiyacının çocuklukta yaşanan oedipus ve elektra komplekslerine dayandığını iddia eder. Her şeye gücü yeten Tanrı, aslında çocuklukta tecrübe edilen ebeveyn imgelerinin yüceltilmiş halidir. Ona göre dini inançlar ve Tanrı inancı, çocukluk döneminde hissedilen çaresizliğin, ebeveyne olan bağımlılığa ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır.[145] Freud çocukluk dönemindeki çaresizlik ile erişkinlik dönemindeki çaresizliği birbiriyle bağlantılı hatta sonraki çaresizliği öncekinin 'prototip'i olarak görmektedir. Hayatımızın ilk yıllarında edindiğimiz çaresizlik deneyimi, yetişkinlik döneminde tecrübe ettiğimiz hastalık, doğal felaketler, ölüm gibi gücümüzü aşan, bizi çaresiz bırakan olaylarla hatırlanır. Bizi babamız gibi koruyacak bir Tanrı'ya ihtiyaç duyarız ve onu kendimiz yaratırız.[146] Freud'a göre Tanrı imgesi baba figürünün yansımasıdır.

Freud dinin kaynağı olarak ilkel kabilelerde görülen totemi koyar. İlkel kabilelerde totem kendisinden korkulan ve kendisine hayranlık duyulan her şeye sahip klanın başında bulunan primal babadır. Bu babaya oğulları hayranlık duyarlar fakat bir yandan da her şeyi elinde bulundurmasından dolayı nefret ederler. Oğullar kendi aralarında birleşip

[144] Akif Hayta, *Allah'a Bağlanmak: Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi* (İstanbul: Onto Yayınları, 2017), 30-31.
[145] Ana-Maria Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study* (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1979), 13.
[146] Sigmund Freud, *Musa ve Tek Tanrıcılık* çev. Haluk Yavuzer (İstanbul: Say Yayınları, 1992), 163.

babayı öldürürler. Sonradan bu duruma pişmanlık duymaya başlarlar. Bu öldürme işleminin kendi başlarına gelmemesi için aynı aileden kadınlarla evlenmeyi yasaklama gibi birçok kural koyarak önlem alırlar. Baba yerine totemi koyarlar ve zamanla toteme tapmaya başlarlar. Totem ilk babanın yerine geçmekten daha çok Tanrı'nın bir prototipi haline evrilir. Freud totemizm için insanlığın ilk dini olduğunu ifade eder.[147] İlk babayı öldüren oğulların, suçluluk duygusu bastırılsa bile benliklerini ele geçirmiştir. Oğullar babayla özdeşleşerek ve onun imgesini içselleştirerek vicdan azabı ve suçluluk duygusuyla baş etmenin yolunu bulmuşlardır. Ataerkil teizm bu şekilde ortaya çıkmıştır.[148] Freud'a göre, bütün dinler suçluluk duygusuna dayanır, suçluluk duygusunun ortaya çıkışı ise bu şekilde gerçekleşmektedir.

Freud dini bir yanılsama olarak nitelendirse bile insan yaşamında etkin bir role sahip olduğunu da kabul eder. Din hayatın korkularına karşı inananlara teselli verir. Bunun yanında dinin, insanın gelişimine zarar verdiğini iddia eder. Freud insan ırkı için yanılsamaların terk edildiği, aklın içgüdünün önüne geçtiği, ideal seviyeye ulaşıldığı sürecin şu an için mümkün olmadığını ifade eder. Bundan dolayı dine geçici olmak üzere bir süreliğine izin verilebilir. Freud bilimin gelişmesiyle birlikte insanların din ve Tanrı inancından kurtulabileceğini ısrarla vurgular.

Psikanalizin kurucusu olan Freud'un Tanrı ve din hakkındaki görüşleri kendinden sonra gelen birçok araştırmacının bakış açısını da etkilemiştir. Tanrı Freud'a göre güçlük ve zorlukların belirsiz bir şekilde yaşandığı dünyada, her şeye gücü yeten, bireyin kaygı ve korkularını azaltan baba rolündedir. Freud'un bu görüşlerini eleştirel bir süzgeçten geçirerek yeniden şekillendiren bazı psikanalistler nesne ilişkileri kuramını geliştirmiştir. Tanrı algısının bebeklik döneminde temelinin atılarak ortaya çıktığına dair farklı kuramlar mevcuttur. Psikoanalitik teorisyenlere göre, Tanrı imgesi bireyin ebeveyn imgesinin yansımış halidir.[149] Freud' a göre Tanrı imgesi özellikle baba-oğul dinamiğine yaslanır, ondan sonraki çalışmalar ise Tanrı imgesinin oluşumunda her iki ebeveynin ilişkili olduğunu göstermiştir. Rizzuto nesne ilişkileri teorisyenlerinden birisi olmakla

147 Sigmund Freud, *Totem ve Tabu* çev. Haluk Yavuzer (İstanbul: Say Yayınları, 1991), 223–234.
148 Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği* çev. Elif Yıldırım (İstanbul: Oda Yayınları, 2016), 36–49.
149 Ana-Maria Rizzuto, "Object Relations and the Formation of the Image of God", *British Journal of Medical Psychology* 47/1 (1974), 83–99.

birlikte Freud'un teorisini uyarlayarak, bunu genişleterek daha kapsamlı bir yapıya kavuşturmuştur. Tanrı imgesi, nesne ilişkileri perspektifinden bakıldığında, başta ebeveynler olmak üzere önemli kişilerle kurulan ilişkilerde edinilen sunumlardan etkilenerek oluşur.[150]

Nesne ilişkileri teorisi kapsamında Tanrı tasavvurunu araştıran önemli araştırmacılardan birisi Ana-Maria Rizzuto'dur. Psikoanalitik ekol çerçevesinde Freud'dan daha sistematik bir çalışma Rizzuto'dan gelmiş "Yaşayan Tanrı'nın Doğumu: Bir Psikoanalitik Çalışma" eseri ile düşüncesini şekillendirmiştir. Tanrı imajı psikoanalitik kavramsallaştırmada kişinin Tanrı'ya yönelik duygusal deneyim şekli olarak görülmektedir. Rizzuto, "Tanrı'nın hiçbir zaman bir geçiş nesnesi gibi terk edilip atılmadığını ve kişinin hayatında anlamlı bir şekilde yer aldığını" ifade eder. Gelişim süreciyle bağlantılı olarak Tanrı imgesi gelişir ve gerçek özelliğini kazanmaya başlar. Bu Tanrı imgesinin geçiş nesnesinden farklı bir şekilde gelişmesinin bir sonucudur.[151]

Rizzuto anne veya babayla olan etkileşimin Tanrı tasavvurunu etkilediğini kabul etse de diğer ilişki ve deneyimlerin de Tanrı tasavvurunda etkili olacağını vurgulamaktadır.[152] Rizzuto'nun hipotezine göre "Tanrı imgesi çocukluk döneminde geliştirilen ebeveyn ilişkileri, ebeveynlerin Tanrı tasavvurlarını çocuğuna yansıtması, kültürel etmenler ve bireylerin Tanrı ile geliştirdiği ilişkisi sonucu şekillenir. Rizzuto Freud'un öne sürdüğü Tanrı imgesinin oluşumunda baba ile yaşantılanan deneyimin temel oluşturduğu iddiasını değiştirerek, çocuğun anneyle ilişkisini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca Rizzuto'ya göre Tanrı imgesinin oluşumu yalnızca ödipal çatışmalara bağlı değildir, aynı zamanda hayatımızda önemli olduğunu düşündüğümüz kişilerle yaşadığımız duygusal ilişkiler de zihnimizdeki Tanrı imgesini etkilemektedir.[153] Ebeveynlerin içselleştirilen imajları ile bireyin Tanrı imgesi arasında bir paralellik vardır. Bireyin zihninde seven, koruyan ve ilgili bir anne ile koşulsuz seven, koruyan, merhamet eden bir Tanrı imgesi arasında süreklilik oluşur. Rizzuto'ya göre bunun tersi bir durum da olabilir. Yani ebeveyn

---

[150] Ian T. Birky - Samuel Ball, "Parental Trait Influence on God as an Object Representation", *Journal of Psychology* 122/2 (1988), 133–137.
[151] Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 184-189.
[152] Louis Hoffman vd. "Transcendence, Suffering, and Psychotherapy", *Bi-Annual Conference of the International Network for Personal Meaning*, Vancouver, British Columbia, 2004.
[153] Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 180-194.

sevgisiz, reddedici bir tutum takınırken Tanrı'nın sevgi dolu ve koruyucu olduğu düşünülebilir.[154]

Tanrı imgesinin şekillenmesi gelişimsel bir süreç içerir. Tanrı imgesinin oluşumunda bireyin yakın ilişkilerinin önemli bir rolü vardır. Rizzuto'ya göre bireyin Tanrı ile olan ilişkisi, diğer kişilerle olan ilişkileri gibi karmaşık bir yapıya sahiptir.[155] Rizzuto'ya göre kişilerin hayatları boyunca yaşam döngülerine paralel bir şekilde Tanrı imgeleri ve algısı sürekli olarak değişim ve dönüşüm yaşayacaktır. Sonuç olarak herkesin kendi tecrübeleri sonucu zihninde oluşturduğu bir Tanrı imgesi çıkacaktır. Tanrı görünmeyen bir varlık olduğu için hayatımız boyunca ihtiyaçlarımız çerçevesinde Tanrı'nın zihinsel şeması geliştirilip düzenlenebilir.[156] Nesne ilişkileri kuramcıları dürtü ve çatışmaları geri plana atmış, çocukluk deneyimlerini ön plana çıkarmıştır.

John Bowlby tarafından geliştirilen bağlanma kuramına göre bebeklik döneminde temel bakıcı ile kurulan ilişki bireyin hayatı boyunca kuracağı tüm ilişkilerin temelini oluşturur. Kurulan bu ilişkinin Tanrı ile kurulacak ilişkide de kendini göstermesi beklenmektedir. Örneğin bebeklik döneminde temel bakıcısıyla güvenli bağlanma geliştiren bireyin daha sonraki dönemde Tanrı'yla da güvenli bağlanma geliştireceği beklenmektedir. Tanrı ile güvenli bir bağ kuran bireyler, Tanrı'yı sevdiğinin ve ona bağlı olduğunun farkındadır.[157] Bağlanma kuramı Tanrı'yı, insana güven veren, ona her türlü sıkıntıda sığınak olan, kutsal ve aşkın bir varlık olarak kabul eder. Yani Tanrı, Freud'un iddiasının aksine baba figürünün geçici bir yansıması değildir, yüce bir bağlanma nesnesi gerçekliğidir. Freud'un babaya yaptığı vurgu bağlanma teorisyeni Bowlby'e göre anneye ve onun olumlu etkisine yönlendirilmiştir. Bowlby bağlanma kuramını psikanalitik kavramlaştırmasını düzeltmek için geliştirmiştir.[158] Güvenli bağlanma stiline sahip olan bireylerin olumlu ve güvenilir Tanrı algısı; kaçıngan bağlanma stiline sahip olan bireylerin ise uzak ve mesafeli Tanrı algısı olur. Kaçıngan bağlanma stiline sahip bireyler

[154] Akif Hayta, "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (2010), 50-51.
[155] Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 87-91.
[156] Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 178-179.
[157] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği", 124.
[158] John Bowlby, *Attachment and Loss: Volume 1 – Attachment* (New York: Basic Books, 1969), 39-71.

dini inançlardan ve Tanrı'yla ilişkilerden uzak dururlar.[159] Güvenli bir sığınma ihtiyacı bağlanma ihtiyacını harekete geçirir. İnsanların birçoğu sıkıntı halinde Tanrı'ya yönelir ve sıkıntılı durum ne kadar ciddileşirse onların da Tanrı'ya yakın olma ve dua etme ihtimali o kadar artar.[160] Tanrı'ya güvenli bağlanan bireyler olumsuzluk veya tehdit içeren koşullarda Tanrı'nın varlığından, sorumluluğundan ve sevgisinden emin olan, ona güven duyan kişilerdir.

Jung bir zamanlar Freud'un öğrencisiyken daha sonra ondan ayrılarak farklı görüşler ortaya koymuştur. Jung psikanalitik akımının öncüsü sayılmaktadır. Jung din ve Tanrı konularında da Freud'dan farklı görüşlere sahiptir. Freud bilinçaltına ne kadar önem verirse Jung da bilinçdışı olarak tanımlanan kolektif bilinçdışına önem vermektedir. Bütün insanlıkta ortak bulunan bu bilinçdışı, soyaçekim ile atalardan gelir. Bilinçdışı bütün geçmişi içeren izlenimleri kapsar. Jung'a göre Tanrı imgesi, insan zihninde kolektif bilinçdışının ürettiği bir arketip olarak ortaya çıkar. Kolektif bilinçdışında yer alan Tanrı algısı birtakım sembollerle kendini bilinç alanına ulaştırır. Tanrı'yı Jung kişisel bir deneyimin ürünü olarak algılamaktadır. Tanrı ona göre ilelebet var olacaktır.[161] Jung Tanrı'nın aşkın boyutuna değinmeksizin insani boyutuyla ilgilenir. Tanrı ona göre teolojik bir kavram değildir. Kişinin bireysel olarak tecrübe ettiği ve onu kendi zihninde hissettiği bir olgudur. Din Jung için içgüdüsel bir dürtüdür. İnsanlar dini tam olarak kavrayamaz fakat buna rağmen, tamamen bir kenara atamazlar. Bu durum dinin içgüdüselliğinin bir göstergesidir.[162]

Carl Gustav Jung: "Bütün insanların, hayvanların, bitkilerin ve bütün kristallerin en içte taşıdıkları öz, Tanrı'dır."[163] sözüyle Tanrı hakkındaki görüşünü özetler. Jung, kendisine yöneltilen "Tanrı'ya inanıyor musunuz?" sorusuna "inanmıyorum, fakat biliyorum" şeklinde verdiği cevapla kişisel dindarlığını "inanma" olgusuyla değil, "bilme" olgusuyla

[159] Lee A. Kirkpatrick, "An Attachment-Theory Approach to the Psychology of Religion", *International Journal for the Psychology of Religion* 2/1 (1992), 3–28.
[160] Matt Bradshaw - Blake V. Kent, "Prayer, Attachment to God, and Changes in Psychological Well-Being in Later Life", *Journal of Aging and Health* 30/5 (2017), 667–691
[161] Ali Rıza Aydın, "Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2010), 57.
[162] Ali Ayten, *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 73-76.
[163] Carl Gustav Jung, *Psychology and Alchemy* (New York: Pantheon Books, 1968), 12–17.

açıklamıştır.[164] Jung'a göre Tanrı, psikolojik bir gerçeklik olarak zihnimizde yer alır. Tanrı bireysel bir tecrübe ürünü ve bilinçdışı arketiptir. Jung, Tanrı inancının bilinçdışında gerçekleşen ruhsal bir olay şeklinde ifade eder. Ruhta var olan şey, gerçekte de vardır.[165] Sonuç olarak Tanrı imgesi tüm insanlığın ortak genetik mirasında yer alır, bireyden bağımsız bir şekilde ortaya çıkarak bireyi etkileyebilmektedir.

Bilişsel gelişim kuramcısı olan Piaget'e göre Tanrı imajı sadece yetişkinler için geçerli değildir. Piaget, Tanrı tasavvuru gelişimini bebeklikten ergenliğe geçiş aşamasında deneyimlenen bilişsel gelişim süreçleriyle ilişkilendirerek açıklamıştır. Bu dönemler duyusal motor dönemi (0-2 yaş); işlem öncesi dönem (2-7 yaş); somut işlemler dönemi (7-12 yaş); soyut işlemler dönemidir (12 yaş ve üzeri). Soyut düşünebilme, analiz ve sentez yapabilme özelliğini bireyler soyut işlemler dönemi itibariyle kazanırlar. Bu dönemlerin ilkinde çocuk insanbiçimci (antropomorfik) ve somut özellikleri olan, sonraki iki dönemde somut ve soyut arasında, son dönemde ise somut özelliklerinden sıyrılan soyut bir Tanrı tasavvuruna sahiptir.[166] Çocuklarda Tanrı tasavvuru gelişimini deneysel olarak çalışan bazı araştırmalar Piaget'in bilişsel gelişim süreçlerine paralel olduğunu göstermektedir.[167]

William James Tanrı'nın gerçekliğinden daha çok bireyin kalbindeki bireysel Tanrı'yla ilgilenir. Ona göre dini kurumların biçimlendirdiği ve soyut kategorilerin oluşturduğu Tanrı önemli değildir. Önemli olan bireysel tecrübe ve duygularla insanların "Tanrı" adına hissettikleridir.[168] James Tanrı'nın görünmez olmasına rağmen gerçek bir varlık olduğunu ve bireyin O'nu yaşamında derinden hissedebildiğini savunur.

Dine hümanist bir bakış açısıyla yaklaşan Erich Fromm'a göre önemli olan insandır. Fromm'a göre dinlerin tek ortak özelliği varoluş sorusuna yanıt bulmaktır. İnsan için de bu sorunun cevabı en önemli şeylerden biridir. Bir kimse dini ya da Tanrı'yı ne kadar

---

164 Abdulkerim Bahadır, *Jung ve Din* (İstanbul: 2007), 146.
165 Jung, *Psychology and Alchemy*, 15.
166 Jean Piaget, *Çocukta Hüküm ve Muhakeme* çev. Sabri Esat Siyavuşgil (İstanbul: Devlet Basımevi, 1939), 32.
167 W. Chad Nye - Jerry S. Carlson, "The Development of the Concept of God in Children", *The Journal of Genetic Psychology* 145/1 (1984), 137–142.
168 William James, *The Will to Believe* (New York: Dover Publications, 1956), 12-15.

düşünürse düşünsün, ne kadar ibadet ederse etsin, varlığının bütünlüğüyle varoluş sorununa sağırsa, o soruya verecek bir yanıtı yoksa eşyadan farkı yoktur. Tanrı olmayı bir yaşantı durumuna getireceğine Tanrı'yı düşünmekle yetiniyor demektir.[169] Fromm insanı aşan ruhsal bir geçekliği reddeder yani din ve Tanrı'nın objektif varlığını kabul etmez.[170] Fromm'a göre bir şeye inanmak bireye güven verir bu da Tanrı algısını ve inancını besler. İnanç sistemi kişinin kendi deneyimi, duygu ve düşüncesiyle şekillenir. Fromm için otoriter dinlerde Tanrı, insan aklının ve sevgisinin tek sahibidir. Tanrı mükemmelleştikçe, insan yetersizleşir. Otoriter dinlerde Tanrı mutlak otoritedir, Tanrı'ya itaat büyük erdem, itaatsizlik ise büyük günah şeklinde değerlendirilir. Tanrı'nın karşısında insan oldukça güçsüz ve değersiz bir varlıktır. İnsancıl dinlerde Tanrı insanın kendi güçlerinin yani yüceliğinin bir sembolüdür. İnsanın amacı bir gün bu sembole erişip o yüceliğe sahip olabilme şansını yakalamaktır. Erich Fromm'a göre insanın kendini gerçekleştirmesi çok önemlidir. Tanrı algısı ise bu süreçte insanın sahip olduğu güçleri temsil eder. Kendini gerçekleştirme sürecinde insana iyinin ne olduğunu ve ne yapması gerektiğini akıl öğretir. Fromm'a göre insan kendisinde bulmak istediği gücü, bilgiyi, yaratıcılığı Tanrı'ya yükler ve Tanrı'yı bu özelliklerle tasavvur eder.[171]

Yalom'a göre; Tanrı anlam kaynağıdır. Kişiler için güçlü bir sığınak noktasıdır. Dine bağlı insanlar tatmin ve huzuru ilahi kuvvetten faydalanarak elde ederler. Bu ilahi kuvvet yaşamı gözlemleyen, düzenleyen, her şeye gücü yeten, aşkın bir varlığa aittir.[172]

Viktor Emile Frankl bilinçdışı kavramından yola çıkarak din ve Tanrı görüşlerini ortaya koymaktadır. İnsan tabiatı gereği Tanrı'ya bağlanmaktadır. Buna Frankl bilinçdışı Tanrı adını verir. Bilinçdışı Tanrı inancı sonucunda bilinçdışı dindarlık ortaya çıkacaktır. Frankl Tanrısal ve insani boyut ayrımı yaparak, Tanrısal alanın insani alanı kapsadığını fakat insanın Tanrı'ya yalnızca inanabileceğinden bahseder. Çünkü Tanrı görülemez ve anlanamaz. Fakat Tanrı insanı görür ve anlar. Bundan dolayı Tanrı'ya yalnızca inanılır.[173]

---

169 Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din* çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Arıtan Yayınları, 1993), 53-58.
170 Ayten, *Psikoloji ve Din,* 107-108.
171 Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994), 105-110.
172 Irvin D. Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi* çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011), 78.
173 Viktor Emil Frankl, *Psikoterapi ve Din: Bilinçdışındaki* Tanrı çev. Ahmet Demirhan (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004), 80.

Görüleceği üzere Tanrı kavramı için psikoloji bilimi içinde birçok fikir ortaya atılmıştır. Duygusal şemalar ve duygusal deneyimlerle ilişkili olan Tanrı algısı din psikolojisinde Freud'da "yansıtma", Jung'da "arketip", Rizzuto'da ''tasavvur, kavram'', James'de ''kavram, his/duygu'', Fromm'da ''özgürlük, otorite'', Yalom'da ''varoluşsal'', Frankl'da ''anlam'' gibi birbirinden farklı açıklamalarla çalışılmıştır. Sonuç olarak Tanrı algısı Tanrı-insan ilişkisine dayanır. Tanrı algısının kendimizi ve çevreyi algılamamızı, bakış açımızı önemli derece etkilediği düşünülmektedir. Hem içsel hem dışsal yaşamlarımızda olumlu ve dengeli olabilmek, tutarlı ve sağlıklı davranışlarda bulunabilmek için Tanrı algısının önemli olduğu düşünülmektedir. Tanrı algısı insanın kendini, çevresini ve yaşantısını etkilediğinden büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, Tanrı'ya dair algının sevgi ve korku yönelimli boyutlarını ele aldık.

a. Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı

Tanrı algısı, Tanrı imgesine göre şekillenen, bireyin yaşantısı ve sosyo-kültürel yapısına göre Tanrı'ya yüklediği anlamlar zincirinin ifadesidir.[174] Tanrı algısı çocukluktan itibaren oluşmaya başlar ve gençlik, yetişkinlik dönemlerinde varlığını devam ettirir. [175] Ailemiz, toplum ve bize kazandırılan bilgiler Tanrı'yı algılamamızda oldukça etkili olmaktadır. İnanan birey için Tanrı'nın rolü hayatında etkin bir yere sahiptir. Tanrı algısı bireyin dini ve dünyevi birçok olayı anlamlandırmasında önemlidir. Tanrı tarafından sevilme arzusu veya cezalandırılma korkusu bireyleri duaya, şükre, ibadete motive etmektedir. Tanrı'ya olan inanç ve algı inançlı kişiler için hayatlarında birçok tedbir almayı gerekli kılar. Sevgi ve korku yönelimli olmak üzere Tanrı algısına ilişkin temelde iki bakış açısı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Tanrı algısı olumlu ve olumsuz olmak üzere ele alınabilir. Sevgi yönelimli Tanrı algısının yüksek olduğu kişilerin Allah'a yönelik en temel duyguları sevgi ve güvendir. Bu kişilerin kötülüklerden ve yasaklardan kaçınma, iyilik yapma, ibadetleri yerine getirmelerinin temel sebebi Allah'a karşı hissettikleri sevgidir. Tanrı'ya karşı duyulan sevgi ve bağlılık duyguları sakınma duygusunu da artırır ve

---

[174] Louis Hoffman, ''Cultural Constructs of the God Image and God Concept: Implications for Culture, Psychology, and Religion''*, Annual Meeting of the Society for the Scientific Study of Religion*, (Kansas City: Missouri, Ekim 2005). 27.

[175] Asım Yapıcı, *Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996), 37.

kişilerin hayatını düzene sokar. Tanrı'ya dair olumlu atıflar yapan bireyler, Tanrı'yı merhametli, seven, koruyan, şefkatli olarak görmektedir.[176]

Sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip olan bireyin kendisine de sevgiyle yaklaşması beklenmektedir. Tanrı'yı "seven" olarak algılayan bireyin kendisi de "sevilen" olacaktır.[177] Tanrı ile sevgi ve güven temalı ilişki içinde olan bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal anlamda daha dengeli bir hayat sürdüğü söylenebilir. Bu bireylerin ruh halleri daha sağlıklı olacağı için çevresindeki insanlarla iletişimi de daha sağlıklıdır. Olumlu Tanrı algısına sahip bireylerin, olumlu tutum sergiledikleri, sorun ve sıkıntılarla başa çıkmada daha başarılı oldukları söylenmektedir. Tanrı'yı olumlu olarak algılayan birey, Tanrı ile arasındaki sevgi bağına güvenmektedir. Tanrı'ya güvenen, onu seven bireyler kötülüklerden uzaklaşır, iyiliğe yönelir. Sevgi yönelimli bir Tanrı algısı sıkıntı zamanlarında güvenilir, şefkatli ve koruyucu bir Tanrı'nın düşünülmesine olanak sağlar. Sevgi merkezli bir Tanrı inancı taşıyan bireyler, yaşadıkları güçlükleri kabullenerek ve çözüm odaklı bir tutum geliştirerek, olumlu başa çıkma stratejilerinin yaşamları üzerindeki etkisini daha güçlü bir biçimde deneyimleyebilir. Daha huzurlu bir ortam oluşmasına sevgi olanak sunar. Sevgi bireyin kendisini ve diğer insanların gelişimini destekleyen bir işleve sahiptir. Sevgi duygusu bireyin anlayışlı ve sağduyulu olmasını kolaylaştırır. Tanrı'nın sevgisine ve merhametine odaklanan birey teslimiyet ve tevekkül içerisindedir. Bu algıya sahip olan bireyler strese sebep olan durumlarda daha dirayetli ve metanetli davranabilmektedir.

Tanrı ile sevgi ve güven temelli bir ilişki içinde olan kişiler sosyal olarak daha uyumlu bir yaşam sürerler. Bu bireylerin çevresindeki kişilerle iletişimi kaygıdan uzaktır. Olumlu bir Tanrı algısı olan insanların olumlu bir benlik algısına da sahip olduğu söylenebilir.[178] Zorluk anlarında Tanrı'ya sığınmayı tercih eden inançlı birey, bu sayede hem psikolojik bir dayanak bulur hem de güven duygusuyla mücadele etme kararlılığını pekiştirir.[179]

---

[176] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 127.
[177] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 130.
[178] Lee A. Kirkpatrick, ''Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi'' çev. M. Koç *Bilimname Düşünce Platformu 10/1* (2006), 133-172.
[179] Saffet Kartopu, ''Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi'', *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/2 (2014), 245.

Tanrı ile sevgi temeline dayalı bir bağ oluşturan bireylerin dini tecrübeleri genellikle olumlu olur.

Tanrı'yı olumlu nitelikleri ile algılayan bireyler hayatı da ona göre yaşantılar. Olumlu Tanrı algısı, Allah'ın Cemal ve Celal isimlerinin zihinde dengede tutulduğunda ortaya çıkmaktadır. Kişinin ruhsal bütünlüğünü sürdürebilmesi ve kendilik bilincini geliştirebilmesi, çoğunlukla Allah'ın cezalandırıcı değil, bağışlayıcı yönünün tasavvur edilmesiyle mümkün olur.[180] Olumlu bir Tanrı algısına sahip birey, kendi kontrolü dışında gelişen olumsuz bir durumla karşılaştığında, bu durumu ilahi bir planın parçası olarak görme eğilimindedir ve yaşananlardan bir hayır çıkacağına inanır. Kur'an-ı Kerim' in ayetinde yer aldığı gibi "Yeryüzünde meydana gelmiş olan hiçbir olay yoktur ki, biz onu daha önceden bir kitapta yazmış olmayalım".[181] Başa gelen olaylar rastlantı sonucu olmamaktadır. Her şey ilahi takdir ve düzen içerisinde gerçekleşmektedir. (Tarafımdan onlara) De ki: "Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allâh'ın rahmetinden umut kesmeyin. Allâh bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir".[182] "Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[183] Allah'ın merhameti, bağışlayıcılığı, iyiliklerin ödüllendirileceği, kötülüklerin cezalandıracağı Kur'an'da ve hadislerde dile getirilmektedir. "Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük. Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğratırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım"[184]. "Allah tevbe edenleri sever, temizlenenleri sever."[185]

Peygamberimiz Hz. Muhammed, hayatı boyunca birçok zorlukla karşılaşmış ve travmatik olaylar tecrübe etmiştir. Bunca sıkıntıya ve travmaya rağmen peygamberimiz asla Allah'a isyan etmemiş ondan umudu kesmemiştir. Hz. Muhammed her zaman olumlu Tanrı

[180] Akif Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 156.
[181] *Kur'an-ı Kerim Meali.* çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, III. Basım, 2009), el-'Ankebut 29/22
[182] el-Zümer 39/53.
[183] el-Furkan 25/70.
[184] el-Araf 7/156.
[185] el-Bakara 2/222.

imgesinden yola çıkarak tüm zorluklar karşısında "Rabbim beni terbiye etti, ne güzel terbiye etti" şeklinde bir farkındalıkla bütün zorlukları sabırla aşmayı başarmıştır. Akdemir'e göre sevgi boyutu Allah-insan ilişkisinin gerçek boyutudur. Ona göre: "Sevgisiz bir varoluş biçiminin bizzat Kur'an'a ve vahiy sürecine aykırı olduğunu kabul etmek gerekir; çünkü sevgi kaynaklı olmayan eylemler, kuru, hissiz, şekilden öteye gitmeyen ve gösteriş amacı güden eylemlerdir."[186] Allah'ın sevgisi kulunu kuşatır. Birey sevgiyle Allah'a yaklaşmalıdır.[187]

b. Korku Yönelimli Tanrı Algısı

Tanrı algısı, inanan insanın yaşantısını, kendine ve dünyaya bakış açısını etkileyebileceği için çok önemlidir. Kişinin Tanrı ile olan ilişkisi çok hassas ve derin bir konudur.[188] İnsanın mutluluğu, fiziksel ve ruhsal sağlığını etkilemektedir. Belli bir inanç sahibi aileye ve topluma hazır oluşla dünyaya gelen birey hakim olan din anlayışının sunduğu Tanrı tanımıyla Tanrı algısını oluşturur. Ailenin bireye çocukluk döneminde sunduğu Tanrı imajı zamanla içselleştirilerek Tanrı algısını oluşturmakta, uyaranlar ve ruhsal motivasyonla yeniden anlam kazanmaktadır. Eğitim sürecinde okulun, öğretmenlerin, arkadaşların ve en önemlisi alınan din eğitiminin etkisiyle Tanrı algısı gelişmeye devam eder.

Bireyin kendisine yönelik algısı, Tanrı algısını şekillendiren bir unsur olarak ortaya çıkabilmektedir.[189] Cezalandıran, korkutan, gaddar gibi yüklemeler Tanrı' ya yönelik olumsuz atıflardır. Böyle bir Tanrı algısı olan birey, kendisini sevilmeyen ve aciz bir kimse olarak algılayabilir. Olumsuz Tanrı algısına sahip bireylerin perspektifleri de olumsuz olacağından dünyanın kötü bir yer olduğu, kendilerinin de şanssız olduklarını düşünmeleri daha olasıdır. Olumsuz Tanrı algısında Tanrı cezalandıran, mesafeli bir yere aittir. Tanrı'nın otoriter, korkutucu ve cezalandırıcı olarak algılanması korku yönelimli Tanrı algısının gelişmesini tetikler. Korku yönelimli Tanrı algısında Tanrı bilinmezlik içerir. Tanrı'nın gücü karşısında insan sınırlı ve güçsüzdür. Dini öğretilerde de yer alan her kötülüğün Tanrı tarafından yargılanıp cezalandırılacağı korkusu insanı suçlu

[186] Süleyman Akdemir, *Son Çağrı Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 63.
[187] Yapıcı, *Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım*, 37.
[188] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği", 132.
[189] Peter Benson - Bernard Spilka, "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control", *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (Eylül 1973), 303.

hissettirir.[190] Bireyler herhangi bir hata yaptıklarında, Tanrı tarafından cezalandırılacaklarını düşünürler. Bu düşünce kişileri Tanrı korkusuna sevk eder. Çocukluk yıllarında elde ettiğimiz dini öğretilerle Tanrı'nın sevilen mi yoksa korkulan bir varlık mı olduğu düşüncesi hayatımızda hakim olur. Tanrı'nın çocuklara, sürekli izleyen ve hatalı davranışlarda cezalandıran bir varlık olarak anlatılması, O'nu sevgi temelli değil, korku temelli bir otorite olarak algılamalarına neden olmaktadır. Bu algı ilk önce aile tarafından oluşturulmaya çalışılır daha sonraları okul ve toplum tarafından telkin edilmeye devam eder.

Korku yönelimli Tanrı algısı Tanrı'ya bağlanmayı olumsuz olarak etkileyebildiği gibi inançsızlık eğilimini de beslemektedir. Tanrı algısını etkileyen en önemli unsurların başında yaşamımızda iz bırakan ve bizi tehdit eden olaylar yer almaktadır. Hastalık ve ölüm gibi travmatik olaylar, bireyin kontrol gücünü aşarak derin bir güçsüzlük ve çaresizlik duygusu yaratır. Bu duygular bireyin Tanrı'ya ve dine yönelmesine neden olabildiği gibi bazı kişilerde aynı etkiyi göstermeyebilir. Yaşantılanan bu olumsuzluklar kimilerinde olumsuz Tanrı algısının oluşmasına neden olabilir ve kişiyi dine karşı ilgisiz bırakır. Böyle kişilerde Tanrı'ya yönelik isyankâr bir tutum gelişebilir.[191]

Bilişsel psikolojide asıl önemli olan şey bireyin algılama şeklidir. Yani insanların olaylara verdiği anlam asıl önemli olan şeydir.[192] Birey yaşadığı olumsuz olayı, yaptığı hataların sonucu veya Tanrı'nın sınaması şeklinde değerlendirdiğinde kaygı düzeyi artış gösterme eğiliminde olur. Tanrı algısının negatif/olumsuz olması Tanrı'yı, cezalandıran ve intikam alan niteliklerin bulunduğu ifadeleri kapsamaktadır.[193] Olumsuz Tanrı algısı bireye psikolojik sorun, kaygı ve depresyon gibi rahatsızlıklar yaşatabilmektir. Bu durum bireyin umutsuzluğa kapılıp hayattan vazgeçmesine neden olabilmekte, başa çıkma sürecini negatif anlamda etkileyebilmektedir. Olumsuz bir Tanrı algısının, travma sonrası iyileşme sürecini zorlaştırabileceği ve yaşanan olumsuzlukları daha derin kılabileceği söylenebilir.

---

[190] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği", 125.
[191] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 65.
[192] Öznur Özdoğan, *Aşkın Yanımız Maneviyat* (İstanbul: Özden Öze Yayınları, 2010), 88–89.
[193] Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*, 155-156.

Tanrı algısı ile bireyin kendini algılaması arasındaki ilişki çoğu zaman çift yönlüdür. Kendini değersiz hisseden bireyler, Tanrı'nın onlara acımasız ve cezalandırıcı davrandığını düşünebilir, ya da Tanrı'yı olumsuz bir şekilde algılamak, onların kendi değerlerini de benzer bir şekilde görmelerine yol açabilir. Kutsal varlık belirsizlikleri de içinde taşıdığı için çekinme ve korku duygularının olması muhtemeldir. Bilinmeyen karşısında kendini aciz hisseden kişi kutsal varlığın gücü karşısında kendi sınırlılığının farkındadır. Bu duygu korkunun oluşmasına zemin hazırlayabilir. Korku yönelimli Allah algısında dünyanın bir sınav yeri hayatın da bir sınav olduğu düşüncesi hâkimdir.[194] İnsanlar kendilerini zayıf, çaresiz ya da tehdit altında hissettiklerinde Tanrı'ya yönelebilirler. Sahip olunan Tanrı algısı, bireyin hayatını zorlaştırıp onu aciz ve suçlu hissettiriyorsa bir sorun teşkil etmeye başlar. Yaşanan problem ve sıkıntılar Tanrı'nın hoşnutsuzluğunun bir sonucu olarak algılanırsa bu durum birey için sıkıntı verebilir. Korku ve umut duygusu dengede olmayıp korku duygusu baskın olursa birey Allah'ın azabından aşırı korkup Allah'ın rahmetinden umudu kesebilir. İki duygunun bir arada ve dengede yaşanabilmesi insan varoluşunun temel dayanaklarından biridir.[195] Çetin, din psikolojisi kapsamında din eğitiminde sevgi boyutunun ihmal edilmesinin olası sonuçları olarak: Allah'ın olumlu sıfatlarını algılamada güçlüğe, olumsuz Tanrı algısına, ahlaki olarak tutarsız davranış örüntülerine, ibadetlere olan ilginin azalmasına, kadere isyana, hayattan yılgınlık duyulmasına hatta intihar eğilimine sebebiyet verme şeklinde açıklamaktadır.[196] Korku, insanı mutluluğun dışına iter. Bir dine sıkı sıkıya bağlanmış bireyin Tanrı'ya yönelik olumsuz, korku dolu algılarının onu mutlu edemeyeceği düşünülmektedir.[197]

Korku uzaklaşmak, nefret etmek gibi anlamlara da geldiği gibi din duygusunun içerisinde yer alan korku diğer korkulardan farklı olarak sığınmak anlamını da içermektedir.[198] Bireylerde korku yönelimli Tanrı algısı Tanrı'ya karşı hissedilen güçlü bir sevgiden kaynaklanıyor da olabilir. Vergote'ye göre inanan birey, Tanrı'yı yüce ve aşkın bir varlık olarak görmenin yanı sıra, aynı zamanda korku duyulacak niteliklere sahip bir figür olarak

[194] Öznur Özdoğan, *İsimsiz Hayatlar* (Ankara: Özden Öze Yayınları, 2009), 45.
[195] Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji* çev. Mustafa Işık (Ankara: Fecr Yayınları, 2000), 100-101.
[196] Özer Çetin, *Din Psikolojisi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2004), 25.
[197] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği", 132.
[198] Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2000), 105-106.

da tasavvur eder. Buradaki korku, inanan insanın inandığı varlığa duyduğu saygı içerikli bir korkudur. İnanan birey bu korkuyla birlikte Tanrı'nın seven ve bağışlayıcı özelliklerini de bilir.[199] Sonuç olarak sevgi ve korku yönelimli Tanrı algısının iki boyutu arasından anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Tüm dinlerde Tanrı, hem sevgi ve güven kaynağı hem de cezalandırıcı güç ve otorite sahibidir.[200]

Tanrı anlayışı kültürel ve tarihsel koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu durum, Tanrı algısının evrensel olmakla birlikte her dinin öznel yorumlarını barındırdığını ortaya koyar.

2. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilikte Tanrı Algısı

Her dinin kendi teoloji ve dini geleneği çerçevesinde oluşturduğu bir Tanrı imgesi bulunur. Tanrı anlayışı ve dini inançların kültürden kültüre değiştiğini bilmek, bir toplumun inanç ve davranış biçimlerinin başka toplumlara doğrudan aktarılmasının uygun olmayabileceğini gösterir. Çünkü her toplumun dini inanç ve Tanrı algısında yer alan arka plandaki teoloji farklıdır.

İslam'da Allah anlayışını açıklamak için öncelikle Kur'an'a bakmak gerekir. İslamiyette tek, ezeli ve ebedi olan, çok bağışlayıcı, insana kendi ruhundan üfleyen[201] kullarını seven, insana şah damarından bile yakın olan[202], eşsiz ve benzersiz olan, tüm varlıklardan yüce, aşkın ve içkin olan, adalet sahibi bir Allah algısı mevcuttur. İslâm düşüncesinde Allah'ın insanlara daima çok yakın ve şefkatli olduğuna inanılır. İslâm tasavvufuna göre Allah'ın en önemli iki ismi Mevedde ve Rahmettir. Allah el-Vedûd, yani en çok sevendir. Allah-kul ilişkisinin temelinde sevgi ve merhamet bulunur.[203] Allah kullarına karşı sınırsız merhamet ve cömertliğe sahiptir. Allah'la kurulan ilişki dinamik bir yapıya sahiptir.

---

199 Antoine Vergote, *Psychologie Religieuse* (Bruxelles: Charles Dessart, 1966), 53.

200 Emine Erdoğan, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının (TA) Dini Yönelim Biçimleri ile İlişkisi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/27 (2014), 168.

201 el-Âli İmran 3/6, el-Âraf 7/11.

202 el-Kaf 50/16.

203 İbn Teymiyye, *İbn Teymiyye Külliyatı: Rabb Olarak Allah'ın Birlenmesi,* çev. Yusuf Işıcak vd. (İstanbul: Tevhid Yayınları, 1987), 382.

İslamiyette ve Kuran'ı Kerim'de Allah'ın sevgi ve korku boyutu bulunur, bunların dengesi ise sevgi üzerine kurulmuştur. İslâm düşüncesinde Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiği düşüncesi yer alır. İslâmî öğretiler Allah'a yakınlığı teşvik etmeyi amaçlamaktadır.[204] Sevgi ve korku boyutu az veya çok olmakla birlikte tüm insanlarda bulunabilmektedir. Bu duyguların hangisinin baskın olduğu önemlidir. Çünkü kendisine azap eden, acı çektirdiğini düşünen bir varlığa karşı zamanla sevgi gibi diğer olumlu duygular azalma gösterebilir. Allah'a sevgiyle yaklaşan ve sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip olan bireylerin ruh sağlığı daha dayanıklı ve iyi olmaktadır.

Hıristiyanlıktaki peygamberlik, Tanrı-insan ilişkisi, ibadet, günah gibi temel kavramlar İslamiyete göre farklılaşmaktadır.[205] Hıristiyanlıktaki Tanrı algısında Teslis inancı ve ona yüklenen anlamlar bulunur. Batı Hıristiyan kültürü üzerine yapılan birçok çalışmada Tanrı, Oğul İsa olarak her zaman onların arasında bulunan, sevgi sunan, yargılamayan ve koşulsuz cennet vadeden olarak tasavvur edilmektedir. Tanrı Hıristiyan teolojik geleneğinin etkisiyle baba olarak algılanmaktadır.[206] Hıristiyan teolojisinde İsa'nın insan ve Tanrı doğası olmak üzere birbirine karışmayan iki ayrı tabiatı mevcuttur. Bu iki doğa yani İsa ve Tanrı, benlikte birleşirken hipostatik birleşme gerçekleşir. Yani birbirine karışmadan birleşme oluşur. Tanrı doğasının İsa'nın bedeniyle ilgisi yoktur. Baba ile aynı olan bir doğayı taşımaktadır, ikisi de aynı kaynaktandır.[207] Hıristiyanlıkta Tanrı bir baba figürü olarak antropomorfik(insan benzeri) özellikleriyle tasavvur edilmiştir. Yani Tanrı, seven, öğüt veren, kurallara uymayanları cezalandıran, kendisine kulluk ve hizmet edilip saygı gösterilmesini bekleyen, bağışlayan, kimi zaman kızan, hayal kırıklığına uğrayabilen bir baba figürüdür. Hıristiyanlıkta, içkin Tanrı anlayışından farklı bir şekilde nesneleştirilmiş bir Tanrı anlayışı söz konusudur. Hıristiyanlar Tanrı ile İsa'yı öz birlik olarak kabul etmişlerdir. Hıristiyanlığın temelinde Tanrı sevgi dolu bir Babadır.

---

[204] Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslam'da Allah Tasavvuru", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (2006), 45.

[205] Frithjof Schuon, *İslam'ı Anlamak* çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 26–32.

[206] Peter J. Verhagen, "Imaginings Jesus: To Portray or Betray? Psycho(-patho)logical Aspects of Attempts to Discuss the Historical Individual", *Hearing Visions and Seeing Voices: Psychological Aspects of Biblical Concepts and Personalities,* ed. G. Glas vd. (Dordrecht: Springer, 2007), 183–194

[207] Mehmet Bayrakdar, *Bir Hıristiyan Dogması: Teslis* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007), 39.

Hristiyanlık'taki Tanrı algısında İsa karakterinden dolayı insan ve tabiatüstü bir arada bulunur, Tanrı somutlaştırılabilen bir varlıktır. İslamiyette ise Tanrı'yı insani formatta düşünmek veya benzetmek doğru kabul edilmez. Bununla ilgili yapılan bir çalışmada Hristiyan öğrencilerin aksine Müslüman ve Yahudi öğrencilerin ne Tanrı'nın ne de peygamberin resmini çizmeyi kabul etmedikleri görülmüştür.[208] Kuran'da olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'te de Tanrı tasavvurunun insana fıtraten verildiği bilgisi yer alır.[209] Yahudiler Tevrat'ta Tanrı'dan çoğul bir şekilde(Elohim) bahsetmektedir. Bu çoğulluk biçimseldir ve tek Tanrı'dan bahsedilmektedir. Tanrı onlara göre büyük ve yücedir. Yahudi inancında Tanrı'ya hem saygı ve korkuyla, hem de sevgiyle yaklaşmak önemlidir. Yahudiler Tanrı'yı yalnızca kendi halklarına ayrıcalık tanıyan bir imgeleme dönüştürmüşlerdir.[210] Yahudi-Hıristiyan geleneğinde dünyevi ilgilerden soyutlanarak kurtuluşun gerçekleşebileceği düşünülür.

İslam eskatolojisi, Yahudilik ve Hıristiyanlığınkinden farklıdır. Tanrı'nın aşkın oluşu İslamiyeti, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan ayıran en temel farklılıktır.[211] İslamiyette Hz. Muhammed, Hz. İsa ve Hz. Musa yalnızca Allah'ın elçileridir. İslam dini bu konuda Hıristiyanlıktan ayrışır. Ayrıca Hıristiyanlıkta insan doğuştan günahkardır.[212] İslam'da ise bütün insanlar doğası gereği temiz ve iyilik yapmaya uygun olarak dünyaya gelirler. İslam anlayışına göre insanlar Tanrı'nın emirlerini gözeterek her işlerini yapmaktadır çünkü Tanrı her zaman her yerdedir. Hesap gününe inanan bir kişi hayatını bu inanca göre düzenleyerek yaşayacaktır.[213] Bu bağlamda Müslüman bir bireyin Allah'la olan ilişkisi dinamik bir yapıdadır. Bu ilişki sevgi ve kaygı duygularının dengeli bir şekilde işlenmesini gerekli kılar.

---

[208] Robert Coles, *The Spiritual Life of Children* (Boston: Houghton Mifflin, 1990), 39.
[209] *Kitab-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Antlaşma* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2001), Tekvin 1:26–27.
[210] İsmail Raci Faruki, *Tevhid: Düşünce ve Hayata Yansımaları* (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 1993), 30–35.
[211] Mariasusaia Dhavamony, "Dinlerde Tanrı Anlayışı", çev. Fuat Aydın, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2010), 193.
[212] Muhammed Hamidullah, *İslamiyet ve Hıristiyanlık* çev. İhsan Süreyya Sırma (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 34–35.
[213] İbrahim Coşkun, *Dünyevi İslam'ın Pratiği Önünde Bir Engel: Despot/Otokrat Tanrı Tasavvuru, Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi*, (Çorum: Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003), 171–205.

Din kutsal metinler ve öğretilerle Tanrı algısının şekillenmesinde etken bir rol oynamaktadır. İslam teolojisindeki Tanrı imgesi, Batı dini kültürleriyle karşılaştırıldığında belirli yönleriyle farklılık göstermekte ve kendine özgü bir yapıyla öne çıkmaktadır. Müslümanların Tanrı algısı, sevgi ve korkuyu dengeleyen bir yapı sergilerken, Hristiyanlar Tanrı'ya çocuksu bir sevgiyle bağlanmakta; Yahudiler ise Tanrı'yı kudretli ve otoriter bir varlık olarak tasavvur etmektedirler.

C. Din ve Dini Yönelim

1. Din

Arapça bir kelime olan dinin anlamı oldukça kapsamlı bir yapıya sahiptir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "din", "İnanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü, kült" şeklinde ifade edilmektedir.[214] Sözlükte din kelimesi yol, itaat, üstünlük, millet, adet, mükâfat, ceza gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da ve hadislerde farklı anlamlarda kullanılan din bir yaratıcıya itaat etmeyi, inanmayı, ibadet etmeyi, toplumsal düzeni, ahlaki davranışları, iyilikleri ifade etmektedir.[215]

İslâm bilginleri dinin tanımını yaparken Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm inançlarını referans alarak yapmışlardır. Din, "insanın nasıl yaşaması gerektiğini söyleyen bir hidayet rehberidir."[216] "Tabiatüstü ilahi ve kutsal bir varlık ile ilişkili olan inançların, tasavvurların, tecrübelerin, duyguların, işaretlerin, dilin ve davranışların bütünüdür."[217] Din, "akıl sahibi insanları dünya ve ahirette mutluluğa ulaştırma amacıyla Allah tarafından Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed'e vaz edilen hakikatler bütünüdür."[218] Yapılan din tanımlarından yola çıkarak genel bir çerçeve çizmemiz gerekirse din "Doğrudan ya da dolaylı olarak, ilahî ve kutsal (mukaddes) olanla girişilen ilişkiler sonucunda, etki ve sonuçları itibariyle, hem tek tek bireylere hem de topluma farklı düzeylerde belli bir duyuş, düşünüş ve davranış kalıbı sunan, hayata bir anlam ve amaç vererek insanın varoluşsal kaygılarına çözüm üreten, mensuplarına belirli ve farklı bir

---

214 Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), ''din'', 395.
215 Hüseyin Kerim Ece, *İslam'ın Temel Kavramları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 142-143.
216 Bilal Sambur, "Din ve Psikoloji İlişkisini Yeniden Düşünmek", *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 427.
217 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 26.
218 Asım Yapıcı, "Kuramdan Yönteme Ruh Sağlığı-Din Çalışmalarında Karşılaşılan Güçlükler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 33.

kimlik duygusu temin ederek bir müminler cemaati oluşturan sembolik bir sistemdir."[219] Din, bireyin kutsal olarak kabul ettiği varlığa içten bir bağlılık duyması ve bu bağlılığı ruhsal derinlikte yaşamasıdır.

Dinler getirdikleri inanç ve ahlak yargılarına göre davranışları doğrudan ve dolaylı olarak yönlendirmekte, iyi insan olma bilinci oluşturmakta, hayatı anlaşılabilir ve anlamlı kılmaktadır. Dinler, bireylerin ilahi varlık karşısındaki sorumluluklarını yerine getirmeleri durumunda, onlara iç huzuru sağlayarak umutlu ve mutlu bir yaşam sürmelerine zemin hazırlar. Kutsal bir varlığın bireyleri sürekli olarak koruyup gözettiğine dair inanç, inananlar üzerinde psikolojik bir güven duygusu oluşturarak iç huzur ve mutluluğun artmasına katkı sağlamaktadır.

a. Psikolojide Din Tanımları

İnsanla var olan ve yaşayan bir gerçekliğe sahip olan din olgusu, olgusal anlamda insanlık tarihinin en eski konularından biri olsa da incelenme ve tanımlanma çabaları açısından modern sayılabilecek bir geçmişe sahiptir.[220] Batı dillerinde din "religion", Latincede "religio" kelimesi ile dile getirilmektedir. Religio kelimesi Tanrı'ya saygı ve korku ile bağlılık, kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma gibi anlamlara gelmektedir.[221] Psikoloji sözlüğünde din; "İnsan davranışına yön, yaşama anlam veren kutsal veya doğaüstü bir (veya birden çok) güç ve yaratıcı kavramına dayanan bir inançlar, semboller ve törenler sistemidir." [222] Yavuz psikolojinin kurucusu sayılan Wilhelm Wundt'un din tanımını, "bir kimsenin kendisine ferdi gayretin (Streben) en yüksek amaçları olarak görülen ideallerin gerçekleşeceğini düşündüğü, yüce bir dünyanın varlığını ve kendisinin ona ait olduğu hissini uyandıran bir duygu" şeklinde aktarır.[223]

Din psikolojisinin kurucusu kabul edilen William James dini, "bireylerin ilah saydıkları varlıklarla ilişkileri süresince tek başlarına yaşadıkları duygular, eylemler ve tecrübeler" diye tanımlamaktadır.[224] James din tanımı yaparken dinin bireysel boyutuna vurgu yapar.

---

[219] Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din* (Adana: Karahan Yayınları, 2007), 19.
[220] Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 15.
[221] Peker, *Din Psikolojisi*, 42.
[222] Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 214; akt. Habil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik* Temelleri (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 16.
[223] Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşünenin Gelişmesi,* 96.
[224] William James, *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature* (New York:

Pragmatist bir tavır sergileyen James din veya Tanrı'nın gerçek varlığına değil de insan hayatına sağladığı faydalar üzerine yoğunlaşır.[225]

Sosyal psikolog olan Fromm'a göre din, "bir grup tarafından paylaşılan ve grubun bireylerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef ve onlara ortak bir davranış biçimi sunan düşünce sistemidir."[226] Din insanlar arası ilişkileri düzenleyen ve toplumu birleştiren bir sistemdir. Fromm'a göre dinlerin otoriter ve hümaniter olmak üzere iki farklı ayrımı yapılabilir. Dinin bireysel veya toplumsal etkisine göre bu ayrım şekillenir. Bir din, bireyin gelişimini destekliyor, iradesini özgürce kullanmasına olanak tanıyor ve kişisel yeteneklerini ortaya koymasına imkân sağlıyorsa, o din hümaniterdir. Bunun tam tersi özelliklere sahipse otoriter bir dindir. Fromm, hümaniter dinin insan hayatına yapmış olduğu olumlu katkıyı kabul etmektedir.[227] Fromm'a göre din hayati bir kaynaktır.

Otto, dini "korkutucu ve büyüleyici sır" (mysterium tremendum et fascinans) şeklinde ifade ederek "kutsalın tecrübesi" olarak tanımlamasını yapar.[228] Otto dini tecrübenin yalnızca sübjektif doğasını vurgulayan tanımlamalara karşı çıkarak objektifliği üzerinde ısrar etmektedir. Din psikolojik yapısı itibariyle bireyi ilgilendirir aynı zamanda sosyal bir gerçeklik olduğu için toplumu da ilgilendirmektedir.[229]

Erikson'a göre din, insan hayatını kuşatan, kendine has kelime ve imajlarla inananların kaygı ve endişelerinin ötesine geçen, aydınlığı gösteren bir iç dürtüdür.[230]

Psikanalizin kurucusu sayılan Freud dini, evrensel bir nevroz ve yanılsama olarak varsaymıştır. Freud'a göre ilkel düşünce dinin kaynağını oluşturur. Din bir totemizmdir. Sağlıklı bir toplum yapısına kavuşmak, insanları din nevrozundan kurtarmak için dindışı bir eğitimden geçmek gerekir.[231]

Longmans, Green, and Co., 1902), 31.

225 Ayten, *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, 36.

226 Erich Fromm, *The Art of Loving* (New York: Harper & Row, 1997), 61-65.

227 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 31.

228 Rudolf Otto, *The Idea of the Holy* çev. J. W. Harvey (London: Oxford University Press, 1928), 163.

229 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 203-208.

230 Erik H. Erikson, akt. Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri* (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 94–95.

231 Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, 19-28.

Analitik psikolojinin kurucusu kabul edilen Carl Gustav Jung'a göre din, insan aklının en yaygın ve en eski uğraş alanlarından birisidir. Jung "religio" teriminin kullanımına denk düşecek şekilde "güçler" olarak nitelendirdiği dini, fizik ötesi varlıklarla kurulan bireysel ilişki şeklinde tanımlamaktadır.[232] Jung Freud'dan farklı olarak dini bir nevroz olarak nitelendirmez. Ona göre, din varoluşsal sorunlara ve yaşamın zorlu şartları karşısında bireylere bakış açısı sunar, sağlam bir dayanak görevi görür.

Hümanistik psikolojinin kurucusu sayılan Abraham Maslow'a göre din, yalnızca belirli grupların belirli zamanlarda kalıplaşmış davranış örüntüleri sergilediği bir olgu olamaz. Kuralcı ve kuralcı olmayan din ayrımı yapan Maslow dine kapsayıcı bir perspektifle yaklaşır. Maslow için dinde var olan kutsallık aslında insanın doğasında vardır.[233]

Logoterapinin kurucusu kabul edilen Viktor Frankl için din "hangi formda olursa olsun kişiye özel bir tabiata sahiptir." Ona göre din ve Tanrı olguları içsel nitelikli olup dışa tam anlamıyla yansımayan özellikler taşır. Logoterapi, merkezine yaşamda anlam bulma arayışı şeklinde özetlenebilecek temel güdüleyici gücü yerleştirir.[234] Dine olumlu bir bakış açısıyla yaklaşan Frankl'ın logoterapisindeki din bireylerin katlanmak zorunda olduğu acılara anlam veren en büyük güçtür. Buna göre din inananlar için varoluşsal anlam bulma imkanı sunan, sorumluluk duygusunu teşvik eden, yaşanan acı deneyimlerin öğretici yönüne vurgu yapan niteliklere sahip bir olgudur.[235]

Din tanımları genel olarak tanımı yapan bilim dalının perspektifini yansıtır. Tek yönlü bir görüş sergileyen bu tanımlar dinlerin hem benzerlik hem de farklılık içermesinden kaynaklanabilmektedir. Dinin gözlenebilen ve gözlenemeyen boyutları vardır. Dinin anlam ve amacı bu "gözlemlenemeyen" boyutunda yer alır. Dinin özü, değer problemi, çeşitliliği, farklılıkları dinin tanımını güçleştirebilmektedir. Dinin tanımını yapan öznenin kişiliği, tanımın yapıldığı zaman ve mekanın genel yapısı dinin tanımlanmasını güçleştirebilir.[236] Dolayısıyla çok sayıda din tanımı ortaya çıkmaktadır.

---

[232] Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din* çev. Raziye Karabey (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2010), 8.
[233] Ayten*, Psikoloji ve Din*, 140-141.
[234] Viktor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009), 112.
[235] Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 46–47.
[236] Kamil Taş, "Dinin Sosyolojik Tanımı Problemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar* 6/16

2. Dini Yönelim

Türkçe sözlükte yönelim "kişinin kendi durumunu veya bulunduğu yerin durumunu başka yerlere göre belirleme", karşılaştığı karışık ve sorunlu durumlar karşısında belirlediği tutum şeklinde tanımlanmaktadır.[237] Gordon Allport yönelimi "Kişinin çevresinde bulunan varlıklara ve durumlara vereceği tepki/cevap üzerinde canlı bir etkiye sahip (yönlendirici) deneyimler yoluyla şekillenmiş, düşünsel ve doğal hazır oluş hali" olarak tanımlamaktadır.[238] Yönelim, bireyin belirli bir konuya ilişkin tutumunu ifade ederken; bu tutum, sözlü, yazılı, duygusal ya da davranışsal tepkiler yoluyla görünür hale gelir.

Din, bugün olduğu gibi geçmişte de toplumların en önemli unsurlarından biridir. Dini yönelim bireylerin bir dini benimseme veya benimsememe ifadesi olduğu gibi bireylerin dinle ilgili psikolojik yönelimi, onların inanç dünyasını temsil eder. Bireylerin dine ilişkin değerlendirmeleri, verdikleri tepkiler ve bu tepkilerin şiddeti, onların dini yönelimlerinin bir göstergesidir. Bir kişinin mensup olduğu dine yönelik görüşü o kişinin dini yönelimini ortaya çıkarmaktadır. Dini yönelim, dinin birey tarafından herhangi bir derecede benimsenme ya da benimsenmemesidir. Bireylerin dini inanç ve bilgilerinin, kendi duygu, düşünce ve davranışları üzerinde meydana gelen etki derecesi dini yönelim olarak kabul edilebilir. Onay dini yönelim için bir dini, bireyin belirli bir derecede benimseme veya benimsememe hali olarak ifade etmektedir.[239] Dini yönelim, insanın inanç dünyası ve onun din hakkında psikolojik yönelimidir. Bireyin din hakkındaki her değerlendirmesi, verdiği tepkiler ve bunların derecesi dini yönelimin boyutlarının göstergesidir.

Dini tutumun birebir ölçülmesi mümkün olmadığından, bu alan genellikle yorum ve çıkarımlara dayanır. Çünkü dini tutumların gözlemlenemeyen, o kişiye ait içsel ve psikolojik yönü de vardır. Dini tutumlar dini davranışı belirleyen unsurlardır. Bunları ölçmek göreceli olarak mümkündür.[240] Nitekim dini tutumu belirlemek amacıyla yapılan bilimsel çalışmalar, ölçmeye çalıştıkları dini tutum ve davranışları belirledikleri amaç

(2003), 199–205.

237 Türk Dil Kurumu, "yönelim", 1287.

238 Gordon Allport, *The Nature of Prejudice* (Boston: Addison-Wesley, 1954), 45; akt. Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim* (İstanbul: DEM Yayınları, 2004), 72.

239 Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, 72.

240 Zeki Arslantürk, *Araştırma Metot ve Teknikleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 169.

doğrultusunda yapılmaktadır. Elde edilen sonuçlar kişilerin dindarlık veya dini yönelim düzeyleri hakkında bir saptamadan ibarettir. Dindarlık düzeyi özel yöntem ve teknikler kullanılarak varılan sonucun rakamsal olarak ifade edilmesidir. Hedeflenen amaç kapsamında geliştirilen ölçekler kullanılarak dindarlık düzeyi belirlenmektedir.

Batı'da 1940'lı yıllarda dindarlık ölçme girişimleri başlamış, 1960'lı yıllarda ileri ölçüm teknikleri kullanılmıştır. Ülkemizde ilk olarak 1962 yılında dindarlık ölçme çalışmaları Taplamacıoğlu tarafından yapılmıştır.[241] Bu çalışmayı sırasıyla 1977'de Fırat[242] ve 1989 yılında Mutlu'nun[243] alan araştırmaları izlemiştir. Ülkemizde dindarlık çalışmalarında kullanılan ölçekler genellikle Batı'da yapılan araştırmaların uyarlanması şeklinde olmuştur.

Dindarlık tipolojileri, insanların birbirinden farklı olan dini hayatlarındaki farklılıkları göstermektedir. G. W. Allport ve J. M. Ross, 'içedönük dindarlık', 'dışadönük dindarlık' olmak üzere dindarlık tipolojisinde kişilik yönünden ikili bir ayrım geliştirmişlerdir.[244] Bireylerin din bağlamında vermiş olduğu etki ve tepkiler, düşünceler, tutum ve davranışlar gözlemlenebilir. Bunların derecesi o kişinin dini yönelimini anlaşılabilir kılmaktadır. Bu doğrultuda, dindarlığı; bireyin kutsalla kurduğu ilişki temelinde, etki ve tepkilere dayalı olarak kişisel, psikolojik, toplumsal ve kültürel boyutlarda gözlemlenebilen bir olgu olarak somutlaştırabiliriz.

a. Dini Yönelim Biçimleri

Dini yönelim, dinin birey için hangi anlama geldiği ve o bireyin dini nasıl yaşantıladığı ile ilgilidir. Dini hayatta bireyi motive eden unsurların neler olduğu, bireyin din algısı, dine yaklaşımı dini yönelim biçimini etkileyen unsurlardandır. Kendisi için dinin çok önemli olduğunu belirten, hayatını dini referanslar eşliğinde düzenleyen ve yaşayan

---

[241] Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X (1962), 141–151.

[242] Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1977), 53.

[243] Kayhan Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)", *İslami Araştırmalar Dergisi* III, 4 (1989), 194–199.

[244] Gordon Willard Allport - J. Michael Ross, "The Religious Context of Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 432–443.

kişiler dindar olarak nitelendirilir. Dine önem veren ve dinini layığıyla yaşamaya çalışan her bireyin dini duygu ve düşüncesinin aynı olduğu söylenemez. Dini anlayış ve bağlılıkların sistemli analizlerinde belli bir dayanak noktası oluşturma zorunluluğu, insanların dini yönelimlerinin sınıflandırılmasını ve dindarlıklarının çeşitli boyutlarda ele alınmasını gerektirmiştir.[245]

Psikoloji ve din psikolojisi alanında çalışma yapan araştırmacılar, bireylerin dine olan yaklaşımlarının birbirinden farklı olmasından dolayı dini yönelimin farklı biçimlerini ortaya koymuşlardır. Dindarlığın tek boyutlu bir yapı olduğunu savunanlar olduğu gibi çok boyutlu bir yapı teşkil ettiğini savunanlar da vardır.[246] Bireylerin dini yönelimlerini belirlemek amacıyla farklı dini yönelim ölçekleri geliştirilmiştir. Bu ölçeklerin ortak olan varsayımları ise: a) Dindar kişinin inandığı bir Tanrı vardır. b) Bireyler ceza veya ödül beklentisiyle dini görevlerini yapar veya ihmal eder. c) Huzur, güven, suçluluk, endişe gibi duygular bireylerin davranışlarına bu süreçte eşlik eder.[247] Bu varsayımlardan yola çıkarak Allport ve Ross 1967 yılında dini yönelim ölçeği geliştirmişlerdir. Adorno ve arkadaşları, otoriteryen kişilik bağlamında yapmış oldukları çalışmalarda, dini bir amaç ve araç olarak gören iki farklı kişilik tiplerinden bahsetmişlerdir. Bu bilgiler kapsamında Allport, "içten" ve "dıştan" dindarlık kavramlarını açığa çıkarmıştır.[248] Gordon Allport bireylerin dini duygu ve düşüncelerinin birbirinden farklı olacağından yola çıkarak içsel ve dışsal dini yönelim biçimini ilk olarak kavramlaştıran kişidir. Batson bu iki yönelimden farklı ve ek olarak dine sorgulayıcı bir perspektifle yaklaşılabileceğinin mümkün olduğunu ifade ederek dini yönelim şekillerine üçüncüsünü eklemiştir. McFarland Allport'un dinin önyargı kaynağı olabileceği ve olmayabileceği görüşünden yola çıkarak din ve ayırımcılık ilişkisini incelemek amacıyla katı kuralcı dini yönelimi ölçme aracı geliştirmiştir.[249] Söz konusu yönelim biçiminin, önyargı ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu araştırma bulgularıyla ortaya konmuştur.

---

[245] Celaleddin Çelik, "Değişkenler ve Boyutlar Bağlamında Türk Toplumunda Dini Hayatın İncelenmesi", *Bilimname* 1 (2003), 158.

[246] Yıldız, M. "Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma", *Tabula Rasa 1* (2001), 24.

[247] Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, 443.

[248] Gordon Willard Allport, "Behavioral Science, Religion and Mental Health", *Journal of Religion and Health* 2 (1963), 190–192.

[249] McFarland, Michael, "The Religious Orientation Scale and Religious Prejudice", *Journal of Social Issues* 45/1 (1989), 139–148.

Dini yönelim ölçeklerinde bireylerin duygu, düşünce ve davranış boyutları değerlendirilmeye alınır. Bu ölçeklerin ortak amacı bireylerin dine karşı sahip olduğu öznel değerlendirmeyi tespit edebilmektir. Bu süreçte bireylerin dini tutum kapsamında duygu, düşünce ve davranışlarının seviyesi değerlendirilir. Dini yönelim ölçekleri dindarlık ölçme çalışmaları kapsamında değerlendirilmektedir.[250] Dini yaşantının bireyler arasında çeşitlilik göstermesi, dini yönelim biçimlerinin sınıflandırılmasını gerekli kılmıştır.

(1). İç Güdümlü Dini Yönelim

Bireylerin dini yönelimlerinin anlaşılmasında din algısı ve dine yaklaşımı, dini hayatındaki motive edici unsurlar yardımcı olmaktadır. Dini yönelime dair duygu ve düşünce her bireyde farklılık göstermektedir. Gordon Allport dini yönelim biçimlerinden ilk olarak bahseden, dini yönelimi içsel ve dışsal olarak kavramsallaştıran düşünürdür. İçsel ve dışsal dini yönelim bireylerin farklı dini duygu ve düşüncelere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.[251] Allport'a göre, içsel dini yönelim sahibi kişiler dini inançlarını içselleştirerek dini bütünüyle yaşantılar. Bu kişilerde dinin etkisi, yaşamlarının her alanında gözlemlenebilir. İçsel dini yönelim sahibi kişilerde din olgusu yaşama anlam ve değer veren bir yapıdadır. Bu kişiler kendi benliklerinin ötesinde dini içselleştirerek dini inanç ve değerlere bağlı yaşarlar. İçsel dini yönelime sahip kişiler için din sosyal kazanç sistemi değildir, din onlar için yalnızca kuvvetli inançlar bütünüdür. Bu kişiler için din bir amaçtır, kendilerini dine hizmet etmek için adarlar. Dini, gerçek anlamda yaşantılayan bu kişilerin diğer ihtiyaçları, dini inançlarından sonra gelir ve dini inanışlarla uyumlu haldedir.

Allport ve Ross'un ifade ettiği gibi içsel dini yönelim sahibi kişilerde dinin etkisi yaşamlarının her alanına yansımaktadır. Bu kişiler için öncelikli olan dindir ve yaşamlarının diğer alanları öncelikli olan din ile uyum içinde olması gerekir.[252] İç güdümlü dindar birey, dini değerlerle bütünleşir. İç güdümlü dindarlıkta dini değerler, insan hayatının her alanında yönlendirici etkiye sahiptir. Bu yönelimde amaç dini

---

[250] Sefer Yavuz, "Dini Yönelim Ölçeği ve Güvenirlik Çalışması: Sanayi İşçileri Üzerine Bir Araştırma", *Toplum Bilimleri Dergisi* 1-3 (2009), 223.

[251] Emine Erdoğan, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının Dini Yönelim Biçimleri ile İlişkisi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/25 (2014), 169–170.

[252] Allport ve Ross, "The Religious Context of Prejudice", 433.

yaşamaktır. Allport, içsel dini yönelimle gelişen dini duyguların, kardeşlik öğretisinin kolayca kök salmasına imkân tanıyacağını ve bu yönelimin yaşamı her açıdan motive edici bir şekilde dolduracağını belirtir. İnanan, dinin taleplerine uyarak, çıkar içinde olmaksızın samimi bir iman sergilemektedir.[253] İç güdümlü dindarlar, aynı zamanda psikolojik olarak da sağlıklı bireylerdir. Zira sahip oldukları anlam duygusu sebebiyle daha az kaygı, stres ve ölüm korkusu yaşamaktadır. Dini inanç ve pratiklerin içselleştirilmesi bireylerin umut düzeylerini pozitif yönde etkilediği düşünülmektedir.[254] Freud da iç güdümlü dini yönelimin kişiyi izolasyon, yalnızlık ve dışlanmaktan koruyucu bir fonksiyon icra etmesi bakımından faydalı bulmaktadır.[255]

İç güdümlü dindar kişiler, dini herhangi bir çıkar elde etmek veya makam sahibi olmak için basamak olarak görmezler. İman bu bireylerin kişiliklerinin merkezine yerleşip davranışlarını yönlendiren tetikleyici bir güçtür. Bakış açıları yaradılanı Yaradandan ötürü hoş görme üzerinedir.[256] İç güdümlü dindarlıkla birlikte bireylerin gelişim ve değişimlere uyumu kolaylaşabilmektedir, başkalarıyla kurulan ilişkiler güvene dayalı, çıkar gözetmeksizin yapılandırılır. İç güdümlü dindarların anlam duygusu dine yükledikleri değerden dolayı yüksektir. Dini içselleştirerek yaşadıkları için varoluşsal kaygıları da azalmaktadır. Psikolojik rahatsızlıklara yakalanma riskleri düşüktür ve tedavi sürecinde daha başarılı olabilmektedirler. Çünkü bu kişiler gelişime ve değişime açık yapıya sahiptir. Yaşanan her durumdan bir çıkış yolu bulunabileceği inancını barındırırlar.[257]

(2). Dış Güdümlü Dini Yönelim

Allport, bireylerin dine yönelik motivasyonel farklılıklarını açıklamak amacıyla "dini yönelim" kavramını geliştirmiş; bu bağlamda, içsel ve dışsal dini yönelim ayrımını, birbirinden farklı dini yönelim biçimlerini kavramsallaştırmak üzere kullanmıştır.[258] Dini yaşantıda hangi motivasyonun daha etkili olduğunu belirtmek amaçlı içsel ve dışsal dini

---

253 Gordon Allport, *The Person in Psychology* (USA: Beacon Press, 1968), 242–243.
254 Maltby, J.vd. "Religious Orientation and Psychological Well-Being: The Role of the Frequency of Personal Prayer", *British Journal of Health Psychology* 4 (1999), 363.
255 Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, 30.
256 İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik* (İstanbul: Emin Yayınları, 2009), 29–30.
257 John M. Salsman - Charles R. Carlson, "The Role of Religion in Coping with Stress: A Review of the Literature", *Journal of Clinical Psychology* 60/5 (2004), 489–502.
258 Allport - Ross, "The Religious Context of Prejudice", 434.

yönelim kavramları kullanılmaktadır. Allport'a göre bu iki farklı dini yönelim biçimi, dini motivasyonun özünde yer alan saf niyeti ve bu niyetin dini araçsallaştırarak farklı amaçlar doğrultusunda kullanıldığı halleri temsil etmektedir. Ona göre, dini hassasiyet kişiden kişiye farklılaşır. Kimine göre yüzeysel veya önemsiz olan bir şey kimine göre daha derin ve anlamlı olabilmektedir. Allport, dışsal dini yönelim sahibi kişilerin dine yüzeysel bağlandığını, içsel dini yönelim sahibi kişilerin dine derinden bağlandığını genellikle bireylerin birbirine zıt olan bu iki kutbun ortalarında yer aldığını söylemektedir.[259]

Dış güdümlü dindar bireylerde din, davranışları yönlendiren asli belirleyici değildir. Din, bu kişiler için ihtiyaçlar temelinde kullanılan bir aracı olarak görülmektedir. Dış güdümlü dindar bireyler için din sosyalleşme, statü edinme, sosyal destek, güvenlik sağlama gibi amaçlar doğrultusunda başvurulan bir mekanizma görevi görür. Din bu kişiler için yarar sağlayan bir kurumdur. Fonksiyonel dindarlık da denebilen bu tür dindarlık psikolojik ihtiyaçları giderme görevi üstlenir.[260] Dış güdümlü dindarlıkta kişisel ve sosyal çıkarlar daha önceliklidir. Burada Tanrı, korkularını giderdiği, arzu ettiklerini verdiği müddetçe değerlidir. Dolayısıyla da din, emellere ulaşma aracıdır. Değerler, alışkanlık olarak varlığını devam ettirmektedir. Çünkü bu değerler içselleştirilmemiştir ve taklit düzeyinde kalmıştır.[261] Dışsal dini yönelime sahip kişiler bir gruba aidiyetlik kazanma, sosyal statü artırma veya korunma, teselli bulma gibi farklı amaçlar doğrultusunda dine yönelmektedirler. Din bu kişilerde araçsal ve faydacı bir tutumla yaşantılanır.[262] Dışsal dini yönelimli bireylerde din sıkıntılı zamanlarda başvurulacak bir kaynaktır.

Allport'un içsel dini yönelim (İDY) ve dışsal dini yönelim (DDY) ayrımı kapsamında birçok çalışma yapılmıştır. Hatta bazı araştırmacılar dışsal dini yönelimi kendi içerisinde dışsal-kişisel (extrinsic-personal) ve dışsal-sosyal (extrinsic-social) olmak üzere iki alt boyutta değerlendirmişlerdir.[263] Dışsal-kişisel boyutta bireyler dini korunma, güvende

---

[259] Gordon Willard Allport, "Behavioral Science, Religion and Mental Health," *Journal of Clinical Psychology* (1963), 187–197.
[260] Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, 31.
[261] Allport, *The Nature of Prejudice*; akt. Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, 78.
[262] Fatma Gül Cirhinlioğlu, "Dini Yönelimler ve Önyargı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/1 (2010), 1369–1370.
[263] Richard L. Gorsuch - Susan E. McPherson, "Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E Revised and Single-Item Scales", *Journal for the Scientific Study of Religion* 28 (1989), 348–358.

hissetme, rahatlama ve teselli bulma gibi kişisel faydaları için kullanırlar. Dışsal sosyal boyut dinin bireye sunmuş olduğu sosyal statü elde etme, bir gruba ait olma gibi sosyal faydalarla ilgilidir. Teolojik olarak dışsal dindar Tanrı'ya yönelmişse de aynı anda kendine de yönelmiş olmaktan vazgeçmez. Bu sebeple din onun için öncelikle kendi benmerkezciliğini korumak için bir kalkandır.[264]

(3). Sorgulayıcı Dini Yönelim

İçsel dini yönelim, dini bağlılığı hayatın temeline yerleştirmekte, varoluşsal sorulara eleştirel yaklaşmayıp açık uçlu cevaplar verebilmektedir.[265] Dini doktrine olgun bir şekilde bağlanan kişilerle bu düşünceye katı bir şekilde bağlanan kişileri birbirinden ayırt etmek amacıyla üçüncü dini yönelim şekli teklif edilmiştir. Bu üçüncü boyut sorgulayıcı dini yönelim veya arayış olarak dindir. Sorgulayıcı dini yönelim, bireyin dini inanç ve pratikleri sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele alarak, bunları akıl, eleştirel düşünce ve kişisel deneyim temelinde anlamlandırmaya çalıştığı dini yaklaşım biçimidir.

Allport'un içsel ve dışsal dini yönelim ölçeği kapsamında birçok araştırma yapılmış daha sonraları Batson ve Ventis bu iki boyutlu dini yönelim envanterine sorgulayıcı boyutu eklemişlerdir.[266] Sorgulayıcı yönelim iç ve dış güdümlü yönelimden farklı olarak bilişsel bir karaktere sahiptir. Diğer yönelimlerde davranışsal ve duygusal yön daha baskın bir şekilde hissedilir. Batson ve Schoenrade hangi boyutun diğer boyutlardan daha iyi olduğunu sormanın anlamsız olduğunu söylemişlerdir.[267] Onlara göre bu boyutlar birbirinden bağımsız ve biri diğerinin yerine geçemez niteliktedir.

Sorgulayıcı boyut, dini görüşler hakkında sorgulamaya, tartışmaya hatta değişime açık olmakla ilgilidir. Dini inançlar hakkında farklı fikir, eleştiri ve bilinenlerden farklı öğretileri değerlendirme yapılabilir. Sorgulayıcı yönelime sahip kişiler din kapsamında yapılan sorgulamaları yanlış bir davranış olarak değerlendirmez. Hatta sorgulama onlar

---

[264] Gordon Willard Allport, "Behavioral Science, Religion and Mental Health", *Journal of Religion and Health* 2 (1963), 187–197.

[265] Charles Daniel Batson vd. *Din ve Birey: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım* çev. Ali Kuşat ve Abdulvahap Taştan (İstanbul: Kimlik Yayınları, 2017), 193.

[266] Charles Daniel Batson - Philip A. Schoenrade, "Measuring Religion as Quest: I. Validity Concerns", *Journal for the Scientific Study of Religion* 30 (1991), 416–429.

[267] Charles Daniel Batson - Philip A. Schoenrade, "Measuring Religion as Quest: 2) Reliability Concerns", *Journal for the Scientific Study of Religion* 30/4 (1991), 440–447.

için dini gelişimin bir parçasıdır. Sorgulayıcı boyut kesin cevaplara karşı olmak ve varoluşsal sorularla (existential) yüzleşmeyi temsil eder. Sorgulayıcı boyutu baskın olan bir kişi dinle ilgili varoluşsal sorulara nihai bir cevap bulamayacağını da bilir. Sorular önemlidir ama geçici ve değişime mecburdur. Sorgulayıcı boyut; varoluşa dair sorulara yönelmeyi, dini inançlarda değişim olasılığını kabul etmeyi ve dine eleştirel bir bakışla yaklaşarak özeleştiriyi olumlu bir tutum olarak görmeyi içerir.[268]

Sorgulayıcı dini yönelimin özelliklerinden bazıları karmaşıklık, şüphe ve belirsizliktir. Sorgulayıcı yönelim, bireysel dindeki karmaşıklığı, şüphe ve geçiciliği değerlendirmektedir. Sorgulayıcı yönelim, varoluşsal sorular karşısında verilen nihai ve mutlak cevapları eleştirir ve karşı koyar. Sorgulayıcı yönelime göre dinin kuralları ve öğretileri sorgulanabilir. Bu sorgulama esnasında kişiler imanlarıyla ilgili değişiklikleri deneyimler ve açık bir zihni yönelime sahip olurlar.[269] Sorgulayıcı dini yönelimde özeleştiri ve dini şüpheler olumlu bir şekilde algılanır.

(4). Katı Kuralcı Dini Yönelim

Katı kuralcılık, Tanrı hakkında ve dini öğretilerde değişmez hakikatlere yönelik bir inançtır. Bu görüşe göre dini öğretiler dün nasılsa bugün de öyledir, yarın da bu şekilde devam edecektir. Bu sarsılmaz dini öğretilere inanan ve onları yerine getiren kişiler Tanrı'nın has kullarıdır.[270] Katı kuralcı dini yönelimde kişinin dini inançları hakkında eleştiri kabul edilemez. Bu kişilerde tamamen tartışmaya kapalı bir zihin yapısı vardır. Katı kuralcı dini yönelime sahip kişilerde hayatın merkezi konumunda kutsal bulunur, din hayatın her alanına etki eder.[271] Katı kuralcılıkta bir şey ya siyahtır ya da beyaz, arada griler yer alamaz. Bu kadar katı tutuma sahip olsa bile dinsel fundamentalizm şiddet ve saldırganlık savunuculuğu yapmaz.[272]

---

[268] Charles Daniel Batson vd. *Religion and the Individual: A Social Psychological Perspective* (New York: Oxford University Press, 1993).

[269] Nilüfer Ercan, *The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse: Ambivalent Sexism, System Justification, and Religious Orientation* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 21.

[270] Bob Altemeyer - Bruce Hunsberger, "Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice", *International Journal for the Psychology of Religion* 2 (1992), 118.

[271] Ercan*, The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse*, 22.

[272] Sema Eryücel, "Din Hizmetleri Çalışanlarında Dini Yönelim ve Psikolojik İyi Olma", *Journal of Turkish Studies* 12/10 (2017), 107.

Katı kuralcılıkta din değiştirilemez kurallardan oluşur ve bu kuralların sorgulanmadan uygulanması gerekir. Bu tutumu benimseyen bireyler, dini normların ve emirlerin mutlak şekilde yerine getirilmesi gerektiğini savunur ve bu kurallara aykırı davranmanın dini bir yanlışlık veya günah olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanırlar. Katı kuralcılıkta kişi din konusunda sabit fikirlidir. Dini kurallara uymak ve bunları uygulamak her şeyden önemlidir. Bu kişiler dinin değiştirilemez kurallardan oluştuğu fikrini savunur. Altmeyer ve Hunsberger sorgulayıcı ve katı kuralcılığı aynı boyutun zıt iki ucu olarak değerlendirmişlerdir.

Dinsel fundamentalizmin arka planında din ve önyargı arasındaki ilişkiye dayalı Allport'un paradoksal çıkarımı bulunmaktadır.[273] Altmeyer ve Hunsberger katı kuralcılık için "Tanrı ve insanlıkla ilgili içsel, köklü, değişmez, yanılmaz gerçeği içeren bir dizi dini öğreti ve inanç vardır. Bu öğreti ve inanç için geçmişin değişmeyen ve temel uygulamaları neyse bugün de aynen değiştirilmeden takip edilmelidir. Bu temel öğretiye inanan ve onu aynen uygulayanların Tanrı'yla özel bir ilişkisi söz konusudur." şeklinde ifade etmişlerdir.[274] İçsel ve dışsal yönelim dini inançtaki motivasyon unsuru ile ilişkiliyken sorgulayıcı ve katı kuralcı yaklaşım kişinin dini ne şekilde benimsediği ile ilgilidir.[275] Fundamental dini yönelim ve sorgulayıcı dini yönelim arasındaki temel fark kutsal metin merkezli bir yönelimdir. Bu iki dini yönelimde biri diğerinin anti tezi şeklinde değerlendirilmektedir.[276]

D. Umut

Umut Türk Dil Kurumu'nda yer alan ifadesiyle "ummaktan doğan güven duygusu ve olması beklenilen veya olacağı düşünülen şey, ümit" şeklinde tanımlanır.[277] Batı literatüründe umut kavramı "hope" sözcüğüyle karşılık bulmaktadır. Hope, "bir şeyin olmasını istemek ve bir şeyin olacağına ya da olabileceğine inanmak için bir nedene sahip

[273] Abdulvahid Sezen, *Üniversite Öğrencileri Örnekleminde İman Gelişimi ve Dinsel Fundamentalizm Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Çalışma* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2008), 117.
[274] Altemeyer - Hunsberger, "Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice", 118.
[275] Daniel T. Sciarra - George V. Gushue, "White Racial Identity Development and Religious Orientation", *Journal of Counseling & Development* 81/4 (2003), 473–482.
[276] Sezen, *İman Gelişimi ve Dinsel Fundamentalizm*, 120.
[277] Türk Dil Kurumu, ''umut'', 617.

olmak" anlamına gelmektedir.[278] Hope, gerçekleşme ihtimali olan şeyleri istemek, gerçekleşmesi kesin olmayan şeyleri beklemektir.[279]

Arapça'da ise umut kelimesinin karşılığı "er-recâ"dır. Sözlükte, "ümitle beklemek, güven, yakıştırmak, önemsemek, ilgilenmek ve rica" anlamına gelen recâ[280], "insanın sevdiği bir şeyi beklemesi, günahlarının affedilmesini ve kusurlarının düzelmesini dilemesi, yapmış olduğu amelin kabul olmasını istemesi ve Allah'a yakınlaşmayı umut etmesinden duyulan memnuniyettir."[281] Recâ, istikbalde ortaya çıkacak olan ve arzu edilen şeye karşı kalbin duyduğu ilgidir. Recâ, Allah'ın ihsanını ümit etmektir.[282] Recâ, mümkün olabilecek bir şeyin mümkün olmasının arzu edilmesidir.

Teorik olarak umut bir hedefle ilişkilidir. Hedefe ulaşma başarıyı da beraberinde getirdiği için umut ve başarı arasındaki ilişki kaçınılmazdır.[283] Umut, bireyin aktif bir şekilde yaşama katılımını teşvik eder.[284] Umut bireyi aktifleştiren bir duygudur. Bloch umudu beklenti olarak tanımlarken bu duygunun bütün duygulardan en insani olduğunu ifade eder. Bloch için umut sadece insana özgüdür ve bireylerin güzel beklentilere girmesini sağlar. Ona göre umut hayatı iyileştirip değiştirebilir. Bloch umut için, insanlığın zorunluluk ülkesinden özgürlük ülkesine sıçrayışı ifadesini kullanır.[285] Umut, Fromm için edilgen bir bekleyiş değildir. Gerçekleşmesi imkansız olan bir durumun peşinden gitmek, henüz var olmayan bir şeyin her an gerçekleşebileceği umuduyla sürekli bir beklenti içinde olmaktır. Bu beklenti gerçekleşmese bile umutsuzluğa düşmemektir. Fromm için umut, her an hazır oluşu gerektiren bir duygudur.[286] Fromm'a göre toplumsal değişimin belirleyicisi de olan umut, bireylere canlılık ve duyarlılık sağlar. Fromm umudu tanımlarken pasifliğe hiç yer açmaz. Pasif bir bekleyiş olmayan umuda

---

278 *Password Dictionary, for Learners of English* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004), 410.
279 Bkz. Nurten Ünal, *Dini İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998), 31.
280 Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru-Sadır, 1414), IX, 309.
281 "Havf ve Recâ", *Mecelletü'l-Ezher* 56/6 (Kahire: 1983), 868.
282 Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi* (Ankara: Anlara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 131.
283 Charles Richard "Rick" Snyder vd. "Hoping", *Coping: The Psychology of What Works* ed. Charles Richard Snyder (New York - Oxford: Oxford University Press, 1999), 212.
284 Nurten Kımter, *Dinî İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2012), 40.
285 Ernst Bloch, *Umut İlkesi I*, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2013), 638.
286 Erich Fromm, *Umut Devrimi: İnsancıllaşmış Bir Teknolojiye Doğru*, çev. Şemsa Yeğin (İstanbul: Payel Yayınları, 2012), 23.

ulaşabilmek için çabalamak gerekir. Aynı zamanda gerçekleşmesi imkânsız olan şeylerin gerçekçi olmayan tarzda denenmesi de umut değildir.

Alternatif yollar ve eyleyici yollar düşüncesi olarak umut kavramının iki boyutu vardır. Bireylerin hedefe ulaşma esnasında izlediği yollar, problem çözme becerisi alternatif yolar düşüncesinin özelliklerindendir. Amaca ulaşma sürecinde karşılaşılan engeller sonucu farklı çözüm yolları bulmaya yönelik bireylerin tutumunu temsil eder. Eyleyici yollar düşüncesi, bireylerin amaçlarına ulaşma sürecinde karşılaştıkları engeller karşısında alternatif stratejiler geliştirmelerine yardımcı olan, umut ve motivasyon sağlayan bir işleyiş biçimidir.[287] Umut bireylerin gelecekteki amaçlarını gerçekleştirmek için çıkış yolu olduğuna inanma durumudur.

Umut pozitif psikoloji kapsamında ele alınan, motivasyonel bir kavramdır. Umut belirsizlikle baş edebilme kapasitesini, benlik inşasını, travmatik bir olay karşısında takınılan tavrı, çözüm bulma sürecinde izlenen yolları, amaca yönelik karar verme yetisini ifade eden bilişsel yapının parçasıdır.[288] Umut duygusunun kişiyi rahatlatan bir etkisi vardır. İnsanın içinden gelen umut bireylerin kendisine, çevresine ve dünyadaki amacına olan güvenini ve inancını içeren hayatı yaşamaya değer kılan insana ait bir durumdur. Yaşamda içkin olarak bulunan umut, varoluşundan bugüne kadar insanlığın hayatta kalmasını sağlayan bir duygudur.[289]

Eco ve Martini, umut kavramını sadece inanan insanlar perpektifinden değil aynı zamanda inanmayan insanlar açısından ele almışlardır. Onlara göre umut pratik hayatta olmak zorundadır. Çünkü farklı bakış açılarına sahip insanlar, birlikte yaşayıp ortak bir anlam yaratmak için bir araya gelirler. İnançlı ya da inançsız kişiler belli bir değer için mücadele etmektedir. Bu mücadelenin sonunda garanti bir ödül olmasa bile kişiler kendilerini zora sokma pahasına mücadeleye devam etmektedir. Bu kişileri motive eden duygu umuttur ve umut derin bir insanlık hissidir.[290] Umut duygusu, bireylerin

---

[287] Sinem Tarhan - Hasan Bacanlı, "Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *The Journal of Happiness and Well-Being* 1/3 (2015), 8.

[288] Steven J. Sandage - Jonathan Morgan, "Hope and Positive Religious Coping As Predictors of Social Justice Commitment", Mental Health, Religion and Culture 17/6 (2014), 557–567.

[289] Tarhan - Bacanlı, "Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması'', 2.

[290] Umberto Eco - Kardinal Martini, *İnanç ya da İnançsızlık*, çev. Onur Şen (İstanbul: 1001 Kitap Yayınları,

gelecekteki hedeflerine ulaşma olanaklarının olasılığına inanmalarıdır. Umutta, hedefe ulaşmak için izlenen yolların başarı ile sonuçlanacağı öngörüsü vardır.

Birkaç istisna dışında umut genellikle olumlu bir duygu olarak düşünülmüştür. Nietzsche ve Sophokles umudu insanların çektiği acıya katlanmasını arttırdığı için, umudu kötülüklerin en büyüğü olarak nitelendirir. Martin Luther ve Saint Paul'a göre umut iyi olan her şeydir hatta sevgi ile aynı yerdedir.[291] Tillich umudu hem iyi hem de kötü yönlerini birarada ele alır. Tillich'e göre, "Umut, aptal birey için kolaydır; bilge birey için zordur. Herkes kendisini aptal umut içinde kaybedebilir; ancak gerçek umut az bulunan ve büyük bir şeydir."[292] Bloch'e göre ise umut insanlığa kalan bir servettir.[293] Pozitif bir duygu olan umut depresyon, özgüven yetersizliği, kötümserlik, çaresizlik gibi birçok olumsuz faktörden etkilenebilmektedir. İnsan varoluşunu tehdit eden içsel ya da dışsal engeller karşısında "ruhun çapası"[294] olan umut, bireyin kontrolsüzce sürüklenmesini engelleyen bir duygudur. Faust, "Umut ruhlarımızın çapasıdır. Yaşlı ya da genç, güçlü ya da zayıf, zengin ya da fakir umuda ihtiyacı olmayan hiç kimse tanımıyorum" ifadesiyle, umudun hayat için taşıdığı önemi vurgulamıştır.[295] Goleman için umut duygusal zekayla kavranabilecek optimist bir anlayışın ötesinde, engeller ve yengiler karşısında pasif ve depresif duruma düşmeme durumudur. Araştırmalar, bireylerin hedeflerine ulaşma sürecinde umut sayesinde kaygı düzeylerinin azaldığını ortaya koymaktadır.[296]

Umut duygusu geleceğe dair duygusal, bilişsel ve motivasyonel olmak üzere birçok duyguyu temsil etmektedir. Hedefe ulaşma isteği, bireylerde motivasyon yaratarak hedefe yönelik davranışları tetikler. Umut duygusu geleceğe yönelik iyimser bir beklentiden daha çok duygusal durumu ifade eder. Umut duygusu için özünde karşılaşılan problemlerle baş edebilme ve zorluklar karşısında alternatif üretip pes etmemeye yönelik

2005), 41.
[291] Snyder vd. "Hoping", 205.
[292] Paul Tillich, "The Right to Hope", *The University of Chicago Magazine* 58 (1965), 17.
[293] Bloch, *Umut İlkesi I*, 407.
[294] Vaughn Worthen - Richard Isakson, "Hope-the Anchor of the Soul: Cultivating Hope And Positive Expectancy", *Issues In Religion And Psychotherapy* 33 (1999), 58.
[295] James Esdras Faust, "Hope, an Anchor to the Soul", *Ensign* 29/11 (1999), 59–61.
[296] Daniel Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir*, çev. Banu Seçkin Yüksel (İstanbul: Varlık Yayınları, 2014), 126–127.

bir inanç durumu da olduğu söylenebilir. Umut geleceğe yönelik bir duygudur. Bellek veya anı ise geçmişe yönelik bir yetidir. Umut ve bellek birbirinden farklı kavramlar olsa bile benzerlikleri de vardır. Umut geçmişten beslenir ama geleceğe yönelir. Bellek olmadan umut içi boş bir kavram olacaktır. Bellek yalnızca anıları değil umudu da içerir. Çünkü geçmiş geleceğin oluşumu için önayaktır. Pascal "Hiçbir zaman yaşamayız, umut ederiz." Ernst Bloch "Umut ediyorum o halde istiyorum." Borgna "Yaşıyorum, öyleyse umut ediyorum."[297] Şeklinde umut kavramına ait görüşlerini ifade etmişlerdir. Umut hayatın anlamını bulmaya yardımcıdır. Gazâlî de umudu tanımlarken gelecek zamanda mümkün olabilecek bir şey için kusursuz çalışmayı esas koşar. Yani umut gelecekteki amaca ulaşmak için yapılması gerekeni en doğru şekilde yapıp sonucu Allah'a havale edip, sabırla beklemektir.[298] Umut imkânlar dünyasındaki bir sonuç ve duygu halidir. Bireyin umudu evrenin ötesine kadar uzanır. Böylece, maddeselliğin ve nicelikselliğin dar ve kuru kalıplarını kırmış olan insan, uğramış olduğu haksızlık duygusunun kendisini umutsuzluğa sürüklemesine engel olur.[299] Ölümden sonraki yaşam inancı, Allah'ın adaletine inanç, umudun ahlaki ve hukuki bir yönü olduğunun ifadesidir.[300]

Özet olarak umut, gelecekle ilgili ve pasif bir bekleyiş olmayan beklentileri temsil eder. Fakat sadece gelecek zamanı düşünmek umut kavramının içeriğine haksızlık yapmak olur. Çünkü yalnızca geleceğe odaklanmak geçmiş tecrübeleri yok saymak ve bugünün yaşanırlığını görmezden gelmeye, hatta yaşanan gerçeklikten uzaklaşmaya yol açabilmektedir.[301] Kalpte arzu edilen şeye ulaşma beklentisiyle ortaya çıkan umut, bireyin hayata karşı tutumunu da belirleyici bir rol oynar. Bir duyguyu temsil eden umut aynı zamanda zihinsel bir işlevdir. Amaca ulaşma söz konusu olduğunda izlenecek yollar ve pratikler zihnin süzgecinden geçerek karar verilir. Umut duygusu bireylerin diğer duygularını da etkiler ve davranışlara yol gösterir. Bireyin geleceğe ve ahiret hayatına yönelik olumlu beklentiler içinde olması ve arzuladığı hedeflere ulaşma inancı, umudu aktif bir bekleyiş biçimine dönüştürür.

---

[297] Eugenio Borgna, *Ruhun Yalnızlığı* çev. Meryem Mine Çilingiroğlu (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 80-104.
[298] Gazâlî, *İhyâ-i Ulum'id-Din,* çev. Ali Arslan I-VI cilt. (İstanbul: Arslan Yayınları, 1993), 526.
[299] Cafer Sadık Yaran, "İnsanın Egzistansiyal İhtiyaçları ve Dinin Perenniyel Cevapları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13 (2001), 94.
[300] Ernst Bloch, *Umut İlkesi II* çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012), 515.
[301] Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din,* 92-95.

1. Umutsuzluk

Diyalektik bir yapıya sahip olan insan için umut duygusu gibi umutsuzluk da kaçınılmazdır. Umudu kavrayabilmek için umutsuzluğu da bilmek gerekir. Her şey zıttıyla mümkündür. Umut ve umutsuzluk birbirine zıt kavramlar olup kişinin hayatının her anında onunla birlikte olan ve yaşantılar sonucu pekişen duygulardır. Bireylerin geleceğe yönelik beklentileri umut ve umutsuzluk duygularıyla temsil edilir. Bireyler yaşamları boyunca sürekli bir beklenti içerisindedirler. Bazı durumlarda bu beklentiler gerçekleşirken bazı durumlarda da olumsuz bir şekilde sonuçlanabilir. Olumsuz sonuçlanan beklentiler bireylerin ruhsal dünyasını olumsuz etkilediği gibi yetersizlik hissinin de ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Meydana gelen acı ve sıkıntılar, farkında olarak ya da olmayarak, yaşanılan hayatın anlamsız ve amaçsız olduğu düşüncesini zihinlere getirir.[302] Böyle bir durumla karşılaşan bireyler çaresizlik, yalnızlık, güçsüzlük ve değersizlik gibi olumsuz duygulara kapılabilir. Umutsuzluk, bireyin yaşamı anlamsız, kendini kusurlu, güçsüz ve yetersiz bulması, hayatı engeller ve üstesinden gelemeyeceği olaylarla dolu görmesi ve geleceğe dair beklentilerinde olumsuzlukların hâkim olması duygusudur.[303] Umutta her zaman bir çıkış yolu bulabilme inancı ve gayreti varken umutsuzlukta, birçok durum karşısında başarısız olma önyargısı mevcuttur.

Umutsuzluk duygusu bireylerin enerjisini söndüren, problemler karşısında çözüm yolu bulunamayan durumlarda ortaya çıkan depresyon gibi psikolojik yılgınlık durumlarıyla ilişkilidir.[304] Umutsuzluk depresyonun temel niteliklerinden biri olarak tanımlanmaktadır.[305] Varoluşsal anlam sorunlarına herhangi bir cevap bulamama ve amaçsızlık, umutsuzluğun temel nedenlerindendir. Kişinin kendine olan inancı ve güveni zedelenirse, hayatında bir anlam bulmakta zorlanabilir. Bu durum bireyleri umutsuzluğa sürükleyebilir. Anlam kaybı veya anlam bulamama bireyin yaşamda umutlanmasını

---

[302] Hülya Güven, *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi ,2008), 4.

[303] Burak Sayar, *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Umutsuzluk ve Boyun Eğici Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 75.

[304] Levent Göller, *Ergenlerin Akılcı Olmayan İnançları ile Depresyon-Umutsuzluk Düzeyleri ve Algıladıkları Akademik Başarıları Arasındaki İlişkiler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 46.

[305] Aaron Temkin Beck vd. "The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42 (1974), 861–865.

sağlayacak bir şeyin olmadığının göstergesidir.[306] Anlam ve amaç yönelimi kaybolan bireyin, iyilik halinin bozulabildiği gibi ruhsal sağlığı da tehdit altına girebilir. Olumsuz düşünme, değersizlik, çaresizlik, mutsuzluk, eyleme geçememe durumları umutsuzluğa eşlik eden birtakım duygulardır. Umutsuz birey psikolojik hissizliğe kapılarak depresyona girebildiği gibi son nokta olan intiharı bile düşünebilir.[307] Umutsuzluk yıkıcı bir etkiye sahip olmakla birlikte kişileri depresyona sokabilir, intihar eğilimlerini artırabilir, bağımlılık gibi kötü alışkanlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir. Hayata umut dolu bir istekle başlayan bireyler bu heyecanlarını yetenekleri doğrultusunda gerçekleştiremediklerinde umutsuzlukla mücadele etmeye başlarlar. Bu durum bütün hayatlarını etkileyebilmektedir. Hem kendi iç dünyalarını hem de dış çevrelerini bu yıkıcılık döngüsel olarak etkilemektedir.

Beck ve arkadaşları umutsuzluğu gelecekle ilgili olumsuz beklenti ve kişinin kendi sınırlarını dar kapsamlı olarak görmesi şeklinde tanımlamışlardır. Umutsuzluk onlara göre bireyi intihara bile götürebilecek olan depresif duyguların yaşanmasındaki role sahiptir.[308] Kierkegard için umutsuzluk ölümcül bir hastalıktır. Kierkegard için umut etme, var olma ile özdeş sayılır. Hayatta olduğu sürece insanlar beklenti ve umut içindedir. Umutsuzluk ona göre insanı mahveder. Umutsuzluk kişiyi ölüme dahi götürebilir. Çünkü umutsuzluk bir hastalıktır. Umutsuz durumda olan hasta, ölümcül bir hastadır, fakat ölememektedir ve sürekli can çekişmektedir. Kendi olmaya cesaret edemeyen umutsuz kişi, bütün umutlarını yitirmiş olduğu gibi ölme umudunu da yitirdiği için sürekli umutsuzluk içerisindedir. Umutsuzluk Sören Kierkegaard'a göre, "gerçek özü yitirmiş olmak", "ölüm hastalığına tutulmuş olmak" anlamlarına gelir.[309]

Yaşamın herhangi bir döneminde umutsuzluk ortaya çıkabilir. Umudu azalan veya yok olan kişi amaçlarına ulaşmak için gerekli olan motivasyon ve enerjiyi bulamayabilir. Geleceğin belirsiz olması umut duygusuna engel oluşturabilir ve kişiyi huzursuz edebilir.

---

306 Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 660.

307 Kızılgeçit, *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi,* 68.

308 Nurgül Tercanlı - Vildan Demir, "Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi (Gümüşhane İli Örneği)", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 31.

309 Sören Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* çev. M. Mukadder Yakupoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007), 30.

Umut düzeyi düşük veya tamamen umutsuz olan bireyler bir problemin hiçbir çözümü bulunmadığını, hedeflenen amaca ulaşma yollarının olmadığını düşünebilmektedir. Umutsuzluk içinde olan bireyler olumsuz düşüncelerin kurbanı olurlar ve problemlerin çözümünde kendi yararlarına sonuçlanabilecek girişimleri denemek adına cesaret göstermezler. Bu kişiler, gerçekçi bir neden olmasa bile olaylara yanlış anlamlar yüklemekte ve amaçlarına ulaşmak için çaba sarf etmeyip olumsuz sonucu beklemektedirler.[310] Umutsuz kişi, başına gelen olumsuzluklar karşısında genelleme yapma eğiliminde olur. Kötümser bir bakış açısıyla kişisel ve toplumsal tüm problemlerin gelecekte de olacağına, hatta yaşanan olumsuzlukların daha da kötüleşeceğini düşünebilirler.[311] Umutsuz bireyde yaşama dair hissizlik, çaresizlik, mutsuzluk gibi olumsuz duygular oluşmaya başlar. Karar verme, hedef belirleme, strateji oluşturma, problem çözme, yeni beceriler kazanma gibi yeteneklerde azalma görülebilir. Dikkatini toplama, dalgınlık, karamsarlık, hayattan zevk almama durumları da umutsuz kişilerde sıklıkla karşılaşılan özelliklerdendir.[312] Carnegie umutsuzluktan uzak durmanın yolu olarak insanın zihnini üretken ve yaratıcı tutmasından geçtiğini ifade eder.[313] Birey, hayata ne kadar anlam yüklerse, geleceğe de o kadar umutla yaklaşır.[314]

2. Psikolojide Umudun Rolü

İnsanda doğuştan var olan umut duygusu kişinin ruhunda bulunan gizil güçlerinden biridir. Umudun gelişim sürecinde psikolojik, sosyolojik, fizyolojik faktörler yaşam boyu etkilidir. Yaşam sürdüğü müddetçe umut deneyimlenen her şeyden etkilenir çünkü umut dinamik bir duygudur. Umut duygusu hayatın iyi ve güzel taraflarını görme, yapılan işlerin başarı ile sonuçlanacağına inanma, her zaman problemlerden çıkış yolu bulma, hayatta bir anlam bulma, kendini ve başkalarını olduğu gibi kabul etme, başarısızlıklar

---

310 Fatma Öz, *Sağlık Alanında Temel Kavramlar* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2004), 245.

311 İbrahim Yerlikaya, *Bilişsel-Davranışçı Yaklaşıma ve Hobi Terapiye Dayalı "Umut Eğitimi Programları"nın İlköğretim Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyine Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006), 13.

312 Burak Sayar*, Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Umutsuzluk ve Boyun Eğici Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 75.

313 Dale Carnegie, *Stres ve Endişeyle Başa Çıkmanın Yolları* çev. Gamze Tokgöz (İstanbul: Nemesis Kitap, 2012), 85.

314 Engin Üngüren - Rüya Ehtiyar, "Türk ve Alman Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması ve Umutsuzluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma", *Journal of Yaşar University* 4/14 (2009), 2101.

sonucu pes etmeden yeniden başlama gibi konularda etkili olabilmektedir. Umutlu olma, şartlar ne olursa olsun her durumda gayret gösterip, başta kendine olmak üzere etki alanında olan her şeye karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyi gerektirir.[315]

Umut konusu son zamanlarda birçok bilimsel çalışmaya araştırma nesnesi olmuştur. Araştırmalar sonucunda umudun hedefe ulaşma, iyi oluş, ruhsal sağlıkla olumlu olmak üzere stres, karamsarlık gibi ruhsal sorunlarla da negatif ilişkisi tespit edilmiştir.[316] Umut hedefe yönelik olumlu yönde değişim yaşanması konusunda önemli bir faktördür.[317] Kişi zorluklarla karşılaştığında, umut psikolojik bir koruma mekanizması olarak devreye girer. Umut kişinin karşısına çıkan fırsatları olumlu algılamasına yardımcı olur. Geleceğe dair beklentide bireyler umut duygusuyla tercih ve seçimlerini değerlendirir.

Aile umudun oluşmasında en önemli etkenlerin başındadır. Fromm'a göre umut doğumda en üst düzeydedir ve dış çevredeki şartlara bağlı olarak zamanla azalmazsa, insan umut etmeye ve bu umut duygusunu geliştirmeye devam edecektir. İnsanlar hayata umut, inanç ve direnme yetenekleriyle başlar. Fakat yaşam başladığında, çevredeki değişiklik getirici olaylar ve rastlantılar, umut gizil gücünü geliştirmeye veya ketlemeye başlar.[318] Dış çevrede oluşan olaylar umut etmeyi engellemediği sürece, insan umudunu geliştirmeye devam eder. Çünkü özünde insan, umut eden bir canlıdır. Erken çocukluk dönemiyle birlikte bireyler umut mekanizmasını öğrenmeye başlarlar. Ailelerin hedefleri, problem ve zorluklar karşısında takındıkları tavır ve çözüm bulma çabaları, iletişim şekilleri çocuklarda umudun modelleşmesine olanak sağlar. Erikson psiko-sosyal gelişim kuramının temel güven ve güvensizlik evresi olan birinci evrede, umut kavramına özellikle vurgu yapar. Çocuğun temel ihtiyaçları karşılanınca umut oluşmaktadır. Umut güven ve güvensizlik duyguları arasındaki çatışmadan etkilenir. Erikson, umudun en iyi şekilde olgunlaşma ve güçlenme aşamasının erken dönemde oluşacağını ifade etmiştir. Umut eden çocuk ihtiyaçlarını şimdi olmasa da gelecekte

---

315 Gazâlî, *İhyâ'*, I: 527-528.

316 Steven J. Sandage - Jonathan Morgan, "Hope and Positive Religious Coping as Predictors of Social Justice Commitment", *Mental Health, Religion & Culture* 17/6 (2014), 557.

317 Denise J. Larsen vd. "Understanding The Role of Hope in Counseling: Exploring The Intentional Uses of Hope", *Counseling Psychology Quarterly* 20/4 (2007), 401.

318 Fromm, *Umut Devrimi*, 34.

karşılanacağına inanır.[319] Bu açıdan umut, gelecekle ilişkilidir. Umutlu kişinin, geleceğe yönelik güvensizlik duygusuyla baş etme yeteneği daha gelişmiştir. Fiziksel olarak ihmal edilen çocuklar kendilerine umutlu düşünmeyi öğretecek birilerine ihtiyaç duyarlar. Bunun yanı sıra istismara maruz kalma, anne-babanın kaybedilmesi ya da sınırları olmayan, tutarsız bir çevrede yetiştirilme de umutlu bir şekilde düşünmeye engel olabilmektedir.[320]

İnişli çıkışlı bir hayat süren insan, umut sayesinde yaşanılan olaylara sabır gösterebilir. Çünkü sabretmek için umut sahibi olmak gerekir. Umut arzu edilen şeyin gerçekleşmesi için aktif bir bekleyiştir.[321] Umutlu insan kendini, başkalarını ve yaşamı bir bütün olarak kabul edip; her şeyi, her yönüyle görebilme yetisiyle zorluklar ve olumsuzluklar karşısında da ümitvar olmaya devam eder. Umut, bireyin yaşadığı acıları anlamlı bir başarıya dönüştürmesini, suçluluk duygusundan arınmasını ve hayatın geçiciliği karşısında sorumluluk bilinciyle hareket edebilmesi için gerekli psikolojik gücü edinmesini mümkün kılar.[322] Umut, bireye zorluklarla baş edebilme gücü verdiği gibi karamsarlığı iyileştirici bir etkiye sahiptir. Bireyler yaşamında değişiklik yapabilecek gücü umut yardımıyla kendinde bulur. İnsanlığın özünde bulunan en önemli değerlerden biri olan umut, yetersizlik, yalnızlık, sıkıntı ve acı gibi zor ve travmatik durumların sağlıkla atlatılmasını sağlar.[323] Yaşamda olumlu ve olumsuz pek çok durumla mücadele eden bireyler, sorunların çözülebileceği bilinciyle hareket ettiklerinde, inançları sayesinde geleceğe daha umutlu ve güvenle bakabilirler. Yaşantılanan olumsuz durumu atlatabileceğine inanan birey diğer hedeflerine de motive olur. Umut bireye, yaşamındaki olumsuz durum ve olaylarla ilgili karamsar bir tavır takınmadan, sonuçları olumlu yöne çevirme imkânı verir. Umut duygusuyla birlikte güven ve inanç da pekişmektedir. Umut, her zaman için kişinin acısını başarıya dönüştürmesine, suçluluk duygusundan

---

319 Erik Erikson, *Childhood and Society* (New York: W. W. Norton & Company, 1963), 269.

320 Fatih Aydın, *Psikolojik Danışman Adaylarında Psikolojik Danışma Öz Yeterliği, Umut ve Kaygının Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 47-48.

321 Emel Koç, "Bir Umut Metafiziği Olarak Gabriel Marcel Felsefesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2008), 182.

322 Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 120.

323 Veysel Uysal vd, "Dinî Başa Çıkma ile Umut, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/52 (2017), 25. https://doi.org/10.15370/maruifd.333535.

uzaklaşmasına ve olayların üstesinden gelme ve amaçlara ulaşma noktasında girişim gücü kazanmasına imkân verir.[324]

Bloch, umut için henüz gerçekleşmemiş ama mümküne dönük bir beklenti olduğundan bahseder. Ona göre umut duygusunun en insanisi gönül hareketidir. Bloch'a göre umut duygusu sadece insana açıktır ve insanın en geniş, en parlak ufuklara açılması ancak umutla mümkün olur.[325] Umudun kişiyi harekete geçiren güdüleyici bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bireye iyilik hali de kazandıran umut, olumlu duygu özelliğine sahiptir. Umudun en önemli özelliklerinden biri her zaman alternatif bir çıkış yolu olabileceğine inanmaktır. Umut, insanın hayatta varlığını bulmasını ve kontrollü bir şekilde hayatını devam ettirmesini sağlar.[326] Bireyler yaş aldıkça daha karmaşık bir sistemin içinde olduklarını farkederek hedefleri hakkında daha fazla düşünmeye başlarlar. Snyder'a göre çocukluktan itibaren umudun bileşenlerinden olan amaca güdülenme ve amaca ulaşma yolları öğrenilmeye başlanmaktadır. Umut ve başa çıkma süreci iç içe geçmiş bir yapıdadır. Yüksek umut hedefe yönelik çabalara, kişinin kendini iyi hissetmesine, negatif duyguların törpülenmesine, engellerin üstesinden gelmelerine imkân sağlar.[327]

Umut, bireyleri olumsuz deneyimlenen olayların etkilerine karşı psikolojik açıdan koruyucu güçtür. Umut düzeyi yüksek kişiler daha huzurlu ve stres seviyesi düşük bireylerdir. Umut aktif başa çıkma sürecinde stresin etkisini azalttığı gibi, alternatif yollar üreterek bütüncül bir işlev görmektedir. Yüksek umutlu bireyler öncelikle diğer başa çıkma stratejilerini kullanma konusunda daha büyük bir başarıya sahip olabilirler.[328] Umudun umutsuzluğu önlemek ve stresli zamanlarda bireyi motive etme gibi fonksiyonları vardır. Böylece umut, her iki açıdan bir stres tamponu oluşturur.[329] Umudun işlevselliği onun objesinden daha önemlidir. Umut bu dünyada olan realitede olduğu gibi cennet gibi idealitede de vardır. İstek ve güdü umut duygusuyla birlikte bireylerin

[324] Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 121.
[325] Bloch, *Umut İlkesi I*, 103.
[326] Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*, 38.
[327] Snyder vd. "Hoping", 222.
[328] Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*, 45.
[329] Anthony Scioli - Henry B. Biller, *Hope in the Age of Anxiety: A Guide to Understanding and Strengthening Our Most Important Virtue* (New York: Oxford University Press, 2009), 23-24.

hedefleri doğrultusunda işlevsel hale gelirler. Yaşamda olumsuz bir şekilde deneyimlenen olaylar sonucu ortaya çıkan keder, sıkıntı gibi durumlar umut duygusu aracılığıyla baş edilebilir hale gelir. Umut, başa çıkma stratejilerinde bireyleri destekleyerek, karşılaştıkları durumları değiştirebileceklerine dair içsel bir güven aşılar.[330]

Pozitif psikolojiye göre umut, bireyin motivasyonunu besleyici bir role sahiptir.[331] Umut düzeyi yüksek kişilerin başarı oranları da yükselmektedir. Sabır duygusuyla birlikte umut bireyin mutluluğunda da etkin bir güce sahiptir. Birçok konuda başarısız olan insanların sabırsız olmaları ve duygusal zekâ düzeylerinin düşük olması umut duygusunun güçlü olmadığı şeklinde ifade edilebilir.[332] Umudun işlevselliği için, bireyin küçük başarılarını tanıma, hatırlama ve bilme yetenekleri gerekmektedir.[333] İnsanı anlamsızlık ve boşluk duygusuna sürüklenmekten alıkoyan umut, bireyi motive ederek onun geleceğe güvenle bakmasını sağlar. Maddi ve manevi bir destek mekanizması görevi de üstlenen umut bireyleri ayakta tutar.[334] İnsana yaşam enerjisi sağlayan umut yaşam boyu karşılaşılan birçok ihtiyacın karşılanmasında yardımcı olur. Bireylerin hayatına anlam katan umut, yaşama ve yaşatma arzusunu harekete geçirir. Problem çözümünde umut bireylerin yeteneklerinin farkına varmasını sağladığı gibi onların kendilerine olan inanç ve güven duygularını da artırır. Sunulan fırsatları kullanabilme cesareti umut aracılığıyla artar.

E. Frankl umudu "yaşama iradesi" şeklinde kullanmaktadır. Çünkü umut, yaşama ve gelişmeye eşlik ederek onu yönlendiren ve onunla birlikte bulunan ruhsal öğedir. Frankl'e göre umut, bireye iyi olma duygusu veren, onu harekete geçiren bir güdüdür. Umut yaşama eşlik eder ve ona yön verir. Ruhsal bir öğe özelliği taşıyan umut yaşam iradesini temsil eder.[335] Yüksek umut düzeyi alternatif strateji üretme açısında bireylere yardımcı olur. Engelle karşılaşınca alternatif üretebilmek, amaca ulaşmak için önemlidir. Bireyin yüksek umut seviyesine sahip olması "yapabilirim, baş edebilirim, vazgeçmeyeceğim"

---

330 Merve Kiziroğlu, *Sınıf Öğretmenlerinin Sosyodemografik Özelliklerine Göre Umutsuzluk Düzeyleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 9.

331 Maureen E. Kenny vd. "Achievement Motivation Among Urban Adolescents: Work Hope, Autonomy Support, and Achievement-Related Beliefs", *Journal of Vocational Behavior* 77 (2010), 206.

332 Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 123.

333 Zlatka Russinova, "Providers' Hope-Inspiring Competence As A Factor Optimizing Psychiatric Rehabilitation Outcomes", *Journal of Rehabilitation* 16/4 (2000), 54.

334 Kımter, *Dinî İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi*, 147.

335 Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı,* 10-17.

gibi motivasyonel düşünceler içine girmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, umudu yüksek olan bireyler, amaçları doğrultusunda yeni adımlar atarken düşük umut düzeyine sahip bireylere göre daha fazla cesaret göstermektedir.[336] Umutlu bireyler karşılaştıkları güçlükleri büyütmezler ve mücadele güçlerini kaybetmezler. Yaşanan aksilikler karşısında soğukkanlılıklarını korurlar. Yapılan hataların telafi edilebileceğine inanırlar. Başkalarından yardım almaya çekinmezler.

Umut psikolojik olarak iyi olma hali kazandırırken aynı zamanda fiziksel sağlıkla da çok yakından ilişkilidir. Hastalıklarla mücadele etmek ve iyileşme sürecinde, umut aktif bir rol oynar. Kişinin baş etme mekanizmaları ile umut etme düzeyi arasında birbirini destekleyen bir ilişki bulunmaktadır. Birçok çalışmada olumlu düşünmenin iyileşmeye giden yolda önemli bir motivasyon kaynağı olduğu dile getirilmektedir.[337] Psiko-sosyal uyum sürecinde de umudun varlığı önemlidir. Kişinin günlük yaşam aktivitelerini daha düzenli yerine getirebilmesi, yaşamdan daha fazla keyif alması ve daha üretken olması umutla mümkün olur. Fiziksel sağlık söz konusu olduğunda umut, hastaların karamsar ve çaresiz durumlara düşmesini engeller. Umudun eksikliği iyileşmeyi geciktirmekte ve ölümü hızlandırmaktadır. Umutsuzluk; hastaların tedaviye uyumlarını, gayretlerini ve motivasyonlarını olumsuz yönde etkiler.[338] Umut hayatı yaşanabilir kılar, günlük sıkıntıların ve gelecek kaygılarının bütün hayatı olumsuz şekilde etkilemesine engel olur. "Allah'tan umut kesilmez", ''Çıkmadık candan ümit kesilmez", gibi atasözleri kişiyi hayata karşı motive ederken, ölürken bile umutsuz olunmaması gerektiğini veciz bir şekilde ifade etmektedir.[339]

Umut duygusuyla yarına bağlanılır. Umutla birlikte geleceğe güvenle bakılır. Umut duygusu beden ve ruh sağlığı için oldukça önem arz eder. Çünkü umudunu kaybedip umutsuzluk yaşayan bireyler depresyona sürüklenebilir. Umutsuz bireylerin nevrotik ve psikotik rahatsızlıklara yakalanma olasılıkları artabilir. Yalom umudun korunması ve

---

[336] Charles R. Snyder vd. "Hope: An Individual Motive for Social Commerce", *Group Dynamics: Theory, Research and Practice* 1/2 (1997), 108.

[337] Rana Can, *Tıp Etiği Çerçevesinde Geriatri ve Gerontoloji Alanlarında Umut Yönetim* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 58.

[338] Öz, *Sağlık Alanında Temel Kavramlar*, 242.

[339] H. Ömer Özden, "Türk Atasözlerinde İnsan", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2001), 97.

aşılanması konusunda psikoterapideki önemini vurgulamıştır. Danışanlar, terapistlerinin kendilerine yardımcı olabileceğine dair bir umut taşımaktadır.[340] Umut etmek, bireylerin ruh sağlığını korumanın yardımcısıdır. Umut duygusu bireye geleceğe yönelik iyimser bakış açısı kazandırdığı gibi şimdiki yaşam durumunu da değiştirme gücünü kendisine tanır. Şimdiki yaşamından memnun olmayan bireyler, geleceklerini umut duygusunun verdiği güven ve inançla birlikte alternatif yollar deneyerek yeniden yapılandırabilirler. Ne olursa olsun insan hem kaderi hem de ölümü tarafından sınırlandırılmış bir varlıktır.[341] Umutlu insan, anlam arayışı içerisinde sorularına cevap bulabilen, zamanın her anını kapsayan ve hayatta olduğu gibi ölümde de bu anlam perspektifini bulabilen kişidir. Umut sayesinde birey öleceğini bildiği halde geleceğe yönelik düşünceler geliştirir, sınırlarını aşar. Geçmişle çevrelenmiş insan hayatı geleceği de içine alır. Böylece insan hayatını geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere kapsayıcı bir zaman diliminin içinde yaşar. Umutlarımız bizi geleceğe, gelecek de bizi yaşama bağlar. Umutlu kimse yaşamı olduğu gibi kabul edip onu sevgiyle kucaklar.[342]

a. Snyder'in Umut Teorisi

Snyder'ın Umut Teorisi, bireylerin yaşamlarında belirli hedeflere sahip olmalarını merkeze alır ve bu hedeflere ulaşmada hem yollar üretme kapasitesini hem de bu yolları kullanma motivasyonunu vurgular. Bu teoriye göre umut, geleceğe yönelik hedef belirleme ve bu hedeflere ulaşabilmek için tutarlı olmak kaydıyla alternatif yollar belirlemeyi de ifade eder.[343] Snyder için umutlu düşünce, bireyin bir amacı oluşturma arzusu ve bu amacı gerçekleştirme yönündeki çabalarıyla ortaya çıkan bir deneyimdir. Snyder ve arkadaşları umudu yalnızca amaca yönelik bilişsel bir süreç olarak değil, bireyin bu süreçte beceri ve inancıyla dahil olduğu hiyerarşik bir sistem olarak tanımlarlar.[344]

---

[340] Irvin Yalom, *Grup Psikoterapisinin Teori ve Pratiği* çev. Ataman Tangör - Özgür Karaçam (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 21-22.

[341] Melvin A. Kimble ve James W. Ellor, "Logotherapy: Viktor Frankl's Contribution to Spirituality and Aging", *Journal of Religious Gerontology* 11 (2000), 11.

[342] Fromm, *Umut Devrimi*, 38-44.

[343] Mehmet Başören, *Lise Öğrencilerinin Matematik Dersine Katılımının Duygu Düzenleme, Algılanan Araçsallık, Umut ve Başarı Değişkenleriyle Olan İlişkisi* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 17.

[344] Hakan Sarıçam - Ahmet Akın, "Bütünleyici Umut Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/15 (2013), 293.

Snyder'e göre umut hedefe yönelilik (pathways thinking), hedefe yönelik kararlılık (agency thinking) ilkelerinden oluşur. Bu süreç bireyin daha yürümeye başladığı bebeklik döneminde oluşur ve gelişmeye devam eder. Snyder yenidoğan dönemle birlikte her insana umutlu düşüncenin işlenebileceğini düşünür.[345] Snyder'e göre umut kalıtsal değildir. Bireye geçmişten miras kalmayan umut bilişsel öğrenme sonucu 2 yaş itibariyle kazanılır. Snyder umut duygusunun doğumdan itibaren ilk otuz ayda geliştiğini, amaca yönelik motivasyonun ise ilk altı ay sonunda oluşup, planlamanın da 1.5 yaşından sonra geliştiğini belirtir. Amaçlar bireylerin ulaşmak istediği sonu yansıtması itibariyle umut kavramının temelini oluştururlar.[346] Snyder'e göre ebeveynlerin problemlerle baş etme yöntemi, aile içi iletişim, amaçlar doğrultusunda takınılan tavır çocuklarda umut duygusunu etkilemede oldukça önemlidir. Öğretmenlerin ebeveynlerden sonra çocuklardaki umut duygusunun şekillenmesinde rolü oldukça önemlidir. Snyder ve arkadaşları çocukluk döneminde umut duygusunun daha saf bir halde olduğunu, çocuktaki bilişsel gelişimle birlikte umudun da gelişim gösterdiğini belirtmişlerdir.[347] Konuşma becerisi, hafızanın güçlenmesi ve düşünme gücünün artması ile birlikte umut da paralel şekilde gelişim gösterir.

Snyder ve arkadaşları için umut, bireyin amaçlarına ulaşma yönündeki motivasyonu ile bu amaçlara ulaşmak için geliştirilen stratejik düşünce ve planlama süreçlerinin birleşiminden oluşan bir zihinsel yapıdır. Umut anlamlı amaçlar belirleme ve bu amaçları gerçekleştirebilmede harekete geçirici bir görev üstlenmektedir. Birey için umut duygusu amaca ulaşmak için ilerlenen yolda bütün pratik unsurlar bittiğinde yaşanan bir duygudur. Umut teorisinin temel çıkış noktası hedeflerdir. Hedef, planlı davranışların yönergesini oluşturur. İnsan eylemleri hedef odaklı olduğu için umut için hedefin değeri ortadadır. Çünkü hedefi olmayan umudun olması mümkün değildir. Kısa ve uzun vadeli olabilen hedeflerin düşüncede oluşması için yeterince değerli olmalıdır.[348] Umut duygusunun ortaya çıkabilmesi için yalnızca hedeflerin var olması değil, aynı zamanda bu hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair bir belirsizlik durumunun bulunması da

[345] Charles Richard "Rick" Snyder, "Genesis: The Birth and Growth of Hope," in *Handbook of Hope: Theory, Measures and Applications*, ed. Charles Richard Snyder (San Diego: Academic Press, 2000), 25.
[346] Snyder, "Genesis: The Birth and Growth of Hope", 28.
[347] Snyder, Rand ve Sigmon, "Hope Theory", 299.
[348] Snyder, Rand ve Sigmon, "Hope Theory", 258.

gerekmektedir. Hedef ulaşılamaz gibi algılanırsa bireyin hedefe ulaşma motivasyonu düşer. Kesinlik içeren hedeflerde de durum aynıdır. Bu nedenle umut teorisi dengede olabildiği düzeyde ulaşılabilme ihtimali olan bir teoridir.[349]

Geleceğe yönelik beklentilerin ifadesi olan umut, bireylerin amaç yönelimli olmasını destekler. Umut teorisi insanların davranışlarının tümünün bir amaca yönelik olduğunu söyler. Amaca yönelik düşünceler bireyler için öğrenme ve başa çıkma açısından temel yapı taşı olma özelliği taşır. Amaca yönelik düşünceler kısa ve uzun vadeli olmak üzere zamansal farklılıklar gösterebilir. Bu düşünceler önemli veya sıradan bir şey için de gelişebilir. Snyder, umudu duygusal ve bilişsel olarak iki boyutta değerlendirmiştir. Ona göre bilişsel boyut, duygusal boyuttan daha önemlidir. Umudu bilişsel bir süreç olarak tanımlayan Snyder, bu yaklaşımıyla bireylerin karşılaştıkları engelleri daha yapıcı biçimde ele alabilmelerine olanak sağlamaktadır. Snyder ve arkadaşları umudu iki boyutlu çalışarak, "hedefe yöneliklik (pathways) ve hedefe yönelik kararlılık (agency)" olarak tanımlamışlardır.[350] Hedefe yönelilik teorinin bilişsel boyutudur. Bu boyut bir süre içerisinde gelişir. Hedefe ulaşmak için çeşitli alternatifler üretebilme, kişinin kendi yeteneklerini algılamasını sağlar. Hedefe ulaşma sürecinde karşılaşılan zorluklara çözüm üretmek için alternatiflerin olması önemlidir. Bundan dolayı umut düzeyi yüksek olan kişilerin alternatif yollar bulabilmesi daha olasıdır. Hedefe ulaşmak için farklı yollar üretmek bilişsel boyutu temsil ederken, hedefe yönelik gidilen yollarda motive olma arzusu duygusal boyuttur. Snyder'in umut teorisinde umut bu iki bileşenin toplamıdır. Snyder'e göre umut imkansız olmayan hedeflere ulaşma arzusu olduğu müddetçe daha güçlüdür. Hedeflere ulaşma garantisi varsa, umut etmek gereksizdir. Bir hedefe ulaşmanın imkânsız olduğuna inanıldığında, umutsuzluk kaçınılmazdır.[351]

Amaca yönelik kararlılık, Snyder'ın Umut Teorisi kapsamında, bireylerin belirledikleri yollar üzerinden hedeflerine ulaşmak için gösterdikleri çabanın sürekliliği ve bu süreci sürdürebilme yetileriyle ilgilidir. Hedefe yönelik kararlılık umut teorisi kapsamında "agency" olarak isimlendirilir. Agency amaçlanan bir hedef doğrultusunda "enerji

[349] Charles Richard "Rick" Snyder vd. "The Role of Hope in Cognitive-Behavior Therapies", *Cognitive Therapy and Research* 24/6 (2000), 748.
[350] Snyder vd. "The Role of Hope in Cognitive-Behavior Therapies," 747.
[351] Alan Carr, *Positive Psychology: The Science of Happiness and Human Strengths* (New York: Brunner-Routledge, Taylor & Francis Group, 2005), 90-91.

harcamak" veya "eylemde bulunmak" şeklinde ifade edilir. Amaca güdülenme, hedefe yönelik düşünülen yol süresince bireyin istekleri kapsamında hareket etmesi ve bu hareketi amaca ulaşma noktasında devam ettirebilecek motivasyonu ve inancı ifade eder. Bir birey duygu ve düşünce olarak amacına ulaşmak için kararlı bir şekilde yeteneğini kullanırsa bu amaca yönelik kararlılıktır.

Son boyut olan amaca ulaşma yolları ise kişi hedeflediği amacına ulaşmak için alternatif ve işine yarayacak yollar üretebileceği algısını konu edinir. İstenen hedefe ulaşmak için bireylerin uygun yollar bulabileceklerine inanması gerekir. Umudun Pathways öğesi kişileri amaca ulaşmak için mantıklı yollar planlayabilmesini nitelendirir. Pathways, hedefe ulaşma kapsamında bir veya daha çok alternatif yol üretebilme kapasitesidir. Umut teorisi doğrultusunda bireyler davranışlarını, umut ettikleri sona ulaşabilecek şekilde düzenlerler. Bu durum hem şimdi hem de gelecek zaman arasındaki bağlantı kurma durumudur.[352] Hedefe yönelik karşılaşılabilecek zorluklar göz önünde bulundurulduğunda iyimser düşünceyi devam ettirebilmek için alternatif yolların üretilmesi önemlidir. Yüksek umut düzeyine sahip kişiler, hedefe ulaşma sürecinde ilk denemeleri başarısız olsa bile alternatif yollar geliştirme konusunda yeterli algıya ve esnekliğe sahiptir. Umut düzeyi yüksek kişiler, umut düzeyi düşük kişilere göre daha kolay ve fazla alternatif yol bulabilirler. Umut seviyesi düşük olan bir insan için, çok yönlü düşünce daha zordur ve ortaya çıkan yol iyi şekilde belirlenmemiştir. Aynı zamanda düşük umutlu kişiler alternatif yollar bulma konusunda istekli olmayabilirler. Umut düzeyi yüksek olan insanlar özellikle engellendikleri durumlar sırasında alternatif yollar yaratmakta daha çok etkilidirler.[353] Umut düzeyi yükseldikçe hedefe ulaşmada izlenen ilk yolun dışında alternatif üretme de başarılıdırlar.

Ruh sağlığı yerinde olan kişilerin göstergelerinden biri geleceğe yönelik bir beklenti ve amaca sahip olmalarıdır. Çünkü beklenti, amaç ve hedef sahibi olan kişiler hayata daha bağlı ve mücadele yeteneği gelişmiş kişilerdir. Hayatta bir amacı olmayan kişilerin ise

---

[352] Snyder vd. ''Hope: An Individual Motive for Social Commerce'', 107-118. akt. Burçin Zengin, *Özel Eğitime Muhtaç Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Algıladıkları Sosyal Destek, Psikolojik Dayanıklılık ve Umut Düzeyleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi ,2013), 27-28.

[353] Figen Işık Esenay, *Sağlıklı ve Kanserli Ergenlerde Umut* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007), 24.

yaşamak için geçerli bir nedeni olmayacaktır. Amaç ve hedefler kapsamında bireyler sorumluluklarını yerine getirir, yeni ürünler ortaya koyar, hayatlarında yaşamaya değer anlam bulurlar.[354] Snyder'e göre hayat, hedeflerimize ulaşma noktasında önümüze engeller de çıkarabilir. Çünkü insan hayatı düz ve basit bir takibe dayanmaz. İnsan davranışlarını bir amaç doğrultusunda gerçekleştirir. Bu nedenle amaç, umut teorisinin temel bilişsel ögesidir. Kişinin bir amacı varsa bu amacı gerçekleştirebilmek için bir umut duygusu beslemeye başlar. Hedefine direkt ulaşan bireyde olumlu duyguların oluşması muhtemelken, engelle karşılaşan bireyin olumsuz duygular üretmesi gerekir. Yani hedef takip sürecinde birey duygusal tecrübeler yaşayacaktır. Olumlu ve olumsuz duygular umut düşüncesinin yan ürünleridir. Umut, bireyin kendisi için daha iyi bir gelecek inşa etmek için kendinde başlattığı (self-initiated) eylemlerdir. Umut bireyin hedef takip yeteneği olduğu gibi bu yetenekleri kullanmak için bireysel motivasyon duygusunu içinde barındırır.[355] Umut ayrıca iyimserliği de kapsam içerisinde alan bir yapıdadır. Umudun boyutları arasındaki etkileşim interaktiftir.[356]

3. Umut ve Din İlişkisi

Din umudun başlangıç noktasıdır. Umutlu olmak amaca yönelik ve üretken olmanın tetikleyicisidir. Din, umut etmeyi destekler ve teşvik ederken yaşamı anlamlı kılar.[357] Umut ve inanç insan doğasının özünü oluşturan unsurlardan ikisidir. İnanç yoksa umuttan da bahsedemeyiz ve umut bittiğinde yaşamın bir anlamı kalmaz. İnanca eşlik eden bir ruh hali olarak umut, yalnız ve yalnızca inanç temeli üzerinde durabilmektedir.[358] Bireylerin anlamla ve umutla yaşayabilmesi için inanması gerekmektedir. Bundan dolayı umut inançtan doğar, inançta doğuştan gelir.

---

[354] Sinem Tarhan - Hasan Bacanlı, "İlkokuldan Üniversiteye Umut Kavramının Tanımlanması Üzerine Nitel Bir Çalışma", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2016), 88.

[355] Kevin L. Rand, "Hope and Optimism: Latent Structures and Influences on Grade Expectancy and Academic Performance", *Journal of Personality* 77, 1 (2009), 26.

[356] Yasemin Akman - Fidan Korkut, "Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9 (1993), 194.

[357] Bahadır Abdülkerim, "Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2002), 111.

[358] Fromm, *Umut Devrimi,* 27-29.

Din, insan için elem ve ıstırapları azaltan, teselli veren bir umut kaynağıdır.[359] Kişi dini hayata bağlanmak suretiyle umutsuzluklarını yenerek huzur bulabilmektedir.[360] Din sabır, mücadele, fedakârlık ve umut duygularını kuvvetlendirerek hayatın kötü yanlarını katlanabilir kılar, inananların yaşam gücünü besleyen bir güç olarak umutsuzluğa karşı kalkan görevi görür. Dickey için umut ve din birbirlerinden ayrılmaz kavramlardır ve insan kalbinde biri olmaksızın diğerinin doğması imkânsızdır. Ona göre, Tanrısız insan umutsuz olduğu gibi umutsuz insan da Tanrısızdır.[361] Dinlerde her şeye gücü yeten ve kontrol eden bir Tanrı anlayışının yanında insana istediği şeylere ulaşabilmesi için potansiyel veren umut duygusu da bulunur. Bireyin sahip olduğu inanç sistemi, umut duygusunun şekillenmesinde ve sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynar.[362] Fromm'a göre bireylerin hayatında din ve değerler ne kadar önemliyse, umut düzeyleri de o kadar yüksek olur. Kişi, bu alanlara değer vermediğinde ve geleceğe dair umut taşımadığında, yaşamdan keyif alma olasılığı da azalır. Umut, inanca eşlik eden bir ruh hâlidir ve umut olmaksızın inancın ayakta durması oldukça güçtür. Bu nedenle umut, inanç temeli üzerinde varoluşunu sürdürür.[363] İnançlı bir kişi için umut zor zamanlarda 'bir güvenlik sinyali' görevi üstlenmektedir.[364] Çünkü her zaman kendisini koruyup kollayan, gören ve duyan bir varlığın bilincinde olan birey kendisini güvende hissedecektir.

Dinler inananlar için mücadele, sabır ve umut duygusu aşılayan, acıları katlanabilir kılan, hayata anlam katan ve yaşam enerjisi veren, kişileri umutsuzluk gibi olumsuz duygu durumlardan koruyan bir güçtür. Dindarlıktan beslenen umut başa gelen kötü olaylar ve kayıplar karşısında başa çıkma sürecini kolaylaştırır.[365] Özellikle ölüm gibi kayıplar söz konusu olduğunda ölen kişinin yakınları o kişinin cennete gitmiş olduğunu umut ederek yaşanan acıyı hafifletir. Dini inançlardan beslenen umut, bireyin ölümü anlamlandırmasında ve sabrın sonunda ödüllendirileceğine inanmasında önemli bir rol

[359] Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 29.
[360] Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 185.
[361] Samuel Dickey, "Christianity and the Hope of Social Redemption", *The Biblical World,* 40/3 (1912), 152.
[362] Shane Sinclair vd. "A Thematic Review of The Spirituality Literature Within Palliative Care" *Journal of Palliative Medicine* 9/2 (2006), 472.
[363] Fromm, *Umut Devrimi,* 29.
[364] K. T. Strongman, *The Psychology of Emotion: From Everyday Life to Theory* (Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 2003), 45.
[365] Yadollah Abolfathi Momtaz vd. "Mediating Effects of Social and Personal Religiosity on the Psychological Well Being of Widowed Elderly People", *Omega* 61/2 (2010), 158.

oynar. Yakınını kaybeden bir kişinin, onun affedilmesi için dua etmesi, umudunu canlı tutan anlamlı bir inanç pratiğidir.[366]

"Umudun bir iman temeli olması ve dönüşümlü olarak imanı desteklemesi gerekmektedir.'' Hayata, geleceğe ve ahirete olan inanç umudu da tanımlamaktadır. Fromm'a göre inancı olmayan birey yalnız, umutsuz ve korku doludur.[367] Umut inançtan doğar ama iman, umut üzerinde daha kuşatıcı bir etkiye sahiptir. İman sayesinde mümin olumsuzluklara karşı dayanır ve korkuya kapılmaz, umutsuzluğa düşmez.

Yaşamda her şey ölümle son bulur. Umut duygusu, hem dünyevi hem de uhrevi boyutları içerdiğinden, din merkezli bir bakış açısıyla ele alınması gereken çok yönlü bir kavramdır. Din, yalnızca bireylerin zorluklarla başa çıkmalarına ve yaşamlarına anlam katmalarına değil, aynı zamanda umutlarını koruyarak potansiyellerini gerçekleştirmelerine de katkı sağlar.[368] Yaşanan zorluklar karşısında umutları kırılganlaşan kimseler olduğu gibi zorluklar karşısında inançları daha da güçlenen kişiler vardır. Bakış açısının doğru yönlendirilmesiyle yaşanan tecrübelerden ders çıkarılıp, umutsuzluğa kapılmamak Allah'tan umudu kesmemek gerekir.[369]

Hayat iyisi ve kötüsüyle hem mutluluğu hem de sıkıntıları içerisinde barındırır. Aktif bir şekilde hayata katılan insanların sıkıntılarla da mücadele etmesi gerekir. Kontrol edilemeyen olaylar karşısında herhangi bir açıklama bulamayan birey için din rehber olur. Yaşanan güçlükler karşısında umudunu kaybeden kişiler kendilerini güçsüz ve çaresiz hissedebilir.[370] Dini öğretiler her güçlüğün arkasında bir kolaylık yattığı vurgusu yapar. Bireye yaptıklarının karşılığını alacağının teminatını veren dinler hastalık, salgın, ölüm, felaket, kıtlık gibi olumsuz durumlarda umut kaynağıdır. Din her dönem toplumsal bir güç olarak vardır.[371] Din kaynaklı umut, sabır ile birlikte ölümün aslında bir başlangıç olduğu, yaşanan zorlukların mükafatlandırılacağı gibi düşüncelerle kötü durumlarda

[366] Mehmet Akif Kılavuz, "Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dinî Değerlerin Rolü", *Değerler ve Eğitimi* ed. Recep Kaymakcan vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 251.
[367] Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak* çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 2003), 70.
[368] Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din,* 89.
[369] Ali Ulvi Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 135.
[370] Ünal, "Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi", 98.
[371] Nicholas Wade, *İnanç İçgüdüsü* çev. Müge Sözen (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 9-10.

insanın sığınağı olur. Böylece "son"a bir son veren umut sabırdan önce gelerek insanın psikolojik bütünlüğünün korunmasına hizmet eder.[372] Umudun özü inançtır. İnancın olmaması durumunda umutsuzluk duygusunun ortaya çıkması olasıdır.[373] Yaşama anlam katan, bireye amaç sunan ve hem geçmişin üzüntüsünü hafifletip hem de geleceğe yönelik iyimserliği teşvik eden din ile, insanı hayata bağlayan umut duygusu arasında güçlü ve bütünleyici bir ilişki vardır.[374] Yaşamında hiçbir anlam ve amaç göremeyen ve bunun sonucu olarak da kendisine, hayata ve insanlığa olan inancını kaybeden bir kimse derin bir umutsuzluğa düşmüştür.[375]

Umut duygusunun en anlamlı taşıyıcılarından biri duadır. Dua, karşılaşılan zorluklar karşısında pes etmeyip, çabalayan insanın yaşama umududur. Dua etmekle birlikte insan zihninde ve kalbinde umut ışığı ortaya çıkar. Sınırlı ve sonlu niteliklere sahip insan tüm benliğiyle sınırsız ve sonsuz Kudret sahibi Allah'a umut duygusuyla birlikte bağlanır. İbadetler sevgi, saygı ve korku birçok duyguyu içinde barındırır. Dua ile Allah'a umut ve güvenle yönelen birey, kendi faniliğini itiraf etmekte, hayatın bir anlamı olduğu arzusunu sürdürmektedir.[376]

Dinler umut duygusuyla bireylerin psikolojik iyi oluşuna etki eder. Idler'e göre dinler, kadere boyun eğme yerine, bireye umut ve iyimserlik duygusu vererek onu depresyona karşı korur.[377] İnsanların bakış açısının şekillenmesinde umut önemli bir role sahiptir. Umut duygusuyla hareket eden kişiler öncelikle kendine daha sonra da hayata, çevresine, olaylara, şimdiye olduğu gibi geleceğe de olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır. Din, umut duygusunu besleyerek insanda iyimserlik duygusunun gelişmesine katkı sağlar ve bu sayede bireye yaşam enerjisi kazandırır. İnsanın varoluşunu anlamlandırmasına yardımcı

[372] Umberto Eco - Carlo Maria Martini, *İnanç ya da İnançsızlık* çev. Onur Şen (İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2005), 36.
[373] Kenneth Copeland, *Faith and Patience: The Power Twins* (Fort Worth, TX: Kenneth Copeland Publications, 1992), 4.
[374] Abdullah Dağcı, *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014), 3.
[375] Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı,* 74.
[376] Hayati Hökelekli, *İslam Psikolojisi Yazıları* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2009), 69.
[377] Ellen L. Idler, "Religious Involvement and the Health of the Elderly: Some Hypotheses and an Initial Test", *Social Forces* 66/1 (1987), 229.

olan din; semboller, inançlar ve ritüeller yoluyla bireyde derin ruhsal yönelimler ve güçlü motivasyonlar oluşturan kapsamlı bir sistemdir.[378]

Frankl'a göre insan yaşamı, hangi şartlar altında olursa olsun, anlamını yitirmemekte ve yaşamın sonsuz anlamı, acı çekmeyi ve ölmeyi, yoksunluğu ve ölümü kapsamaktadır. Bu nedenle umut hiçbir zaman yitirilmemelidir.[379] İnsan olmanın temel özellik ve ihtiyaçlarından biri anlam arayışıdır. Anlamlandırma ve amaca yönelik umut adına din en önemli kaynaktır. Sonuç itibariyle, insanın dünyayı ve kendini anlama ve kendi varlığını kâinat içinde bir yere yerleştirme modeli olarak din, ortaya koyduğu inanç, değerler ve insana yönelik mesajlarıyla, umutla bütünleşir.[380] Yaratıcının varlığı umuda kaynaklık ederek insanı yalnızlık ve karamsarlıktan korur. Dinler inananlar için güvenme ve sığınma ihtiyaçlarını karşılarlar ve umudun gelişmesi için uygun ortamı temin ederler. Din, umut duygusuyla birlikte olumsuzluklar karşısında bireylerdeki sabır, mücadele gibi duyguları kuvvetlendirerek, hayatı katlanabilir ve yaşanabilir kılar.[381]

Peygamberlerin hayatında umut önemli bir kavramdır. İnsanlara rehberlik yapmak için görevlendirilen peygamberlerin hayatı umudun en güzel örneklerinden biridir. "Andolsun ki, sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için Allah'ın Rasulünde güzel bir örnek vardır."[382] Umut kavramı İslamiyette fazlaca kullanılmaktadır. Müslümanlardan her zaman Allah'tan umut kesmemeleri beklenir. Kur'an-ı Kerim'de inananlar için kurtuluş umudu taşımaları ve Allah'la karşılaşma umutlarından söz edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ahiret gününe inançtan söz edilirken ahiret gününün geleceğine dair umut etmenin önemi vurgulanır. Güçlükle karşılaşan kişilerin korkuya kapılmayıp umutsuzluğa düşmemeleri vurgulanır. Bu dünyanın geçiciliğinin farkında olan inançlı kişiler, umutlarını kalıcı bir yaşam inancı olan ahirete yönlendirirler. "Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!"[383] ayetinde de ifade edildiği üzere sonsuz hayat müjdesi

---

[378] Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011), 73.
[379] Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 99.
[380] Nurten Kimter, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008), 1.
[381] Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 140.
[382] el-Mümtehine, 60/6.
[383] el-Ankebût, 29/64.

verilerek umut duygusu beslenmektedir. Umut, ahirete yönelik bir beklenti olmakla birlikte bireyin içinde yaşadığı zaman dilimi kapsamında geçirdiği zorluklar karşısında bile kendisini iyi hissetmesini sağlayan bir duygudur. "…Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Zira kafirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez."[384] ayetinin de gösterdiği gibi umutsuzluk inançsızlıkla bir tutulmaktadır. Umut kavramı yalnızca İslamiyette değil diğer dinlerde de bir erdem olarak görüldüğü gibi umutsuzluk da Tanrı'ya karşı gösterilen bir isyan olarak yansıtılmaktadır.

Hristiyanlıkta umut ve inanç birliktedir. İnananlar her zaman ahiret için umut besler. İnsanın Tanrı'dan umudunu kesmemesi gerekir. Çünkü yaşamın ötesindeki bir hayatın olduğuna inanmak Hristiyan umudunun temel ilkesidir.[385] Borgna, Kutsal Kitap'ta umut ve iman ilişkisine İbranilere mektuplar kısmında değinildiğini belirtir. Ona göre umudun teolojik bir yönü de vardır. "İman, umut edilenlere güvenmek, görünmeyen şeylerin varlığından emin olmaktır.''[386] Hıristiyan teolojisinde umut, Tanrı'nın krallığı olarak bildirilen sonsuz dünyanın büyük bir istekle beklenmesidir. Hıristiyan perspektifinden örnek verecek olursak, "Rab'be umut bağlayanlarsa taze güce kavuşur, kanat açıp yükselirler kartallar gibi koşar ama zayıf düşmez, yürür ama yorulmazlar"[387] ifadesinde olduğu gibi umut kavramı zorluklar karşısında mücadele etmeyi, yorulunca dinlenip tekrar denemeyi, asla pes etmemeyi temsil eder. Aziz Augustine'e göre, ilahi umut, bireyin kendi içsel kaynaklarını kullanarak zayıflıklarını aşmasını teşvik eder ve bu süreç, psikolojik dayanıklılığın artmasıyla insan doğasında dönüşüm yaratabilir.[388] Tanrı'nın yaratıcı ve sevecen lütfunun değiştirici gücü beşeri umutların gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır.[389] Örneğin Kutsal Kitap'ta; "Yalnız bununla değil, sıkıntılarla da övünüyoruz. Çünkü biliyoruz ki sıkıntı dayanma gücünü, dayanma gücü Tanrı'nın beğenisini, Tanrı'nın beğenisi de umudu yaratır. Umut, bizi hayal kırıklığına uğratmaz.

---

384 el-Yusuf, 12/87.

385 Michael J. McClymond, "Christianity", *Encyclopedia of Religious Practices* ed. Thomas Riggs, (Detroit, New York, San Francisco, San Diego, New Haven, Waterville, London, Munich: Thomson Gale, 2006), 112.

386 *Kutsal Kitap: İbranilere Mektup*, (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Yay., 2014), 11:1.

387 *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil),* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2011), Yeşaya, 40/31-753.

388 Aurelius Augustine, *The City of God* çev. Gerald Walsh vd. (New York: Image Books, 1958), akt. Eugene Christian Brugger, "Psychology and Christian Anthropology", *Edification: Journal of The Society for Christian Psychology* 3/1 (2009), 14.

389 Randelp Crump Miller, "Kötülük Problemi ve Din Eğitimi" çev. Hasan Dam, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 508.

Çünkü bize verilen Kutsal Ruh aracılığı ile Tanrı'nın sevgisi yüreğimize dökülmüştür."[390] Bazı büyük geleneklerde umut, geçmişteki inançlara dayanan ve yakın gelecekte ortaya çıkacağına inanılan bir kurtarıcı figürde somutlaşır. Yahudilerin "Mesih Umudu", Batıniler olarak bilinen İsmaililerin bir anlamda amentüsünü oluşturan "Mehdî" inancı ile Hıristiyanların Hz. İsa'nın "yeniden dirilişi"ni beklemeleri bu bağlamda ifade edilebilen bir umuttur.[391] Umut, Hıristiyanlıkta mesih beklentisini de ifade eder. Hint dinî geleneği içerisinde umutsuzluk yoktur. Acı evrenseldir ama acıyla başa çıkabilmeyi bilmek özgürleşmektir.[392]

Dinler bu dünyanın ötesinde asıl varoluşu vurgulayarak insanın yaşama umudunu pekiştirmektedir. İslamiyet özellikle umudun duygu boyutuna vurgu yaparak cennet vaadiyle bireylerin duygularına hitap eder. Aynı şekilde Hıristiyanlıkta da ölümden sonra yaşam umudu vardır. Fakat Budizmde cennetteki sonsuz yaşam umudu yerine Nirvana dedikleri büyük huzur anlamına gelen sonsuz ölüm umudu bulunur.[393] Kısaca inançlar değişse bile her insanın dini inanç çerçevesinde şekillendirdiği umut duygusu bireye güvenlik ve huzur duygusu aşılar.

---

390 *The Holy Bible* (New York: American Bible Society, 2001), Romans 5:3-5.

391 Brian Edward Daley, *The Hope of the Early Church: A Handbook of Patristic Eschatology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 13.

392 Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna,* ed. Ergun Kocabıyık (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), cilt II, 59.

393 Jean Du Buy, "Stages of Religious Development," *The American Journal of Religious Psychology and Education* ed. G. Stanley Hall (The Commonwealth Press, 1905), 12.

İKİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

I. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DESENİ

Bu çalışmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, bireylerin eğilimlerini, tutumlarını ya da görüşlerini nicel olarak belirlemeye ve iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri incelemeye olanak tanıyan bir araştırma desenidir. Bu model aracılığıyla değişkenler arasındaki ilişki yönü ve derecesi istatistiksel olarak analiz edilebilmektedir.[394] Bu bağlamda, Tanrı algısı, dini yönelim ve umut olguları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma; ikiden fazla değişkenin karşılaştırılmasına dayanan ilişkisel tarama modeli çerçevesinde, nicel bir çalışma olarak tasarlanmıştır.

Belirli bir zaman diliminde veri toplanarak, yalnızca o döneme özgü olguların ölçülmesini amaçlayan tarama türü, kesitsel (cross-sectional) desen olarak adlandırılmaktadır.[395] Bu çalışmada da araştırma konusu olan olgular tek bir zaman noktasında incelendiğinden, araştırma kesitsel desenli bir çalışma olarak yapılandırılmıştır.

II. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın evrenini Bursa'da yaşayan Roman ve Roman olmayan bireyler teşkil etmektedir. Araştırmada Bursa'da ikamet eden vatandaşların tamamı yerine, evreni temsil ettiği düşünülen örneklem grubu vasıtasıyla ana kütle hakkında genellemelere gidilmiştir.

Evrenden Roman nüfusunun fazla olduğu düşünülen belirli mahalleler tespit edilmiş örnekleme alınacak bireyler, oran örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Bu mahallelerin Selimzade ve Beyazıt olması kararlaştırılmıştır. Oranlı örneklem seçimi yöntemiyle her iki mahalleden ne kadar bireyin alınacağı tespit edilmiştir.

---

394 John Ward Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 13.
395 Creswell, *Araştırma Deseni*, 483.

2021 TÜİK verilerine göre Selimzade Mahallesinde 3.522 kişi, Beyazıt Mahallesi'nde 7.407 kişi yaşamaktadır. Ülkemizde yapılan nüfus sayımlarında etnik kimlik sorulmadığı için ilçede yaşayan Romanların nüfusu net olarak bilinmemektedir.

Araştırmanın örneklemi Bursa ili, Yıldırım ilçesi, Selimzade ve Beyazıt mahallelerinde ikamet eden Roman ve Roman olmayan bireylerden oluşmaktadır. Veriler 2021 yılının Eylül ve Aralık ayları arasında elde edilmiştir. Çalışmada 116 kadın ve 127 erkek olmak üzere, yaşları 18 ile 80 arası değişen toplam 243 kişi bulunmaktadır. Örneklemin cinsiyet dağılımının %47.78'si kadınların, %52.22'sini erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Grubun yaş ortalaması 40'tır.

III. ÖLÇME/VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

A. Sosyo-Demografik Anket

Araştırmacı tarafından hazırlanan sosyo-demografik ankette bireylerin Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyleri ile ilişkili olduğu düşünülen yaş, cinsiyet, medenî durum, eğitim düzeyi, sosyoekonomik düzey, aile içi ilişkiler, sosyal çevre ile ilişkiler, aileden şiddet görme durumu, öznel dindarlık algısı, dünyaya gelmekten memnun olma durumu ve geleceği hakkında ümitli olma durumu olmak üzere 11 bağımsız değişken ile ilişkili kişisel bilgiler bulunmaktadır.

B. Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ)

Özlem Güler tarafından geliştirilen bu ölçek bireylerin sevgi veya korku yönelimli Tanrı algısına sahip olduklarını ölçmektedir. Tanrı algısı ölçeği 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte Tanrı'ya olumlu nitelikler atfeden koruyucu, şefkatli, affedici gibi sevgi yönelimli Tanrı algısını temsil eden ifadeler yer aldığı gibi, olumsuz göndermelerin yapıldığı cezalandırıcı, korku yönelimli Tanrı algısını temsil eden ifadeler de yer almaktadır. Bu ölçeğin Cronbach's alpha katsayısı ,82 bulunmuştur. 5' li likert tipi olan ölçek maddelerinden sevgi ifadeleri düz puanlanırken, korkuya yönelik ifadeler ters puanlanmaktadır. Yani 1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20 ve 22 numaralı maddeler düz puanlanmıştır; 2, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18 ve 21 numaralı maddeler ters puanlanmıştır. Tanrı Algısı Ölçeği'nin yetişkin bireylerde Tanrı algısını ölçmek için geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçekten en yüksek 110 puan alınmakta bireyin olumlu

(seven/sevgi yönelimli) Tanrı algısı; en düşük 22 puan alınmakta bireyin olumsuz (cezalandıran/korku yönelimli) Tanrı algısı ölçümlenmektedir.

C. Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği (YYMDYÖ)

Nilüfer Ercan'nın geliştirdiği Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği bireylerin dine bakış açısını ve dini anlamlandırma şeklini ortaya çıkararak dini yönelim biçimlerini belirlemeyi amaçlayan 21 maddelik bir ölçektir. Ölçek içsel dini yönelim (İDY), dışsal dini yönelim (DDY), katı kuralcı dini yönelim (KKDY) ve sorgulayıcı dini yönelim (SDY) olmak üzere toplam dört alt boyuttan oluşmaktadır. Harlak, Eskin ve Demirkıran tarafından (MROS-R)'in ilk formu geliştirilmiştir. Onların geliştirdiği bu ölçekte içsel, dışsal ve sorgulayıcı olmak üzere dini yönelimin üç alt boyutu yer almaktadır. Ercan bu ölçeği daha sonra revize ederek ölçeğe katı kuralcı alt boyutunu ilave etmiştir. Ölçeğin son formu toplam 21 madde ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 7'li likert tipidir. (1- Kesinlikle uygun değil, 7- Tamamen uygun). Ölçeğin 1, 2, 7, 8, 13 ve 18. maddeleri içsel (intrinsic) dini yönelim; 10, 11, 15, 16 ve 17. maddeleri dışsal (estrinsic) dini yönelim; 4, 6, 9, 14 ve 19. maddeleri sorgulayıcı (quest) dini yönelim; 3, 5, 12, 20 ve 21. maddeleri katı kuralcı (fundamentalist) dini yönelim boyutlarına aittir. İç güvenilirlik katsayıları içsel yönelim için (.74), dışsal dini yönelim için (.67), sorgulayıcı yönelim için (.72) katı kuralcı yönelim için (.66) bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı yani Cronbach Alpha Değeri (.68) olarak hesaplanmıştır. İDY kapsamındaki maddelerden yüksek puan alan birey için dinle ilgili içsel motivasyonun yüksek olduğu, DDY kapsamındaki maddelerden yüksek puan alan bireyin toplumsal veya manevi beklentileri için, dini motive edici bir unsur olarak gördüğü, SDY kapsamındaki maddelerden yüksek puan alan bireyin dini sorgulayarak ve araştırarak kabul ettiği, KKDY kapsamındaki maddelerden yüksek puan alan bireyin ise dinin sorgulanmasına karşı, dini kuralları her şeyin üzerinde gören bir yaklaşım benimsediği söylenebilir. Müslüman Dini Yönelim Ölçeği'ni Ercan yeniden yapılandırdığı çalışmasında alt boyutlar arasında ilişkiler tespit etmiştir. İçsel dini yönelim ile dışsal dini yönelim ve sorgulayıcı dini yönelim arasında ters yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Alt boyutlardan sorgulayıcılık ve katı kuralcılık

boyutları birbirine ters iki yaklaşımı göstermektedir.[396] Diğer boyutlar arasında böyle bir sınıflama yoktur.

D. Sürekli Umut Ölçeği (SUÖ)

Snyder ve arkadaşları tarafından Sürekli Umut Ölçeği bireylerin umut düzeylerini tespit etmek için geliştirilmiştir. Umut ölçeği 12 madde içermektedir. Snyder ve arkadaşlarının geliştirmiş oldukları Sürekli Umut Ölçeği alternatif düşünce ve eyleyici yollar olmak üzere iki alt boyuttan oluşan bir ölçektir.[397] Alt boyutlar dörder maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin biri geçmişe, ikisi şimdiki zamana, bir tanesi de gelecek zamana yönelik ifadelerden meydana gelmektedir.[398] Dört madde ise umutla bir ilgisi olmayan doldurucu ifadelerden meydana gelmektedir. Bu ölçeğin Türkiye standardizasyonu Sinem Tarhan ve Hasan Bacanlı tarafından yapılmıştır. Umudun iki boyutunu ifade eden maddeler olumlu iken doldurucu maddeler olumsuz ifadeler şeklinde yer almaktadır. Bireylerden maddelerdeki ifadeleri kendi durumlarını yansıtacak şekilde likert tipi sekizli bir derecelendirme ile işaretlemeleri istenmektedir. Örneklem grubundaki bireyler her bir maddeyi "Kesinlikle katılmıyorum(1), Kesinlikle katılıyorum(8)'' şeklinde değerlendirmişlerdir. Doldurucu maddeler (3, 5, 6, 11)'e verilen puanlar ölçek puanlanırken dikkate alınmamaktadır. Diğer maddelere verilen puanlar toplanıp tek puan elde edilmiş ve değerlendirmeler bu puanlar üzerinden yapılmıştır. Bireylerin umut düzeyinin göstergesi ölçekten alınan puanların toplamıdır. Puan arttıkça umut düzeyi de artış göstermektedir. Ölçekten en düşük 8 puan, en yüksek 64 puan alınmaktadır. İç güvenilirlik katsayıları alternatif düşünce için (.63), eyleyici yollar için (.65) bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı yani Cronbach Alpha Değeri (.74) olarak hesaplanmıştır.

E. Verilerin Toplanması

Uygulama Bursa Uludağ Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 27.08.2021 tarihinde onay alındıktan sonra 3 aylık süreçte yapılmıştır. Araştırmamız için düzenlenen anketimiz,

---

396 Ercan, *The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse*, 62.

397 Charles Richard Snyder vd. "The Will and Ways: Development and Validation of an Individual-Differences Measure of Hope", *Journal of Personality and Social Psychology 60*/4 (1991), 570-585.

398 Tarhan ve Bacanlı, "Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması", 1-14.

2021 yılının Eylül ve Aralık ayları arasında uygulanmıştır. Uygulama yapılmadan önce çalışmanın gönüllülük esasına dayandığına dair açıklama yapılmıştır.

Çalışmamız kapsamında kullanılan ölçeklerin kişisel bilgiler içermediği, elde edilen verilerin gizlilik esasına dayanarak saklı tutulacağına dair bilgi verilmiştir. Araştırmada sosyo-demografik anket, Tanrı Algısı Ölçeği, Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği, Sürekli Umut Ölçeği kullanılmış, katılımcılarla bireysel görüşme yapılarak veriler toplanmıştır. Okuryazar olmayan katılımcılara ölçek maddeleri okunarak elde edilen yanıtlar formlara işlenmiştir. Katılımcıların anket ve ölçekleri doldurmaları 25 ile 30 dakika arasında sürmüştür. Gruplar arası farklılıklar incelenirken grup varyanslarının homojenliği analiz edilmiştir.

IV. İSTATİSTİKSEL ANALİZ

Araştırmamız için gerekli olan veriler 243 katılımcının anket formunu doldurmasıyla elde edilmiştir. Katılımcılar tarafından doldurulan formlar, SPSS v25 paket programına aktarılmış ve elde edilen veriler uygun analiz yöntemleri kullanılarak yorumlanabilecek sayısal değerlere dönüştürülmüştür.

Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (ortalama, standart sapma, frekans) kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde, verilerin normal dağılım olasılığı düşük olduğundan veri setinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlarda (-1 ile +1 arası) olması, verilerin normal dağıldığını varsaymak için yeterli görülmektedir.[399] Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile incelenmiştir. Verilerin normal dağılım göstermesi durumunda t testi ile iki grup arası karşılaştırmalar yapılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermemesi durumunda ise iki grup karşılaştırmaları Mann-Whitney U testiyle, ikiden fazla grup karşılaştırmaları Kruskal Wallis testiyle ve Kruskal Wallis testi sonucunda farklılık bulunması durumunda ise çoklu kaşılaştırmalar Dunn-Bonferroni testi ile yapılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermesi ve parametrik testler uygulanması durumunda betimleyici istatistikler ortalama±standart sapma olarak, verilerin normal dağılım göstermemesi ve non-parametrik testler uygulanması durumunda ise medyan(min-max) verilmiştir. Kategorik veriler frekans ve yüzde olarak

[399] B. G. Tabachnick - L. S. Fidell *Using Multivariate Statistics* (Boston: Allyn and Bacon, 2013), 77.

verilmiştir. Ölçeklerin güvenirliği Cronbach alpha güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. İstatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi olarak α=0,05 kabul edilmiştir.

Tablo 1'de, araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılık düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen güvenirlik analizlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçeklerinin Güvenirlik Analizleri

		n=243	Madde Sayısı	Cronbach's Alfa
Tanrı Algısı Ölçeği			22	0,820
Dini Yönelim Ölçeği	İDY		6	0,749
	DDY		5	0,679
	KKDY		5	0,669
	SDY		5	0,723
	Genel		21	0,680
Sürekli Umut Ölçeği	Alternatif Yollar		4	0,639
	Eyleyici Düşünceler		4	0,651
	Genel		8	0,741

Tanrı Algısı Ölçeği'nin Cronbach's alfa değeri 0.820 olarak belirlenmiş olup; bu sonuç ölçeğin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu ve din psikolojisi alanında güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Dini Yönelim Ölçeği'nin Cronbach's alfa değeri 0.680 olarak tespit edilmiş olup; bu sonuç ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir bir seviyede olduğunu göstermektedir. Sürekli Umut Ölçeği'nin Cronbach's alfa katsayısının 0.741 olarak belirlenmesi, ölçeğin din psikolojisi araştırmalarında iç tutarlılığının kabul edilebilir seviyede olduğunu ve bireylerin dini inançlarına dayalı umut düzeylerini ölçmek için güvenilir bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR

Araştırmanın temel hipotezi çerçevesinde elde edilen verilerin analiz sonuçları bu bölümde sunulmakta, kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiler ise istatistiksel bulgularla desteklenerek açıklanmaktadır. Araştırmamızda demografik değişkenlere göre bireylerin Tanrı algısı, dini yönelimleri ve umut düzeyleri ile ilgili bulgular tablolaştırılmıştır. Araştırmaya katılan bireyler bağımsız değişken görevi görmektedir. Araştırmamızda, örneklem grubunun Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyine ilişkin elde edilen verilere yer verilmiş; bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki ya da farklılaşma olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu araştırma bireyin Tanrı algısı, dini yönelimi ve umut düzeyi hakkında olduğundan, örneklemin inanç sahibi ve Tanrı'yla ilişkide olduğu ön koşul olarak kabul edilmektedir.

I. DEMOGRAFİK BULGULAR

Bu başlık altında araştırma alanımız kapsamında yaptığımız ve ek'te sunduğumuz anket çalışmasına göre örneklem grubunun sosyo-demografik verilerine yer verilmiştir. Örneklem grubunun demografik özellikleri incelenmiş ve dağılım profilleri tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Örneklemin Yaş Dağılımı

Yaş	n	Medyan(min-max)	p
Roman	122	37 (18-80)	**0,199**
Roman Değil	121	41 (18-79)	
Genel	243	40 (18-80)	

Örneklem grubundaki Roman bireyler, 18 ile 80 yaş arasındaki katılımcılardan oluşmakta olup, yaş ortalamaları 37'dir.

Roman olmayan bireyler ise 18 ile 79 yaş aralığında yer almakta ve bu grubun yaş ortalaması 41'dir.

Genel olarak tüm örneklem grubunun yaş ortalaması 40'tır; en genç katılımcı 18, en yaşlı katılımcı ise 80 yaşındadır.

Tablo 3. Örneklemin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Kadın	49	40,2	67	55,4
Erkek	73	59,8	54	44,6
Toplam	122	100,0	121	100,0

Araştırmanın örneklem grubunu, 116 kadın ve 127 erkek olmak üzere toplam 243 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcı grubumuzdaki Roman bireylerin %40,2'si kadınlardan, %59,8'i erkeklerden oluşmakta; Roman olmayan katılımcıların %55,4'ü kadınlardan, %44,6'sı erkeklerden oluşmaktadır.

Roman grubunda erkek katılımcıların oranı daha yüksekken, buna karşılık Roman olmayan grupta kadın katılımcılar daha fazladır.

Tablo 4. Örneklemin Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Medeni Durum	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Bekar	20	16,4	28	23,1
Evli	92	75,4	81	66,9
Boşanmış	10	8,2	12	9,9
Toplam	122	100,0	121	100,0

Örneklem grubumuzdaki bireyler bekar, evli ve boşanmış olma durumlarına göre değerlendirilmiştir. Roman bireylerin %16,4'ü bekar, %75,4'ü evli, %8,2'si ise boşanmış bireylerden oluşmaktadır. Roman olmayan bireylerin %23,1'i bekar, %66,9'u evli, %9,9'u ise boşanmış bireylerden oluşmaktadır.

Her iki grupta da evli bireylerin yüzdesi, bekar ve boşanmış bireylerin toplam yüzdesinden daha fazladır.

Tablo 5. Örneklemin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Okula Gitmemiş	32	26,2	2	1,7
Okuryazar	17	13,9	26	21,5
İlkokul	42	34,4	16	13,2
Ortaokul	24	19,7	40	33,1
Lise	5	4,1	13	10,7
Ön lisans	1	0,8	21	17,4
Lisans	1	0,8	3	2,5
Toplam	122	100,0	121	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin eğitim düzeyleri: okula gitmemiş, okuryazar, ilkokul, ortaokul, lise, ön lisans ve lisans mezunu olmak üzere yedi kategori halinde sınıflandırılmıştır. Roman bireyler arasında %26,2 oranında hiç okula gitmeyen bireyler olduğu gibi, %13,9 oranında yalnızca okuryazar olan bireyler de bulunmaktadır. Romanlar arasında %34,4 oranında ilkokul, %19,7 ortaokul, %4,1 lise, %0,8 ön lisans, %0,8 lisans mezunu bireyler bulunmaktadır. Okuryazar ve ilköğretim mezunu olan Romanların oranı %48,3 olması örneklem grubunun büyük çoğunluğunun çok düşük seviyede eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Örneklem grubumuzda üniversiteyi bitiren Roman sayısı yalnızca 1 kişidir. Ön lisans ve lisans eğitimi görmüş olanlar, örneklem grubu içerisinde %1,6 orana sahiptir.

Örneklem grubundaki Roman olmayan katılımcıların eğitim durumu: %1,7'si okula gitmemiş, %21,5'i okuryazar, %13,2'si ilkokul, %33,1'i ortaokul, %10,7'si lise, %17,4'ü ön lisans ve %2,5'i lisans mezunudur.

Roman bireyler arasında eğitim düzeyi genel olarak daha düşükken, özellikle hiç okula gitmeyen ve ilkokul mezunu olanların oranı Roman olmayan bireylere kıyasla belirgin şekilde yüksektir. Roman olmayan bireylerde ise ortaöğretim, lise ve ön lisans düzeyinde eğitim alanların oranı daha fazladır.

Tablo 6. Örneklemin Sosyoekonomik Düzeye Göre Dağılımı

Sosyoekonomik Düzey	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Çok Kötü	18	14,8	3	2,5
Kötü	20	16,4	6	5,0
Orta	70	57,4	89	73,6
İyi	12	9,8	23	19,0
Çok İyi	2	1,6	-	-
Toplam	122	100,0	121	100,0

Tablo 6 incelendiğinde, Roman katılımcıların sosyoekonomik düzeylerini değerlendirme biçimleri şu şekilde dağılmaktadır: %14,8'i 'çok kötü', %16,4'ü 'kötü', %57,4'ü 'orta', %9,8'i 'iyi' ve %1,6'sı 'çok iyi' olarak belirtmiştir. Genel olarak Roman katılımcılar arasında sosyoekonomik düzey orta olmakla birlikte, sosyoekonomik düzeyini iyi ve çok iyi olarak belirtenlerin oranı düşüktür.

Roman olmayan bireyler sosyoekonomik düzeylerini %2,5 'çok kötü', %5 'kötü', %73,6 'orta', %19 oranında 'iyi' olarak belirtmiştir. Sosyoekonomik durumunu çok iyi olarak belirten katılımcı olmamıştır.

Tablo 7. Örneklemin Sosyal İlişki Durumuna Göre Dağılımı

Sosyal İlişki	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Çok İyi	69	56,6	60	49,6
Normal	48	39,3	60	49,6
Kötü	5	4,1	1	0,8
Toplam	122	100,0	121	100,0

Roman bireyler, sosyal ilişki durumlarını %56,6 'çok iyi', %39,3'ü 'normal' ve %4,1'i 'kötü' olarak değerlendirmiştir.

Roman olmayan bireylerde, sosyal ilişki durumunu 'çok iyi' ve 'normal' olarak değerlendirenlerin oranı %49,6 ile eşitken, 'kötü' olarak nitelendirenlerin oranı ise %0,8'dir.

Tablo 8. Örneklemin Aile İçi İlişki Durumuna Göre Dağılımı

Aile İçi İlişki	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Çok İyi	76	62,3	66	54,5
Normal	37	30,3	53	43,8
Geçimsiz	9	7,4	2	1,7
Toplam	122	100,0	121	100,0

Roman bireyler, aile içi ilişki durumlarını %62,3'ü 'çok iyi', %30,3'ü 'normal', %7,4'ü 'geçimsiz' olarak değerlendirmiştir.

Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki durumu %54,5 'çok iyi', %43,8 'normal', %1,7 'geçimsiz'dir.

Tablo 9. Örneklemin Ebeveyninden Şiddet Görme Durumuna Göre Dağılımı

Şiddet Görme Durumu	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Anne	7	5,7	13	10,7
Baba	6	4,9	9	7,4
Anne ve Baba	11	9,0	8	6,6
Hiçbiri	98	80,3	91	75,2
Toplam	122	100,0	121	100,0

Roman bireyler arasında, çocukluk döneminde annesinden şiddet görenlerin oranı %5,7, babasından şiddet görenlerin oranı %4,9, her iki ebeveynden de şiddet görenlerin oranı %9, her iki ebeveyninden de şiddet görmeyenlerin oranı ise %80,3'tür.

Roman olmayan bireyler arasında çocukluk döneminde annesinden şiddet görenlerin oranı %10,7, babasından şiddet görenlerin oranı %7,4, her iki ebeveynden de şiddet görenlerin oranı %6,6, ebeveynlerinden şiddet görmeyenler ise %75,2 oranına sahiptir.

Roman ve Roman olmayan bireyler arasında, ailesinden şiddet görmeyen bireylerin oranı daha yüksektir. Hem Roman hem de Roman olmayan bireyler arasında annelerin, babalara kıyasla daha fazla şiddet uyguladığı tespit edilmiştir.

Tablo 10. Örneklemin Öznel Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı

Öznel Dindarlık	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Dine İlgisiz	-	-	7	5,8
Biraz Dindar	20	16,4	22	18,2
Dindar	60	49,2	84	69,4
Çok Dindar	42	34,4	8	6,6
Toplam	122	100,0	121	100,0

Bireylerin öznel dindarlık düzeylerinin dağılımını gösteren frekans ve yüzde değerleri Tablo 10'da verilmiştir. Öznel dindarlık algılarına göre, Roman bireyler kendilerini %16,4 oranında 'biraz dindar', %49,2 'dindar' ve %34,4 'çok dindar' olarak tanımlamaktadır. Kendisini dine ilgisiz olarak nitelendiren Roman bireye çalışma grubumuzda hiç rastlanmamıştır.

Roman olmayan bireyler ise kendilerini %5,8 oranında 'dine ilgisiz', %18,2 'biraz dindar', %69,4 'dindar', %6,6 'çok dindar' olarak tanımlamıştır. Verilen cevapların dağılımına bakıldığında, Roman bireylerde sırasıyla 'dindar', 'çok dindar' ve 'biraz dindar' ifadeleri öne çıkarken; Roman olmayan bireylerde ise 'dindar', 'biraz dindar', 'çok dindar' ve 'dine ilgisiz' seçenekleri sırasıyla tercih edilmiştir.

Tablo 11. Örneklemin Memnuniyet Düzeyine Göre Dağılımı

Memnuniyet Düzeyi	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Memnun	77	63,1	83	68,6
Bazen	28	23,0	29	24,0
Memnun Değil	17	13,9	9	7,4
Toplam	122	100,0	121	100,0

Roman bireyler, dünyaya gelmekten memnuniyet durumlarını %63,1 'memnun', %23 'bazen memnun' ve %13,9 'memnun değil' olarak değerlendirmiştir.

Roman olmayan bireyler ise dünyaya gelmekten memnuniyet durumlarını %68,6 'memnun', %24 'bazen memnun', %7,4 'memnun değil' olarak değerlendirmiştir.

Roman olmayan bireyler, Roman bireylere kıyasla dünyaya gelmekten daha fazla memnuniyet duyarken, Roman bireylerin dünyaya gelmekten memnun olmama durumu, Roman olmayan bireylere göre daha yüksek seviyededir. Hem Roman hem de Roman olmayan bireylerde, "bazen memnun" kategorisi benzer oranlardadır.

Tablo 12. Örneklemin Geleceğe Yönelik Ümit Düzeyine Göre Dağılımı

Geleceğe Yönelik Ümit Düzeyi	Roman Birey		Roman Olmayan Birey	
	Frekans	Geçerli Yüzde	Frekans	Geçerli Yüzde
Ümitli	83	68,0	75	62,0
Kararsız	21	17,5	33	27,3
Ümitsiz	18	14,8	13	10,7
Toplam	122	100,0	121	100,0

Geleceğe yönelik ümit düzeyine göre Roman bireyler %68 ‘ümitli’, %17,5 ‘kararsız’, %14,8 oranında ‘ümitsiz’ olduğunu belirtmiştir.

Geleceğe yönelik ümit düzeyine göre Roman olmayan bireylerin %62’si ‘ümitli’, %27,3’ü ‘kararsız’, %10,7’si ‘ümitsiz’dir.

Roman bireylerin geleceğe yönelik ümit düzeyi, Roman olmayan bireylere göre daha yüksekken, Roman olmayan bireyler Roman bireylere göre daha az ümitsiz olsalar da, ‘kararsız’ oranı daha yüksektir.

II. TANRI ALGISI, DİNİ YÖNELİM VE UMUT ÖLÇEKLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

A. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeylerine Yönelik Puan Dağılımlarının Analizi

Bu bölümde, Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve umut düzeyi ile yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, ekonomik durum, sosyal çevre ile ilişkiler, aile içi ilişkiler, aileden şiddet görme durumu, öznel dindarlık düzeyi, dünyaya gelmekten memnuniyet ve geleceğe yönelik ümit düzeyi gibi değişkenler arasındaki ilişkilere, Roman ve Roman olmayan bireyler açısından ayrı ayrı yer verilecektir. Ankete katılan bireylerin demografik özelliklerine göre Tanrı algısı, dini yönelim ve umut puan ortalamaları alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 13. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçeklerine Ait Puan Dağılımları

	Roman Birey (n=122)	**Roman Olmayan Birey (n=121)**
	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap
Tanrı Algısı Ölçeği	99,5 (60-110)	99 (40-110)
Dini Yönelim Ölçeği	113,29 ± 12,17	99,01 ±13,17
İDY	41 (29-42)	40 (13-42)
DDY	30 (15-35)	21,61 ± 6,71
KKDY	29 (15-35)	26 (5-35)
SDY	14,5 (5-34)	12 (5-35)
Sürekli Umut Ölçeği	52 (15-64)	52 (33-64)
Alternatif Yollar	27 (7-32)	27 (13-32)
Eyleyici Düşünceler	26 (8-32)	25 (12-32)

Roman bireylerin Tanrı Algısı Ölçek puanı (Medyan=99,5) iken; Roman olmayan bireylerde (Medyan=99) puan olarak tespit edilmiştir. İlgili tablo incelendiğinde Roman ve Roman olmayan bireylerin olumlu ve sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip oldukları görülmektedir.

Roman bireylerde Dini Yönelim Ölçek puanı (Ort.=113,29) iken; Roman olmayan bireylerde (Ort.=99,01) puan olarak bulgulanmıştır. Roman bireylerin İDY (Medyan=41), DDY (Medyan=30), KKDY (Medyan=29), SDY (Medyan=14,5) olarak tespit edilmiştir. Roman olmayan bireylerin İDY (Medyan=40), DDY (Ort.=21,61), KKDY (Medyan=26), SDY (Medyan=12) olarak bulgulanmıştır. Roman bireylerin dini yönelim ortalamaları sırasıyla içsel, dışsal, katı kuralcı ve sorgulayıcı dini yönelim biçimindedir. Roman olmayan bireylerin ise dini yönelim ortalamaları sırasıyla içsel, katı kuralcı, dışsal ve sorgulayıcı dini yönelim biçimindedir. Tablo 13 incelendiğinde örneklem grubunun içsel dini yönelim düzeylerinin diğer dini yönelim biçimlerine göre yüksek, sorgulayıcı dini yönelim düzeylerinin ise düşük olduğu görülmektedir.

Roman ve Roman olmayan bireylerin Sürekli Umut Ölçeği'nden aldıkları puan (Medyan=52) olarak tespit edilmiştir. Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar Roman ve Roman olmayan bireylerde (Medyan=27) olarak bulgulanırken; eyleyici düşünceler Roman bireylerde (Medyan=26), Roman olmayan bireylerde (Medyan=25) olarak tespit edilmiştir.

B. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki Korelasyonel İlişkiler

Tanrı algısı (sevgi yönelimli, korku yönelimli) ile dini yönelim biçimlerinin (iç güdümlü, dış güdümlü, katı kuralcı, sorgulayıcı) ve umut düzeylerinin nasıl bir ilişki içerisinde olduğu; Roman ve Roman olmayan bireyler arasında bir farklılık olup olmadığı araştırmamızın temel konularındandır. Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı, dini yönelim düzeyleri ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 14. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçekleri Arasındaki İlişki

		Roman Bireyler (n=122)		Roman Olmayan Bireyler(n=121)	
		r	p	r	p
Tanrı Algısı Ölçeği	İDY	**0,370**	<0,001	**0,509**	<0,001
	DDY	**-0,180**	0,047	0,067	0,462
	KKDY	**0,211**	0,020	**0,424**	<0,001
	SDY	**-0,293**	0,001	**-0,272**	0,002
	Dini Yönelim Ölçeği	-0,103	0,260	**0,284**	0,002
Tanrı Algısı Ölçeği	Alternatif Yollar	**0,361**		0,157	0,085
	Eyleyici Düşünceler	<0,001			
		0,151	0,098	**0,311**	0,001
	Sürekli Umut Ölçeği	**0,266**	0,003	**0,275**	0,002
Dini Yönelim Ölçeği	Alternatif Yollar	0,150	0,100	-0,006	0,950
	Eyleyici Düşünceler	**0,207**	0,022	-0,041	0,658
	Sürekli Umut Ölçeği	**0,198**	0,029	-0,051	0,582
İDY	Alternatif Yollar	**0,271**	0,003	0,142	0,120
	Eyleyici Düşünceler	**0,271**	0,002	**0,190**	0,037
	Sürekli Umut Ölçeği	**0,305**	0,001	0,159	0,082
DDY	Alternatif Yollar	0,083	0,366	-0,013	0,890
	Eyleyici Düşünceler	**0,197**	0,030	-0,018	0,841
	Sürekli Umut Ölçeği	0,159	0,081	-0,034	0,711
KKDY	Alternatif Yollar	**0,236**	0,009	**0,220**	0,015
	Eyleyici Düşünceler	**0,246**	0,006	**0,259**	0,004
	Sürekli Umut Ölçeği	**0,240**	0,008	**0,274**	0,002
SDY	Alternatif Yollar	<0,001	0,999	**-0,205**	0,024
	Eyleyici Düşünceler	0,008	0,931	**-0,323**	<0,001
	Sürekli Umut Ölçeği	0,018	0,845	**-0,317**	<0,001

Romanlar için Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (r=-0,103 p=0,260) Roman bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeğinin alt boyutlarından İçsel Dini Yönelim(İDY) ve Katı Kuralcı Dini Yönelim(KKDY) boyutu arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,370 p=<0,001 ; r=0,211 p=0,020) Roman bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği

ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından Dışsal Dini Yönelim(DDY) ve Sorgulayıcı Dini Yönelim(SDY) boyutu arasında ters yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,180 p=0,047 ; r=-0,293 p=0,001) Roman bireylerde Tanrı algısı içsel ve katı kuralcı dini yönelimi olumlu olarak etkilerken; dışsal ve sorgulayıcı dini yönelimi ters yönde etkilemektedir. Sevgi yönelimli Tanrı algısı içsel ve katı kuralcı dini yönelimi artırmaktadır; dışsal ve sorgulayıcı dini yönelime eğilimi azaltmaktadır. Yani sevgi yönelimli bir Tanrı algısına sahip olmak dini kurallara çok sıkı bir şekilde bağlı olmak ve dini konularda değişime kapalı olmak ile birbirini desteklemektedir. Dini amaçlarına ulaşmak için algılamayan kişiler Tanrı'yı sevgi ve güven duygusu temelinde algılamaktadır. Yani Tanrı'yı sevgi yönelimli ve olumlu atıflarla algılamak, dini bir amaç olarak görmek, içinden geldiği için Tanrı'ya inanmayı desteklemektedir. Dışsal sebep ve beklentilerle dini araç olarak algılayıp ona bağlanmak kişinin sevgi yönelimli yani olumlu Tanrı algısına sahip olmasını zedeleyebilir. Artan dini sorgulama eğiliminin, Tanrı algısında olumsuzluk ve korku temelli yönelimlerle anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak Tanrı algısı dini yönelim biçimleri üzerinde etkilidir.

Roman olmayan bireyler için Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği arasında istatistiksel olarak aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (r=0,284 p=0,002) Roman olmayan bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından İçsel Dini Yönelim ve Katı Kuralcı Dini Yönelim Boyutu arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,509 p=<0,001; r=0,424 p=<0,001) Roman olmayan bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından Dışsal Dini Yönelim arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (r=0,067 p=0,462) Roman olmayan bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından Sorgulayıcı Dini Yönelim Boyutu arasında ters yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,272 p=0,002) Roman bireylere benzer şekilde Roman olmayan bireylerde sevgi yönelimli Tanrı algısı, içsel ve katı kuralcı dini yönelimi olumlu olarak etkilerken; sorgulayıcı dini yönelimi olumsuz olarak etkilemektedir.

Romanlar için Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki bulunmuştur. (r=0,266 p=0,003) Sevgi yönelimli Tanrı algısı ile umut düzeyi arasında pozitif yönde bir korelasyon vardır. Sevgi yönelimli Tanrı

algısına sahip olan katılımcıların umut düzeylerinde artış görülmektedir. Roman bireyler için Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilirken (r=0,361 p=<0,001); eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (r=0,151 p=0,098) Roman bireylerde sevgi yönelimli Tanrı algısının, alternatif yollar üretme kapasitesini artırarak umut düzeyini pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Roman olmayan bireyler için Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki bulunmuştur. (r=0,275 p=0,002) Sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip olan bireylerin umut düzeylerinin de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Roman olmayanlar için Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmazken (r=0,157 p=0,085); eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. (r=0,311 p=0,001) Sonuç olarak sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça umut düzeyi ve eyleyici düşünceler de artmaktadır.

Genel olarak Roman ve Roman olmayan katılımcıların sevgi yönelimli Tanrı algısının umut düzeylerini arttığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle Tanrı Algısı Ölçeği'nden alınan toplam puanlar arttıkça Sürekli Umut Ölçeği'nden alınan puanlar artmaktadır. Sevgi yönelimli Tanrı algısı Roman bireylerin Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yolları, Roman olmayan bireylerin ise eyleyici düşüncelerini olumlu yönde etkilemektedir.

Romanlar için Dini Yönelim Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. (r=0,198 p=0,029) Roman bireylerde dini yönelim arttıkça umut düzeyi de yükselmektedir. Roman bireylerde Dini Yönelim Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken (r=0,150 p=0,100); eyleyici düşünceler arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,207 p=0,022) Roman bireylerde dini yönelim yükseldikçe eyleyici düşünceler de artmaktadır. Romanlar için Tablo 14'te verilen korelasyon sonuçları incelendiğinde, dini yönelimin içsel alt boyutu ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. (r=0,305 p=0,001; r=0,271 p=0,003; r=0,271 p=0,002)

Romanlar için dışsal dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,159 p=0,081; r=0,083 p=0,366) Dışsal dini yönelim ile eyleyici yollar düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,197 p=0,030) Sonuç olarak dini yönelimin dışsal alt boyutu arttıkça eyleyici yollar düşüncesi de artış göstermektedir. Roman bireylerde katı kuralcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,240 p=0,008; r=0,236 p=0,009; r=0,246 p=0,006) Dini yönelimde katı kuralcılık arttıkça umut düzeyi, alternatif yollar ve eyleyici düşünceler de artmaktadır. Romanlar için sorgulayıcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,018 p=0,845; r=<0,001 p=0,999; r=0,008 p=0,931) Sorgulayıcı dini yönelim Roman bireylerin umut düzeyleri üzerinde anlamlı bir etki yaratmamaktadır.

Roman olmayan bireylerde Dini Yönelim Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,051 p=0,582; r=-0,006 p=0,950; r=-0,041 p=0,658) Araştırma bulgularına göre, Roman olmayan bireylerde dini yönelimin, umut düzeyi ve onun alt boyutları olan alternatif yollar üretme kapasitesi ile eyleyici düşünceler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Dini yönelim, Roman olmayan bireylerin umut düzeyleri üzerinde anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Roman olmayan bireyler için dini yönelim biçimlerinin alt boyutlarından içsel dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmezken (r=0,159 p=0,082; r=0,142 p=0,120); eyleyici düşünceler ile arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,190 p=0,037) Yani iç güdümlü dindarlık arttıkça eyleyici düşünceler de artmaktadır. Roman olmayan bireylerde dini yönelim biçimlerinin alt boyutlarından dışsal dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=-0,034 p=0,711; r=-0,013 p=0,890; r=-0,018 p=0,841) Dışsal dini yönelim Roman olmayan bireylerin umut düzeyleri üzerinde anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Katı kuralcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,274 p=0,002; r=0,220 p=0,015; r=0,259 p=0,004) Roman

bireylerde olduğu gibi Roman olmayan bireylerde de dini yönelimde katı kuralcılık arttıkça umut düzeyi, alternatif yollar ve eyleyici düşünceler artmaktadır. Sorgulayıcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,317 p=<0,001; r=-0,205 p=0,024; r=-0,323 p=<0,001) Dini yöneliminde sorgulayıcılık arttıkça umut düzeyi, alternatif yollar ve eyleyici düşünceler azalmaktadır.

Sonuç olarak araştırmamızdan elde edilen göstergeler bağlamında katılımcıların Tanrı algısı, dini yönelim ve umutla etkileşim içerisindedir. Genel olarak değerlendirildiğinde olumlu Tanrı algısı arttıkça Roman ve Roman olmayan bireylerin içsel ve katı kuralcı dini yönelimi ve umut düzeyi artmakta; sorgulayıcı dini yönelimi azalmaktadır.

C. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Yaş Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

Araştırma verileri analiz edilirken demografik değişkenlerin ölçekler üzerinde etkisinin olup olmadığı merak edilmiş ve buna yönelik analizler yapılmıştır. Yaş değişkenine göre Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve umut düzeyi ile anlamlı bir ilişki olup olmadığı analiz edilerek, sonuçlar tablo halinde verilmiştir.

Tablo 15. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Yaş Değişkeni Açısından İncelenmesi

		Roman Bireyler (n=122)		Roman Olmayan Bireyler (n=121)	
		r	p	r	p
Yaş	**Tanrı Algısı Ölçeği**	0,009	0,919	**0,236**	0,009
	İDY	-0,002	0,979	**0,269**	0,003
	DDY	-0,012	0,896	0,056	0,540
	KKDY	0,119	0,191	**0,201**	0,027
	SDY	-0,073	0,424	-0,105	0,252
	Dini Yönelim Ölçeği	-0,007	0,940	**0,179**	0,049
	Alternatif Yollar	-0,071	0,436	0,124	0,176
	Eyleyici Düşünceler	-0,006	0,945	**0,250**	0,006
	Sürekli Umut Ölçeği	-0,052	0,572	**0,212**	0,020

Roman bireylerde yaş ile Tanrı algısı, dini yönelim ve umut ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. (r=0,009 p=0,919; r=-0,007 p=0,940; r=-0,052 p=0,572) Yapılan korelasyon analizleri, yaş değişkeni ile Tanrı algısı (sevgi ve korku yönelimli), dini yönelim düzeyi, dini yönelimin alt boyutları (içsel, dışsal, katı kuralcı ve sorgulayıcı) ile umut düzeyi ve alt boyutları (alternatif yollar ve eyleyici düşünceler) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığını ortaya koymuştur.

Roman olmayan bireylerde yaş ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (r=0,236 p=0,009) Roman olmayan bireylerde yaş arttıkça olumlu Tanrı algısı artmaktadır.

Roman olmayan bireylerde yaş ile Din Yönelim Ölçeği, İDY ve KKDY arasında istatistiksel olarak aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (r=0,179 p=0,049; r=0,269 p=0,003; r=0,201 p=0,027) Yaş ile birlikte dini yönelim puanı, içsel dini yönelim ve katı kuralcı dini yönelimde artış görülmektedir. Yaş ile DDY, SDY arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır. (r=0,056 p=0,540; r=-0,105 p=0,252)

Roman olmayan bireylerde yaş ile Sürekli Umut Ölçeği ve eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilirken (r=0,212 p=0,020; r=0,250 p=0,006); yaş ile alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki

bulunamamıştır. (r=0,124 p=0,176) Yaşın artmasıyla birlikte umut düzeyi ve eyleyici düşüncelerde artış tespit edilmektedir.

D. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Cinsiyet Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 16. Roman Kadın ve Erkeklerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Roman Kadın (n=49)	**Roman Erkek (n=73)**	
	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	p
Tanrı Algısı Ölçeği	100 (69-110)	99 (60-110)	0,728
Dini Yönelim Ölçeği	113,77 ± 11,50	112,97 ±12,67	0,723
İDY	41 (35-42)	42 (29-42)	0,530
DDY	30 (15-35)	29 (15-35)	0,604
KKDY	30 (15-35)	29 (15-35)	0,186
SDY	14 (5-30)	15 (5-34)	0,352
Sürekli Umut Ölçeği	50 (15-64)	53 (23-64)	**0,014**
Alternatif Yollar	26 (7-32)	28 (9-32)	**0,007**
Eyleyici Düşünceler	25 (8 -32)	26 (9-32)	0,093

Roman bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,728) Roman kadınların Tanrı algısı ölçek puanı (Medyan=100) iken, Roman erkeklerin puanı (Medyan=99) olarak tespit edilmiştir. Erkek katılımcıların Tanrı algısı minimum puanları(min.=60), kadınlardan(min.=69) daha düşük olarak tespit edilmiştir. Kadınlarda Tanrı'yı sevgi yönelimli algılama eğilimi erkeklere göre daha yüksektir. Araştırma sonucuna göre Tanrı algısı puanının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Romanlarda Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,723; p=0,530; p=0,604; p=0,186; p=0,352) Cinsiyet değişkeninin Roman bireylerin dini yönelimi, içsel, dışsal, katı kuralcı ve sorgulayıcı dini yönelim boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Roman kadınların dini yönelim

puanı(Medyan=113,77), erkeklerin dini yönelim puanından(Medyan=112,97) daha yüksektir. Tablo 16 incelendiğinde kadınların içsel dini yönelim puanı(Medyan=41), erkeklerin içsel dini yönelim puanından(Medyan=42) daha düşüktür. Kadınların dışsal ve katı kuralcı dini yönelim puanı(Medyan=30) erkeklerin dışsal ve katı kuralcı dini yönelim puanından(Medyan=29) daha yüksektir. Kadınların sorgulayıcı dini yönelim puanı(Medyan=14), erkeklerin puanından(Medyan=15) düşüktür. Oluşan bu farklılıklar, istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Hem kadın hem de erkek katılımcılarda en yüksek içsel dini yönelimken, onu sırasıyla dışsal ve katı kuralcı dini yönelim izlemektedir. Sorgulayıcı dini yönelim her iki grupta da en düşük seviyededir.

Romanlarda umut puanı ve alternatif yollar alt ölçek puanı cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermektedir. (p=0,014; p=0,007) Cinsiyet değişkenine göre erkeklerin Sürekli Umut Ölçek puanlarının kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadınların Sürekli Umut Ölçek puanı(Medyan=50), erkeklerin Sürekli Umut Ölçek puanından(Medyan=53) belli ölçüde düşüktür. Oluşan bu fark, istatistiksel açıdan anlamlıdır. Erkeklerin kadınlara göre daha umutlu oldukları ifade edilebilir. Kadınların alternatif yollar puanı(Medyan=26), erkeklerin puanından(Medyan=28) daha düşüktür. Oluşan bu fark, istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu bulgular doğrultusunda erkeklerin alternatif yol geliştirme söz konusu olduğunda kadınlardan daha yüksek puana sahip olduğu bulgulanmıştır. Romanlarda Sürekli Umut Ölçeği'nin alt ölçek boyutu olan eyleyici düşünceler ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,093) Kadınların eyleyici düşünceler puanı(Medyan=25), erkeklerin puanınından(Medyan=26) düşüktür. Oluşan bu fark, istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

Tablo 17. Roman Olmayan Kadın ve Erkeklerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Roman Olmayan Kadın (n=67)	**Roman Olmayan Erkek (n=54)**	
	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	p
Tanrı Algısı Ölçeği	101 (45-110)	98,5 (40-110)	0,078
Dini Yönelim Ölçeği	99,68 ± 10,59	98,18 ±15,88	0,553
İDY	41 (13-42)	39 (16-42)	0,105
DDY	21,22 ± 6,12	22,09 ± 7,42	0,482
KKDY	26 (6-35)	26,5 (5 -35)	0,349
SDY	13 (5-35)	11,5 (5 -30)	0,383
Sürekli Umut Ölçeği	51,01 ± 6,83	51,24 ± 6,80	0,857
Alternatif Yollar	27 (13-32)	28 (16-32)	0,238
Eyleyici Düşünceler	25 (12-32)	25 (12-32)	0,532

Roman olmayan bireylerde cinsiyet ile Tanrı algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,078) Tanrı algısı için ortalamalar incelendiğinde Roman olmayan kadınların Tanrı algısı puanının(Medyan=101), Roman olmayan erkeklerden (Medyan=98,5) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Roman olmayan bireylerde cinsiyet ile dini yönelim ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,553; p=0,105; p=0,482; p=0,349; p=0,383) Roman olmayan kadınların dini yönelim puanı, içsel dini yönelim ve sorgulayıcı dini yönelim puanı, Roman olmayan erkeklerin ortalamasından daha yüksektir. Dini yönelim, İDY ve SDY puanları incelendiğinde kadınların puanları(Ort.= 99,68; Medyan=41; Medyan=13) erkeklerin puanlarından(Ort.=98,18; Medyan=39; Medyan=11,5) yüksektir. Sonuç olarak kadınlar erkeklere kıyasla istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte içsel ve sorgulayıcı dindarlığa sahiptir. Dini yönelim biçimlerinden DDY ve KKDY puanları incelendiğinde kadınların puanları(Ort.=21,22; Medyan=26) erkeklerin puanlarından (Ort.=22,09; Medyan=26,5) düşüktür. Ancak Roman olmayan kadın ve erkeklerin puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 17'de görüldüğü gibi örneklem grubu cinsiyet değişkenine göre umut ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından olan alternatif yollar ve eyleyici düşünceler düzeyi ile

anlamlı farklılık göstermemiştir. (p=0,857; p=0,238; p=0,532) Roman olmayan kadın katılımcıların Sürekli Umut Ölçeği'nden aldıkları puan(Ort.=51,01) ve erkek katılımcıların Sürekli Umut Ölçeği'nden aldıkları puan(Ort.=51,24) birbirine yakın olmakla birlikte örneklem grubunun umut düzeyinin cinsiyet farketmeksizin benzer olduğu tespit edilmiştir. Alternatif yollar Roman olmayan kadınlarda(Medyan=27), erkeklerde(Medyan=28); eyleyici düşünceler kadınlarda ve erkeklerde(Medyan=25) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen veriler istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 18. Roman ve Roman Olmayan Kadınların Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Roman Kadın (n=49)	**Roman Olmayan Kadın (n=67)**	
	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	p
Tanrı Algısı Ölçeği	100 (69-110)	101 (45-110)	0,646
Dini Yönelim Ölçeği	113,77 ± 11,50	99,68 ±10,59	**<0,001**
İDY	41 (35-42)	41 (13-42)	**0,022**
DDY	30 (15-35)	21 (9-33)	**<0,001**
KKDY	30 (15-35)	26 (6-35)	**<0,001**
SDY	14 (5-30)	13 (5-35)	0,682
Sürekli Umut Ölçeği	48,18 ± 9,70	51,01 ± 6,83	0,084
Alternatif Yollar	26 (7-32)	27 (13-32)	0,153
Eyleyici Düşünceler	25 (8-32)	25 (12-32)	0,373

Kadınlarda Roman ve Roman olmayanlar karşılaştırıldığında Tanrı Algısı Ölçeği ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,646) Roman kadınlarda Tanrı algısı puanı (Medyan=100) Roman olmayan kadınlarda (Medyan=101)'dir. Elde edilen sonuç katılımcıların korku yönelimli ve olumsuz Tanrı algısından daha çok sevgi yönelimli ve olumlu Tanrı algısına sahip olduğunu göstermektedir.

Kadınlarda Roman ve Roman olmayanlar karşılaştırıldığında Dini Yönelim Ölçeği ve İDY, DDY, KKDY alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık varken (p=<0,001; p=0,022; p=<0,001; p=<0,001), Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından SDY arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,682) Dini yönelim biçimlerinden İçsel Dini Yönelim puanları incelendiğinde, Roman kadınların

(Medyan=41) ve Roman olmayan kadınların (Medyan=41) puanlarının birbirine eşit olduğu tespit edilmiştir. İçsel dini yönelim açısından Roman kadınlar en düşük (min.=35) puan alırken, Roman olmayan kadın katılımcılar ise en düşük (min.=13) puan almıştır; bu durum, Roman olmayan kadınların içsel dini yönelim düzeylerinin daha düşük olabileceğine işaret etmektedir. Dini yönelim biçimlerinden DDY ve KKDY puanları incelendiğinde Roman kadınların puanları (Medyan=30; Medyan=30) Roman olmayan kadınların puanlarından (Medyan=21; Medyan=26) yüksektir. İki grup arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Roman kadınların, Roman olmayan kadınlara kıyasla, dışsal dini yönelim ve katı kuralcı dini yönelim düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dini yönelim biçimlerinden SDY puanları incelendiğinde Roman kadınların puanı (Medyan=14) Roman olmayan kadınların puanından (Medyan=13) yüksek olmasına rağmen bu fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Kadınlarda Roman ve Roman olmayan bireyler ile umut düzeyi arasındaki ilişkinin incelendiği analizde anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. (p=0,084; p=0,153; p=0,373) Roman kadınların Sürekli Umut Ölçeği puanı (Ort.=48,18), Roman olmayan kadınların puanına (Ort.=51,01) göre daha düşüktür. Romanlarda alternatif yollar puanı (Medyan=26) iken, Roman olmayan kadınların puanı (Medyan=27) olarak tespit edilmiştir. Oluşan bu fark anlamlı olmamak üzere alternatif yollar Roman kadınlarda daha düşüktür. Eyleyici düşünceler her iki grupta aynı puana (Medyan=25) sahiptir. Bulgulara göre kadınlarda Roman veya Roman olmamanın umut düzeyi üzerinde etkili olmadığı görülmektedir.

Tablo 19. Roman ve Roman Olmayan Erkeklerde Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Roman Erkek (n=73)	**Roman Olmayan Erkek (n=54)**	
	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	p
Tanrı Algısı Ölçeği	99 (60-110)	98,5 (40-110)	0,307
Dini Yönelim Ölçeği	112,97 ± 12,67	98,18 ±15,88	**<0,001**
İDY	42 (29-42)	39 (16-42)	**<0,001**
DDY	29 (15-35)	22 (5-35)	**<0,001**
KKDY	29 (15-35)	26,5 (5-35)	**0,027**
SDY	15 (5-34)	11,5 (5-30)	0,167
Sürekli Umut Ölçeği	53 (23-64)	52 (33-64)	0,232
Alternatif Yollar	28 (9-32)	28 (16-32)	0,750
Eyleyici Düşünceler	26 (9-32)	25 (12-32)	0,107

TAÖ erkeklerde Roman ve Roman olmayanlar karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,307) Tanrı algısında Roman katılımcıların almış oldukları puan (Medyan=99), Roman olmayan katılımcıların puanından (Medyan=98,5) çok düşük bir farkla daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda, Roman olmayan erkeklerin, Tanrı Algısı Ölçeği'nden aldıkları en düşük puanın (min.=40), Roman erkeklerin en düşük puanından (min.=60) daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Tanrı algısı için puanlar incelendiğinde Roman ve Roman olmayan erkekler Tanrı'yı affetmeyen, cezalandıran, korkutan gibi olumsuz sıfatlarla tanımlamaktan ziyade seven, merhametli, affeden, koruyan gibi olumlu sıfatlarla tanımlama eğilimindedir. Erkek katılımcılar Tanrı'yı olumlu ve sevgi yönelimli algılamaktadır.

Erkeklerde Roman ve Roman olmayanlar karşılaştırıldığında Dini Yönelim Ölçeği ve İDY, DDY, KKDY alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır. (p=<0,001; p=<0,001; p=<0,001; p=0,027) Dini yönelimde Roman katılımcıların almış oldukları puan (Ort.=112,97) Roman olmayan katılımcılardan (Ort.=98,18) daha yüksek olduğu görülmektedir. İçsel Dini Yönelim puanı Romanlarda (Medyan=42), Roman olmayanlardan (Medyan=39); Dışsal Dini Yönelim puanı Romanlarda (Medyan=29), Roman olmayanlardan (Medyan=22); Katı Kuralcı Dini Yönelim puanı ise Romanlarda (Medyan=29), Roman olmayanlardan (Medyan=26,5) daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Roman ve Roman olmayanların puanları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlıdır ve Roman erkeklerin lehinedir. Roman ve Roman olmayan erkekler karşılaştırıldığında, Sorgulayıcı Dini Yönelim puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. (p=0,167) Her ne kadar Roman erkeklerin Sorgulayıcı Dini Yönelim puanı (Medyan=15), Roman olmayan erkeklerin puanından (Medyan=11,5) daha yüksek olsa da, bu fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

Erkeklerde Roman ve Roman olmayanlar karşılaştırıldığında Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,232; p=0,750; p=0,107) Roman erkeklerin umut düzeyi puanı (Medyan=53), Roman olmayan erkeklerin puanına （Medyan=52) kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Alternatif yollar alt boyutunda ise her iki grup da aynı puana (Medyan=28) sahiptir. Eyleyici düşünceler alt boyutunda Roman erkeklerin puanı (Medyan=26), Roman

olmayan erkeklerin puanından (Medyan=25) istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte daha yüksektir.

E. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Medeni Durum Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının İncelenmesi

Medeni duruma göre Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve umut düzeyinin farklılaşıp farklılaşmadığına dair sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur. Tablo 4'e göre Roman bireylerin %16,4'ü bekar, %75,4'ü evli, %8,2'si ise boşanmış bireylerden oluşmaktadır. Roman olmayan bireylerin %23,1'i bekar, %66,9'u evli, %9,9'u ise boşanmış bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 20. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Boşanmış Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Boşanmış Roman Birey (n=10)	**Boşanmış Roman Olmayan Birey (n=12)**	**p**
	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	
Tanrı Algısı Ölçeği	98 (60-108)	99 (84-105)	0,674
Dini Yönelim Ölçeği	118,10 ± 15,32	104,58 ±9,47	**0,029**
İDY	41,5 (39-42)	41 (38-42)	0,456
DDY	29,80 ± 5,07	25,08 ±5,55	0,052
KKDY	31,60 ±3,56	22,91 ±6,47	**0,001**
SDY	13,5 (5-30)	11,5 (8-35)	0,821
Sürekli Umut Ölçeği	53 (23-64)	54 (35-58)	0,974
Alternatif Yollar	24,80 ±6,71	27,75 ±2,52	0,173
Eyleyici Düşünceler	27,5 (14-32)	25 (12-32)	0,283

Tanrı algısı ile boşanan Roman ve Roman olmayan bireyler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,674) Puanlar incelendiğinde boşanan Roman katılımcıların Tanrı algısı puanı(Medyan=98), Roman olmayan katılımcıların puanından(Medyan=99) az bir farkla daha düşük olduğu görülmektedir. Boşanan Roman katılımcıların Tanrı Algısı Ölçeği'nden aldıkları en düşük puan(min.=60), Roman olmayan katılımcıların puanından(min.=84) daha düşük olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle boşanan Roman katılımcıların sevgi yönelimli Tanrı algısı, boşanan Roman

olmayan katılımcılara göre daha düşük olmakla birlikte elde edilen bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Medeni durumu boşanmış olan Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında Dini Yönelim Ölçeği ve bu ölçeğin alt boyutu olan KKDY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulgulanmıştır. (p=0,029; p=0,001) Medeni duruma göre dini yönelim ve katı kuralcı dini yönelim puanı boşanan Roman bireylerde(Ort.=118,10; 31,60), boşanan Roman olmayan bireylerde ise(Ort.=104,58; 22,91) olacak şekilde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu bulgulanmıştır. Boşanmış Roman bireylerin Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları olan İçsel Dini Yönelim(Medyan=41,5), Dışsal Dini Yönelim(Ort.=29,8) ve Sorgulayıcı Dini Yönelim(Medyan=13,5) puanları ile Roman olmayan bireylerin puanları(sırasıyla Medyan=41,00; Ort.=25,08; Medyan=11,5) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. (p=0,456; p=0,052; p=0,821)

Gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmese de boşanmış Roman bireylerin Sürekli Umut Ölçeği puanı(Medyan=53), boşanan Roman olmayan bireylerden(Medyan=54) daha düşüktür. Alternatif yollar Roman bireylerde(Ort.=24,80), Roman olmayan bireylerde(Ort.=27,75); eyleyici düşünceler Roman bireylerde(Medyan=27,5), Roman olmayan bireylerde(Medyan=25) anlamlı bir farklılaşma olmamakla birlikte tespit edilmiştir. (p=0,974; p=0,173; p=0,283) Boşanmış Roman bireyler, umut düzeyi açısından Roman olmayanlara göre biraz daha düşük puan almıştır. Ayrıca, alternatif yollar puanı Roman bireylerde daha düşükken, eyleyici düşünceler puanı daha yüksektir.

Tablo 21. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Evli Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Evli Roman Birey (n=92)	**Evli Roman Olmayan Birey (n=81)**	**p**
	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan (min-max) /Ort±Std.Sap)	
Tanrı Algısı Ölçeği	100 (71-110)	101 (71-110)	0,338
Dini Yönelim Ölçeği	113,23 ± 12,37	99,74 ±12,85	**<0,001**
İDY	42 (29-42)	40 (23-42)	**0,001**
DDY	30 (15-35)	22 (5-35)	**<0,001**
KKDY	29 (15-35)	27 (6-35)	**0,001**
SDY	13,5 (5-34)	11 (5-32)	0,167
Sürekli Umut Ölçeği	52 (28-64)	53 (33-64)	0,728
Alternatif Yollar	27 (11-32)	28 (13-32)	0,831
Eyleyici Düşünceler	26 (11-32)	26 (12-32)	0,939

Medeni duruma ilişkin bulgular Tablo 21'de incelendiğinde, medeni durum değişkenine göre Tanrı algısının, evli olan Roman ve Roman olmayan bireyler arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. (p=0,338) Evli Romanların Tanrı algısı puanı(Medyan=100), Roman olmayanların puanından(Medyan=101) daha düşük olmakla birlikte bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

Dini Yönelim Ölçeği ve bu ölçeğin alt boyutlarından İDY, DDY, KKDY ile evli Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. (p=<0,001; p=0,001; p=<0,001; p=0,001) Evli Romanların DYÖ, İDY, DDY ve KKDY puanları Roman olmayan evli bireylere göre daha yüksektir. Ortalamalara bakıldığında evli olan Romanların dini yönelim puanı(Ort.=113,23), İDY puanı (Medyan=42), DDY puanı(Medyan=30) ve KKDY puanı(Medyan=29), Roman olmayan bireylerin dini yönelim puanından(Ort.=99,74), İDY(Medyan=40), DDY(Medyan=22) ve KKDY(Medyan=27) daha yüksektir. Medeni duruma ilişkin bulgular SDY puanında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. (p=0,167) Romanlarda SDY(Medyan=13,5), Roman olmayanlarda SDY(Medyan=11) olarak bulgulanmıştır.

Medeni duruma ilişkin bulgular, evli olma durumuna göre umut düzeyi ve umut düzeyinin alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir. (p=0,728; p=0,831; p=0,939) Tablo 21'de görüldüğü gibi gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmese de evli Roman bireylerin umut düzeyleri(Medyan=52), Roman olmayan evli bireylerden(Medyan=53) biraz daha düşüktür. Alternatif yollar boyutunda da Roman bireylerin puanı(Medyan=27), Roman olmayanlardan(Medyan=28) düşüktür. Ancak eyleyici düşünceler boyutunda her iki grup da aynı puana(Medyan=26) sahiptir. Bu bulgular istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 22. Roman ve Roman Olmayan Bekar Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Bekar Roman Birey (n=20)	**Bekar Roman Olmayan Birey (n=28)**	**p**
	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	
Tanrı Algısı Ölçeği	96,5 (69-108)	94 (40-108)	0,100
Dini Yönelim Ölçeği	111,15 ± 9,07	94,53 ±14,47	**<0,001**
İDY	41 (36-42)	38 (13-42)	**0,002**
DDY	28,25 ± 4,15	20,32 ±6,22	**<0,001**
KKDY	24,85 ±4,19	20,00 ±7,55	**0,007**
SDY	17,60 ±5,78	19,00 ±8,86	0,512
Sürekli Umut Ölçeği	46,25 ±11,51	47,89 ± 6,65	0,571
Alternatif Yollar	26 (7-32)	25,5 (21-32)	0,941
Eyleyici Düşünceler	21,40 ±6,53	22,14 ±4,29	0,660

Bekar Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında Tanrı Algısı Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Medeni durumu bekar olan Roman bireylerin Tanrı algısı puanı(Medyan=96,5), Roman olmayanların puanından(Medyan=94) daha yüksek olmakla birlikte bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. (p=0,100)

Medeni duruma göre Dini Yönelim Ölçeği ve ölçeğin alt boyutları İDY, DDY, KKDY anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bekar Roman bireylerin dini yönelim puanı(Ort.=111,15), Roman olmayan bireylerin puanından(Ort.=94,53) daha yüksek olacak şekilde anlamlı farklılık bulgulanmıştır. Bu ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında Romanların, Roman olmayanlara göre İDY, DDY, KKDY puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ölçek puanları incelendiğinde medeni durumu bekar olan Roman katılımcıların İDY(Medyan=41), DDY(Ort.=28,25) ve KKDY(Ort.=24,85), Roman olmayan bekar katılımcıların puanlarından İDY(Medyan=38), DDY(Ort.=20,32), KKDY(Ort.=20) daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Bekar Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından biri olan SDY ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,512) Bekar Roman bireylerde SDY(Ort.=17,60), Roman olmayan bireylerde SDY(Ort.=19) olarak bulgulanmıştır.

Bekar Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,571; p=0,941; p=0,660) Bekar Romanların Sürekli Umut Ölçek puanı(Ort.=46,25), alternatif yollar puanı(Medyan=26), eyleyici düşünceler puanı(Ort.=21,40); Roman olmayanların Sürekli Umut Ölçeği puanı(Ort.=47,89), alternatif yollar puanı(Medyan=25,5), eyleyici düşünceler puanı(Ort.=22,14) olarak tespit edilmiştir. Roman ve Roman olmayan bekar bireyler arasındaki bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

F. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

Tablo 23. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Eğitim Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

		Roman Bireyler (n=122)		Roman Olmayan Bireyler (n=121)	
		r	p	r	p
Eğitim	**Tanrı Algısı Ölçeği**	**0,277**	0,002	**-0,276**	0,002
	İDY	0,026	0,775	**-0,377**	<0,001
	DDY	**-0,377**	<0,001	**-0,218**	0,017
	KKDY	-0,046	0,618	**-0,455**	<0,001
	SDY	-0,028	0,764	**0,389**	<0,001
	Dini Yönelim Ölçeği	**-0,199**	0,028	-0,177	0,052
	Alternatif Yollar	**0,254**	0,005	0,029	0,755
	Eyleyici Düşünceler	0,030	0,745	-0,146	0,111
	Sürekli Umut Ölçeği	0,159	0,081	-0,058	0,529

Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,277 p=0,002) Yani Roman bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe, sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır. Roman bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe Tanrı'yı olumlu ve sevgi yönelimli algılaması artmaktadır.

Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile Tanrı algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,276 p=0,002) Eğitim düzeyi yükseldikçe, korku yönelimli Tanrı algısının arttığı; eğitim düzeyi düştükçe de sevgi yönelimli Tanrı algısının daha fazla arttığı görülmüştür.

Bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe Tanrı'yı sevgi ve korku yönelimli algılama farklılık göstermiştir. Eğitim düzeyi yüksek olan Roman bireylerde sevgi yönelimli Tanrı algısı, Roman olmayan bireyler ise korku yönelimli Tanrı algısı eğilimi bulgulanmıştır.

Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından DDY arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,199 p= 0,028; r=-0,377 p=<0,001) Eğitim düzeyi yükseldikçe Roman bireylerin dini yönelimi ve dış güdümlü dini yönelimi azalmaktadır. Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından İDY, KKDY, SDY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,026 p=0,775; r=-0,046 p= 0,618; r=-0,028 p= 0,764) Eğitim düzeyi dini yönelim biçimlerinden içsel, katı kuralcı ve sorgulayıcı yönelimi etkilememektedir.

Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,177 p=0,052) Roman olmayan bireylerin eğitim düzeyi ile İDY, DDY, KKDY arasında istatistiksel olarak anlamlı ve ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,377 p=<0,001; r=-0,218 p=0,017; r=-0,455 p=<0,001) Eğitim düzeyi arttıkça içsel, dışsal ve katı kuralcı dini yönelim azalmaktadır. Eğitim düzeyi ile SDY arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,389 p=<0,001) Eğitim düzeyi yükseldikçe dinde sorgulayıcılık da artmaktadır.

Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,159 p= 0,081; r=0,030 p=0,745) Eğitim düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,254 p=0,005) Roman bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe alternatif yollar yükselmektedir.

Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,058 p=0,529; r=0,029 p=0,755; r=-0,146 p=0,111) Eğitim düzeyi Roman olmayan bireylerde umut düzeyini etkilememektedir.

G. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Sosyoekonomik Düzey Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

Tablo 24. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Sosyoekonomik Düzey Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

		Roman Bireyler (n=122)		Roman Olmayan Bireyler (n=121)	
		r	p	r	p
Sosyo Ekonomik Düzey	**Tanrı Algısı Ölçeği**	0,007	0,943	-0,025	0,783
	İDY	0,053	0,564	0,084	0,357
	DDY	-0,052	0,567	-0,018	0,843
	KKDY	-0,016	0,864	-0,089	0,334
	SDY	0,081	0,378	0,035	0,706
	Dini Yönelim Ölçeği	0,020	0,826	0,032	0,730
	Alternatif Yollar	0,081	0,374	0,011	0,903
	Eyleyici Düşünceler	**0,188**	0,038	0,091	0,320
	Sürekli Umut Ölçeği	**0,183**	0,043	0,066	0,472

Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve umut düzeyleri algılanan sosyoekonomik düzey değişkeni ile ilişkisi Tablo 24'te sunulmuştur. Roman bireylerde sosyoekonomik düzey değişkeni ile Tanrı Algısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları, Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=0,007 p=0,943; r=0,020 p=0,826; r=0,053 p=0,564; r=-0,052 p=0,567; r=-0,016 p=0,864; r=0,081 p=0,378; r=0,081 p=0,374)

Romanlarda sosyoekonomik düzey ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu olan eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,183 p=0,043; r=0,188 p=0,038) İki değişken arasında aynı yönde bir ilişki olup, Roman bireylerin ekonomik düzeyi arttıkça umut düzeyi ve eyleyici düşünceleri de artmaktadır.

Roman olmayan bireylerde sosyoekonomik düzey ile ölçekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. (r=-0,025 p=0,783; r=0,032 p=0,730; r=0,084 p=0,357; r=-0,018 p=0,843; r=-0,089 p=0,334; r=0,035 p=0,706; r=0,066 p=0,472; r=0,011 p=0,903; r=0,091 p=0,320) Yani, Roman olmayan bireylerin sosyoekonomik

düzeyleri arttıkça ya da azaldıkça**,** onların Tanrı algılarında**,** dini yönelim biçimlerinde ve umut düzeylerinde anlamlı bir değişiklik gözlemlenmemiştir.

H. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Sosyal İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 25. Roman Bireylerin Sosyal İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar

Roman Birey Sosyal İlişki (n=122)	**Çok İyi (n=69)**	**Normal (n=48)**	**Kötü (n=5)**		**İkili Karşılaştırmalar**
	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	P	P
Tanrı Algısı Ölçeği	100 (80-110)	99 (69-110)	92 (60-107)	0,475	-
Dini Yönelim Ölçeği	114 (85-138)	112 (91-136)	102 (91-137)	0,513	-
İDY	42 (29-42)	41 (34-42)	40 (38-42)	0,113	--
DDY	30 (15-35)	29 (17-35)	25 (15-35)	0,523	
KKDY	29 (17-35)	29 (15-35)	27 (20-35)	0,516	-
SDY	14 (5-34)	15 (5-31)	16 (5-25)	0,744	-
Sürekli Umut Ölçeği	54 (28-64)	48,5 (15-64)	46 (23-51)	**0,001**	Çok İyi-Normal:**0,012** Çok İyi- Kötü:**0,026** Normal-Kötü:0,459
Alternatif Yollar	28 (13-32)	26 (7-32)	25 (9-29)	0,052	
Eyleyici Düşünceler	26 (11-32)	24 (8-32)	17 (9-26)	**0,002**	Çok İyi-Normal:**0,035** Çok İyi- Kötü:**0,17** Normal-Kötü:0,026

Roman bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,475) Roman bireylerde Tanrı algısı, sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olanlarda(Medyan=100), 'normal' olanlarda(Medyan=99) ve 'kötü' olanlarda(Medyan=92) olarak belirlenmiştir.

Roman bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,513; p=0,113; p=0,523; p=0,516; p=0,744) Yani, Roman bireylerin sosyal ilişki düzeyi onların dini yönelimlerinin temel motivasyon kaynağı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Sosyal ilişkisi 'çok iyi' olan Roman bireylerde dini yönelim puanı(Medyan=114), 'normal' olanlarda(Medyan=112) ve 'kötü' olanlarda(Medyan=102) olarak belirlenmiştir. Alt boyutlara göre incelendiğinde: İDY puanları sırasıyla

(Medyan=42, 41 ve 40); DDY puanları sırasıyla (Medyan=30, 29 ve 25); KKDY puanları sırasıyla (Medyan=29, 29 ve 27); SDY puanları sırasıyla (Medyan=14, 15 ve 16) olarak tespit edilmiştir.

Roman bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında anlamlı bir farklılık vardır. (p=0,001; p=0,002) Bulunan anlamlı farklılık ikili karşılaştırma yapıldığında, sosyal ilişki düzeyi 'Normal' ve 'Kötü' karşılaştırıldığında Roman bireylerin Sürekli Umut Ölçeği arasında farklılık yokken(p=0,459); sosyal ilişki düzeyi 'Çok İyi' ve 'Normal', 'Çok İyi' ve 'Kötü' ile umut düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır. (p=0,012; p=0,026) Sosyal ilişki düzeyi çok iyi olan Roman bireylerin umut düzeyi(Medyan=54), sosyal ilişki düzeyi normal olan Roman bireylerden(Medyan=48,5) daha yüksektir. Sosyal ilişki düzeyi çok iyi olan Roman bireylerin umut düzeyi(Medyan=54), sosyal ilişki düzeyi kötü olan Roman bireylerden(Medyan=46) daha yüksektir. Sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe umut düzeyi de yükselmektedir. Roman bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından olan alternatif yollar ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,052) Sosyal ilişki düzeyi ile eyleyici düşüncesi arasında bulunan anlamlı farklılık ikili karşılaştırma yapıldığında sosyal ilişki düzeyi 'Normal' ve 'Kötü' karşılaştırıldığında anlamlı farklılık yokken(p=0,026); sosyal ilişki düzeyi 'Çok İyi' ve 'Normal', 'Çok İyi' ve 'Kötü' ile eyleyici düşünceler arasında anlamlı farklılık vardır. (p=0,035; p=0,17) Sosyal ilişki düzeyi çok iyi olan Roman bireylerin eyleyici düşünce düzeyi(Medyan=26), sosyal ilişki düzeyi normal olan Roman bireylerden(Medyan=24) daha yüksektir. Eyleyici düşünceler durumu sosyal ilişki düzeyi çok iyi olan Roman bireylerin(Medyan=26), sosyal ilişki düzeyi kötü olanlardan(Medyan=17) daha yüksektir. Sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe Roman bireylerin hedefe ulaşmak için ürettiği yolları kullanmak için gerekli motivasyonu ve kararlılığı yükselmektedir.

Tablo 26. Roman Olmayan Bireylerin Sosyal İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Roman Olmayan Birey Sosyal İlişki (n=120)	**Çok İyi (n=60)**	**Normal (n=60)**	
	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	P
Tanrı Algısı Ölçeği	102 (76-110)	95 (40-110)	**<0,001**
Dini Yönelim Ölçeği	101,55 ± 10,61	96,31 ± 14,99	**0,030**
İDY	41 (23-42)	37,5 (13-42)	**<0,001**
DDY	22,78 ± 6,08	20,30 ± 7,10	**0,042**
KKDY	27,5 (11-35)	22,5 (5-35)	**<0,001**
SDY	11 (5-31)	18 (5-35)	**<0,001**
Sürekli Umut Ölçeği	52,71 ± 5,98	49,78 ± 7,02	**0,015**
Alternatif Yollar	28 (13-32)	26 (16-32)	0,051
Eyleyici Düşünceler	26,5 (17-32)	24 (12-32)	**0,014**

***** Sosyal İlişki Düzeylerinden 'kötü' birim sayısı istatistiksel açıdan yetersiz olduğu için analize alınamamıştır.(n=1)

Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. (p=<0,001) Sosyal ilişki düzeyi çok iyi olan Roman olmayan bireylerin normal olan bireylere göre Tanrı algısı puanı daha yüksektir. Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan bireylerin sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının(Medyan=102), sosyal ilişki düzeyi 'normal' olan bireylerin puanlarına(Medyan=95) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. (p=0,030; p=<0,001; p=0,042; p=<0,001; p=<0,001) Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman olmayan bireylerin DYÖ(Ort.=101,55), İDY(Medyan=41), DDY(Ort.=22,78) ve KKDY puanı(Medyan=27,5) sosyal ilişki düzeyi 'normal' olan bireylerin DYÖ(Ort.=96,31), İDY(Medyan=37,5), DDY(Ort.=20,30), KKDY(Medyan=22,5) puan ortalamasına göre daha yüksekken, sosyal ilişki durumunu 'çok iyi' olarak ifade eden bireylerin SDY puanı(Medyan=11) 'normal' olarak ifade eden bireylerin puanından(Medyan=18) daha düşüktür.

Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından olan eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı

bir farklılık vardır. (p=0,015; p=0,014) Sosyal ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan Roman olmayan bireylerin umut düzeyi puanı(Ort.=52,71) ve sosyal ilişki düzeyini ‘normal’ olarak ifade eden katılımcılardan(Ort.=49,78); sosyal ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan bireylerin eyleyici düşünceler puanı(Medyan=26,5), sosyal ilişki düzeyi ‘normal’ olan bireylerin puanından(Medyan=24) daha yüksektir. Sosyal ilişki düzeyi ile alternatif yollar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,051) Sosyal ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan bireylerin alternatif yollar puanı(Medyan=28), sosyal ilişki düzeyi ‘normal’ olan bireylerin puanı(Medyan=26) olarak tespit edilmiştir.

I. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Aile İçi İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 27. Roman Bireylerin Aile İçi İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar

Roman Birey **Aile İçi İlişki (n=122)**	**Çok İyi(n=76)**	**Normal(n=37)**	**Geçimsiz(n=9)**	**p**
	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	
Tanrı Algısı Ölçeği	100 (73-110)	100 (69-110)	97 (60-106)	0,280
Dini Yönelim Ölçeği	114 (85-138)	112 (94-136)	116 (91-137)	0,900
İDY	41 (29-42)	41 (34-42)	41 (38-42)	0,967
DDY	29,5 (15-35)	30 (20-35)	31 (21-35)	0,914
KKDY	29 (15-35)	30 (15-35)	23 (18-35)	0,155
SDY	14,5 (5-34)	14 (5-31)	16 (5-25)	0,911
Sürekli Umut Ölçeği	53 (28-64)	49 (15-64)	51 (23-64)	0,118
Alternatif Yollar	27 (11-32)	26 (7-32)	27 (9-32)	0,380
Eyleyici Düşünceler	26 (11-32)	25 (8-32)	25 (9-32)	0,113

Romanlarda aile içi ilişki düzeyi ile Tanrı algısı, dini yönelim ve umut ölçekleri arasında anlamlılık yoktur. (p=0,280; p=0,900; p=0,967; p=0,914; p=0,155; p=0,911; p=0,118; p=0,380; p=0,113) Aile içi ilişki durumu Roman bireylerin Tanrı algısını, dini yönelimleri ve umut düzeylerinde anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır.

Roman bireylerde Tanrı algısı, aile içi ilişki düzeyine göre incelendiğinde; 'çok iyi' ve 'normal' ilişki düzeyine sahip bireylerde Tanrı algısı puanı(Medyan=100), 'geçimsiz' ilişki düzeyine sahip bireylerde ise(Medyan=97) olarak belirlenmiştir.

Dini yönelim puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olanlarda(Ort.=114), 'normal' olanlarda(Medyan=112) ve 'geçimsiz' olanlarda(Medyan=116) olarak belirlenmiştir. İçsel dini yönelim puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi', 'normal' ve 'geçimsiz' olan bireylerde aynı olmak üzere(Medyan=41) olarak tespit edilmiştir. Dışsal dini yönelim puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olan bireylerde(Medyan=29,5); 'normal' olanlarda(Medyan=30) ve 'geçimsiz' olanlarda(Medyan=31) olarak tespit edilmiştir. Katı kuralcı dini yönelim puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olan bireylerde(Medyan=29), 'normal' olanlarda(Medyan=30) ve 'geçimsiz' olanlarda(Medyan=23) olarak tespit edilmiştir. Sorgulayıcı dini yönelim puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olan bireylerde(Medyan=14,5); 'normal' olanlarda(Medyan=14) ve 'geçimsiz' olanlarda(Medyan=16) olarak tespit edilmiştir.

Roman bireylerde umut puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olan bireylerde(Medyan=53), 'normal' olanlarda(Medyan=49) ve 'geçimsiz' olanlarda(Medyan=51) olarak tespit edilmiştir. Alternatif Yollar puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olan bireylerde(Medyan=27), 'normal' olanlarda(Medyan=26) ve 'geçimsiz' olanlarda(Medyan=27) olarak tespit edilmiştir. Eyleyici Düşünceler puanı, aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olan bireylerde(Medyan=26), 'normal' olanlarda(Medyan=25) ve 'geçimsiz' olanlarda(Medyan=25) olarak tespit edilmiştir. Ancak bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 28. Roman Olmayan Bireylerin Aile İçi İlişki Düzeyine Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar

Roman Olmayan Birey Aile İçi İlişki (n=119)	**Çok İyi (n=66)**	**Normal (n=53)**	**p**
	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	Medyan(min-max) /Ort±Std.Sap	
Tanrı Algısı Ölçeği	101 (45-110)	98 (64-110)	**0,014**
Dini Yönelim Ölçeği	98,5 (65-129)	102 (58-121)	0,718
İDY	41 (13-42)	39 (22-42)	**0,011**
DDY	23 (7-35)	21 (5-32)	0,288
KKDY	27 (6-35)	24 (6-35)	0,101
SDY	11 (5-34)	17 (5-35)	**0,001**
Sürekli Umut Ölçeği	54 (33-64)	50 (35-64)	**0,010**
Alternatif Yollar	28(16-32)	26(13-32)	0,203
Eyleyici Düşünceler	26,5(12-32)	24(12-32)	**0,009**

*Aile içi ilişki düzeylerinden ‘geçimsiz’ birim sayısı istatistiksel açıdan yetersiz olduğu için analize alınamamıştır.(n=2)

Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında anlamlı farklılık vardır. (p=0,014) Aile içi ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan bireylerin(Medyan=101) ‘normal’ olan bireylere(Medyan=98) göre sevgi yönelimli Tanrı algısı daha yüksektir.

Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği’nin alt boyutlarından olan İDY ve SDY arasında anlamlı farklılık vardır. (p=0,011; p=0,001) Aile içi ilişki durumu ‘çok iyi’ olan bireylerin İDY puanı(Medyan=41) ‘normal’ olan bireylere(Medyan=39) göre daha yüksekken, aile içi ilişki durumu ‘çok iyi’ olanlarda SDY puanı(Medyan=11) ‘normal’ olan Roman olmayan bireylere göre(Medyan=17) daha düşüktür. Aile içi ilişki düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutlarından DDY, KKDY arasında anlamlı farklılık yoktur. (p=0,718; p=0,288; p=0,101) Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olanlarda dini yönelim puanı(Medyan=98,5); dışsal dini yönelim puanı(Medyan=23) ve katı kuralcı dini yönelim puanı(Medyan=27) olarak belirlenmiştir. Aile içi ilişkisi 'normal' düzeyde olan bireylerde ise bu puanlar sırasıyla (Medyan=102, 21 ve 24)’tür.

Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutu olan eyleyici düşünceler arasında anlamlı farklılık vardır. (p=0,010; p=0,009) Aile içi ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan bireylerin umut düzeyi(Medyan=54) ve eyleyici düşünceleri(Medyan=26,5); aile içi ilişki düzeyi ‘normal’ olan bireylerin umut düzeyinden(Medyan=50) ve eyleyici düşüncelerden(Medyan=24) daha yüksektir. Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki durumu yükseldikçe umut ve eyleyici düşüncelerde artış görülmektedir. Aile içi ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği’nin alt boyutlarından alternatif yollar düşüncesi arasında anlamlı farklılık yoktur. (p=0,203) Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki durumu 'çok iyi' olanlarda alternatif yollar puanı(Medyan=28) iken, 'normal' olan bireylerde bu puan(Medyan=26) olarak tespit edilmiştir. Elde ettiğimiz sonuç aile içi ilişkilerin, bireylerin hedefe ulaşmak için farklı çözüm yolları üretme becerileri üzerinde anlamlı bir etkide bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Ebeveynle olumlu ilişkinin Tanrı algısı, içsel dini yönelim ve umut ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

İ. Roman ve Roman Olmayan Bireylerin Şiddet Görme Durumuna Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 29. Roman Bireylerin Şiddet Görme Durumuna Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar

Roman Birey Şiddet (n=122)	**Anne (n=7)**	**Baba (n=6)**	**Anne ve Baba (n=11)**	**Hiçbiri (n=98)**	
	Medyan(min-max)	Medyan(min-max)	Medyan(min-max)	Medyan(min-max)	P
Tanrı Algısı Ölçeği	101 (90-108)	97,5 (60-105)	97 (94-107)	99,5 (69-110)	0,766
Dini Yönelim Ölçeği	108 (91-123)	108,5 (91-137)	113 (94-122)	114 (85-138)	0,671
İDY	41 (36-42)	41 (37-42)	41 (34-42)	42 (29-42)	0,761
DDY	27 (17-34)	28 (23-35)	27 (20-34)	30 (15-35)	0,340
KKDY	27 (26-33)	26,5 (15-35)	28 (18-35)	29 (15-35)	0,621
SDY	14 (5-27)	17 (5-29)	17 (5-25)	15 (5-34)	0,950
Sürekli Umut Ölçeği	45 (28-59)	51 (23-60)	55 (49-63)	52 (15-64)	0,432
Alternatif	27 (13-31)	26 (9-28)	29 (20-32)	27 (7-32)	0,664
Eyleyici	19 (15-30)	25,5 (14-32)	29 (19-31)	25 (8-32)	0,175

Roman bireylerde aileden şiddet görme durumu ve ölçekler arasında istatistiksel olarak anlamlılık yoktur. (p=0,766; p=0,671; p=0,432) Roman bireyler üzerinde yapılan analizler sonucunda, bireylerin aile içinde şiddet görme durumları ile Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

Roman bireylerin Tanrı algısı puanları incelendiğinde, annesinden şiddet gören bireyler(Medyan=101), babasından şiddet görenler(Medyan=97,5), hem anne hem babadan şiddet görenler(Medyan=97) ve hiçbirinden şiddet görmeyenler(Medyan=99,5) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Roman bireyler üzerinde yapılan analizlerde, şiddet görme durumlarına göre dini yönelim ve dini yönelimin alt boyutlarına ilişkin puanlar incelendiğinde, annesinden şiddet gören bireylerin Dini Yönelim Ölçeği puanı(Medyan=108), içsel dini yönelim(Medyan=41), dışsal dini yönelim(Medyan=27), katı kuralcı dini yönelim(Medyan=27) ve sorgulayıcı

dini yönelim(Medyan=14) olarak belirlenmiştir. Babasından şiddet gören bireylerde bu değerler sırasıyla DYÖ(Medyan=108,5); İDY(Medyan=41); DDY(Medyan=28); KKDY(Medyan=26,5); SDY(Medyan=17) iken, hem anne hem babadan şiddet gören bireylerde DYÖ(Medyan=113); İDY(Medyan=41); DDY(Medyan=27); KKDY(Medyan=28); SDY(Medyan=17) bulgulanmıştır. Hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerde ise DYÖ(Medyan=114), İDY(Medyan=42), DDY(Medyan=30), KKDY(Medyan=29) ve SDY(Medyan=15) olarak ölçülmüştür. Bu bulgular istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Roman bireyler üzerinde gerçekleştirilen analizler kapsamında, aile içi şiddet görme durumlarına göre umut düzeyi ve umut düzeyinin alt boyutlarına ilişkin puanlar incelendiğinde, annesinden şiddet gören bireylerin umut düzeyi(Medyan=45), alternatif yollar alt boyutu(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler alt boyutu(Medyan=19) olarak belirlenmiştir. Babasından şiddet gören bireylerde ise Sürekli Umut Ölçeği(Medyan=51), alternatif yollar(Medyan=26) ve eyleyici düşünceler(Medyan=25,5)'tir. Hem anne hem babadan şiddet gören bireylerde bu puanlar sırasıyla(Medyan=55, 29 ve 29) olarak ölçülürken, hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerde umut düzeyi(Medyan=52), alternatif yollar(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler(Medyan=25) olarak tespit edilmiştir. Bu bulgular, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma yaratmamaktadır.

Tablo 30. Roman Olmayan Bireylerin Şiddet Görme Durumuna Göre Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanlarındaki Farklılıklar

Roman Olmayan Birey Şiddet (n=121)	**Anne (n=13)**	**Baba (n=9)**	**Anne ve Baba (n=8)**	**Hiçbiri (n=91)**		**İkili Karşılaştırma**
	Medyan(min-max)	Medyan(min-max)	Medyan(min-max)	Medyan(min-max)	P	P
Tanrı Algısı Ölçeği	99 (40-107)	100 (86-104)	102,5(94-108)	99 (45-110)	0,345	
Dini Yönelim Ölçeği	96 (68-107)	105 (84-129)	110 (98-128)	98 (58-128)	**0,023**	Anne-Hiçbiri:1,000 Baba-Hiçbiri:1,000 Anne ve Baba-Hiçbiri:**0,027** Anne-Baba:1,000 Anne-Anne ve Baba:**0,031** Baba-Anne ve Baba:0,745
İDY	38 (16-42)	40 (23-42)	42 (35-42)	40 (13-42)	0,151	
DDY	22 (18-33)	23 (8-35)	32 (21-35)	21 (5-34)	**0,028**	Anne-Hiçbiri:1,000 Baba-Hiçbiri:1,000 Anne ve Baba-Hiçbiri:**0,025** Anne-Baba:1,000 Anne-Anne ve Baba:0,406 Baba-Anne ve Baba:0,930
KKDY	24 (5-34)	31 (21-35)	28 (19-35)	25 (6-35)	**0,017**	Anne-Hiçbiri:1,000 Baba-Hiçbiri:**0,055** Anne ve Baba-Hiçbiri:0,418 Anne-Baba:0,090 Anne-Anne ve Baba:0,420 Baba-Anne ve Baba:1,000
SDY	11 (5-29)	12 (5-20)	10 (5-28)	13 (5-35)	0,709	
Sürekli Umut Ölçeği	52 (38-64)	51 (35-58)	55 (44-59)	51 (33-64)	0,709	
Alternatif	27 (21-32)	27 (23-32)	29 (17-32)	27 (13-32)	0,416	
Eyleyici	25 (17-32)	23 (12-27)	26,5 (20-29)	25 (12-32)	0,502	

Roman olmayan bireylerde ebeveynlerden şiddet göre durumu ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlılık yoktur. (p=0,345) Ebeveynlerden şiddet görme veya görmeme durumu, bireylerin Tanrı'yı korku veya sevgi yönelimli algılamasını etkilememektedir. Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı puanları incelendiğinde, annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=99), babasından şiddet

görenlerin(Medyan=100), hem anne hem babadan şiddet görenlerin(Medyan=102,5) ve hiçbirinden şiddet görmeyen bireylerin ise(Medyan=99) tespit edilmiştir.

Roman olmayan bireyler üzerinde gerçekleştirilen analizlerde, ebeveynlerden şiddet görme durumu ile Dini Yönelim Ölçeği ve bu ölçeğin alt boyutlarından Dışsal Dini Yönelim ve Katı Kuralcı Dini Yönelim arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. (p=0,023; p=0,028; p=0,017). Özellikle dışsal dini yönelim bağlamında gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmakta olup, anne ve babasından şiddet gören bireylerle, hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireyler arasında anlamlı düzeyde fark olduğu belirlenmiştir. (p=0,027) Bu bağlamda, anne ve babasından şiddet gören bireylerin dini yönelim puanı(Medyan=110) iken, ebeveynlerinden hiç şiddet görmeyen bireylerin puanı(Medyan=98)'dir. Ayrıca, annesinden şiddet gören bireyler ile hem anne hem babasından şiddet gören bireyler arasında da anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır(p=0,031); annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=96) iken, her iki ebeveynden de şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=110)'dur. Bu bulgular, ailesinden şiddet gören bireylerin, şiddet görmeyenlere kıyasla daha yüksek dini yönelim puanlarına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Dışsal dini yönelim alt boyutu değerlendirildiğinde, anne ve babasından şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=32) iken, hiçbirinden şiddet görmeyen bireylerde bu puan(Medyan=21) olarak ölçülmüştür. Bu sonuç, ebeveyn şiddetine maruz kalan bireylerin dışsal dini yönelime daha fazla eğilim gösterdiğini göstermektedir. Katı kuralcı dini yönelim açısından gruplar arası farklılıklar istatistiksel olarak dikkat çekici düzeydedir; özellikle babasından şiddet gören bireylerle hiç şiddet görmeyen bireyler arasında sınırda anlamlılık düzeyinde bir fark bulunmuştur. (p=0,055) Bu bağlamda, babasından şiddet gören bireylerin KKDY(Medyan=31) iken, ebeveynlerinden şiddet görmeyen bireylerde bu değer(Medyan =25) olarak belirlenmiştir. Elde edilen veriler, ebeveyn şiddetinin bireylerin dini yönelimlerini özellikle dışsal ve katı kuralcı boyutlarda anlamlı biçimde etkileyebileceğini göstermektedir. Roman olmayan bireylerde ebeveynlerden şiddet görme durumu ile İDY ve SDY arasında istatistiksel olarak anlamlılık yoktur. (p=0,151; p=0,709) Anneden şiddet gören bireylerde içsel dini yönelim puanı(Medyan=38), babadan şiddet görenler(Medyan=40), her iki ebeveynden şiddet görenler(Medyan=42) ve şiddet görmeyen bireylerde ise(Medyan=40) olarak belirlenmiştir. Anneden şiddet gören bireylerde sorgulayıcı dini yönelim puanı(Medyan=11), babadan şiddet görenler(Medyan=12), her iki ebeveynden

şiddet görenler(Medyan=10) ve şiddet görmeyen bireylerde ise(Medyan=13) olarak belirlenmiştir.

Roman olmayan bireylerde ebeveynlerden şiddet göre durumu ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p=0,709; p=0,416; p=0,502) Roman olmayan bireyler üzerinde gerçekleştirilen analizler kapsamında, aile içi şiddet görme durumlarına göre umut düzeyi ve bu düzeyin alt boyutlarına ilişkin puanlar incelendiğinde, annesinden şiddet gören bireylerin umut düzeyi(Medyan=52), alternatif yollar alt boyutu(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler alt boyutu(Medyan=25) olarak belirlenmiştir. Babasından şiddet gören bireylerde ise Sürekli Umut Ölçeği puanı(Medyan=51), alternatif yollar(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler(Medyan=23)'tür. Hem anne hem babadan şiddet gören bireylerde bu puanlar sırasıyla (Medyan=55, 29 ve 26,5) olarak ölçülürken, hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerde umut düzeyi(Medyan=51), alternatif yollar(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler(Medyan=25) olarak tespit edilmiştir. Her iki ebeveynden şiddet gören bireylerin diğer gruplara kıyasla daha yüksek umut puanına sahip olması istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma yaratmamaktadır.

J. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Öznel Dindarlık Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

Tablo 31. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Öznel Dindarlık Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

		Roman Bireyler (n=122)		**Roman Olmayan Bireyler (n=121)**	
		r	p	r	p
Öznel Dindarlık Düzeyi	Tanrı Algısı Ölçeği	**0,186**	0,040	**0,347**	<0,001
	Dini Yönelim Ölçeği	0,058	0,525	**0,193**	0,034
	İDY	0,151	0,098	**0,383**	<0,001
	DDY	0,105	0,248	0,151	0,098
	KKDY	0,002	0,979	**0,497**	<0,001
	SDY	-0,080	0,379	**-0,454**	<0,001
	Sürekli Umut Ölçeği	0,157	0,085	**0,182**	0,045
	Alternatif Yollar	0,140	0,125	**0,183**	0,045
	Eyleyici Düşünceler	0,143	0,117	0,165	0,071

Bireylerin öznel dindarlık düzeyi, kendilerini ne kadar dindar hissettikleri sorusu ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Roman bireylerde öznel dindarlık düzeyi değişkeni ile Tanrı Algısı

Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. (r=0,186; p=0,040) Öznel dindarlık düzeyi yükselen Roman bireylerin Tanrı algısı da yükselmekte, sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır.

Roman bireylerde öznel dindarlık düzeyi değişkeni ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=0,058; p=0,525) Roman bireylerin öznel dindarlık düzeyi onların içsel, dışsal, katı kuralcı ve sorgulayıcı dini yönelimlerini etkilememektedir.

Roman bireylerde öznel dindarlık düzeyi değişkeni ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=0,157; p=0,085) Roman bireylerin öznel dindarlık düzeyi onların umut düzeylerini, alternatif yollar ve eyleyici düşünceler alt boyutlarını etkilememektedir.

Roman olmayan bireylerde öznel dindarlık düzeyi değişkeni ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. (r=0,347; p=<0,001) Öznel dindarlık düzeyi yükselen bireylerin sevgi yönelimli Tanrı algısı da yükselmektedir.

Roman olmayan bireylerde öznel dindarlık algısına göre dini yönelim ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Öznel dindarlık düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından İDY ve KKDY arasında pozitif bir ilişki varken; SDY ile arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,193 p=0,034; r=0,383 p=<0,001; r=0,497 p=<0,001; r=-0,454 p=<0,001) Öznel dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerde içsel dini yönelim ve katı kuralcı dini yönelim artmakta, sorgulayıcı dini yönelim ise azalmaktadır. Bireylerin kişisel olarak hissettikleri öznel dindarlık düzeyi, dini inançları içsel olarak yaşama ve dini kurallara bağlılıkları artırırken, dini inançlar ve uygulamalarda sorgulayıcı bir yaklaşım geliştirme eğilimlerini azaltmaktadır. Öznel dindarlık düzeyi ile DDY arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (r=0,151; p=0,098)

Roman olmayan bireylerde Tablo 31'de öznel dindarlık durumuna göre, Sürekli Umut Ölçeği ve alternatif yollar sonuçları incelendiğinde, anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. (r=0,182 p=0,045; r=0,183 p=0,045) Yani öznel dindarlık düzeyi

yükseldikçe umut düzeyi ve alternatif yollar alt boyutu yükselmektedir. Öznel dindarlık değişkeni ile eyleyici düşünceler arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (r=0,165; p=0,071)

K. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Dünyaya Geldiğinden Memnun Olma Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

Tablo 32. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Dünyaya Geldiğinden Memnun Olma Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

		Roman Bireyler (n=122)		Roman Olmayan Bireyler (n=121)	
		r	p	r	p
Memnuniyet Düzeyi	**Tanrı Algısı Ölçeği**	-0,141	0,121	**-0,313**	<0,001
	İDY	-0,103	0,260	**-0,195**	0,033
	DDY	0,040	0,662	-0,015	0,867
	KKDY	-0,048	0,599	**-0,247**	0,006
	SDY	0,096	0,295	0,133	0,146
	Dini Yönelim Ölçeği	0,059	0,519	-0,111	0,224
	Alternatif Yollar	-0,146	0,109	**-0,183**	0,044
	Eyleyici Düşünceler	**-0,319**	<0,001	**-0,340**	<0,001
	Sürekli Umut Ölçeği	**-0,286**	0,001	**-0,318**	<0,001

Romanlarda dünyaya gelmekten memnun olma durumu ile Tanrı algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=-0,141; p=0,121) Tanrı'yı sevgi veya korku yönelimli algılamak ile dünyaya gelmekten memnun olma durumu birbirinden bağımsız olarak şekillenmektedir.

Romanlarda dünyaya gelmekten memnun olma durumu ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,059; p=0,519)

Roman bireylerde dünyaya gelmekten memnun olma durumuna göre Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. (r=-0,286 p=0,001; r=-0,319 p=<0001) Memnuniyet düzeyi yükseldikçe umut puanı ve eyleyici düşünceler azalmaktadır. Çalışmamız sonucu Roman bireylerin dünyaya gelmekten duydukları memnuniyetin artmasıyla, çözüm üretmeyi içeren eyleyici düşüncelerinin azaldığını, dolayısıyla yaşamdan duyulan memnuniyetin, geleceğe yönelik umut odaklı düşünce süreçlerini ters yönde etkileyebileceği tespit edilmiştir. Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu olan alternatif yollar düşüncesi ile hayat memnuniyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=-0,146;

0,109) Yani Roman bireylerin alternatif çözüm yolları geliştirme kapasitesi, hayata gelmekten memnun olma durumu üzerinde belirleyici bir rol oynamamaktadır.

Roman olmayan bireylerde memnuniyet düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,313; p<0,001). Yapılan analizler sonucunda, hayattan duyulan memnuniyet düzeyi yüksek olan Roman olmayan bireylerin, sevgi yönelimli Tanrı algısının daha düşük düzeyde olduğu saptanmıştır.

Roman olmayan bireylerde memnuniyet düzeyi ile dini yönelim ölçeğinin alt boyutlarından İDY ve KKDY arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,195 p=0,033; r=-0,247 p=0,006) Hayata gelmekten memnuniyet düzeyi yüksek Roman olmayan bireylerin içsel ve katı kuralcı dini yönelimi daha düşük çıkmaktadır. Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutlarından DDY ve SDY ile hayat memnuniyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,111 p=0,224; r=-0,015 p=0,867 r=0,133 p=0,146)

Roman olmayan bireylerde memnuniyet düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutları arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,318 p=<0001; r=-0,183 p=0,044; r=-0,340 p=<0001) Roman olmayan bireyler arasında hayata gelmekten memnun olanların, umut düzeyleri ve çözüm üretme ya da harekete geçme becerileri daha düşük çıkmıştır.

L. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Geleceğe Yönelik Ümit Düzeyi Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

Tablo 33. Roman ve Roman Olmayan Bireylerde Geleceğe Yönelik Ümit Düzeyi Değişkeni ile Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Ölçek Puanları Arasındaki İlişki

		Roman Bireyler (n=122)		Roman Olmayan Bireyler (n=121)	
		r	p	r	p
Geleceğe yönelik ümit durumu	**Tanrı Algısı Ölçeği**	-0,132	0,148	**-0,455**	<0,001
	İDY	-0,099	0,277	-0,143	0,116
	DDY	-0,026	0,772	0,007	0,935
	KKDY	-0,069	0,450	**-0,228**	0,012
	SDY	0,017	0,855	**0,272**	0,003
	Dini Yönelim Ölçeği	-0,092	0,314	-0,002	0,979
	Alternatif Yollar	-0,098	0,281	-0,153	0,095
	Eyleyici Düşünceler	**-0,262**	0,004	**-0,458**	<0,001
	Sürekli Umut Ölçeği	**-0,224**	0,013	**-0,388**	<0,001

Roman bireylerde geleceğe yönelik ümit düzeyi değişkeni ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,132; p=0,148) Geleceğe yönelik ümitli olma durumu, bireylerin Tanrı'yı sevgi ya da korku yönelimli algılama düzeylerini anlamlı biçimde etkilememektedir.

Roman bireylerde geleceğe yönelik ümit düzeyi değişkeni ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,092; p=0,314) Geleceğe yönelik ümitli olma durumu, bireylerin dine yönelik içsel, dışsal, katı kuralcı ya da sorgulayıcı yönelimlerini anlamlı düzeyde etkilememektedir.

Roman bireylerde geleceğe yönelik ümit düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında negatif bir ilişki vardır. (r=-0,224 p=0,013; r=-0,262 p=0,004) Geleceğe yönelik ümit düzeyi yükselen Roman bireylerin umut düzeyi ve eyleyici düşünceleri azalmaktadır. Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu olan alternatif yollar ile geleceğe yönelik ümit düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,098; p=0,281) Geleceğe yönelik ümitli olma durumu, bireylerin alternatif yollar geliştirme yetilerini anlamlı bir şekilde etkilememektedir.

Roman olmayan bireylerin geleceğe yönelik ümit durumu ile Tanrı algısı arasında negatif bir ilişki vardır. (r=-0,455; p=<0,001) Ümit durumu yükselen bireylerin korku yönelimli Tanrı algısı da yükselmektedir. Ümit durumu düştükçe sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır.

Roman olmayan bireylerde geleceğe yönelik ümit durumu ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutlarından İDY ve DDY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,002 p=0,979; r=-0,143 p=0,116; r=0,007 p=0,935) Geleceğe yönelik ümit düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından KKDY ile arasında negatif, SDY ile arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,228 p=0,012; r=0,272 p=0,003) Yani ümit düzeyi yükselen bireyler dine katı kuralcı olarak yaklaşmayıp, sorgulamaktadır.

Roman olmayan bireylerin geleceğe yönelik ümit durumu değişkeni ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında negatif bir ilişki vardır. (r=-0,388 p=<0,001; r=-0,458 p=<0,001) Geleceğe ümitle bakan bireylerin umut düzeyi ve eyleyici düşünceleri düşmektedir. Geleceğe yönelik ümit durumu ile Sürekli Umut

Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,153; p=0,095)

Geleceğe yönelik olumlu beklentiler Roman ve Roman olmayan bireylerde umut düzeyini ve eyleyici düşünceleri azalttığı tespit edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GENEL DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

Bu araştırma Roman ve Roman olmayan bireylerde Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve umut düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızda, Bursa'da ikamet eden Roman ve Roman olmayan bireylerin demografik özellikleri, Tanrı algıları, dini yönelimleri ve umut düzeyleri karşılaştırılmış; elde edilen bulgular sayısal verilerle ortaya konulmuştur. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda, Roman ve Roman olmayan bireylerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve ekonomik düzeyleri, aile içi ve sosyal ilişkileri, aileden şiddet görme durumları, öznel dindarlık algıları, dünyaya gelmekten memnuniyetleri ve geleceğe yönelik ümit düzeylerine ilişkin veriler istatistiksel yöntemlerle elde edilmiş ve analiz edilerek yorumlanmıştır. Katılımcılara sosyodemografik bilgilerin yer aldığı form, Tanrı Algısı Ölçeği, Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği uygulanmıştır. Roman ve Roman olmayan yetişkin örnekleminde gerçekleştirilen araştırmada 243 kişiye ulaşılmıştır.

Araştırmamızın saha çalışması, Bursa ilinin merkez ilçelerinden Yıldırım'da, Roman nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Selimzade ve Beyazıt mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubundaki katılımcıların, araştırma süreci boyunca nazik bir tutum sergiledikleri ve çalışmamıza ilgi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Anketler, 18 yaş ve üzeri bireylere uygulanmış olup, görüşmecilerin yaş aralığı 18 ile 80 arasında değişmektedir.

Araştırmaya, Roman gruptan 122, Roman olmayan gruptan ise 121 kişi olmak üzere toplam 243 birey katılmıştır. Örneklem grubundaki Roman bireyler, 18 ile 80 yaş arasındaki katılımcılardan oluşmakta olup, yaş ortalamaları 37'dir. Roman olmayan bireyler ise 18 ile 79 yaş aralığında yer almakta ve bu grubun yaş ortalaması 41'dir. (bkz. Tablo 2) Katılımcıların 116'sı kadın, 127'si erkektir. Roman katılımcıların %40,2'si kadın, %59,8'i erkek bireylerden oluşurken; Roman olmayan katılımcıların %55,4'ü kadın, %44,6'sı erkektir. (bkz. Tablo 3)

Medeni durumlarına bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğunu 173 kişi ile evli bireyler oluşturmaktadır. Bekâr birey sayısı 48, boşanmış birey sayısı ise 22'dir. Roman bireylerin %75,4'ü evli, %16,4'ü bekâr, %8,2'si ise boşanmış; Roman olmayan bireylerin ise %66,9'u evli, %23,1'i bekâr ve %9,9'u boşanmıştır. (bkz. Tablo 4) Bu veriler, Roman bireyler arasında evli olma oranının daha yüksek olduğunu, buna karşılık Roman olmayan bireylerde bekar ve boşanmış birey oranlarının biraz daha fazla olduğunu göstermektedir. Roman bireylerin daha yüksek bir evlilik oranına sahip olmaları, aile yapılarının hayatlarında önemli bir yere sahip olduğuna işaret edebilir. Roman olmayan bireylerde ise bekâr oranının daha yüksek olması, bu grubun daha farklı aile dinamiklerine sahip olduğunu gösterebilir. Boşanmış bireylerin oranı her iki grup için benzer olsa da, Roman olmayan bireylerde bu oran biraz daha yüksektir, bu da aile yapısındaki farklılıkları yansıtabilmektedir.

Araştırma bulgularına göre, eğitim düzeyleri açısından Roman ve Roman olmayan bireyler arasında önemli farklar gözlemlenmektedir. Roman katılımcılar arasında %26,2 oranında hiç okula gitmeyen bireyler bulunurken, %13,9'u yalnızca okuryazar olduğunu belirtmiştir. Bunun nedeni ya ilkokulu bitirememe ya da okula hiç gitmeyip kendi imkanları ile okuma yazmayı öğrenmiş olmalarındandır. Eğitim düzeylerine göre dağılım incelendiğinde, Romanların %34,4'ü ilkokul, %19,7'si ortaokul, %4,1'i lise, %0,8'i ön lisans ve %0,8'i lisans mezunudur. (bkz. Tablo 5) Roman bireylerin eğitim düzeyi genellikle ilkokul seviyesinde yoğunlaşmaktadır. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki eğitim düzeyi Roman bireylerde oldukça düşük kalmaktadır. Örneklem grubumuzu oluşturan Roman bireylerin eğitim düzeyinin düşüklüğü önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen bulgular, Roman toplumunun eğitim alanında karşılaştığı yapısal engellerin ve toplumsal dışlanmışlığın, eğitimde fırsat eşitliğini ciddi biçimde zedelediğini ortaya koymaktadır. Roman olmayan katılımcıların eğitim düzeyleri ise şu şekildedir: %1,7'si hiç okula gitmemiş, %21,5'i yalnızca okuryazar, %13,2'si ilkokul, %33,1'i ortaokul, %10,7'si lise, %17,4'ü ön lisans ve %2,5'i lisans mezunudur. (bkz. Tablo 5) Eğitim öğretimden faydalanma Roman olmayan katılımcılarda, Roman katılımcılara oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular, örneklem grubundaki Roman olmayan bireylerin, Roman bireylere kıyasla daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Roman ve Roman olmayan bireyler

arasındaki eğitim düzeyindeki fark, toplumsal eşitsizliklerin eğitim alanında da belirgin bir biçimde tezahür ettiğini göstermektedir.

Sosyoekonomik düzey açısından değerlendirildiğinde, Roman katılımcıların %14,8'i durumlarını 'çok kötü', %16,4'ü 'kötü', %57,4'ü 'orta', %9,8'i 'iyi' ve %1,6'sı 'çok iyi' olarak ifade etmiştir. Roman olmayan katılımcılar ise sosyoekonomik düzeylerini %2,5 oranında 'çok kötü', %5 oranında 'kötü', %73,6 oranında 'orta' ve %19 oranında 'iyi' olarak değerlendirmiştir. (bkz. Tablo 6) Elde edilen veriler Roman bireylerin sosyoekonomik düzeylerini daha olumsuz algıladığını, Roman olmayan bireylerin ise daha çok "orta" ve "iyi" düzeyde değerlendirmelerde bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, Roman bireylerin sosyoekonomik açıdan daha zor koşullarda yaşadıklarını ve genellikle daha düşük gelir ve sınırlı iş imkanlarına sahip olduklarını göstermektedir.

Roman katılımcıların sosyal ilişki durumlarına dair değerlendirmelerine bakıldığında, %56,6'sı sosyal ilişkilerini 'çok iyi', %39,3'ü 'normal' ve %4,1'i 'kötü' olarak ifade etmiştir. Roman olmayan katılımcıların %49,6'sı sosyal ilişkilerini 'çok iyi', bir diğer %49,6'sı ise 'normal' olarak değerlendirirken; yalnızca %0,8'i bu ilişkileri 'kötü' olarak tanımlamıştır. (bkz. Tablo 7) Roman bireylerin sosyal ilişki düzeylerini genel olarak pozitif değerlendirmeleri, bu grubun sosyal uyum ve aidiyet algısı açısından incelenmesi gereken dikkat çekici bir bulgudur. Ancak Roman olmayan bireylerin sosyal ilişkilerini 'kötü' olarak tanımlayan oranının çok daha düşük olması, bu grubun daha az olumsuz sosyal deneyim yaşadığını veya daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu gösterebilir.

Aile içi ilişki durumlarına ilişkin veriler incelendiğinde, Roman bireylerin %62,3'ü ilişkilerini 'çok iyi', %30,3'ü 'normal', %7,4'ü ise 'geçimsiz' olarak tanımlamıştır. Roman olmayan bireylerde ise bu oranlar sırasıyla %54,5 'çok iyi', %43,8 'normal' ve %1,7 'geçimsiz' şeklindedir. (bkz. Tablo 8) Tablo 8, Roman bireylerin aile içi ilişkileri daha olumlu şekilde değerlendirdiği, ancak 'geçimsiz' ilişki oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Roman olmayan bireylerde geçimsizlik oranı oldukça düşüktür, ancak 'çok iyi' ilişki oranı Roman bireylere göre biraz daha düşük kalmaktadır. Roman bireylerin aile içi ilişkilerini 'çok iyi' olarak değerlendirme oranının, Roman olmayan bireylerden daha yüksek olması, bu grubun aile içi bağlarının daha güçlü ve olumlu olduğunu gösterebilir. Bununla birlikte Roman olmayan bireylerin aile içi ilişkilerini

'geçimsiz' olarak tanımlayanların oranının çok düşük olması, bu grubun aile içi ilişkilerinde daha az olumsuzluk yaşadığını düşündürebilir.

Çocukluk döneminde ebeveynlerinden şiddet görme durumuna ilişkin veriler değerlendirildiğinde, Roman bireylerin %5,7'si annesinden, %4,9'u babasından, %9'u her iki ebeveynden şiddet gördüğünü ifade ederken, %80,3'ü herhangi bir şiddete maruz kalmadığını belirtmiştir. Roman olmayan bireyler arasında anneden şiddet gördüğünü belirtenlerin oranı %10,7, babadan şiddet gördüğünü belirtenlerin oranı %7,4, her iki ebeveynden şiddet gördüğünü söyleyenlerin oranı ise %6,6'dır. Katılımcıların %75,2'si ise hiç şiddet görmediğini ifade etmiştir. (bkz. Tablo 9) Her iki grup için de şiddet deneyiminin az olması, toplumların şiddetle ilgili daha bilinçli hale gelmeye başladığı bir durumu göstermektedir.

Roman bireylerin öznel dindarlık algılarına ilişkin değerlendirmelerine göre, katılımcıların %16,4'ü kendisini 'biraz dindar', %49,2'si 'dindar' ve %34,4'ü 'çok dindar' olarak tanımlamıştır. Roman olmayan bireylerde ise bu oranlar %5,8 'dine ilgisiz', %18,2 'biraz dindar', %69,4 'dindar' ve %6,6 'çok dindar' şeklindedir. (bkz. Tablo 10) Roman bireylerin daha yüksek oranlarda 'çok dindar' olarak kendilerini tanımlamaları, dinin onların yaşamlarında daha merkezi bir rol oynadığını ve toplumsal kimliklerinin önemli bir parçası olduğunu gösteriyor olabilir. Roman bireyler arasında 'dine ilgisiz' hiçbir katılımcının bulunmaması, bu grubun dini inanç ve değerlere yönelik bağlılığının Roman olmayan katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğunu yansıtabilir. Roman olmayan bireylerde 'dine ilgisiz' olma oranının daha yüksek olması, bu grubun dini inançlarla ilişkilerinin bazen daha az belirgin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Dünyaya gelmekten duyulan memnuniyet durumlarını, Roman bireylerin %63,1'i 'memnun', %23'ü 'bazen memnun' ve %13,9'u 'memnun değil' olarak ifade etmiştir. Roman olmayan bireylerin ise %68,6'sı 'memnun', %24'ü 'bazen memnun' ve %7,4'ü 'memnun değil' olduğunu belirtmiştir. (bkz. Tablo 11) Her iki grup arasında 'memnun' olanların oranı oldukça yüksektir, bu da genel olarak insanların dünyaya gelmekten duydukları memnuniyetin önemli bir kısmının pozitif yönde olduğunu göstermektedir. Roman bireylerde dünyaya gelmekten duyulan memnuniyetin görece düşük, memnuniyetsizlik oranının ise daha yüksek olması, bu topluluğun maruz kaldığı

toplumsal eşitsizliklerin ve yaşam koşullarındaki dezavantajların bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Geleceğe yönelik ümit düzeyleri değerlendirildiğinde, Roman bireylerin %68'i 'ümitli', %17,5'i 'kararsız', %14,8'i ise 'ümitsiz' olduklarını belirtmiştir. Roman olmayan bireylerde ise bu oranlar sırasıyla %62 'ümitli', %27,3 'kararsız' ve %10,7 'ümitsiz' şeklindedir. (bkz. Tablo 12) Roman bireylerin geleceğe yönelik ümit düzeyinin, Roman olmayan bireylere göre daha yüksek olması, Romanların geleceğe dair daha olumlu bir bakış açısına sahip olabileceğini düşündürebilir. Elde edilen sonuçlar Roman bireylerin karşılaştıkları zorluklara rağmen umutlarını koruduklarını ve gelecek için daha fazla beklentiye sahip olduklarını gösterebilir. Ancak Roman bireylerde 'ümitsizlik' oranının (%14,8), Roman olmayanlara kıyasla daha yüksek olması (%10,7), bu topluluğun bir kesiminin, karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelme konusunda kendilerini daha çaresiz hissettiğini de ortaya koymaktadır. Öte yandan, Roman olmayan bireylerin daha yüksek oranda 'kararsız' yanıtını vermesi, bu grubun toplumsal konumlarından bağımsız olarak geleceğe yönelik belirsizlik ve kaygılarının yaygın olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmaya katılan örneklem grubunun demografik değişkenleri ile Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyleri arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, bu değişkenler arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Roman bireylerin Tanrı Algısı Ölçek puanı(Medyan=99,5) iken, Roman olmayan bireylerde (Medyan=99) olarak tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 13) Araştırma sonuçlarına göre, Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı Algısı Ölçek puanları birbirine oldukça yakındır. Bu küçük fark, her iki grup arasında Tanrı algısının benzer seviyelerde olduğunu göstermektedir. Bu durum, kültürel veya toplumsal farklılıkların, bireylerin Tanrı'ya yönelik algılarını önemli ölçüde etkilemediğini düşündürebilir. Çalışmamız ülkemizde konu kapsamında yapılan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Yapıcı'nın Çukurova Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, katılımcılar Tanrı tasavvurunu olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırmıştır. Gençlerin büyük çoğunluğu, Allah'ı genel anlamda olumlu nitelendirmektedir.[400] Bacanlı'nın Selçuk Üniversitesi

[400] Yapıcı, "Allah ve Kutsal Kavramları", 180.

öğrencileriyle yaptığı çalışmada, tüm öğrencilerin 'merhametli, affedici' sıfatlarını işaretlemiş olması, onların Tanrı'yı hoşgörülü, affedici, sevecen, şefkatli, yaratıcı, güçlü, güvenilir ve cömert bir varlık olarak tasavvur ettiklerini göstermektedir.[401] Bu bulgular, araştırmamızın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Mehmetoğlu yetişkin ve ergen bireylerle yaptığı çalışma sonucuna göre Allah tasavvuruyla ilgili sırasıyla aşkın, merhametli, aşırı talepte bulunmayan, teslim olunan, yakın, dost, koruyup gözeten, müdahale ve kontrol eden, seven sıfatlarının en yüksek aritmetik ortalamaya sahip olduğunu ortaya koymuştur.[402]

Bu bilgilerden yola çıkılarak Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısının sevgi yönelimli olduğu söylenebilir. Genel anlamda Türk toplumu özelde ise katılımcılar olumlu ve sevgi yönelimli Tanrı algısına sahiptir. Toplumumuzda yapılan araştırmaların çoğunda Allah'a inanç ve iman ortalamalarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. *''Roman bireylerin Tanrı algısı sevgi yönelimlidir.''* 1-a hipotezimiz doğrulanmıştır. *Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı sevgi yönelimlidir.''* 2-a hipotezimiz doğrulanmıştır.

Roman bireylerde Dini Yönelim Ölçek puanı(Ort.=113,29) iken; Roman olmayan bireylerde(Ort.=99,01) olarak bulgulanmıştır. Roman bireylerin İDY(Medyan=41), DDY(Medyan=30), KKDY(Medyan=29), SDY(Medyan=14,5) olarak tespit edilmiştir. Roman olmayan bireylerin İDY(Medyan=40), DDY(Ort.=21,61), KKDY(Medyan=26), SDY(Medyan=12) olarak bulgulanmıştır. (bkz. Tablo 13) İçsel dini yönelimin yüksek olduğu örneklem grubunun dini, yaşamlarında bir amaç olarak gördükleri, herhangi bir dış unsura göre şekillenmeyen dindarlıkları olduğunu, merkezi bir dini tutuma sahip oldukları söylenebilir. Yani Roman ve Roman olmayan bireylerde dini motivasyon kaynağı içseldir. Bu çalışmanın bulguları, farklı araştırmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Ercan'ın ODTÜ'de öğrenci olan ve öğrenci olmayanlar ile yürüttüğü bir çalışmada İDY düzeyi ortalamanın oldukça üzerinde bulunmuştur.[403] Yapılan bir araştırma sonucu da göstermektedir ki iç güdümlü dindarlığın, bireylerin anlam ve amaç duygusunu deneyimlemelerinde belirleyici bir motivasyonel faktör olduğu bilimsel

[401] Bacanlı, "Tanrı ve Peygamber Kavramları", 159.
[402] Ali Ulvi Mehmetoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 65.
[403] Ercan, *The Predictors of Attitudes*, 45.

olarak tespit edilmiştir.[404] Dışsal dini yönelimi yüksek olan bireylerin içten gelen duygularla Tanrı'ya ve dine bağlı olsalar bile dinle ilgili manevi beklenti ve toplumsal kaygıları aşmış sayıldıkları söylenemez. Dışsal dini yönelimde mükafat görme, cennete gitme gibi beklentiler de yer almaktadır. Bu durum İslamiyette ve Kur'an'da önemli motivasyon kaynaklarından biridir. Roman bireyler Dini Yönelim Ölçeği alt boyutlarından daha yüksek puanlar alırken, Roman olmayan bireylerde bu puanlar daha düşüktür. Bu durum dinin, toplumsal ve kültürel bir kimlik unsuru olarak Roman toplumunda daha merkezi bir rol oynayabileceğini yansıtmaktadır. Çalışmamızda dini yönelim biçimlerinden sorgulayıcı boyutun diğer yönelim biçimlerinden daha düşük orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Yani Roman ve Roman olmayan bireylerin din hakkında sorgulama yapmaya çekindiğini söyleyebiliriz. Dinle ilgili sorular sormanın, kişiyi inancından uzaklaştırabileceği ya da dinden çıkarabileceği yönündeki kaygılar, bu tür sorgulamaya karşı mesafeli durulmasına neden olabilir. *''Roman bireylerin dini yönelimleri dış güdümlüdür.''* 1-b hipotezi desteklenmemektedir. *''Roman olmayan bireylerin dini yönelimleri iç güdümlüdür.''* 2-b hipotezi doğrulanmıştır.

Roman ve Roman olmayan bireylerin Sürekli Umut Ölçeği'nden aldıkları puan(Medyan=52) olarak tespit edilmiştir. Yani her iki grup arasında umut düzeyinin belirgin bir şekilde farklılık göstermediği söylenebilir. Genel olarak katılımcıların geleceğe dair umutlu oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda *''Roman bireylerin umut düzeyi düşüktür.''* 1-c hipotezimizin desteklenmediği görülürken; *''Roman olmayan bireylerin umut düzeyi yüksektir.''* 2-c hipotezimiz doğrulanmıştır. Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar Roman ve Roman olmayan bireylerde(Medyan=27) olarak bulgulanırken; eyleyici düşünceler Roman bireylerde(Medyan=26), Roman olmayan bireylerde(Medyan=25) olarak tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 13) Her iki grup için karşılaştıkları zorluklara alternatif yollar bulma konusunda benzer bir tutum sergiledikleri ifade edilebilir. Eyleyici düşünceler alt boyutundaki küçük fark, Roman bireylerin zorluklara rağmen daha fazla harekete geçmeye eğilimli olduklarını göstermektedir. Umut hayali olmaktan ziyade rasyonel bir temele oturan bir duygu olduğu için yaşanan zorluk karşısında aktif başa çıkmayı gerektirir. Umut hem aktif başa çıkmayı ifade ederken hem de başa çıkma stratejisi üreten

[404] Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din,* 176.

bütüncül bir yapıdadır.[405] Umut düzeyi yüksek olan kişilerde yaşamın olumsuzlukları ve zorlukları karşısında durumu pozitif yönde değerlendirme ve dönüştürme potansiyeli vardır. Araştırmamıza katılan Roman ve Roman olmayan bireylerin hedeflerine ulaşmak için çabaladıkları, yaşadıkları problemler karşısında çözüm üretebildikleri, alternatif çözüm yolları bulabildikleri ifade edilebilir.

Romanlar için Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır. (r=-0,103 p=0,260) Roman bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeğinin alt boyutlarından İçsel Dini Yönelim ve Katı Kuralcı Dini Yönelim Boyutu arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,370 p=<0,001; r=0,211 p=0,020) (bkz. Tablo 14) Tanrı'ya karşı duyulan sevgi ve güven duygusunun kişiyi dini kurallara bağlı kalmaya yönlendirdiği düşünülebilir. Roman bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından DDY ve SDY boyutu arasında ters yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,180 p=0,047; r=-0,293 p=0,001) Elde edilen bulgular, Roman bireylerin Tanrı'ya yönelik algılarının güçlendikçe dini yönelimlerinin daha az dışsal ve daha az sorgulayıcı hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu ters yönlü ilişki, Tanrı'yı olumlu ve sevgi yönelimli algılayan bireylerin, dini yaşamlarını faydacı ya da eleştirel bir tutumdan ziyade daha içsel bir motivasyonla sürdürdüklerini düşündürebilir. Sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip katılımcıların dini içten ve sorgulamadan kabul ettiği söylenebilir. Bu da sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip bireylerin dış etkenlerden daha az etkilendiğini göstermektedir. Yani Tanrı'ya sevgi yönelimli ve olumlu algının artması, dini sorgulamanın azalmasına neden olmaktadır. Korku yönelimli Tanrı algısına sahip bireylerin, dini inançlarını daha fazla sorgulama eğiliminde ve dini konularda eleştiriye ve değişime daha açık olduğu ifade edilebilir. Bu bulgular doğrultusunda *"Roman bireylerde Tanrı algısının, dini yönelimi olumlu yönde etkilediği''* 1 no'lu hipotezimiz desteklenmemiştir.

Roman olmayan bireyler için Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği arasında istatistiksel olarak aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (r=0,284 p=0,002) (bkz. Tablo 14) Yani bireylerin Tanrı'yı sevgi yönelimli ve olumlu sıfatlarla algılama düzeyi yükseldikçe dini yönelim düzeyi de yükselmektedir. Diğer bir anlatımla Tanrı'yı korku

[405] Snyder vd, "Hoping", 213-214.

yönelimli ve olumsuz duygularla algılama düzeyinin artması dini yönelimi negatif yönde etkilemektedir. Bu durum Tanrı algısı sevgi yönelimli olan bireylerin dini yönelimlerinde artış olduğunu göstermektedir. Tanrı'yı seven, merhamet eden gibi olumlu niteliklerle algılamak dini yönelimi destekleyen bir durumdur. Roman olmayan bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından İDY ve KKDY boyutu arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,509 p=<0,001; r=0,424 p=<0,001) Dinler inananlara Tanrı'yı sevmeyi ve O'na güvenmeyi tavsiye eder. Dindarlık düzeyi artıkça bu olumluluk durumu da artar. Roman olmayan bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından DDY arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (r=0,067 p=0,462) Elde edilen sonuç Roman olmayan bireylerde Tanrı algısının, dini yaşantıyı dışsal nedenlerle sürdürme düzeyiyle doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir. Roman olmayan bireylerde Tanrı Algısı Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından SDY boyutu arasında ters yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,272 p=0,002) Tanrı'yı daha olumlu, güven verici veya aşkın bir şekilde algılayan Roman olmayan bireylerin, dini konulara eleştirel veya sorgulayıcı bir tutumla yaklaşma eğilimlerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Genel bulgular doğrultusunda, bireylerin Tanrı algısının, onların dini yönelim biçimlerini anlamlı düzeyde etkilediğini ifade edebiliriz. Sonuç olarak sevgi yönelimli Tanrı algısı dini yönelim biçimleri üzerinde etkilidir. *"Roman olmayan bireylerde Tanrı algısının, dini yönelimi olumlu yönde etkilediği''* 2 no'lu hipotezimiz doğrulanmıştır. Elde edilen bulgular, benzer konularda gerçekleştirilen önceki araştırmaların sonuçlarıyla da uyum göstermektedir. Schaefer ve Gorsuch, Protestan Koleji öğrencileri ile yürüttükleri araştırma sonucunda Tanrı tasavvuru olumlu olan öğrencilerin, içsel dini yönelimli oldukları ve psikolojik olarak daha uyumlu kişilik özelliklerine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip öğrencilerin dışsal dini yönelim sahibi oldukları ve psikolojik olarak uyum problemi yaşadıkları tespit edilmiştir.[406] Güler, çalışmasında "dindarlık düzeyi" azaldıkça korku yönelimli Tanrı algısının arttığını bulgulamıştır.[407]

[406] Charles A. Schaefer - Richard L. Gorsuch, "Psychological Adjustment and Religiousness: The Multivariate Belief-Motivation Theory of Religiousness", *Journal for the Scientific Study of Religion* 30/4 (1991), 448-461.

[407] Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar*, *Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu*, 45.

Romanlar ve Roman olmayan bireyler için Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki bulunmuştur. (r=0,266 p=0,003; r=0,275 p=0,002) (bkz. Tablo 14) Bu sonuç, Tanrı'yı olumlu bir şekilde algılayan bireylerin geleceğe dair daha fazla umut taşıdıklarını göstermektedir. Olumlu Tanrı algısı umutsuzluğa karşı en güçlü direnç kaynağıdır.[408] Sevgi yönelimli Tanrı algısının özünü Tanrı'nın sevgi, merhamet ve koruyuculuk nitelikleri oluşturur. Bu durum umut düzeyini de olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Roman bireyler için Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilirken (r=0,361 p=<0,001); Tanrı Algısı Ölçeği ile eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır. (r=0,151 p=0,098) Bu bulgular, Roman bireylerin Tanrı algılarının, daha çok alternatif seçenekler ve umut odaklı düşünce tarzlarıyla ilişkilendirildiğini, ancak bu algının eyleme dönük düşünce süreçlerini etkilemede daha sınırlı bir rol oynayabileceğini düşündürebilir. *"Roman bireylerde Tanrı algısının, umut düzeyini pozitif yönde etkilediği''* 1 no'lu hipotezimiz doğrulanmıştır. Roman olmayanlar için Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmazken (r=0,157 p=0,085); Tanrı Algısı Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. (r=0,311 p=0,001) Yani Roman olmayan bireylerde Tanrı'ya yönelik algı, onları daha eylem ve çözüm odaklı bir düşünce tarzına yönlendirmektedir. Tanrı'ya olumlu atıf yapan bireyler hem olumlu bakış açısına sahip olmakta hem de olaylara problem değil çözüm odaklı yaklaşmayı tercih edebilmektedir. *"Roman olmayan bireylerde Tanrı algısının, umut düzeyini pozitif yönde etkilediği''* 2 no'lu hipotezimiz doğrulanmıştır. Literatürde, elde ettiğimiz bulguları destekleyen çalışmalar mevcuttur.[409] Umut puanı ile Tanrı'ya güvenli bağlanma arasında aynı yönde bir ilişki olduğu[410]; sevgi yönelimli Tanrı algısı ile umutsuzluk arasında ters yönde bir

[408] Aydın, "Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış", 58-60.

[409] William G. Justice - Warren Lambert, "A Comparative Study of the Language People Use to Describe the Personalities of God and Their Earthly Parents", *Journal of Pastoral Care* 40 (1986), 166-172; Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar*, 45; Özdoğan, "İnsan-Allah İlişkisi", 140; Schaefer ve Gorsuch, "Psychological Adjustment", 455.

[410] Mehmet Çınar, *Yetişkin ve Yaşlılarda Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 91.

ilişki olduğu[411]; erinlik dönemi çocuklarında Allah algısının olumlu olmasıyla umut ve iyimserlik düzeyinin arttığı[412]; ergenlerin Tanrı'yı olumlu algılaması ile umut puanlarının aynı yönde arttığı sonuçlarına[413] ulaşan çalışmalar vardır. Kısaca sevgi yönelimli Tanrı algısı ile umut arasında pozitif bir ilişki olduğundan söz edilebilir. Tanrı algısının olumlu olması, Allah tarafından sevildiğini ve korunduğunu bilme hissi bireylerin umut düzeyini yükselttiği gibi bunun geleceğe yönelik olumlu duygu ve beklenti içinde olma durumunu da etkilemesi beklenen bir sonuçtur. Çünkü sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip kişilere göre Tanrı, kutsal ve yüce bir güçtür. Tanrı her şeyi bilir, korur ve düzenler. Bu düşünceye sahip bireyler geleceğe yönelik umutla bakabilmektedir.

Romanlar için Dini Yönelim Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. (r=0,198 p=0,029) (bkz. Tablo 14) Yani, dini inançlar ve pratikler, Roman bireylerin geleceğe dair umutlarını ve iyimserliklerini artırdığı söylenebilir. Roman bireylerde Dini Yönelim Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken (r=0,150 p=0,100); eyleyici düşüncelerle arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,207 p=0,022) Bu bulgu Roman bireylerin dini yönelimlerinin, alternatif çözüm yollarına olan inançlarıyla doğrudan bir ilişki kurmadığını, ancak dini yönelimlerin eyleme geçme ve çözüm odaklı düşüncelerle anlamlı bir bağlantı oluşturduğunu göstermektedir. *''Roman bireylerde dini yönelim, umut düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.''* 1 no'lu hipotezimiz doğrulanmıştır. Çalışmamız sonucunda elde edilen veriler ve konuyla ilgili yapılan başka çalışmalar da göstermektedir ki, umut ve dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. İmamoğlu ve Yavuz çalışmasında, örneklem grubundaki öğrencilerin umutsuzluk ve inanç puanları arasında oldukça yüksek bir ilişki bulgulamıştır. Yapılan çalışma sonucunda umutsuzluk ve inanç puanları arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. İnanç puanı artarken umutsuzluk puanı azalmakta, inanç puanı azalırken de umutsuzluk puanı artış

[411] Hamiyet Ece Erdal, *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi, Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 72.

[412] Ayten Uzun Kulu, *Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik ve Allah Tasavvuru İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019),83.

[413] Veysel Uysal vd. "Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 11/42 (2014), 221-237.

göstermektedir.[414] Kızılgeçit'in araştırmasında, örneklem grubunun dini inanç düzeyi yükseldikçe umutsuzluk düzeyinin düştüğü bulgusuna ulaşılmıştır.[415] Ünal araştırmasında umut ve dindarlık arasında, aynı yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur.[416] Dağcı'nın araştırmasına göre umut ve dindarlık arasında orta seviyede ve olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır.[417] Kandemir çalışmasında umut ve dindarlık arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Dindarlığın umut düzeyini yükselttiğini, umut düzeyinin de bireysel dindarlığı artırdığını söylemektedir.[418] Gelecekteki hayatlarının umdukları gibi olacağı umudunu taşıyan birey için bu umut biricik dayanaktır.[419] Din, bireylerin zor zamanlarda umutlarını yitirmemelerini sağlayarak onlara geleceğe olumlu bakabilme becerisi kazandırır ve bu yönüyle umut duygusunun önemli kaynaklarından biri olarak görülür. Din bireyleri umut duygusuyla birlikte destekler. Çünkü umut dini inançtan beslenir. İnançlı kişiler kaygı ve stres durumlarında dini değerlere bağlanarak karamsarlığa düşmez ve geleceğe olumlu bakabilmek için umut düzeylerini düşürmezler.[420]

Romanlar için Tablo 14'te verilen korelasyon sonuçları incelendiğinde, dini yönelimin içsel alt boyutu ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. (r=0,305 p=0,001; r=0,271 p=0,003; r=0,271 p=0,002) Buradan hareketle içsel dini yönelim arttıkça umut düzeyinin, alternatif yollar ve eyleyici düşüncelerin de arttığı söylenebilir. Elde edilen bulgular, Roman bireylerin dini inanç ve pratiklerini içsel bir motivasyonla sürdürmelerinin, sürekli umut düzeyleriyle doğrudan ve olumlu bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. İç güdümlü dinî yönelim puanı yüksek bireylerin, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma ve bu sorunları çözme konusunda daha güçlü bir motivasyon ve yetenek hissettikleri söylenebilir. İçselleştirilmiş inancın en zor anlarda bile bir anlam yaratma potansiyeli barındırması, umudun dayanak noktalarından birini oluşturur. İçselleştirilmiş

[414] Abdulvahit İmamoğlu - Adem Yavuz, "Üniversite Gençliğinde Dinî İnanç ve Umutsuzluk", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23 (2011), 239-240.
[415] Kızılgeçit, *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*, 215.
[416] Ünal, *Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi*, 148.
[417] Dağcı, *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi*, 83.
[418] Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi,* 163.
[419] Viktor Frankl, *Hayatın Anlamı ve Psikoterapi* çev. Veysel Atayman (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 108.
[420] Kızılgeçit, *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*, 106.

dinî inancın sunduğu umut bireyin karşılaştığı zorluklarla mücadelesini etkileyerek direncini destekler.[421] Fehring ve arkadaşları iç güdümlü dini yönelim ile umut arasında güçlü bir ilişki olduğunu, bu durumun kansere karşı koruyucu özelliğe sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Yaptıkları çalışma sonucuna göre iç güdümlü dindarlık ile umut, manevî iyi oluş ve pozitif ruh sağlığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.[422] Romanlar için dışsal dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,159 p=0,081; r=0,083 p=0,366) Dışsal dini yönelimin, bireylerin ruhsal dayanıklılıklarını ve çözüm odaklı düşüncelerini etkilemekte daha sınırlı bir rol oynadığı söylenebilir. Dışsal dini yönelim ile eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,197 p=0,030) Yani, dini pratiği toplumsal faydalar veya ödüller gibi dışsal motivasyonlarla sürdüren bireyler, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmak için aktif çözümler düşünmeye daha yatkın olabilirler. Roman bireylerde katı kuralcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,240 p=0,008; r=0,236 p=0,009; r=0,246 p=0,006) Dini yönelimde katı kuralcılık arttıkça umut düzeyi, alternatif yollar ve eyleyici düşünceler de artmaktadır. Dini inançlarını ve dini pratikleri belirli kurallara ve düzenlemelere dayalı olarak sürdüren Roman bireylerin geleceğe dair umutları pekişebilir ve zorluklarla başa çıkmaları daha kolay olabilir. Bir çalışmada Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi örneklem grubundan oluşan kişiler dokuz gruba ayrılmıştır. Daha köktenci olan grup üyelerinin, daha umutlu vaazlar dinledikleri tespit edilmiştir.[423] Romanlar için sorgulayıcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,018 p=0,845; r=<0,001 p=0,999; r=0,008 p=0,931) Sorgulayıcı dini yönelim Roman bireylerin umut düzeyleri üzerinde anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Sorgulayıcı tutumlar, belirsizlik ve kararsızlık yaratabilir ve bu da umut düzeylerini etkilemeyebilir.

---

421 Ali Ayten, *Erdeme Dönüş* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 72.

422 Richard Fehring vd. "Spiritual Well-Being, Religiosity, Hope, Depression, and Other Mood States in Elderly People Coping with Cancer", *Oncology Nursing Forum* 24/4 (1997), 663.

423 Robert A. Emmons, "Emotion and Religion," in *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, ed. Raymond F. Paloutzian - Crystal L. Park (New York, London: The Guilford Press, 2005), 242.

Roman olmayan bireylerde Dini Yönelim Ölçeği ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,051 p=0,582; r=-0,006 p=0,950; r=-0,041 p=0,658) (bkz. Tablo 14) Roman olmayan bireylerin dini yönelimlerinin, umut seviyeleri üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı ifade edilebilir. *''Roman olmayan bireylerde dini yönelim, umut düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.''* 2 no'lu hipotezimiz istatistiksel olarak desteklenmediğinden doğrulanmamıştır.

Roman olmayan bireyler için dini yönelim biçimlerinin alt boyutlarından içsel dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmezken (r=0,159 p=0,082; r=0,142 p=0,120); eyleyici düşüncelerle arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,190 p=0,037) Yani içsel motivasyonla dini yönelimlerin, bireylerin eyleme geçmeye yönelik düşüncelerini olumlu yönde etkilediğini ifade edebiliriz. Roman olmayan bireylerde dini yönelim biçimlerinin alt boyutlarından dışsal dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=-0,034 p=0,711; r=-0,013 p=0,890; r=-0,018 p=0,841) Dini inançlarını dışsal motivasyonla sürdüren bireylerde, bu durumun umut düzeyi üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı görülmektedir. Roman olmayanlar için dini yönelim biçimlerinin alt boyutlarından katı kuralcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,274 p=0,002; r=0,220 p=0,015; r=0,259 p=0,004) Dini kuralların bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını artırarak, umutlarını pekiştirmeleriyle sonuçlanabileceği söylenebilir. Sorgulayıcı dini yönelim ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,317 p=<0,001; r=-0,205 p=0,024; r=-0,323 p=<0,001) Sorgulayıcı dini yönelim, bireylerin umut düzeylerini azaltabilir ve çözüm odaklı düşünme biçimlerini olumsuz etkileyebilir. Sorgulayıcı tutumlar bireylerin geleceğe dair iyimser bir bakış açısına sahip olmalarını zorlaştırabilir. Kişinin dini inançlarını daha fazla sorgulaması, onun umut düzeyini, bir sorunla karşılaştığında farklı çözümler üretebilme becerisini ve harekete geçme isteğini olumsuz etkiliyor gibi görünmektedir.

Roman bireylerde yaş ile Tanrı algısı, dini yönelim ve umut ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. (r=0,009 p= 0,919; r=-0,007 p=0,940; r=-0,052 p=0,572) (bkz. Tablo 15). *''Roman bireylerde yaş ile Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi ile arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğu''* yönündeki 3-a, 3-b, 3-c hipotezlerimiz istatistiksel olarak desteklenmediğinden doğrulanmamıştır. Çalışma sonucumuza benzer şekilde Koç'un üniversite öğrencilerinin Tanrı tasavvurunu inceleyen çalışmasında, Tanrı tasavvurunun yaşa göre istatistiksel anlamda herhangi bir farklılaşma göstermediği bulgulanmıştır.[424] Güler, araştırmasında Tanrı algısının yaş dönemlerine göre bireylerde farklılık göstermediğini tespit etmiştir.[425] Noffke ve McFadden'in çalışmasında da benzer şekilde Tanrı kavramında yaş gruplarına göre farklılık saptanmamıştır.[426] Bu çalışmalar araştırmamızı destekler niteliktedir. Şengül'ün çalışmasında, yaş ve dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.[427] Yakut 429 öğretmen örneklemle yapmış olduğu çalışmasında içsel motivasyonel dindarlık puanı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılaşma tespit etmemiştir.[428] Çakır'ın 254 ortaokul öğretmeni ile yaptığı çalışmada dindarlık puanlarının yaşa göre anlamlı derecede farklılaşmadığı ifade edilmiştir.[429] Bu sonuçlar, yaş ile dini yönelim arasında net bir ilişki kurulamayacağını göstermektedir. Bireyler yaşın artmasıyla birlikte deneyim çeşitliliği yaşamakta kendi iç dünyalarına yönelerek kişisel gelişimlerine ağırlık verebilmektedir. Ölüm bilincine varılması dini yönelimi artırabilir. Ancak bu araştırmada Roman bireylerde yaş ile Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır.

Roman olmayan bireylerde yaş ile Tanrı Algısı Ölçeği, Din Yönelim Ölçeği, İDY, KKDY, Sürekli Umut Ölçeği ve eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (r=0,236 p=0,009; r=0,179 p=0,049; r=0,269

---

424 Ayşe Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), 82.

425 Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar*, 75.

426 J. L. Noffke - S. H. McFadden, "Denominational and Age Comparisons of God Concepts", *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/4 (2001), 747-756.

427 Fatma Şengül, *Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014), 134.

428 Selahattin Yakut, *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi: Polatlı Örneği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2016), 117.

429 Birsel Çakır, *Ortaokul Öğretmenlerinin Dindarlık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Ünye Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 71.

p=0,003; r=0,201 p=0,027; r=0,212 p=0,020; r=0,250 p=0,006) (bkz. Tablo 15) Yani yaşın artmasıyla birlikte Roman olmayan bireyler Tanrı'yı daha çok olumlu ve sevgi yönelimli algılamaktadır. Bireylerin yaşı arttıkça sevgi yönelimli Tanrı algıları da artmıştır. Yaş ilerledikçe iç güdümlü dindarlık, toplam dini yönelim puanı da artmaktadır. Yaş dini yönelimi etkileyen önemli bir etken olarak görülmektedir. ''*Roman olmayan bireylerde yaş ile Tanrı Algısı, dini yönelim ve umut düzeyi arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğu''* yönündeki 3-d, 3-e, 3-f hipotezlerimiz doğrulanmıştır. Yaş alan birey sahip olduklarının değerine varmakta, onları korumakta ve din bireyin en önemli anlam mekanizması haline gelebilmektedir.[430] Bu nedenlerden dolayı yaşla birlikte fundamental dini yönelimde artış yaşanmış olabilir. Yaş ilerledikçe insanların dünyevi işlerin geçiciliği farkındalığı artmakta, maneviyata daha fazla yönelebilmektedir.[431] Bireylerin kronolojik yaşına göre tecrübeleri onların Tanrı algısına, dini yönelimine ve umut düzeyine yansıyabilmektedir. Yaş arttıkça birey olgun bir bakış açısına sahip olup, sorumluluklarının farkına varmakta ve problemlere çözüm odaklı yaklaşabilmektedir. Bu durum umut düzeyi ve eyleyici düşüncelerin artması ile ilişkilendirilebilir. Roman olmayan bireylerde yaş ile DDY, SDY ve alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (r=0,056 p=0,540; r=-0,105 p=0,252; r=0,124 p=0,176) Yaşlılık döneminde ölüm korkusunun daha belirli bir şekilde yaşanmasıyla birlikte dindarlık özel bir yere sahip olur. Dindarlaşan birey ölüm korkusunu hafifleterek, ölümden sonraki hayata umut bağlar. Bireyler yaş aldıkça artan tecrübeleri sayesinde herhangi bir problemin üstesinden gelebileceklerine yönelik bir iç görü geliştirebilirler. Yaş ile birlikte umut düzeyinin de bu durumdan dolayı artabileceği düşünülmektedir. Taplamacıoğlu çalışmasında, yaş ile dindarlık düzeyinin aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.[432] Yaparel'in çalışmasında, dini hayatın duygu ve dua boyutları ile yaş arasında anlamlı farklılık olduğu, yaş ile dini hayatın ibadetlere katılım, din bilgisi, partikülarizm ve ahlakilik boyutları arasında farklılıkların anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlk yetişkinlik döneminde yaş ile dini duygu boyutu arasında aynı yönde bir ilişki tespit edilmiştir.[433] Mehmedoğlu, 17-71 yaş arası 862 kişiden oluşan

[430] Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 285.
[431] Peker, *Din Psikolojisi*, 31.
[432] Taplamacıoğlu, "Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti", 149-150.
[433] Recep Yaparel, *Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1987),103-104.

örneklem grubuyla yapmış olduğu çalışmasında yaş artıkça dindarlık düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşmıştır.[434] Kandemir çalışmasının sonucu olarak, yaş ve umut düzeyi arasında olumlu bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.[435] Yaş artıkça çıkan sağlık sorunları dolayısıyla hayat kalitesi ve işlevsellikte düşüş gerçekleşmekte yaşanan bu durum, bireyleri hayata karşı savunmasız ve güvensiz bırakmaya neden olmaktadır. Güven arayışında olan birey, Tanrı'yı sığınılacak bir liman olarak görmekte ve bu durum, ibadetlerde ve dini yönelimlerde artış yaşanma olasılığını artırmaktadır.[436] Araştırma sonuçlarımızdan farklı olarak Kızılgeçit 61 yaş ve üzeri bireylerin umutsuzluk puanlarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Kızılgeçit bunu yaşlılıkla birlikte fiziksel yeterliliklerde azalmanın başlaması, yaşanan tecrübelerin içerisinde acı, hayal kırıklığı, ayrılık, ölüm gibi faktörlerin dahil olması şeklinde açıklamıştır.[437] Yaşam boyu gelişim teorisyenleri bireylerin, yaş aldıkça kendi içsel denetimlerini artırıp günlük yaşam normlarından uzaklaşabildiklerini belirtirler.[438]

Romanlarda Tanrı Algısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları, Sürekli Umut Ölçeği'nin alt ölçek boyutu olan Eyleyici Yollar ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,728; p=0,723; p=0,530; p=0,604; p=0,186; p=0,352; p=0,093) (bkz. Tablo 16) Roman kadınların Tanrı algısı ölçek puanı(Medyan=100) iken, Roman erkeklerin puanı(Medyan=99) olarak tespit edilmiştir. Kadınların Tanrı algısı puanlarının erkeklere göre biraz daha yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Tanrı algısı için puanlar incelendiğinde bireylerin cinsiyet farketmeksizin Tanrı'yı korku yönelimli ve olumsuz niteliklerle algılamak yerine olumlu özelliklerle ve sevgi yönelimiyle algılamaya daha istekli olduğu görülmektedir. Ancak yapılan analizler sonucunda Roman bireylerin Tanrı algısında cinsiyete bağlı anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu sonuçlara göre, *"Roman kadınların sevgi yönelimli Tanrı algısı erkeklerden daha yüksektir."* 4-a hipotezimiz istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Akyüz'ün benlik saygısı ve Tanrı tasavvuru

[434] Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, 163.
[435] Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*, 127.
[436] Subaşı, *Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi*, 80.
[437] Kızılgeçit, *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi,* 152.
[438] Carol D. Ryff - Burton H. Singer, "Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being", *Journal of Happiness Studies* 9/1 (2008), 23.

ilişkisini incelediği çalışmasında kadınların erkeklere oranla pozitif sıfatlarla Allah'ı niteledikleri görülmüştür.[439] Arıcı ve Tokur'un çalışmasında kadınların erkeklere göre daha fazla sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip olduğu bulgulanmıştır.[440] Kadınların şefkat, iyileştiricilik, merhamet gibi duygulara erkeklere oranla daha yatkın olmaları nedeniyle sevgi yönelimli Tanrı algısının kadın katılımcılarda daha yüksek çıkabileceği söylenebilir. Güngördü'nün çalışmasında cinsiyet değişkenine göre Tanrı'ya atfedilen özellikler arasında farklılık bulunmamıştır.[441] Koç'un üniversite öğrencilerinin Tanrı tasavvurunu inceleyen çalışmasında Tanrı tasavvurunun cinsiyet göre istatistiksel anlamda herhangi bir farklılaşma göstermediği bulgulanmıştır.[442] Subaşı'nın Tanrı-insan ilişkisinin, bağlanma kuramı doğrultusunda incelediği çalışmasında cinsiyet değişkeni ile Tanrı algısı arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.[443]

Roman kadınların dini yönelim puanı(Ort.=113,77), erkeklerin dini yönelim puanından(Ort.=112,97) çok düşük düzeyde yüksek bulgulanmıştır. Roman kadınların içsel dini yönelim puanı(Medyan=41), erkeklerin içsel dini yönelim puanından(Medyan=42) çok düşük düzeyde farklıdır. Bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kadınların dışsal ve katı kuralcı dini yönelim puanı(Medyan=30) ve sorgulayıcı dini yönelim puanı(Medyan=14); erkeklerin dışsal ve katı kuralcı dini yönelim puanı(Medyan=29) ve sorgulayıcı dini yönelim puanı(Medyan=15) olarak tespit edilmiştir. Oluşan bu fark, istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Bu sonuçlara göre, *"Roman kadınların dini yönelimi Roman erkeklerden daha yüksektir."* 4-b hipotezimiz istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için destelenmemektedir. Mehmedoğlu'nun çalışmasında erkekler kadınlardan daha dindar olarak bulgulanmıştır.[444] Uysal'ın çalışmasında, erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu tespit edilmiştir.[445] Koç'un çalışmasında, cinsiyet değişkenine göre iç güdümlü dindarlıkta önemli düzeyde anlamlı

[439] Züleyha Akyüz, *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 68.
[440] Arıcı ve Tokur, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Tanrı Algıları", 35.
[441] Melek Güngördü, *Allah'a Atfedilen Özellikler ile Depresyon Arasındaki İlişki Üzerine bir Araştırma* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001), 25.
[442] Koç, Üniversite *Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı*, 82.
[443] Subaşı, *Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi*, 100.
[444] Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*,71.
[445] Veysel Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006),145.

bir farklılık bulgulanmıştır. Çalışma sonucuna göre erkekler iç güdümlü dindarlık modeline kadınlardan daha fazla sahiptir.[446] Pierce ve arkadaşları tarafından yürütülen bir çalışmada, dışsal dini yönelim eğiliminde kadınların erkeklere göre daha yüksek puan aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.[447]

Romanlarda cinsiyet değişkeni ile umut ve alternatif yollar düzeyi arasında anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır. (p=0,014; p=0,007) (bkz. Tablo 16) Kadınların sürekli umut puanı(Medyan=50), erkeklerin sürekli umut puanından(Medyan=53) belli ölçüde düşüktür. Bu sonuçlara göre, *''Roman kadınların umut düzeyi Roman erkeklerden daha yüksektir.''* 4-c hipotezi doğrulanmamıştır. Günümüzde kadın ve erkekler benzer sorumluluklar almaya başlamakla birlikte, kadınların geleneksel rollerine ilaveten ekonomik özgürlükleri eklenmiştir. Hem ev içi sorumluluk hem de iş yaşantısını bir arada yürüten kadınlar fizyolojik ve psikolojik olarak erkeklerden daha fazla meşgul olmalarından kaynaklı umut düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Kadınların alternatif yollar puanı(Medyan=26), erkeklerin puanından(Medyan=28) daha düşüktür ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Kadınların eyleyici düşünceler puanı(Medyan=25), erkeklerin puanınından(Medyan=26) düşüktür. Oluşan bu fark, istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Usta'nın çalışmasında üniversite öğrencilerinin umut puanları ile cinsiyet değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermiştir. Kız öğrencilerin umut düzeyleri, erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek bulunmuştur.[448] Bizim araştırma sonucumuzdan farklı olarak yapılan birçok çalışmada erkek öğrencilerin umutsuzluk puanı kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[449]

Roman olmayan bireylerde cinsiyet ile ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,078; p=0,553; p=0,857) (bkz. Tablo 17) Tanrı algısı için sıra

---

[446] Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008), 126.

[447] John Pierce vd. "Gender Differences in Death Anxiety and Religious Orientation Among US High School and College Students", *Mental Health, Religion & Culture* 10/2 (2007), 143-150.

[448] Fatih Usta, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), 104.

[449] Kiziroğlu, *Sınıf Öğretmenlerinin Sosyodemografik Özelliklerine Göre Umutsuzluk Düzeyleri,* 40; S. Özge Vidinlioğlu, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Benlik Algısı ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 12; Adem Şahin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Bahar 2002), 143-157.

ortalamaları incelendiğinde Roman olmayan kadınların puanları(Medyan=101), Roman olmayan erkeklerin puanından(Medyan=98,5) daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınlar erkeklere göre Tanrı'yı daha olumlu algılamaktadır ama bu sonuç istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu sonuçlara göre, *"Roman olmayan kadınların sevgi yönelimli Tanrı algısı erkeklerden daha yüksektir.''* 4-d hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Güler çalışmasında cinsiyet ve Tanrı algısı arasında farklılık bulamamıştır.[450] Bassett ve arkadaşları Tanrı tasavvurunun cinsiyete göre önemli bir değişim göstermediğini, kadınların Tanrı tasavvurlarını daha fazla benimsediğini belirtmiştir.[451] Ülkemizde yapılan Tanrı tasavvuru kapsamındaki araştırmalarda kadınların erkeklere oranla daha pozitif bir Tanrı algısına sahip olduğu görülmektedir. Mehmetoğlu'nun araştırmasının sonucuna göre kadınlar Allah'ı seven, aşkın, koruyup gözeten, merhametli, dost olarak algılarken erkekler daha cezalandırıcı ve intikam alıcı olarak tasavvur etmişlerdir.[452] Psikanalitik bakış açısına göre kadınların dindarlık ve olumlu Tanrı tasavvurunun erkeklere göre daha yüksek olması Oedipus kompleksi ile ilişkilendirilmektedir. Freud'a göre "Tanrı babaya göre biçimlendirilmiştir", erkek çocuk babayı rakip olarak görmekte hem onu sevmekte hem de saygı duyup korkmaktadır.[453]

Dini yönelim için sıra ortalamaları incelendiğinde Roman olmayan kadınların ortalama puanlarının(Ort.=99,68), Roman olmayan erkeklerin ortalama puanlarından(Ort.=98,18) daha yüksek olduğu görülmektedir. Roman olmayan bireylerde dini yönelim biçimlerinden İDY ve SDY puanları incelendiğinde kadınların puanları(Medyan=41; Medyan=13) erkeklerin puanlarından(Medyan=39; Medyan=11,5) yüksektir. Strickland ve Shaffer da yürüttükleri çalışma sonucuna dayanarak kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek içsel dini yönelime sahip olduklarını ifade etmişlerdir.[454] Şengül'ün çalışmasında, kadınların dindarlık alt boyutları puan ortalamaları, erkeklerden daha yüksek olarak

---

[450] Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 128.

[451] R. L. Bassett, S. Miller, K. Anstey, K. Crafts, J. Harmon, Y. Lee, J. Parks, M. Robinson, H. Smid, W. Sterner, C. Stevens, B. Wheeler, ve D. H. Stevenson, "Picturing God: A Nonverbal Measure of God Concept for Conservative Protestants," *Journal of Psychology and Christianity* 9 (1990): 73-81.

[452] Mehmetoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 208; Şükran Demirci, *Yetiştirme Yurdu Ergenlerinde Allah Tasavvuru* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), 68-69; Beyazıt Yaşar Seyhan, "Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Dua Tutumu ve Tanrı Tasavvuru", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/2 (2014), 194-195.

[453] Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği,* 125.

[454] Bonnie Strickland - Scott Shaffer, "I-E, I-E, & F", *Journal for the Scientific Study of Religion* 10/4 (1971), 366-369.

bulgulanmıştır.[455] Kayıklık'ın çalışmasında 40-94 yaş aralığında 394 kişi ile görüşme yapılıp, kadınların erkeklere göre dindarlık seviyesinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.[456] Dini yönelim biçimlerinden, DDY ve KKDY puanları incelendiğinde kadınların puanları(Ort.=21,22; Medyan=26) erkeklerin puanlarından(Ort.=22,09; Medyan=26,5) düşüktür. Bu sonuçlara göre, *"Roman olmayan kadınların dini yönelimi erkeklerden daha yüksektir."* 4-e hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Aydemir çalışmasında, örneklem grubunda bulunan kadın ve erkeklerin dindarlık puan ortalamalarının birbirine yakın olduğunu ifade etmiştir. Cinsiyet değişkeni ve dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.[457] Geleneksel olarak kadınların dini tutum ve davranışlarının erkeklere kıyasla daha güçlü olduğu düşünülse de, bu çalışmada gözlenen farkların anlamlı olmaması, dini yönelimin bireysel inanç sistemlerinden ve kişisel dini deneyimlerden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir.

Roman olmayan katılımcıların cinsiyet değişkenine göre umut düzeyi ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar ve eyleyici düşünceler anlamlı farklılık göstermemiştir. (p=0,857; p=0,238; p=0,532) (bkz. Tablo 17) Roman olmayan kadın katılımcıların Sürekli Umut Ölçeği'nden aldıkları puan(Ort.=51,01) ve erkek katılımcıların Sürekli Umut Ölçeği'nden aldıkları puan(Ort.=51,24) birbirine yakın olmakla birlikte örneklem grubunun umut düzeyinin cinsiyet farketmeksizin yüksek olduğu söylenebilir. Cinsiyetin, Roman olmayan bireylerin umut düzeyi, alternatif yollar ve eyleyici düşünceler boyutları üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik anlamda farklı özellikler gösteren kadın ve erkeklerin umudun hedefe yönelilik boyutunda farklılaşacağı düşünülmektedir. Fakat çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular bu düşüncemizi desteklememektedir. Gözleten'in huzur evinde kalan yaşlılarla yapmış olduğu bir çalışmada kadın ve erkeklerin umut ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.[458] Alternatif yollar Roman olmayan

[455] Şengül, *Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi*, 124.
[456] Hasan Kayıklık, *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler* (Adana: Baki Kitabevi, 2003),158.
[457] Rüveyda Efdal Aydemir, *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 47.
[458] Didem Gözleten, *Huzurevinde Kalan Yaşlılar ve Yaşamını Kendi Başına İdame Ettirebilen Yaşlıların Umut Düzeylerinin Karşılaştırılması* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), 35.

kadınlarda(Medyan=27), erkeklerde(Medyan=28); eyleyici düşünceler kadınlarda ve erkeklerde(Medyan=25) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen veriler istatistiksal olarak anlamlı değildir. Bu sonuç, cinsiyetin bireylerin alternatif yollar üretme ve eyleyici düşünce geliştirme düzeylerini anlamlı biçimde etkilemediğini göstermektedir. Bu sonuçlara göre, *''Roman olmayan kadınların umut düzeyi erkeklerden daha yüksektir.''* 4-f hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Konu ile ilgili yapılan bazı araştırmalar göstermektedir ki cinsiyet değişkeni ile bireylerin umut düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Örneğin Kimter, umut düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir.[459] Benzer şekilde, Aslan ve arkadaşlarının umut düzeyini inceledikleri çalışmada da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.[460] Küsgülü üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada cinsiyet değişkeni ile umut düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma görülmediğini tespit etmiştir.[461] Bu sonuçlar, umut kavramının toplumsal cinsiyet rollerinden daha az etkilendiğini düşündürmektedir. Sonuç olarak literatürde cinsiyet değişkeni ile umut arasındaki ilişki söz konusu olduğunda farklı veriler elde edilmiştir. Bu durum örneklemin farklılığından kaynaklanıyor olabilir.

Medeni duruma göre yapılan karşılaştırmada, evli Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. (p=0,338) Evli Romanların Tanrı algısı puanı(Medyan=100), Roman olmayanların puanından(Medyan=101) daha düşük olmakla birlikte bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. (bkz. Tablo 21) Bu sonuçlara göre *"Medeni durumu evli olan Roman bireylerin Tanrı algısı Roman olmayan bireylerden daha yüksektir."* 5-a hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Dini Yönelim Ölçeği ve bu ölçeğin alt boyutlarından İDY, DDY, KKDY ile evli Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. (p=<0,001; p=0,001; p=<0,001; p=0,001) (bkz. Tablo 21) Evli olan Romanların dini yönelim puanı(Ort.=113,23), İDY puanı(Medyan=42), DDY

[459] Kimter, *Dinî İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi*,122.
[460] Özlem Aslan vd. "Kanserli Hastalarda Umut", *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 11/2 (2007), 22.
[461] Ümit Küsgülü, *Üniversite Öğrencilerinin Mutluluk, Umut ve Narsisizm Düzeylerinin İncelenmesi* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014), 60.

puanı(Medyan=30) ve KKDY puanı(Medyan=29), Roman olmayan bireylerin dini yönelim puanından(Ort.=99,74), İDY(Medyan=40), DDY(Medyan=22) ve KKDY(Medyan=27) daha yüksektir. Sonuç olarak, *"Evli Roman bireylerin dini yönelimi Roman olmayan bireylerden daha yüksektir."* 5-b hipotezi doğrulanmıştır. Evlilik bireylere daha planlı ve düzenli yaşamayı elzem kılar. İnanç durumu bireylerde doğuştan bulunur ve evlilikte çiftlerin birbirini etkilemesiyle birlikte daha kolay açığa çıkabilir. Balcı Arvas 495 yetişkin örneklemi üzerinden yaptığı çalışmasında katılımcıların medeni durumuna göre dini yönelimlerinin anlamlı düzeyde farklılaştığını tespit etmiştir. Evli katılımcıların dini yönelim puan ortalamaları sırasıyla bekar ve dul olanlara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir.[462] Baynal tarafından 300 yetişkin örneklemle yürütülen çalışmada medeni durum değişkenine göre katılımcıların dindarlık düzeyleri anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Evli olanların dindarlık düzeyleri, bekar olanlara göre daha yüksektir.[463] Medeni duruma ilişkin bulgular SDY puanında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. (p=0,167) Sorgulayıcı dini yönelim puanı Roman bireylerde(Medyan=13,5); Roman olmayan bireylerde ise(Medyan=11) olarak tespit edilmiştir. Sorgulayıcı dini yönelim, bireyin dini inançlarını düşünsel süreçlerle değerlendirmesi ve sorgulaması anlamına gelmektedir. Roman bireylerde bu yönelimin daha yüksek düzeyde olması, dinsel kavramlarla kurdukları ilişkinin daha esnek ve eleştirel bir süzgeçten geçtiğini düşündürebilir.

Medeni durumu evli olan bireylerin umut düzeyleri ile umut düzeyinin alt boyutları olan alternatif yollar ve eyleyici düşünceler puanları incelendiğinde, medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. (p=0,728; p=0,831; p=0,939) Evli Roman bireylerin umut düzeyleri(Medyan=52), Roman olmayan evli bireylerden(Medyan=53) biraz daha düşüktür. Alternatif yollar boyutunda da Roman bireylerin puanı(Medyan=27), Roman olmayanlardan(Medyan=28) düşüktür. Ancak eyleyici düşünceler boyutunda her iki grup da aynı puana(Medyan=26) sahiptir. Bu sonuçlara göre *''Medeni durumu evli olan Roman bireylerin umut düzeyi, Roman olmayan bireylerden daha yüksektir.''* 5-c hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

[462] Fatma Balcı Arvas, "Öznel İyi-Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 182.

[463] Fatma Baynal, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2015), 213.

Bu bulgular, genel olarak evli bireylerin umut düzeylerinde etnik kökene bağlı anlamlı bir fark olmadığını, ancak bazı alt boyutlarda küçük ölçekli eğilimler bulunduğunu göstermektedir. Roman bireylerde alternatif yollar puanının daha düşük olması, hedefe ulaşmak için farklı stratejiler geliştirme konusunda seçeneklerin sınırlı olabileceğine işaret edebilir. Ancak eyleyici düşünce puanlarının eşit olması, her iki grubun da hedeflerine ulaşmak için çaba gösterme isteğinin benzer düzeyde olduğunu göstermektedir. Evlilik kurumu bireye çeşitli sorumluluklar yüklese de, aynı zamanda umut, yaşam memnuniyeti ve mutluluk gibi olumlu katkılar da sağlamaktadır. Ortak bir hayat paylaşmak, sağlıklı iletişim kurmak, sorunlar karşısında yalnız olmadığını bilmek, mutluluğu paylaşabilmek bireylerin kişisel gelişimleri için önemli fırsatlardan biridir. Evli bireylerin hayattan anlam bulmaları ve geleceğe umutla yönelmeleri evliliğin kişilere sunmuş olduğu fırsatlardan biridir.[464] Evlilik bireydeki sorumluluk bilincini artırdığı gibi hayatta bir amaç ve anlam bulma konusunda bireylerin motivasyonunu da artırabilir. Özellikle çocuk sahibi olma hayatta anlam bulma ve amaca tutunmada en önemli etkenlerin başında gelir. Çocuk yetiştirme ve evliliği sürdürmede sabır etkeni önemli bir rol oynamaktadır. Sabır ise umudun önemli belirleyicilerinden biridir. Evli bireyler yaşanan sıkıntılar ve zorlukların üstesinden gelebilmek için birbirlerinden destek alarak çözüm yolları ararlar.[465]

Tanrı algısı açısından boşanmış Roman ve Roman olmayan bireyler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. (p=0,674) Boşanmış Romanların Tanrı algısı puanı(Medyan=98), Roman olmayanların puanından(Medyan=99) daha düşük olmakla birlikte bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. (bkz. Tablo 20) Bu sonuçlara göre *''Boşanan Roman bireylerin Tanrı algısı, Roman olmayan bireylerden daha düşüktür.''* 5-d hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Bu sonuç, bireylerin Tanrı algısının medeni durumdan bağımsız olarak benzer düzeylerde olduğunu göstermektedir.

Dini Yönelim Ölçeği'nin İDY, DDY ve SDY alt boyutları açısından boşanmış Roman ve Roman olmayan bireyler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. (p=0,456; p=0,052; p=0,821) (bkz. Tablo 20) Yani boşanmanın bireylerin dini

[464] Faruk Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016), 195-196.
[465] Mebrure Doğan, *Dindarlık, Sabır ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkiler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014), 222.

yönelimleri üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı da ifade edilebilir. Arslan'ın 150 öğretmen örnekleminde yapmış olduğu çalışmada medeni durum değişkenine göre dindarlık puanları anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.[466] Çakır tarafından 254 ortaokul öğretmeni örneklemi üzerinde yapılan çalışmada medeni durum değişkenine göre dindarlık puanları anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.[467] Medeni durumu boşanmış olan Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında Dini Yönelim Ölçeği ve bu ölçeğin alt boyutu olan KKDY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulgulanmıştır. (p=0,029; p=0,001) Roman bireylerin dini yönelimi(Ort.=118,10) ve KKDY(Medyan=31,60) Roman olmayan bireylere kıyasla(sırasıyla Ort.=104,58 ve Medyan=22,91) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ve Roman bireylerin boşanma sonrasında dini yönelimlerinin daha güçlü ve daha kuralcı bir yapıya bürünebildiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle boşanan Roman bireylerin, boşanan Roman olmayan bireylere göre dine daha fazla yöneldikleri ve dini değiştirilemez olarak kabul ettikleri söylenebilir. Bu sonuçlara göre *''Boşanan Roman bireylerin dini yönelimi Roman olmayan bireylerden daha yüksektir.''* 5-e hipotezi doğrulanmıştır.

Boşanmış Roman bireyler ile boşanmış Roman olmayan bireyler arasında Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. (p=0,974; p=0,173; p=0,283) (bkz. Tablo 20) Sürekli Umut Ölçeği puanı açısından Roman bireylerin puanı(Medyan=53), Roman olmayan bireylerden(Medyan=54) biraz daha düşüktür. Bu sonuçlara göre *''Boşanan Roman bireylerin umut düzeyi, Roman olmayan bireylerden daha düşüktür.''* 5-f hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Alt boyutlara bakıldığında ise, alternatif yollar puanı Roman bireylerde(Ort.=24,80) iken Roman olmayan bireylerde(Ort.=27,75)'tir; eyleyici düşünce puanı ise Roman bireylerde(Medyan=27,5), Roman olmayan bireylerde(Medyan=25) olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, umut düzeyinin boyutlarına göre etnik kökene bağlı olarak farklılık gösterebildiğini işaret edebilir. Özellikle alternatif yollar boyutundaki fark, Roman bireylerin problem çözme veya hedefe ulaşmada daha sınırlı seçenekler algılayabileceğini düşündürmektedir. Buna

[466] Zeynep Arslan, *Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 64.
[467] Çakır, *Ortaokul Öğretmenlerinin Dindarlık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeylerinin İncelemesi*, 74.

karşın, eyleyici düşünce düzeyinin daha yüksek olması, Roman bireylerin mevcut kaynaklarını kullanma ve harekete geçme konusunda güçlü bir inanç geliştirebildiklerine işaret edebilir. Bu bulgular, umut yapısının sadece bireysel değil, aynı zamanda sosyo-kültürel koşullar çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Boşanma süreci veya eşini kaybetme acısı bireyi olumsuz şekilde etkilemektedir. Tek başına hayat mücadelesi verme, yalnız kaldığının farkındalığı, üzerine bir de ekonomik zorlukların eklenmesi boşanmış veya eşi vefat etmiş kişilerin umut düzeyini düşürebilmektedir. Başından boşanma geçmiş kişiler boşanma sürecinde yaşanan stres verici unsurlardan dolayı hedefe yönelik eyleme geçmede motivasyon düşüklüğü yaşayabilir.[468] Bu görüşün tersine eşi vefat etmiş bireylerin kendi başınalığın çaresine bakmış olmanın ve kendi kararlarını alabilme yetisi olduğu için psikolojik dayanıklılıkları daha fazla olduğundan, hedefe yönelimlerinde motivasyonlarının güçlü olduğunu tespit eden çalışmalar da vardır.[469]

Bekar Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında Tanrı Algısı Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,100) Bekar Romanların Tanrı algısı puanı(Medyan=96,5), Roman olmayanların puanından(Medyan=94) daha düşük olmakla birlikte bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. (bkz. Tablo 22) Bu sonuçlara göre *''Medeni durumu bekar olan Roman bireylerin Tanrı algısı, Roman olmayan bireylerden daha düşüktür.''* 5-g hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Medeni durumu bekar olma durumuna göre Dini Yönelim Ölçeği ve ölçeğin alt boyutları anlamlı olarak farklılaşmaktadır. (p=<0,001; p=0,002; p=<0,001; p=0,007) Bekar Roman bireylerin dini yönelim puanı(Ort.=111,15), Roman olmayan bireylerin puanından(Ort.=94,53) daha yüksek olacak şekilde anlamlı farklılık bulgulanmıştır. Sonuç olarak, *"Bekar Roman bireylerin dini yönelim düzeyi, Roman olmayan bireylerden daha düşüktür."* 5-h hipotezi doğrulanmamıştır. Aydemir çalışmasında, medenî duruma göre evli bireylerin dindarlık puan ortalamalarının bekar bireylere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.[470] Yoğurtçu çalışmasında, evlilerin bekârlara göre puan

[468] Charles Richard "Rick" Snyder, *The Psychology of Hope: You Can Get There from Here* (New York: The Free Press, 1994), 135.
[469] Susan Nolen-Hoeksema, "Growth and Resilience Among Bereaved People", *The Science of Optimism and Hope* ed. Jane E. Gillham, (Philadelphia ve London: Templeton Foundation Press, 2000), 113.
[470] Aydemir, *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi*, 49.

ortalamalarının daha yüksek ve istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır.[471] Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarına bakıldığında sıra ortalamaları incelendiğinde medeni durumu bekar olan Roman katılımcıların İDY(Medyan=41), DDY(Ort.=28,25) ve KKDY(Ort.=24,85), Roman olmayan bekar katılımcıların puanlarından İDY(Medyan=38), DDY(Ort.=20,32), KKDY(Ort.=20) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Koç çalışmasında, medenî durum ve iç güdümlü dindarlık arasında önemli düzeyde anlamlı bir farklılık tespit etmiştir. Buna göre evli bireylerin iç güdümlü dindarlık düzeyleri bekâr ve dul olan bireylere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[472] Araştırmamızda bekar Roman ve Roman olmayan bireyler arasında Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından biri olan SDY açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. (p=0,512) Ancak puanlar karşılaştırıldığında, Roman bireylerde SDY(Medyan=17,60), Roman olmayan bireylerde ise(Medyan=19) olarak belirlenmiştir. Roman olmayan bireylerin sorgulayıcı dini yönelime biraz daha yatkın oldukları görülmektedir. Roman bireylerde bu puanın biraz daha düşük olması, dini inançların daha geleneksel biçimleriyle içselleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bekar Roman ve Roman olmayan bireyler karşılaştırıldığında Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,571; p=0,941; p=0,660) (bkz. Tablo 22) Bekar Romanların Sürekli Umut Ölçeği puanı(Ort.=46,25), alternatif yollar puanı(Medyan=26), eyleyici düşünceler puanı(Ort.=21,40) olarak, Roman olmayanların Sürekli Umut Ölçeği puanı(Ort.=47,89), alternatif yollar puanı(Medyan=25,5), eyleyici düşünceler puanı(Ort.=22,14) olarak tespit edilmiştir. Roman ve Roman olmayan bekar bireyler arasında küçük farklar olsa da, bu farklar istatistiksel anlam taşımamaktadır. Her iki grubun umut düzeyinin birbirine çok yakın olduğu; gruplar arasında alternatif yollar üretme, eyleyici düşünceler geliştirme konusunda anlamlı bir fark bulunmadığı söylenebilir. Bu sonuçlara göre *''Medeni durumu bekar olan Roman bireylerin umut düzeyi Roman olmayan bireylerden daha düşüktür.''* 5-ı hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Tanaka ve arkadaşları da

[471] Yoğurtçu, *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*, 54-55.
[472] Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı*, 272.

benzer şekilde umutsuzluk düzeyinin medeni duruma göre farklılaşmadığını tespit etmişlerdir.[473]

Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,277 p= 0,002) (bkz. Tablo 23) Roman bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli, olumlu Tanrı algısı artmaktadır. Öğrenim hayatına devam eden Roman bireylerin din ve Tanrı hakkında daha bilinçli olmaları eğitimin sunmuş olduğu faydalardandır. Sonuç olarak *"Roman bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı yükselmektedir."* 6-a hipotezi doğrulanmıştır. Kirkpatrick ve Hood, eğitim düzeyi arttıkça bireylerin daha çok sevgi temelli ve içsel bir Tanrı algısına sahip olabildiğini belirtmiştir.[474] Altemeyer ve Hunsberger ise eğitim düzeyinin, daha az cezalandırıcı ve daha çok bağışlayıcı bir Tanrı algısı ile ilişkili olduğunu savunmuştur.[475]

Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile Tanrı algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,276 p=0,002) (bkz. Tablo 23) Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe Tanrı'yı daha az koruyan ve gözeten; genel olarak korku yönelimli, olumsuz Tanrı algısı artmaktadır. Diğer bir deyişle bireylerde eğitimin artmasıyla birlikte korku yönelimli Tanrı algısı çoğalmıştır. *"Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin sevgi yönelimli Tanrı algısı azalmaktadır."* 6-d hipotezi doğrulanmıştır. Hayatta kimseye müdanası olmayan, her şeyi kendi başarmış, kimseye ihtiyaç duymayan kişilerin Tanrı algıları bu durumdan etkilenebilmektedir. Asar, eğitim düzeyi arttıkça bireylerin Tanrı'yı daha çok müdahale eden ve kontrol eden bir varlık olarak algıladıklarını; buna karşılık, eğitim düzeyi düştükçe Tanrı algısının daha soyut, içsel ve bireyselleşmiş bir nitelik kazandığını ortaya koymuştur.[476] Çınar, eğitim düzeyi ile Tanrı'ya güvenli bağlanma arasında ters yönde bir

---

[473] Eriko Tanaka vd. "Hopelessness in a Community Population in Japan", *Journal of Clinical Psychology* 52/6 (1996), 614.

[474] L. A. Kirkpatrick - R. W. Hood, "Intrinsic–Extrinsic Religious Orientation: The Boon or Bane of Contemporary Psychology of Religion", *Journal for the Scientific Study of Religion* 29/4 (1990), 442–462.

[475] Altemeyer - Hunsberger, "Authoritarianism, Religious Fundamentalism", 115.

[476] Çiğdem Asar, *Lise Öğrencilerinin Tanrı Tasavvuru ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 63.

ilişki tespit etmiştir.[477] Akyüz, Tanrı tasavvuru ile öğrenim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir.[478] Aydın Türk Müslüman katılımcılardan oluşan örneklem grubuyla yaptığı çalışmada Tanrı algısı ve eğitim düzeyi arasında bir ilişki bulmamıştır.[479] Güler'in çalışmasında da Tanrı algısı ile eğitim düzeyi arasında farklılık bulunmamıştır.[480] Eğitim ile Tanrı algısı arasındaki ilişki hakkında farklı sonuçlar elde eden çalışmalar mevcuttur. Eğitim düzeyi ile Tanrı algısı arasındaki farklılaşmanın, araştırmanın gerçekleştirildiği toplumun sosyo-kültürel yapısı, hâkim dini inançlar ve kültürel çevre gibi faktörlerden etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Romanlarda eğitim düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından DDY arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,199 p= 0,028; r=-0,377 p=<0,001) (bkz. Tablo 23) Yani eğitim düzeyi arttıkça bireylerin dini yönelimleri ve dışsal dini yönelimleri azalmaktadır. *''Eğitim düzeyi yüksek Roman bireylerin dini yönelim puanı düşüktür."* 6-b hipotezi doğrulanmıştır. Aydemir çalışmasında, öğrenim düzeyi azaldıkça dindarlık düzeyinin artığı sonucuna ulaşmıştır.[481] Yoğurtçu'nun çalışmasında da benzer şekilde öğrenim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir.[482] Araştırmamızı bu çalışma sonuçları desteklemektedir. Eğitim düzeyi ile dini yönelim arasında ters yönde bir ilişkinin olması alınan eğitimin niteliğiyle alakalı olabileceğinden çıkan sonucu genellemeden kaçınmak daha doğru bir tercih olabilir. Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından İDY, KKDY, SDY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,026 p=0,775; r=-0,046 p= 0,618; r=-0,028 p= 0,764) Söz konusu dini yönelim türlerinin bireylerin eğitim düzeyinden bağımsız olarak şekillenebileceğini ya da bu yönelimlerin başka değişkenlerden daha fazla etkilenebileceğini düşünebiliriz.

Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,177 p=0,052) (bkz. Tablo 23) Roman olmayan

[477] Çınar, *Yetişkin ve Yaşlılarda Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi*, 19.
[478] Akyüz, *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru*, 7.
[479] Özlem Aydın, *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 84.
[480] Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu,* 28.
[481] Aydemir, *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi*, 52.
[482] Yoğurtçu, *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*, 58.

bireylerde dini yönelimin eğitim düzeyinden bağımsız bir şekilde şekillendiğini ifade edebiliriz. *"Roman olmayan bireyler için eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin dini yönelimi azalacaktır."* 6-e hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile İDY, DDY, KKDY arasında istatistiksel olarak anlamlı ve ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,377 p=<0,001; r=-0,218 p=0,017; r=-0,455 p=<0,001) Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi arttıkça hem içsel hem de dışsal dini yönelimin azaldığını, aynı zamanda dini inançlara yönelik katı kuralcılık düzeyinin de düştüğü görülmektedir. Bu durum, eğitimle birlikte bireylerin dini yönelimlerinde daha seküler bir tutum benimsediklerini düşündürebilir. Acar vd., 16-51 yaş arası 873 bireyle yapmış oldukları araştırmada, öğrenim düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında ters yönde bir ilişki tespit etmişlerdir.[483] Kayıklık 40-94 yaş arası 394 kişi üzerinde yürüttüğü çalışmada, öğrenim düzeyi ve dindarlık arasında ters yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.[484] Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile SDY arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,389 p=<0,001) Eğitim düzeyi yükseldikçe bireyler daha fazla rasyonelleşip, bireyselleşebilmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi bireylerde sorgulama yetisinin de daha fazla kullanılmasını kolaylaştırmaktadır. Eğitim düzeyi düştükçe inanç esasları sorgulanmadan direkt kalben ve ruhen doğru kabul edilip, uygulanabilir bundan dolayı eğitim düzeyi düşük olan bireyler dine daha çok yönelmiş olabilirler.

Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,159 p= 0,081; r=0,030 p=0,745) (bkz. Tablo 23) Yani eğitim düzeyinin, Roman bireylerin umut düzeyleri ya da eyleyici düşünceler üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığı söylenebilir. Eğitim düzeyi düşük olan bireyler sorunların çözümünde kararlılık göstermede başarılı olamayabilir ve krizleri fırsata çevirme söz konusu olduğunda zorlanabilirler. Sonuç olarak *"Roman bireyler için eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin umut düzeyi yükselecektir."* 6-c hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Roman bireylerde eğitim düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,254

[483] Nilüfer Voltan Acar vd., "Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (1996), 50.
[484] Kayıklık, *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, 158.

p=0,005) Eğitim düzeyi yükseldikçe alternatif yolların yükselmesi, kişilere eğitimin kendilerine sunmuş olduğu avantajlardan biridir. Eğitim Roman bireylerin karşılaştıkları zorluklara karşı çeşitli çözümler üretebilme kapasitesini artıran bir faktör olabilir. Eğitimin bireylere olan katkısı herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Eğitim bireylere farklı ve geniş bir bakış açısı kazandırarak duyarlılık seviyesini artırmaktadır.

Anket uygulaması sırasında okuma yazma bilmeyen birçok Roman bireyle görüşme fırsatımız oldu. Genel olarak, bu bireylerin hemen hemen hepsi, anket çalışmamıza 'ben anlamam, okula hiç gitmedim' gibi ifadelerle başladılar. Bu tür söylemler, eğitim eksikliğinden dolayı başarısızlıklarını baştan kabullendikleri anlamına gelebilir. Bu tutumun, eğitim ve bilgiye erişimin sınırlı olduğu bir çevrede büyüyen bireylerin, potansiyellerine dair umutsuzluk ve dışlanmışlık hissi taşıdıklarını gösterdiğini söyleyebiliriz. Okul çağındaki çocukların rol model eksikliğinden kaynaklı okula gitmek istememesi, çocuk yaşta çalışmak zorunda kalmaları, maddi durumun düşüklüğü, ötekileştirme ve okuldaki öğretmenlerle, diğer çocukların velilerindeki hassasiyet eksikliği, Roman ailelerin eğitim ve okul hayatı bilinçsizliği gibi birçok sebepten dolayı eğitimsizlik bir kısır döngü haline gelerek yıllardır Romanların en önemli problemlerinin başında gelmektedir. Buna rağmen az da olsa, lise ve önlisans eğitimini tamamlayan hatta lisans eğitimi alan Roman bireylerle de karşılaşma imkanı bulduk. Romanlar gerek imkan ve olanakların yetersiz oluşu gerekse kendi tercihleri sonucu yeterli eğitime ve istihdama sahip olamamışlardır. Eğitim birçok alanda olduğu gibi ahlaki değerleri kazandırma, toplumsal norm ve değerleri öğretme, kötü alışkanlıklara engel olabilmek için başvurulan temel mücadele mekanizmalarından biridir. Aile kurumu eğitimin ilk yapı taşlarından biridir. Temel ahlak ve değerlerin kazandırılması için eğitimin aile üzerinden çocuklara verilmesi, zihniyet ve davranış dönüşümüne fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Örgün ve yaygın eğitimler aracılığıyla Roman toplumunun sorunlarına çözüm sağlanabileceği düşünülmektedir.

Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,058 p=0,529; r=0,029 p=0,755; r=-0,146 p=0,111) (bkz. Tablo 23) Bu durum, umut düzeyinin yalnızca bilişsel ya da akademik birikimle değil; kişisel deneyimler, çevresel

destek sistemleri, bireysel başa çıkma becerileri gibi başka psikososyal etkenlerle şekillenebileceğini düşündürmektedir. *"Roman olmayan bireylerde eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin umut düzeyi yükselecektir."* 6-h hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Yaptığımız görüşmelerde, Romanlar sigortalı ve devamlı işlerde çalışmak yerine günlük yapılan işleri tercih etmektedir. Anketimize katılan Roman kadınların büyük çoğunluğu kendilerini ev hanımı olarak takdim ederken, içlerinden çok az bir kısmı temizlik işleriyle ilgilendiğini ifade etmiştir. Roman erkeklerinin çoğunlukla düzenli bir işe sahip olmadıkları, müzisyenlik yaptıkları, gündelik işlerde çalıştıkları ya da hurda toplayarak geçim sağladıkları; ancak günün büyük bir kısmını kahvehanelerde geçirdikleri gözlemlenmiştir. Romanlar kağıt ve hurda toplayıcılığı gibi işleri eğitimsizlik ve imkansızlıktan dolayı yapmaktadırlar. İşsiz Romanların birçoğu eğitimsizlik ve gerekli mesleki donanıma sahip olmadığı için iş gücü piyasasına katılamamaktadır. Toplumsal önyargı Romanların iş bulamamalarında etkili olabilmektedir. Romanların en temel problemlerinden biri olan işsizlik, sosyal güvenceye sahip olmamayı da beraberinde getirmektedir. Roman örneklem grubunun büyük çoğunluğu geçimini kaymakamlık ve belediye gibi kamu kurumlarının yardımları sayesinde sağladığını ifade etmişlerdir.

Roman bireylerde sosyoekonomik düzey değişkeni ile Tanrı Algısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları, Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=0,007 p=0,943; r=0,020 p=0,826; r=0,053 p=0,564; r=-0,052 p=0,567; r=-0,016 p=0,864; r=0,081 p=0,378; r=0,081 p=0,374) (bkz. Tablo 24) Bu bulgu, sosyoekonomik düzeyin, Roman bireylerin Tanrı algıları, dini yönelimleri ve alternatif yollar geliştirme kapasitesi üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığına işaret etmektedir. Yapılan analizler, Roman bireylerin Tanrı algısı ve dini yönelimlerinin, sosyoekonomik faktörlerden bağımsız olarak şekillenebileceğini düşündürmektedir. Sonuç olarak, *"Romanların gelir düzeyi artıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı düşmektedir.''* 7-a hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. *''Romanların gelir düzeyi artıkça dini yönelim düşmektedir.''* 7-b hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Romanlarda sosyoekonomik düzey ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu olan eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,183 p=0,043; r=0,188 p=0,038) (bkz. Tablo 24) Sosyoekonomik düzeyi yüksek olan Roman bireylerin umut ve eyleyici düşünceler puanlarının yüksek olması, umudun bireylerin yaşam koşullarıyla doğrudan ilişkili olabileceğini göstermektedir. Fromm sosyoekonomik düzey ve insan doğası arasında anlamlı bir ilişki olduğundan bahseder. Ona göre ekonomik rahatlıktan yoksun olan bireyler umut kırıklığının vermiş olduğu yıkıcı tepkiye sahiptir. Bu kişilerin ekonomik olarak başvurabilecek bir sığınak noktası yoktur. Fromm çoğunluğun sahip olduğu ekonomik ve toplumsal imkanlardan yoksun olma durumunun, umut kırıklığına neden olduğunu belirtir.[485] Sosyoekonomik düzey yükseldikçe bireylerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma kapasitesinin arttığı, bu sayede umutlarının da pekiştiği düşünülebilir. "*Romanların sosyoekonomik düzeyi artıkça umut düzeyi yükselmektedir."* 7-c hipotezi doğrulanmıştır. Alan yazında da bizim çalışmamızda elde ettiğimiz bulgulara paralel olan çalışmaların olduğu görülmektedir. Kandemir'in çalışmasında gelir durumu ve umut düzeyi arasında olumlu bir ilişki olduğu saptanmıştır.[486] Kimter sosyoekonomik olarak kendisini üst düzeyde tanımlayan öğrencilerin 'güçlü' umut kategorisinde olduğunu tespit etmiştir.[487] Sosyoekonomik düzeyi yüksek kişilerin sahip oldukları kaynaklar sayesinde geleceğe daha umutlu baktıkları söylenebilir. Ekonomik düzey yükseldikçe hedeflere ulaşma kolaylaşabilmektedir. Sosyoekonomik düzey düştükçe bireylerin zihinleri ağırlıklı olarak bu konuya odaklanmakta, doğal olarak enerjileri bu alanda tükenebilmektedir. Sahip olunan imkanlarla, ulaşılmak istenen hedeflerin uyuşmaması bireylerin umut düzeyinde düşüklüğe neden olabilir. Bu çalışmada, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin umut puanlarının yüksek olması, umudun bir yönüyle sosyoekonomik düzeyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Roman olmayan bireylerde sosyoekonomik düzey ile ölçekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. (r=-0,025 p=0,783; r=0,032 p=0,730; r=0,084 p=0,357; r=-0,018 p=0,843; r=-0,089 p=0,334; r=0,035 p=0,706; r=0,066 p=0,472; r=0,011 p=0,903; r=0,091 p=0,320) (bkz. Tablo 24) Başka bir deyişle, Roman olmayan

[485] Fromm, *Umut Devrimi*, 19.
[486] Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*, 143.
[487] Kimter, *Dinî İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi*, 123.

bireylerin Tanrı algıları, dini yönelimleri ve umut düzeyleri sosyoekonomik durumdan bağımsız görünmektedir. Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı ve dini yönelimleri, gelir durumuna göre değişmemektedir. Maddi imkanların yeterli olup olmamasının, bireylerin Tanrı algısını ve dini inançlarını etkileyen belirleyici bir unsur olmadığı ifade edilebilir. *"Roman olmayan bireylerin gelir düzeyi artıkça sevgi yönelimli Tanrı algısı düşmektedir."* 7-d hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Mehmetoğlu'nun araştırmasına göre, sosyoekonomik düzey ile Allah tasavvuru arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Yani ekonomik düzey Tanrı algısı üzerinde etkili bir faktör değildir. Her ne kadar ekonomik düzeyi düşük olanlar Allah tasavvurundan olumlu boyutu tercih etseler de anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır.[488] Uysal, Batan, Baş ve Zafer'in yürüttükleri bir çalışmada gelir düzeyi ile Tanrı algısı arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.[489] *''Roman olmayan bireylerin gelir düzeyi artıkça dini yönelimi düşmektedir."* 7-e hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Uysal çalışmasında, gelir düzeyi ile dindarlık arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edememiştir.[490] Yoğurtçu çalışmasında, ekonomik düzey ile dindarlık düzeyi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.[491] Karslı 1166 kişilik örneklem grubuyla öfke kontrolü ve dindarlık ilişkisini incelemiş dindarlık puanı ile sosyoekonomik düzey değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edememiştir.[492] *"Roman olmayan bireylerin gelir düzeyi artıkça umut düzeyi yükselmektedir."* 7-f hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Dağcı umut düzeyi ile sosyoekonomik değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.[493] İmamoğlu ve Yavuz'un üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada umutsuzluk puanı ile gelir değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.[494] Tüfekçiyaşar yapmış olduğu çalışmada umutsuzluk puanı ile gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulamamıştır.[495] Bu çalışma sonuçları araştırmamızın sonucunu desteklemektedir.

---

488 Mehmetoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 55.
489 Uysal vd., "Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri", 224.
490 Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*,147.
491 Yoğurtçu, *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*, 60.
492 Necmi Karslı, *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2011), 192.
493 Dağcı, *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi*, 119.
494 İmamoğlu - Yavuz, "Üniversite Gençliğinde Dinî İnanç ve Umutsuzluk", 239.
495 Tuğcan Tüfekçiyaşar, *Lise 10 ve 11. Sınıf Öğrencilerinde Kaygı, Umutsuzluk ve Benlik İmgesi Düzeylerinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans

İlgili literatürde sosyoekonomik düzey değişkenine göre Tanrı algısı, dini yönelim ve umudun anlamlı bir şekilde farklılaştığını bulgulayan, araştırma sonucuyla örtüşmeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Ceylan'ın araştırması, bireylerin maddi durumları kötüleştikçe Tanrı'yı daha çok cezalandırıcı ve korku temelli bir yaklaşımla algıladıklarını göstermektedir.[496] Sözer'in yapmış olduğu alan araştırmasında ekonomik düzey ile içsel dini yönelim ve dışsal dini yönelim puanları arasında ters yönde anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır.[497] Vural 315 yetişkin bireyden oluşan bir örneklem grubuyla yürüttüğü çalışmada, dindarlık düzeyi ile sosyoekonomik düzey arasındaki farkı incelemiş; sosyoekonomik düzeyini 'iyi' olarak belirten katılımcıların, 'orta' düzeyde belirten katılımcılara kıyasla anlamlı ölçüde daha yüksek dindarlık puanına sahip olduklarını tespit etmiştir.[498] Vahapoğlu yapmış olduğu çalışmada düşük gelire sahip öğrencilerin çok düşük, orta ve yüksek gelir düzeyine sahip olan öğrencilere göre, daha yüksek umut düzeyine sahip oldukları bulgulamıştır. Umut düzeyi yükseldikçe gelir düzeyinin düştüğü, umut düzeyi düşük olanların ise gelir düzeylerinin yüksek çıktığı tespit edilmiştir.[499] Elde edilen bulgular literatürdeki verilerle birlikte ele alındığında, sosyoekonomik düzeyin etkisini daha net ortaya koyabilmek adına bu değişken üzerinde ayrıntılı etki analizlerinin yapılması gereklidir.

İnsan doğası gereği sosyaldir ve toplum içinde yaşar. Roman olmayan bireylerin Roman bireylerle ilişkisine dair yaptığımız gözlemlerden yola çıkacak olursak, sosyal ilişki kurma mesafeli olurken, iş amaçlı görüşmelerde bir engel bulunmamaktadır. Örneklem grubumuzda yer alan Roman topluluğu içerisinde güçlü toplumsal bağların ve yoğun bir dayanışma kültürünün varlığı gözlemlenmiştir. Erkek Romanların sosyal yaşamı mahallelerdeki kahvehanelerde şekillenmektedir. Kadınlar ise evlerinin önünde veya

Tezi, 2014), 54.

496 Ummahan Esra Ceylan, *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma ile İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

497 Ömer Taha Sözer, *Üniversite Öğrencilerinde Kimlik Duygusu, Dini Yönelim ve Psikolojik İyi Oluş* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 30.

498 Muhammed Enes Vural, *Yetiskinlerde Alçakgönüllülük, Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016), 81.

499 Zehra Vahapoğlu, *Önlisans Öğrencilerinin Umut Düzeyleri ve Başarı Yönelimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 63.

parklarda sosyalleşmektedir. Roman bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları, Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından olan alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,475; p=0,513; p=0,113; p=0,523; p=0,516; p=0,744; p=0,052) (bkz. Tablo 25) Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman bireylerin Tanrı algısı(Medyan=100), 'normal' düzeyde olanların(Medyan=99) ve 'kötü' olanların ise(Medyan=92) olarak belirlenmiştir. Oluşan bu farklılık istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu durum, bireylerin sosyal ilişkilerinin yoğunluğu ya da niteliği değişse bile Tanrı'ya dair algılarında anlamlı bir değişiklik gözlemlenmediğini ve sosyal etkileşim düzeylerinin Tanrı algısı üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak *"Roman bireylerin sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı yükselmektedir."* 8-a hipotezimiz istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman bireylerin dini yönelim puanı(Medyan=114), 'normal' düzeyde olanların(Medyan=112) ve 'kötü' olanların ise(Medyan=102) olarak belirlenmiştir. Alt boyutlara göre incelendiğinde: İDY puanları sırasıyla (Medyan=42, 41 ve 40); DDY puanları sırasıyla (Medyan=30, 29 ve 25); KKDY puanları sırasıyla (Medyan=29, 29 ve 27); SDY puanları sırasıyla (Medyan=14, 15 ve 16) olarak tespit edilmiştir. Sosyal ilişki düzeyine göre dini yönelimde gözlemlenen farklılıklar bulunsa da, bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Elde edilen bulgular, Roman bireylerin dini yönelimlerinin sosyal çevrelerinden büyük ölçüde bağımsız olarak şekillendiğini göstermektedir. *"Roman bireylerin sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe dini yönelim yükselmektedir."* 8-b hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Roman bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında anlamlı bir farklılık vardır. (p=0,001; p=0,002) (bkz. Tablo 25) Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman bireylerin umut düzeyi(Medyan=54), 'normal' düzeyde olanların(Medyan=48,5) ve 'kötü' olanların ise(Medyan=46) olarak belirlenmiştir. Sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe umut düzeyi de yükselmektedir. *"Roman bireylerin sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe umut düzeyi yükselmektedir."* 8-c hipotezi doğrulanmıştır. Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman bireylerde eyleyici düşünceler(Medyan=26), 'normal' düzeyde olanların(Medyan=24) ve 'kötü' olanların ise(Medyan=17) olarak belirlenmiştir. Sosyal destek, bireyin umutsuzluk karşısında

direnç geliştirmesinde ve hedefe ulaşmak için farklı stratejiler üretmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum Snyder ve Lopez'in umudun bilişsel bir yapı olup öğrenildiğini, kalıtsal olmadığını ifade ettikleri düşünce ile benzeşmektedir.[500] Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman bireylerde alternatif yollar(Medyan=28), 'normal' düzeyde olanların(Medyan=26) ve 'kötü' olanların ise(Medyan=25) olarak belirlenmiştir. Oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutları, Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından olan eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. (p=<0,001; p=0,030; p=<0,001; p=0,042; p=<0,001; p=<0,001; p=0,015; p=0,014) (bkz. Tablo 26) Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı puanı(Medyan=102), sosyal ilişki düzeyi 'normal' olan bireylere(Medyan=95) kıyasla daha yüksektir. Sonuç olarak *"Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı yükselecektir."* 8-d hipotezimiz doğrulanmıştır.

Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olanların dini yönelim puanı(Ort.=101,55), sosyal ilişki düzeyi 'normal' olan bireylere(Ort.=96,31) kıyasla daha yüksektir. *"Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe dini yönelim yükselecektir."* 8-e hipotezimiz doğrulanmıştır. Sosyal ilişki düzeyi 'çok iyi' olan Roman olmayan bireylerin İDY puanı(Medyan=41), DDY puanı(Ort.=22,78) ve KKDY puanı(Medyan=27,5), sosyal ilişki düzeyi normal olan bireylerin İDY(Medyan=37,5), DDY(Ort.=20,30) ve KKDY(Medyan=22,5) puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. İç güdümlü dindarlık düzeyi arttıkça öteki ile kurulan olumlu ilişkiler de çoğalmaktadır, iç güdümlü dindarlığın önyargı ve yalnızlığı azalttığı daha önce yapılan çalışmalardan bilinmektedir.[501] Sosyal ilişki düzeyini çok iyi olarak ifade eden bireylerin

[500] Charles Richard Snyder - Shane J. Lopez, *Positive Psychology: An Introduction* (New York: Oxford University Press, 2007), 308.

[501] Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 99; Muhammed Kızılgeçit, "Yalnızlık Dindarlık İlişkisi", *Din, Değerler ve Sağlık*, ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Dem Yayınları, 2017), 532.

SDY puanı(Medyan=11), sosyal ilişki düzeyini normal olarak ifade eden bireylerin SDY puanından(Medyan=18) daha düşüktür.

Sosyal ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan Roman olmayan bireylerin umut düzeyi puanı(Ort.=52,71), sosyal ilişki düzeyi ‘normal’ olan bireylerin puan ortalamasına(Ort.=49,78) göre daha yüksektir. (bkz. Tablo 26) Ayrıca sosyal ilişki düzeyi çok iyi olan bireylerin Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu eyleyici düşünceler puanı(Medyan=26,5), sosyal ilişki düzeyi normal olan bireylerin eyleyici düşünceler puanından(Medyan=24) daha yüksek bulunmuştur. Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi ile alternatif yollar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (p=0,051) Sosyal desteğin alternatif çözüm yolları geliştirmede doğrudan bir rol oynamadığı söylenebilir. Bireyi motive eden unsurlar arasında sosyal çevreden alınan destek önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal destek, bireylerin hedeflerine ulaşma kararlılığı ve motivasyonlarını artırmada kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle hedefe ulaşma sürecinde, bireyin umut duygusu yüksek olduğunda, bu duygunun oluşmasında sadece kişisel çaba değil, aynı zamanda sosyal çevreden gelen destek de önemli bir etkendir. Sonuç olarak *“Roman olmayan bireylerde sosyal ilişki düzeyi yükseldikçe umut düzeyi yükselecektir.”* 8-f hipotezimiz doğrulanmıştır.

Romanlarda aile içi ilişki düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutları, Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık yoktur. (p=0,280; p=0,900; p=0,967; p=0,914; p=0,155; p=0,911; p=0,118; p=0,380; p=0,113) (bkz. Tablo 27) Yani bireylerin aile içindeki ilişkilerinin niteliği, onların Tanrı’ya yönelik algıları, dini yönelim biçimleri ve umut düzeyleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip değildir. Bu sonuç, aile içi dinamiklerin bireyin dini tutumları ve umut düzeyi üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığını düşündürmektedir. *“Roman bireylerde aile içi ilişki düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı yükselecektir.”* 9-a hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. *‘‘Roman bireylerde aile içi ilişki düzeyi yükseldikçe dini yönelimi yükselecektir.”* 9-b hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. *“Roman bireylerde aile içi ilişki düzeyi yükseldikçe umut düzeyi yükselecektir.”* 9-c hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Roman toplumunda

umut, aileden çok kadercilik, inançlar ya da toplumsal kabul gibi faktörlerle şekilleniyor olabilir.

Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında anlamlı farklılık vardır. (p=0,014) (bkz. Tablo 28) Araştırma bulgularına göre, aile içi ilişki düzeyi "çok iyi" olan bireylerin(Medyan=101), aile içi ilişkisi "normal" düzeyde olan bireylere(Medyan=98) kıyasla sevgi yönelimli Tanrı algısı düzeyleri daha yüksektir. *"Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı yükselecektir."* 9-d hipotezi doğrulanmıştır. Aile içi ilişkilerin niteliğinin bireylerin Tanrı'yı nasıl algıladıkları üzerinde etkili olabildiğini ifade edebiliriz. Araştırmamızda, örneklem grubunun Tanrı'yı sevgi ve güven temelli algıladıkları görülmüştür. Annenin çocuğuna gösterdiği duygusal yakınlık ve sıcaklık, babanın güven ve koruma işlevi çocuğun yetişkinlik dönemindeki ilişkilerine de yansır. Bu ilişki daha sonra Tanrı algısını da etkileyerek Tanrı'nın seven, koruyan ve temel dayanak olmasına aktarılmaktadır.[502]

Roman olmayan bireylerde, aile içi ilişki düzeyine göre İDY ve SDY puanları arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. (p = 0,011; p = 0,001) (bkz. Tablo 28) Aile içi ilişkilerini "çok iyi" olarak değerlendiren bireylerin İDY puanları(Medyan=41), aile içi ilişkisi "normal" düzeyde olan bireylerin puanlarına(Medyan=39) kıyasla daha yüksektir. Literatürde aile içi destek ve güvenli bağlanmanın bireyin Tanrı algısını ve dini yönelimini şekillendirdiğine dair çeşitli çalışmalar[503] bu sonucu destekler niteliktedir. Bu durum, olumlu aile ilişkilerinin bireylerin dini inançlarını daha içselleştirilmiş bir biçimde yaşamalarına katkı sağladığını düşündürmektedir. Öte yandan, aynı birey grubunda, aile içi ilişki düzeyi "çok iyi" olanların SDY puanları(Medyan=11), aile içi ilişki düzeyini "normal" olarak bildiren bireylerin puanlarına(Medyan=17) kıyasla daha düşük bulunmuştur. Bu bulgu, olumlu aile ilişkilerinin bireylerde daha az dini sorgulama eğilimiyle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Aile içi ilişki düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutlarından DDY, KKDY arasında anlamlı farklılık yoktur. (p=0,718; p=0,288; p=0,101) Roman olmayan bireyler arasında aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi'

[502] Stephen P. Greggo - Stephen P. Becker, "The Attachment Paradigm: A Secure Base for Counselor Education?", *Journal of Psychology and Christianity*, 29/1 (2010), 46-56.

[503] Bkz. Allport - Ross, "The Religious Context of Prejudice", 432–443; Kirkpatrick, "An Attachment-Theory Approach to the Psychology of Religion", 3–28.

olanların dini yönelim puanı(Ort.= 98,5), aile içi ilişki düzeyi 'normal' olan bireylerin puanına(Ort.=102) kıyasla daha düşüktür. Roman olmayan bireyler arasında aile içi ilişki düzeyi 'çok iyi' olanların dışsal dini yönelim puanı(Medyan=23), aile içi ilişki düzeyi 'normal' olan bireylerin puanına(Medyan=21) göre daha yüksektir. Benzer şekilde, katı kuralcı dini yönelim puanları da 'çok iyi' aile içi ilişkisi olan bireylerde(Medyan=27), 'normal' ilişki düzeyine sahip bireylerden(Medyan=24) daha yüksektir. Ancak bu farklılıklar istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuç, dışsal ve katı kuralcı dini yönelimlerin aile ilişkilerinden daha az etkilendiğini, bu tür dini tutumların daha çok kişisel değerler ya da çevresel etkenler tarafından şekillenebileceğini düşündürmektedir. ‘‘*Aile içi ilişki düzeyi yükseldikçe Roman olmayan katılımcıların dini yönelimi yükselecektir.”* 9-e hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutu olan eyleyici düşünceler arasında anlamlı farklılık vardır. (p=0,010; p=0,009) (bkz. Tablo 28) Aile içi ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan bireylerin umut düzeyi(Medyan=54) ve eyleyici düşünceleri(Medyan=26,5) aile içi ilişki düzeyi ‘normal’ olan bireylerin umut düzeyinden(Medyan=50) ve eyleyici düşüncelerden(Medyan=24) daha yüksektir. Bu bulgu, olumlu aile ilişkilerinin bireylerin geleceğe dair daha güçlü beklentiler geliştirmelerine ve hedeflerine ulaşmada daha kararlı ve motive bir tutum sergilemelerine katkı sağladığını göstermektedir. Bireylerin aile içinde kurdukları sağlıklı ve destekleyici ilişkiler, onların karşılaştıkları zorluklar karşısında daha yüksek düzeyde umut beslemelerine ve hedeflerine ulaşmak adına daha fazla çaba gösterme eğilimine katkı sağladığı söylenebilir. *“Roman olmayan bireylerde aile içi ilişki düzeyi yükseldikçe umut düzeyi yükselecektir.”* 9-f hipotezi doğrulanmıştır. Aile içi ilişki düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği’nin alt boyutlarından alternatif yollar düşüncesi arasında anlamlı farklılık yoktur. (p=0,203) Aile içi ilişki düzeyi ‘çok iyi’ olan bireylerde alternatif yollar(Medyan=28) aile içi ilişki düzeyi ‘normal’ olan bireylerin(Medyan=26)’ dır. Bu durum, bireylerin hedefe ulaşmak için yeni yollar üretme becerilerinin aile ilişkilerinden bağımsız işleyebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde bazı araştırmalar[504] da umut bileşenlerinin her zaman

[504] Bkz. Snyder, Rand ve Sigmon, “Hope Theory: A Member of the Positive Psychology Family”, 257-276; Snyder vd., “Hope: An Individual Motive for Social Commerce,” 107–118.

birlikte artmadığını ve farklı psikososyal faktörlerden etkilenebileceğini ortaya koymuştur.

Roman bireylerde ailede şiddet görme durumu ve Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlılık yoktur. (p=0,766; p=0,671; p=0,432) (bkz. Tablo 29) Bu durum aile içi şiddet deneyiminin söz konusu değişkenler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Roman bireylerin Tanrı algısı puanları incelendiğinde, annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=101), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=97,5), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=97) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=99,5) olarak tespit edilmiştir. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir. *"Roman bireylerde şiddet gören bireylerin görmeyen katılımcılara göre Tanrı algısı puanı daha düşüktür."* 10-a hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Aile içi şiddet, genellikle travmatik bir deneyim olup, bireylerin psikolojik ve sosyal iyilik hallerini etkileyebilir. Ancak, bu araştırma kapsamında şiddet görme durumu ile incelenen ölçekler arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir. Anne ve baba çocuğuna karşı olumlu tutumlara sahipse Tanrı da pozitif algılanabilmektedir. Katı, sert ve aşırı disiplinli ebeveyn davranışları Tanrı'nın da otoriter ve sert olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bu çocuklar Tanrı'ya yakınlık hissedememekte ve günahkârlık duygusundan da ileri derecede kaçınmaktadırlar.[505] Dilek, sevgi yönelimli Tanrı algısı ile şiddet eğilimi arasında ters yönde bir ilişki tespit etmiştir.[506] Sevgi yönelimli Tanrı algısı bireylere güvenlik ve korunma duygusu oluşturur. Bu sayede yaşanan kayıpların neden olduğu üzüntülere daha kolay alışılır. Sevgi yönelimli Tanrı algısı puanı arttıkça hoşgörü eğiliminin arttığı çalışmalar da mevcuttur.[507]

Roman bireyler arasında dini yönelim puanları incelendiğinde; annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=108), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=108,5),

[505] Rito Baring, "Children's Image of God and Their Parents: Explorations in Children's Spirituality", *International Journal of Children's Spirituality* 17/4 (2012), 277-289.

[506] Yunus Dilek, *Ergenlerde Tanrı Algısı ile Şiddet Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 99.

[507] Arıcı - Tokur, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Tanrı Algıları ve Hoşgörü Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki", 31–48.

hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=113) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=114) olarak belirlenmiştir. (bkz. Tablo 29) Roman bireyler arasında içsel dini yönelim puanları incelendiğinde; annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=41), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=41), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=41) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=42) olarak belirlenmiştir. Dışsal dini yönelim puanları incelendiğinde; annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=27), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=28), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=27) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=30) olarak belirlenmiştir. Katı kuralcı dini yönelim puanları incelendiğinde; annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=27), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=26,5), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=28) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=29) olarak belirlenmiştir. Roman bireyler arasında sorgulayıcı dini yönelim puanları incelendiğinde; annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=14), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=17), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=17) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=15) olarak belirlenmiştir. Ancak gruplar arasındaki bu farklılıklar istatistiksel açıdan anlamlı değildir. ‘‘*Roman bireylerde şiddet gören katılımcıların, şiddet görmeyen katılımcılara göre dini yönelimi daha düşüktür.”* 10-b hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Annelerinden şiddet gören Roman bireylerde umut düzeyi puanı(Medyan=45), alternatif yollar alt boyutu(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler alt boyutu(Medyan=19) olarak belirlenmiştir. Babasından şiddet gören Roman bireylerde ise bu değerler sırasıyla (Medyan=51, 26 ve 25,5)’tir. Hem anne hem babadan şiddet gören Roman bireylerin umut düzeyi puanı(Medyan=55), alternatif yollar(Medyan=29) ve eyleyici düşünceler(Medyan=29) olarak tespit edilmiştir. Öte yandan, hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen Roman bireylerde umut düzeyi(Medyan=52), alternatif yollar(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler(Medyan=25) olarak ölçülmüştür. (bkz. Tablo 29) Elde edilen bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir. *“Roman bireylerde şiddet gören katılımcıların, şiddet görmeyen katılımcılara göre umut düzeyi daha düşüktür.”* 10-c hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Roman olmayan bireylerde ebeveynlerden şiddet göre durumu ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (p=0,345) (bkz. Tablo 30) Roman olmayan bireylerin Tanrı algısı puanları incelendiğinde, annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=99), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=100), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=102,5) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=99) olarak tespit edilmiştir. Literatürde bazı çalışmalar, ailede şiddet gören bireylerin Tanrı'ya karşı daha fazla güven geliştirebileceğini, bazen de Tanrı'yı cezalandırıcı bir figür olarak algılayabileceklerini öne sürmüştür.[508] Bununla birlikte, bu çalışmada elde edilen bulgular, ebeveyn şiddetinin Tanrı algısının sevgi yönelimli veya korku yönelimli şekillenmesinde belirgin bir rol oynamadığını göstermektedir. *"Roman olmayan bireylerde şiddet gören bireylerin görmeyen katılımcılara göre Tanrı algısı puanı daha düşüktür."* 10-d hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Şiddetten uzak sevgiyle büyüyen bireylerin sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip olması beklenebilir. Sevgi yönelimli Tanrı algısı ile kişilerarası öfke tepkileri, suçluluk ve utanç duyguları arasında ters yönde bir ilişkinin bulunduğu çalışmalar tespit edilmiştir.[509]

Roman olmayan bireylerde ebeveynlerden şiddet görme durumu ile Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından dışsal dini yönelim ve katı kuralcı dini yönelim boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (p=0,023; p=0,028; p=0,017) (bkz. Tablo 30) Anne ve babasından şiddet görenlerin dini yönelimi(Medyan=110) iken, ikisinden de şiddet görmeyenlerin puanı(Medyan=98) olarak bulgulanmıştır. Anne ve ebeveynlerin her ikisinden şiddet görme durumu arasında da anlamlılık vardır. (p=0,031) Annesinden şiddet gören Roman olmayan bireylerin dini yönelim puanı(Medyan=96) iken, anne ve babasının ikisinden de şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=110)'dur. ''*Roman olmayan bireylerde şiddet gören katılımcıların, şiddet görmeyen katılımcılara göre dini yönelimi daha yüksektir.''* 10-e hipotezi doğrulanmıştır. Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından dışsal dini yönelim ile şiddet görme durumu

[508] Bkz. Kenneth I. Pargament, "The Bitter and the Sweet: An Evaluation of the Costs and Benefits of Religiousness", *Psychological Inquiry* 13/3 (2002), 168–181.

[509] Bkz. Tahsin Kula, Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneklemi) (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012), 98.

gruplar arası değerlendirildiğinde anne ve babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=32) iken ikisinden de şiddet görmeyenlerin puanı(Medyan=21) olarak bulgulanmıştır. Ebeveynlerinden şiddet gören bireyler, çocuklukta yaşadıkları güvensizlik, travma ve duygusal yoksunluk nedeniyle dini bir yapıyı güvenli bir sığınak olarak görebilirler. Bu durumda din, içsel bir inanç sisteminden çok, dışsal bir destek ve baş etme mekanizması haline gelir. Bu da onların daha yüksek dışsal dini yönelim puanları almasına neden olabilir. KKDY gruplar arası farklılık bulunmakla birlikte baba-hiçbirinde sınırda anlamlılık vardır. Katı kuralcı dini yönelim ve şiddet görme durumu değerlendirildiğinde babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=31) iken iki ebeveyninden de şiddet görmeyenlerin puanı(Medyan=25) olarak bulunmuştur. Çocuklukta baba tarafından şiddete maruz kalma, bireylerin katı dini tutumlar geliştirme olasılığını artırmaktadır. Roman olmayan bireylerde ebeveynlerden şiddet görme durumu ile içsel ve sorgulayıcı dini yönelim boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlılık yoktur. (p=0,151; p=0,709) Yani Roman olmayan bireylerde inançların içsel anlamda benimsemesi ya da dini konularda sorgulayıcı bir yaklaşım geliştirilmesi ile ebeveyn şiddeti arasında doğrudan bir bağ kurulamamıştır. Bu durum, şiddet deneyiminin her bireyde farklı biçimlerde işlemesi ve kişisel, çevresel ya da psikolojik faktörlerin etkili olmasıyla açıklanabilir. Roman olmayan bireyler arasında içsel dini yönelim puanları incelendiğinde; annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=38), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=40), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=42) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=40) olarak belirlenmiştir. Roman olmayan bireyler arasında sorgulayıcı dini yönelim puanları incelendiğinde; annesinden şiddet gören bireylerin puanı(Medyan=11), babasından şiddet görenlerin puanı(Medyan=12), hem anne hem babadan şiddet görenlerin puanı(Medyan=10) ve hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerin puanı ise(Medyan=13) olarak belirlenmiştir. Ancak gruplar arasındaki bu farklılıklar istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

Roman olmayan bireylerde ebeveynlerden şiddet göre durumu ile Sürekli Umut Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p=0,709; p=0,416; p=0,502) (bkz. Tablo 30) Yani ebeveynlerden şiddet görme durumu Roman olmayan bireylerin umut düzeylerini, hedefine ulaşmak için farklı yollar üretebilme

becerisini ve hedefe ulaşma motivasyonunu etkilememektedir. Roman olmayan bireyler üzerinde gerçekleştirilen analizlerde, bireylerin anne veya babalarından şiddet görme durumlarına göre umut düzeyi ve bu düzeyin alt boyutlarına ilişkin puanlar incelenmiştir. Annelerinden şiddet gören bireylerde umut düzeyi puanı(Medyan=52), alternatif yollar alt boyutu(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler alt boyutu(Medyan=25) olarak belirlenmiştir. Babasından şiddet gören bireylerde ise bu değerler sırasıyla (Medyan=51, 27 ve 23)'tür. Hem anne hem babadan şiddet gören bireylerin umut düzeyi puanı(Medyan=55), alternatif yollar(Medyan=29) ve eyleyici düşünceler(Medyan=26,5) olarak tespit edilmiştir. Öte yandan, hiçbir ebeveynden şiddet görmeyen bireylerde umut düzeyi(Medyan=51), alternatif yollar(Medyan=27) ve eyleyici düşünceler(Medyan=25) olarak ölçülmüştür. Her iki ebeveynden de şiddet gören bireylerin umut düzeylerinin ve alt boyutlarının diğer gruplara kıyasla daha yüksek olduğu görülse de, bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir. *"Roman olmayan bireylerde şiddet gören katılımcıların, şiddet görmeyen katılımcılara göre umut düzeyi daha düşüktür."* 10-f hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Ebeveynlerle kurulan olumlu ilişkiler umut duygusunun gelişimini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Shorey, Snyder, Yung ve Lewin tarafından yapılan çalışmada, ebeveynlerle kurulan olumlu ve yakın ilişkilerin çocukların umut düzeyleri üzerinde pozitif bir etki yarattığı belirlenmiştir.[510]

Roman bireylerde öznel dindarlık düzeyi değişkeni ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. (r=0,186; p=0,040) (bkz. Tablo 31) Öznel dindarlık düzeyindeki artış**,** Tanrı'nın sevgi ve güven veren olarak algılanmasını sağlamaktadır. *"Roman bireylerin öznel dindarlık düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır."* 11-a hipotezi doğrulanmıştır. Roman bireylerde öznel dindarlık düzeyi değişkeni ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutları arasında, Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=0,058 p=0,525; r=0,157 p=0,085) Roman bireylerin dini inançları ve uygulamaları, dini yönelimlerin alt boyutlarına yansımıyor olabilir ve sürekli umut, bireylerin dini bağlılıklarına bağlı olmaksızın şekilleniyor olabilir. Yani Romanların öznel dindarlık düzeylerinin, onların dini motivasyonları üzerinde belirleyici bir rol oynamadığını ifade

[510] Hal S. Shorey vd. "The Role of Hope as a Mediator in Recollected Parenting, Adult Attachment, and Mental Health", *Journal of Social & Clinical Psychology* 22 (2003), 685-715, doi:10.1521/jscp.22.6.685.22938.

edebiliriz. *"Roman bireylerin öznel dindarlık düzeyi yükseldikçe dini yönelim artmaktadır."* 11-b hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Araştırma sonucumuza Roman bireylerin dini inançları ve dini değerlerle olan kişisel bağları, onların geleceğe yönelik umut ve beklentilerini şekillendiren faktörler üzerinde belirleyici bir rol oynamadığı söylenebilir. Bireylerin öznel dindarlık düzeyinin hedeflerine ulaşmak için sonuç almada etkili bir faktör oluşturmadığı sonucuna varılmıştır. *"Roman bireylerin öznel dindarlık düzeyi yükseldikçe umut düzeyi artmaktadır."* 11-c hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Romanlar bulundukların ülkelerde hakim olan dini kabul etmektedir. Bundan dolayı dini inanış ve yaşayışları farklılık göstermektedir. Romanlar arasında inanç söz konusu olduğunda, bazı bireylerin tam bir teslimiyet ve bağlılık içinde oldukları ifade edilse de, dini pratikleri uygulama aşamasında disiplinli olmadıkları gözlemlenmektedir. Öte yandan, inandıkları dinin esaslarına sıkı bir şekilde bağlı ve bu esasları yerine getirme konusunda oldukça titiz olan Roman bireylerin de var olduğu bilinmektedir. Ülkemizdeki Romanlar, İslamiyeti kabul etmişlerdir. Romanların dini ibadetleri yerine getirme konusunda lakayt olduklarına dair toplumda hakim olan bir algı vardır. Araştırma grubumuzdaki Romanların, içinde yaşadıkları toplumla benzer dini inanış ve uygulama şekilleri taşıdığı gözlemlenmiştir. Ülkemizde yaşayan Romanlar İslam kültürüyle çerçevelenmiş olsalar bile içe dönük toplumsal özelliklerinden dolayı bilinmezlikle ilişkilendirilmektedirler. Bu bilinmezlik Romanların yanlış ve önyargılı bir şekilde tanınmalarına yol açmıştır.

Örneklem grubumuzdaki Roman bireylere dini inanışla ilgili ölçek maddeleri yönelttiğimizde kadın ve erkek bireylerin hepsi Müslüman olduklarını, Allah'ı çok sevdiklerini özellikle belirtmişlerdir. Dini inanç ve duyguların ortak olması birbirini tanımayan insanları bile bir araya getirip, ortak kaygılarla birlikte mücadele etmeye katkı sağladığı bilinmektedir. Görüşme yaptığımız Romanlar Türk ve Müslüman olma kimliklerini sıklıkla ön plana çıkarmışlardır. Kolukırık, İzmir'deki Romanlarla yürüttüğü çalışmasında, katılımcıların dine bağlı olduklarını ve dindarlığın onların yaşamında belirleyici bir kimlik olgusu olduğunu aktarmıştır.[511] Özmen'in, Edirne'deki Romanlarla yaptığı nicel çalışmasında dinin örneklem grubundaki Romanların sosyal yaşamında

[511] Kolukırık, "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı", 65-67.

oldukça önemli olduğu ifade edilmiştir.[512] Sonuç olarak Türkiye'nin farklı yerlerinde Romanlar kapsamında yapılan saha çalışmalarının benzer motifler taşıdığı, dinin ve dindarlığın Romanlar için oldukça önemli olduğu sonucu çıkarılabilir.

Roman olmayan bireylerde öznel dindarlık düzey değişkeni ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. (r=0,347; p=<0,001) (bkz. Tablo 31) Öznel dindarlık algısı arttıkça örneklem grubunun Tanrı'yı daha çok seven, merhametli, dost, yakın, koruyup gözeten, affeden olarak algıladığı ifade edilebilir. Öznel dindarlık**,** kişinin dini inançlarını ve uygulamalarını içsel olarak nasıl deneyimlediği ve değerlendirildiği bir kavramdır. Bu durumda, öznel dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerin Tanrı'yı genellikle sevgi dolu, koruyucu ve hoşgörülü bir figür olarak algıladıkları düşünülebilir. *"Roman olmayan bireylerin öznel dindarlık düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır."* 11-d hipotezi doğrulanmıştır.

Roman olmayanlarda öznel dindarlık düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği ve Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından İDY ve KKDY ile arasında pozitif bir ilişki varken; SDY ile arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=0,193 p=0,034; r=0,383 p= <0,001; r=0,497 p=<0,001; r=-0,454 p=<0,001) (bkz. Tablo 31) Öznel dindarlık düzeyindeki artışın, bireylerin dini inançlarını daha derinlemesine içselleştirmelerine ve dinin öğretilerine, ritüellerine ve kurallarına daha fazla uyum sağlamalarına yol açtığı söylenebilir. Ayrıca elde edilen bulgular, bireylerin dini inançlarını sorgulamak yerine, bu inançları sabit bir şekilde benimsemeleriyle açıklanabilir. *"Roman olmayan bireylerin öznel dindarlık düzeyi yükseldikçe dini yönelimi artmaktadır."* 11-e hipotezi doğrulanmıştır. Öznel dindarlık düzeyi ile DDY arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. (r=0,151; p=0,098) Öznel dindarlık düzeyinin bireylerin dini inançlarını ve uygulamalarını içsel bir motivasyonla şekillendirdiği ve bunun dışsal faktörlerden bağımsız bir şekilde geliştiği ifade edilebilir. Yüce çalışmasında, öznel dindarlık algısı ile dindarlık arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir.[513] Kavas çalışmasında, algılanan dindarlık düzeyi

[512] Özmen*, Edirne Romanlarında Geçiş Ritüelleri ve Din*, 125.
[513] Fatma Yüce, *Gençlerde Dini Yönelim ve Kişilik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), 121-122.

ile dini tutum ortalamasının aynı yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.[514] Bu çalışma sonuçları araştırmamızın sonucunu desteklemektedir.

Roman olmayan bireylerde Tablo 31'de yer alan verilere göre, öznel dindarlık düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alternatif yollar alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. (r=0,182; p=0,045 ve r=0,183; p=0,045) Bu sonuç, bireylerin öznel dindarlık düzeyinin arttıkça, umut düzeyi ve alternatif yollar alt boyutlarının da yükseldiğini göstermektedir. Öznel dindarlık düzeyinin yüksek olması, bireylerin zorluklarla başa çıkma yeteneklerini ve çözüm üretme kapasitesini artırmaktadır. Bu bulgu, bireylerin öznel dindarlık algılarının zorluklar karşısında daha yüksek bir umut düzeyi ve çözüm üretme kapasitesine sahip olmalarına katkı sağladığını göstermektedir. Sonuç olarak, *"Roman olmayan bireylerin öznel dindarlık düzeyi yükseldikçe umut düzeyi artmaktadır."* 11-f hipotezi doğrulanmıştır. Öte yandan, öznel dindarlık düzeyi ile eyleyici düşünceler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (r=0,165; p=0,071) Yani bireylerin öznel dindarlık düzeylerinin hedeflerine ulaşma konusunda etkili bir faktör oluşturmadığını söyleyebiliriz.

Romanlarda dünyaya gelmekten memnun olma durumu ile Tanrı algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=-0,141; p=0,121) (bkz. Tablo 32) Çalışma sonucumuz Tanrı algısı ve dünyaya gelmekten memnuniyet gibi iki farklı faktörün birbirinden bağımsız olarak şekillenebileceğini düşündürebilir. *"Roman bireylerin dünyaya gelmekten memnun olma düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır."* 12-a hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Romanlarda dünyaya gelmekten memnun olma durumu ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=0,059; p=0,519) Roman bireylerin hayata gelişlerinden duydukları memnuniyetin, dini yönelim biçimlerini (içsel, dışsal, katı kuralcı ya da sorgulayıcı dini yönelim) doğrudan etkilemediğini ifade edebiliriz. Bu durum, Roman bireylerin dini yönelimlerin, hayatta olmaktan ne kadar memnun olduklarından bağımsız gelişebileceğini göstermektedir. *"Roman bireylerin dünyaya gelmekten memnun olma düzeyi yükseldikçe dini yönelimi*

[514] Erkan Kavas, *Dini Tutum-Stresle Başa Çıkm*a (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2013), 169.

artmaktadır." 12-b hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Yaşamda bir anlam bulma ve bu amaçla mutluluğa ulaşma, monotonluktan uzaklaşarak farklı deneyimler yaşamak hayat memnuniyetini etkileyen faktörlerdendir. Bakış açısı ve beklenti farklılığı hayat memnuniyetinin her birey için farklı olduğunun göstergesidir.[515]

Roman bireylerde dünyaya gelmekten memnun olma durumuna göre Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. (r=-0,286 p=0,001; r=-0,319 p=<0001) (bkz. Tablo 32) Bu bulgu, dünyaya gelmekten daha az memnun olan bireylerin, umut düzeyinin ve eyleyici düşünce düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Roman bireylerin karşılaştığı sosyal, ekonomik ve kültürel zorluklar düşünüldüğünde, eyleyici düşüncelerinin yüksekliği**,** direnç ve yaşamda kalma güdüsüyle ilişkili olabilir. "*Roman bireylerin dünyaya gelmekten memnun olma düzeyi yükseldikçe umut düzeyi artmaktadır."* 12-c hipotezi doğrulanmamıştır ancak ters yönde anlamlı bir bulguya ulaşılmıştır. Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu olan alternatif yollar ile dünyaya gelmekten memnun olma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. (r=-0,146; p=0,109) Roman bireylerin dünyaya gelmiş olmaktan duydukları memnuniyet, bir sorunla karşılaştıklarında farklı çözüm yolları üretme becerileriyle doğrudan bağlantılı olmadığını ifade edebiliriz. Hayat memnuniyeti ruhsal işleyişin sağlıklı bileşenlerinden biridir.[516] Yaşamda bir anlam bulma, hayattan keyif alma, meşgul olunacak şeyler bulunması gibi unsurların hayat memnuniyetini artırdığı söylenebilir.

Roman olmayan bireylerde memnuniyet düzeyi ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,313; p<0,001) (bkz. Tablo 32) Roman olmayan bireylerin yaşamdan duydukları memnuniyet arttıkça, Tanrı'yı sevgi, merhamet gibi nitelikleriyle algılamanın daha düşük düzeyde olduğu, Tanrı'yla kurdukları ilişkinin daha mesafeli bir şekilde değerlendirildiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle yaşamdan daha az memnun olan bireylerin Tanrı'ya yönelme, Tanrı'yı daha sevgi yönelimli algılama, Tanrı'yla daha derin bağ kurma eğiliminde olabileceği ileri sürülebilir. *"Roman olmayan bireylerin dünyaya*

[515] Ahmet Akın - Abdullah Yalnız, "Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (YMÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (2015), 96.

[516] Carol D. Ryff - Lee M. Keyes Corey, "The Structure of Psychological Well-Being Revisited", *Journal of Personality and Social Psychology* 69/4 (1995), 719-727.

gelmekten memnun olma düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır." 12-d hipotezi doğrulanmamıştır ancak ters yönde anlamlı bir bulguya ulaşılmıştır. Bazı bireyler yaşam doyumlarını dinî inançlardan değil; kişisel başarı, sosyal ilişkiler, ekonomik refah veya seküler değerlerden alıyor olabilir.

Roman olmayan bireylerde memnuniyet düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından İDY ve KKDY arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,195 p=0,033; r=-0,247 p=0,006) (bkz. Tablo 32) Bu sonuç, bireylerin hayata dair memnuniyet düzeyi arttıkça, dini yönelimlerinin hem içsel düzeyde hem de katı kuralcı düzeyde azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Yani bireylerin yaşamlarından duydukları memnuniyet, dini inançlarını içsel olarak yaşama biçimlerini ve dini kurallara sıkı sıkıya bağlılıklarını zayıflatabileceği ifade edilebilir. Çalışma bulgumuzdan farklı olarak Poloma ve Pendleton, Kuzey Amerika ve Avrupa'da yapmış oldukları çalışmada, dindar bireylerin dindar olmayan bireylere göre daha yüksek mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Poloma ve Pendleton rastgele 560 yetişkinle telefonla röportaj yaparak, meditasyon ve çeşitli dua uygulamalarının varoluşsal iyilik, mutluluk, hayat memnuniyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.[517] Ayten çalışmasını, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki 17-44 yaş arası 282 öğrenciyle gerçekleştirmiştir. Araştırmaya göre, bireysel dindarlık ile hayat memnuniyeti arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca dindarlığın hayat memnuniyeti ve mutluluk üzerindeki etkisinin sadece sosyal içeriği ve sosyal destek unsuruyla sınırlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.[518] G. Ellison çalışmasında, dini inanç sahibi kişilerin, yaşam memnuniyetinin daha yüksek olduğu, travmatik olayların olumsuz sonuçlarından daha az etkilendiklerini gözlemlemiştir.[519] Roman olmayan bireylerde hayat memnuniyeti ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutlarından DDY ve SDY ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,111 p=0,224; r=-0,015 p=0,867; r=0,133 p=0,146) Bu yönelimlerle hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmaması, bireylerin yaşamdan aldıkları

[517] Akt. Horozcu, "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki", 217-218.

[518] Ali Ayten vd. "Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (2013), 27-28.

[519] Christopher Ellison, "Religious Involvement and Subjective Well-being", *Journal of Health and Social Behaviour* 32 (1991), 80-99.

doyumun, dini ritüelleri dışsal nedenlerle sürdürme ya da dini tutumlarını sorgulama eğilimleriyle doğrudan bağlantılı olmadığını düşündürebilir. *"Roman olmayan bireylerin dünyaya gelmekten memnun olma düzeyi yükseldikçe dini yönelimi artmaktadır."* 12-e hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Hayat memnuniyeti bilişsel bir boyutta iyi olma halini temsil ederken olumlu veya olumsuz bir duygu ifadesidir.[520] Bireylerin yaşadıkları tecrübeler sonucu yaratıcının gücünü ve merhametini sorgulama veya tam tersi bir şekilde yalnızca Tanrı'ya sığınıp yaşadıklarından dolayı sabredip, merhametine sığınma bireylerin hayatı nasıl anlamlandırdığıyla ilgilidir. Seküler başa çıkma veya ilahi güce güvenme kişinin başa çıkma stratejilerinin farklılaşmasının sonucudur. Bireylerin hayat doyumu veya memnuniyeti yaşantılanan olayları anlamlandırma gücüyle değişim gösterir.[521]

Roman olmayan bireylerde memnuniyet düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutları arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,318 p=<0001; r=-0,183 p=0,044; r=-0,340 p=<0001) Hayatından genel olarak memnun olan bireylerin, daha az hedef belirleme ihtiyacı duydukları ya da mevcut durumlarını yeterli görmeleri nedeniyle daha düşük düzeyde umut yapıları sergilemeleri olasıdır. *"Roman olmayan bireylerin dünyaya gelmekten memnun olma düzeyi yükseldikçe umut düzeyi artmaktadır."* 12-f hipotezi doğrulanmamıştır ancak ters yönde anlamlı bir bulguya ulaşılmıştır.

Roman bireylerde geleceğe yönelik ümit düzeyi değişkeni ile Tanrı Algısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,132; p=0,148) (bkz. Tablo 33) Buna göre Tanrı algısının, Roman bireylerin geleceğe dair ümit düzeyi üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı sonucuna varılabilir. Roman bireylerde özellikle yaşam koşulları zorsa, Tanrı algısı güçlü olsa bile geleceğe umutla bakmak güç olabilir. *"Roman bireylerin geleceğe yönelik ümit düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır."* 13-a hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Roman bireylerde geleceğe yönelik ümit düzeyi değişkeni ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,092; p=0,314) Roman bireylerde dini

[520] Ali Ayten vd. "Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 47.

[521] Sabriye Nazlı Batan - Ali Ayten, "Dinî Başa Çıkma, Psikolojik Sağlamlık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/3 (2015), 68-69.

yönelim, geleceğe yönelik ümit düzeyini belirleyen temel faktörlerden biri olmayabilir. Ümit düzeyi, bu grupta daha çok sosyoekonomik durum, toplumsal dışlanmışlık, eğitim durumu gibi başka faktörlerden etkileniyor olabilir. *"Roman bireylerin geleceğe yönelik ümitli olma düzeyi yükseldikçe dini yönelim artmaktadır."* 13-b hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

Roman bireylerde geleceğe yönelik ümit düzeyi ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında negatif bir ilişki vardır. (r=-0,224 p=0,013; r=-0,262 p=0,004) (bkz. Tablo 33) Geleceğe dair ümit düzeyi arttıkça, hedefe ulaşmak için motivasyon ve kararlılık azalmaktadır. Yani daha ümitli bireyler, eyleme geçme motivasyonundan daha düşük puan almıştır. Geleceğe yönelik ümit düzeyinde artış gözlemlenen Roman bireylerde, paradoksal bir şekilde, hem genel umut düzeyinde hem de bireyin kendi yaşamı üzerindeki kontrol algısını ifade eden eyleyici düşünce yapılarında azalma eğilimi görülmektedir. *"Roman bireylerin geleceğe yönelik ümitli olma düzeyi yükseldikçe umut düzeyi artmaktadır."* 13-c hipotezi doğrulanmamıştır ancak ters yönde anlamlı bir bulguya ulaşılmıştır. Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutu olan alternatif yollar ile geleceğe yönelik ümit düzeyi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,098; p=0,281) Geleceğe yönelik ümitli olma durumu Roman bireylerin hedeflerine ulaşmak için alternatif yollar geliştirme becerisiyle doğrudan ilişkili değildir. Bireylerin geleceğe yönelik ümitli olma durumları, beklentilerin aksine, problem çözme süreçlerinde alternatif yollar geliştirme yetilerini istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde etkilememektedir. Alternatif yollar üretebilmek, problem çözme becerisi, eğitim ve öz-yeterlik gibi kaynaklarla da ilişkilidir. Bu kaynaklar zayıfsa, ümit düzeyi yüksek olsa bile alternatif yol düşüncesi gelişmemiş olabilir.

Roman olmayan bireylerin geleceğe yönelik ümit durumu ile Tanrı algısı arasında negatif bir ilişki vardır. (r=-0,455; p=<0,001) (bkz. Tablo 33) Bireylerin ümit düzeylerinde meydana gelen artışların, Tanrı'yı korku temelli bir yaklaşımla algılama eğilimlerini de artırdığı; buna karşılık, ümit düzeylerinde yaşanan düşüşlerin ise Tanrı'yı daha çok sevgi yönelimli bir çerçevede değerlendirme eğilimini güçlendirdiği tespit edilmiştir. Roman olmayan bireyler geleceğe dair daha çok ümitli olsa bile, Tanrı algıları daha düşük düzeyde çıkmaktadır. Bu kişiler geleceğe dair ümit durumunu daha çok kendi çabalarına

dayandıran ve Tanrı'yı daha az merkezi bir konumda bulunduran bireyler olabilir. Sonuç olarak böyle bireylerde Tanrı'ya duyulan ihtiyaç ve bağlılık azalabilir. Özellikle eğitimli ve seküler bireyler arasında ümit düzeyi, Tanrı'ya değil kişisel başarıya bağlanıyor olabilir. *"Roman olmayan bireylerin geleceğe yönelik ümitli olma düzeyi yükseldikçe sevgi yönelimli Tanrı algısı artmaktadır."* 13-d hipotezi doğrulanmamıştır ancak ters yönde anlamlı bir bulguya ulaşılmıştır.

Roman olmayan bireylerde geleceğe yönelik ümit durumu ile Dini Yönelim Ölçeği ve alt boyutlarından İDY ve DDY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,002 p=0,979; r=-0,143 p=0,116; r=0,007 p=0,935) (bkz. Tablo 33) Geleceğe yönelik ümit düzeyi ile Dini Yönelim Ölçeği'nin alt boyutlarından KKDY arasında negatif, SDY arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. (r=-0,228 p=0,012; r=0,272 p=0,003) Roman olmayan bireylerde katı kuralcı dini yönelim, ümit düzeyini azaltırken; sorgulayıcı dini yönelim, ümit düzeyini artırmaktadır. Bireylerin ümit düzeylerindeki artış, onların dini yaşantılarını katı ve dogmatik kurallarla şekillendirme eğiliminden uzaklaşmalarına, bunun yerine dini inanç ve uygulamalara yönelik daha sorgulayıcı, eleştirel bir yaklaşım geliştirmelerine zemin hazırlamaktadır. Katı kuralcı dini yönelimi benimseyen bireyler belirsizlikten kaçınmaya çalışarak, esnek düşünme yeteneğinden yoksun olabilirler. Bu da onların yaşamlarına dair olumlu beklentiler geliştirmelerini zorlaştırabilir. Sorgulayıcı dini yönelim gösteren bireylerde, din bilinçli bir anlam arayışının parçası olarak işlev görmektedir. Bu bireyler din ile ilişkilerini daha aktif ve düşünsel bir düzlemde kurmakta; bu da onların geleceğe yönelik ümitli olmalarına katkı sunmaktadır.[522] Ancak çalışmamızda içsel veya dışsal yönelimlerin ümitle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır. Allport'un teorisinin gösterdiği gibi, bu iki yönelimin ümit düzeyini doğrudan etkilemek yerine, bireyin dinle kurduğu ilişkinin daha derin ve kişisel bir düzlemde şekillendiği anlamına gelebilir. İçsel bir yönelim, bireyin dinle kurduğu anlamlı bir bağa işaret etse de, bu bağın ümit düzeyiyle her zaman doğrudan ilişkili olmadığı görülmektedir.[523] *"Roman olmayan bireylerin geleceğe yönelik ümit durumu yükseldikçe dini yönelim artmaktadır."* 13-e hipotezi istatistiksel olarak desteklenmemiştir.

[522] Snyder, Rand ve Sigmon, "Hope Theory", 260.
[523] Allport ve Ross, "The Religious Context of Prejudice", 437.

Roman olmayan bireylerin geleceğe yönelik ümit durumu değişkeni ile Sürekli Umut Ölçeği ve alt boyutlarından eyleyici düşünceler arasında negatif bir ilişki vardır. (r=-0,388 p=<0,001; r=-0,458; p=<0,001) (bkz. Tablo 33) Geleceğe yönelik ümitli olmanın umut düzeyini düşürmesi bir çelişkiye neden olmaktadır. Bu düşünceye sahip olan kişiler realde umutlu olmasalar bile idealde geleceğe yönelik olumlu düşünceler geliştirmektedir. Bu kişiler, sorunlarla başa çıkabilme güdüsü taşısalar da, daha karamsar bir bakış açısına sahip olabilirler. Eyleyici düşünceler, bu kişilerin kendilerini güvensiz ve kontrolsüz bir geleceğe yönlendirebilir. Bu da, geleceğe yönelik ümitlerini azaltabilir. *"Roman olmayan bireylerin dünyaya gelmekten memnun olma düzeyi yükseldikçe umut düzeyi artmaktadır."* 13-f hipotezi doğrulanmamıştır ancak ters yönde anlamlı bir bulguya ulaşılmıştır. Geleceğe yönelik ümit durumu ile Sürekli Umut Ölçeği'nin alt boyutlarından alternatif yollar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. (r=-0,153; p=0,095) Bireyler farklı seçenekler geliştirebilirler, ancak bu stratejiler onların genel olarak ümitli bir gelecek inşa etmelerini sağlamamış olabilir.

Araştırma bulgularının, literatürdeki mevcut çalışmalarla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmamız kendi içinde sınırlılıkları bulunmakla birlikte, bu alanda yapılacak olan diğer araştırmalar için önemli mesajlar taşımaktadır. Elde edilen sonuçlardan hareketle söylememiz gereken önemli bir nokta, bu yaklaşımın belirli bir kültürle sınırlı olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurmamız gerektiğidir. Yaptığımız empirik çalışmaya dayanarak söyleyebiliriz ki, Romanların Tanrı algısı ve dindarlıkları hakkındaki kanaatlerin kendi araştırmamız çerçevesinde toplumsal önyargılardan farklı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Roman ve Roman olmayan bireylerin Tanrı algıları, dini yönelimleri ve umut düzeylerinin benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyanın birçok yerinde Romanların varlığı bilinmektedir. Romanlar yaşadıkları yerlerin kültür, dil, din gibi özelliklerine uyum sağlayan bir topluluktur. Ülkemizde de Romanlar toplumumuzun kültürel yapısına, gelenek ve göreneklerine, dil ve din gibi özelliklerine uyum sağlamıştır. Geçmişte göçebe bir hayat tarzı benimseyen bu topluluğun, günümüzde genel olarak yerleşik düzene geçtiği bilinmektedir. İçe dönük toplum yapıları nedeniyle diğer topluluklar tarafından yeterince tanınamayan Romanlar, bu bilinmezliğin sonucu olarak çeşitli olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalmışlardır.

Ülkemizde yaygın olan etnik köken algısı, Bursa'da da oldukça yaygındır. Romanlar bu etnik zenginlik içerisinde Suriyelilerden sonra en fazla dezavantajlı konuma sahip topluluk olarak görülmektedir. Uzun yıllar göçebe hayat tarzı benimsemeleri nedeni ile kendi topluluğu içinde geliştirdikleri birtakım normlar Romanlara içe dönük bir toplum olma özelliği kazandırmıştır. Bu özellik sonucu uzun yıllar Romanlar hakkında yanlış bilgiler ve bilinmezlikler diğer topluluklar tarafından kabul edilmiştir. Günümüzde az da olsa içe dönük toplum yapıları şeffaflaşmaya başlamıştır. Romanlar kapsamında yapılan akademik çalışmalar bu durumu kolaylaştırmaktadır.

Bir arada yaşadığımız Romanlar maalesef ki dışlanmışlık duygusundan kurtulamamışlardır. Buna diğer toplumların Romanları dışlanmışlık içerisinde bırakmış olmaları neden olmaktadır. Yakın zamana kadar çingene olarak isimlendirilen Romanlar çocukları korkutmak amaçlı anılmış, günlük dilde aşağılayıcı tamlamalarla birlikte kullanılmıştır. Özellikle temizlik ve ahlâki olarak küçük görülmüş, dinî yaşamı önemsemedikleri zihinlerde yer etmiştir. İçlerinde suçlu bireylerin olması da onların kolaylıkla kanun dışılıkla itham edilmesine olanak sağlamıştır. Müslüman oldukları, dini ritüellere katılım sağladıkları bilinse bile çoğu zaman dini umursamazlıkla itham edilmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucu bu varsayımların ön yargıdan ibaret olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Örneklem grubumuzdaki Romanlar kendilerinin Müslüman ve inançlı olduğunu sürekli vurgulamışlardır. Onlar dine önem verdiklerini, Allah'ı çok sevdiklerini sıklıkla ifade etmişlerdir.

İslamiyette insanlar dünyaya eşit bir şekilde ve günahsız halde gelirler. Allah insanı sevdiği için yaratmıştır bundan dolayı insan saygıya değer bir varlıktır. İnsanlık ailesinin dünya üzerinde tek bir ırkı yoktur. Herkes birbirinden farklı özelliklere ve güzelliklere sahip olarak yaratılmıştır. Bu çeşitlilik ırk ayrımının yapılmadığı veya hiçbir ırkın diğerlerinden üstün olmadığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Üstünlük yalnızca imanla, yapılan iyilikle ve doğru yaşamla ölçülebilir. Sırf etnik kökenden dolayı insanları birbirinden ayrıştırmak, etiketlemek İslamiyete uygun değildir. Allah insanı akıl ve irade sahibi olarak yaratmıştır. Yaratılışımıza uygun bir şekilde yaşamak bu dünyadaki asli görevlerimizden biridir.

‘‘Roman Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması’’ olan çalışmamız bulgularına göre hem Roman hem de Roman olmayan bireylerin olumlu ve sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Dini motivasyon kaynağı ise her iki grupta da içsel olarak belirlenmiştir. Roman bireylerin dini yönelim ortalamaları içsel, dışsal, katı kuralcı ve sorgulayıcı dini yönelim biçiminde sıralanırken, Roman olmayan bireylerin dini yönelim ortalamaları sırasıyla içsel, katı kuralcı, dışsal ve sorgulayıcı dini yönelim biçiminde belirlenmiştir. Her iki grupta da sorgulayıcı dini yönelimin düşük olması, bireylerin dinin öğretilerini derinlemesine sorgulamak yerine, daha çok inançlarını içselleştirerek kabul ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Genel olarak, katılımcıların geleceğe dair umutlu oldukları ve umut düzeylerinin her iki grup arasında benzer olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, hem Roman hem de Roman olmayan bireylerin yaşamda karşılaştıkları zorluklara rağmen geleceğe yönelik olumlu bir perspektife sahip olduklarını göstermektedir.

Çalışma sonucumuza göre, Roman bireyler arasında Tanrı algısı ile dini yönelim arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Tanrı'ya yönelik algı, bireyin inanç dünyasını etkileyebilirken, dini yönelim farklı bir şekilde algılanıyor olabilir. Ancak, Tanrı algısı ile umut düzeyi ve dini yönelim ile umut düzeyi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu durum, Roman bireylerin Tanrı algısının ve dini yönelimlerinin umut düzeyini artıran bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Roman bireylerin, dini değer ve inançlarının, hayatlarına anlam ve

motivasyon katacak şekilde umutlarını pekiştirdiği söylenebilir. Roman olmayan bireyler arasında ise Tanrı algısı ile dini yönelim ve Tanrı algısı ile umut düzeyi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Tanrı'ya olan algının Roman olmayan bireyler için önemli bir psikolojik ve duygusal kaynak olduğunu, aynı zamanda dini yönelimlerinin de bu algıyı pekiştirerek umut seviyelerini yükseltmeye yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. Tanrı'nın varlığının olumlu bir şekilde algılanması, zorluklarla başa çıkmada bir destek ve gücün kaynağı olarak görülebilir, bu da umut düzeyini yükseltir. Dini yönelim, kişinin inançlarıyla uyumlu bir yaşam sürmesine ve bu sayede daha büyük bir içsel huzura ve umut duygusuna sahip olmasına olanak tanıyabilir. Ancak, dini yönelim ile umut düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Özellikle Roman bireylerde dini algılar ve yönelimler ile umut düzeyleri arasındaki pozitif ilişki, dini inançların bireylerin psikolojik iyilik hali üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini düşündürmektedir. Roman olmayan bireylerde ise benzer bir ilişki, Tanrı algısı ile umut düzeyi arasında gözlemlenmiş ancak dini yönelim ile umut düzeyi arasında anlamlı bir bağ bulunmamıştır. Tanrı'ya yönelik algı, bir bireyin yaşamına dair anlam ve güven arayışını da etkileyebilir. Tanrı'nın varlığına dair daha derin bir inanç, bireylerin dünyaya bakış açısını daha umutlu hale getirebilir. Ancak, dini yönelim sadece ritüel ya da davranışsal bir yönelim olarak kalıyorsa, doğrudan bir umut artışı sağlamayabilir.

Roman bireylerde Tanrı algısı, dini yönelim ve umut düzeylerine ilişkin yürüttüğümüz bu çalışma sonucunda, elde edilen bulgular temelinde birtakım öneriler geliştirilmiştir:

Romanların dinsiz veya az dindar olduklarına dair oluşturulan stereotipler, genellikle bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Dinle ilgili yapılacak farklı araştırmalar, bu yanlış algıların ortadan kaldırılmasına katkı sağlayabilir. Din psikolojisi dışında din eğitimi çalışmalarına da odaklanarak, toplumsal önyargılar kırılabilir.

Araştırmamızda elde ettiğimiz veriler Roman ve Roman olmayan bireylerle sınırlı tutulmuştur. Toplumun farklı kesimlerinde Tanrı, dini yönelim ve umut kavramlarıyla ilgili yapılan çalışmalar, bu kavramların farklı demografik ve kültürel gruplar üzerinde nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini anlamak açısından oldukça değerli olabilir.

Bursa örneklemi üzerinden, farklı Roman grupları üzerinde yapılan çalışmalar, Romanlara yönelik önyargıların değişmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, farklı alanlardaki dini tutumlar ve davranışlar araştırılabilir. Ayrıca, dindarlık düzeyleri ile sorunlarla başa çıkma stratejileri üzerine yapılacak çalışmalar, toplumsal algının dönüşümüne yardımcı olabilir.

Kültürel açıdan, farklı ülkelerdeki Roman toplulukları ile yapılan araştırmalar, kültürel çeşitliliğin ve dini tutumların nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli veriler sunabilir.

Mezhep farklılıkları araştırmamızda kıstas olarak alınmamıştır. Gelecekte yapılacak olan araştırmalarda bu unsurun Tanrı algısı, dini yönelim ve umut üzerine olan etkisi araştırılabilir.

Eğitim, bireylerin davranışlarını düzenleme ve yeni bilgiler kazandırma işlevinin yanı sıra, İslami kimliğin oluşmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Dini bilgi birikimini artırıcı ve eksikleri giderici altyapıyı oluşturmak için dini eğitim veren kurumlardan, kitaplardan destek alınabilir. Diyanet Vakfı, Cami dernekleri ekonomik yetersizliklerden dolayı eğitim alamamış Romanların desteklenmesinde görev alabilir. Cuma hutbelerinde ve dini günlerin özel programlarında etnik köken ayrımı yapmadan, önyargının kırılması, Romanların dışlanmaması için çeşitli uyarılar yapılabilir. Ülkemizdeki Romanların Müslüman olduğu belirtilerek İslam kardeşliğine vurgu yapılabilir. Allah katında insanların eşit olduğu İslam tarihinden örneklerle bahsedilebilir.

Toplumun dezavantajlı bireylerinin yoğun olarak bulunduğu kurumlarda (Emniyet Genel Müdürlüğü, Kriz Merkezleri, Çocuk Islah Evleri, Kadın Konuk Evleri, AMATEM, ÇAMATEM, Afet Merkezleri vb.) din psikolojisi uzmanlarının görevlendirilmesi önerilebilir. Bu kurumlarda, özellikle Roman bireylerin yaşadığı sosyo-kültürel zorluklar göz önünde bulundurularak, din psikolojisi uzmanlarının rehberliği, toplumsal entegrasyonlarını ve ruhsal iyilik hallerini destekleyebilir.

Yaşadığımız teknoloji çağında bilgi yayılımı açısından medya kaynaklarının önemi gözardı edilemez. Birey ve toplum üzerinde oldukça etkili olan medya kaynakları içeriklerini olumlu Tanrı algısı, iç güdümlü dindarlık ve yüksek umut düzeyi çerçevesinde hazırlamaya özen gösterebilir.

KAYNAKÇA

Abbasoğlu, Haluk vd. *AnaBritanika Genel Kültür Ansiklopedisi*. 9. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1994.

Adler, Alfred. *Yaşamın Anlam ve Amacı*. çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 2011.

Agamben, Giorgio. *Tanık ve Arşiv: Auschwitz'den Artakalanlar*. çev. Ali İhsan Başgül. 1. baskı, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2017.

Ahmet Mithat Efendi. *Çingene: Letaif-i Rivayat*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.

Akan, Başak Ekim vd. *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2011.

Akdemir, Süleyman. *Son Çağrı Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

Akdoğan, Ali. *Dinî Hayatı Anlama ve Yorumlama*. İstanbul: DEM Yayınları, 2007.

Akgül, Başak. "Türkiye Çingenelerinin Politikleşmesi ve Örgütlenme Deneyimleri". *Öneri Dergisi* 9/34 (2010), 213-222.

Akın, Ahmet - Abdullah Yalnız. "Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (YMÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (2015), 95-102.

Akman, Yasemin - Fidan, Korkut. "Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9 (1993), 193-202.

Akyüz, Züleyha. *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Albayrak, Ahmet. *Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Alberto, June, - Joyner, Barry. "Hope, Optimism, and Self-care Among Better Breathers Support Group Members With Chronic Obstructive Pulmonary Disease". *Applied Nursing Research* 21/4 (2008), 212-217.

Altınöz, İsmail. *Osmanlı Toplumunda Çingeneler.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Altınöz, İsmail. *Osmanlı Toplumunda Çingeneler.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

Allport, Gordon Willard. *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation*. London: The Macmillan Company, 1950.

Allport, Gordon Willard. "Behavioral Science, Religion and Mental Health". *Journal of Religion and Health* 2 (1963), 187–197.

Allport, Gordon Willard - Ross, J. Michael. "The Religious Context of Prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 432–443.

Allport, Gordon. *The Person in Psychology*. USA: Beacon Press, 1968.

Allport, Gordon Willard. *Birey ve Dini*. çev. Bilal Sambur. 1. Baskı, Ankara: Elis Yayınları, 2004.

Allport, Gordon. *The Nature of Prejudice*. Boston: Addison-Wesley, 1954.

Altemeyer, Bob. - Hunsberger, Bruce. "Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice". *International Journal for the Psychology of Religion* 2 (1992), 113–133.

Altıntaş, Hayrani. *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Anlara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

Anday, Melih Cevdet. *Raziye*. İstanbul: Adam Yayınları, 1992.

Andrews, Peter Aiford. Türkiye'de Etnik Gruplar. Çev. Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Ant Yayınları, 1992.

Apaydın, Halil. "Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 65–86.

Arayıcı, Ali. *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler.* İstanbul: Homer Kitabevi, 2008.

Arıcı, İlyas - Burhanettin Tokur. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Tanrı Algıları ve Hoşgörü Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki". *Turkish Studies* 12/10 (2017), 31-48.

Armağan, Mustafa. *Büyük Osmanlı Projesi.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

Arslan, Zeynep. *Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Arslantürk, Zeki. *Araştırma Metot ve Teknikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999.

Asar, Çiğdem. *Lise Öğrencilerinin Tanrı Tasavvuru ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği.* Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Aslan, Özlem vd. "Kanserli Hastalarda Umut". *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 11/2 (2007), 18-24.

Asseo, Henriette. *Les Tsiganes une Destinée Européenne (Çingeneler: Bir Avrupa Yazgısı).* çev. Orçun Türkay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Augustine, Aurelius. *The City of God*. çev. Gerald Walsh. New York: Image Books, 1958.

Aydemir, Rüveyda Efdal. *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Aydın, Ali Rıza. "Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2010), 53–61.

Aydın, Özlem. *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Aydın, Fatih. *Psikolojik Danışman Adaylarında Psikolojik Danışma Öz Yeterliği, Umut ve Kaygının Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Aydoğan, Doğa. *Yabancı Çingenelerin Sınır Dışı Edilişi.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Ayten, Ali. "William James ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 445–468.

Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

Ayten, Ali vd. "Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 45-79.

Ayten, Ali. *Erdeme Dönüş*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.

Bacanlı, Hasan. "Tanrı ve Peygamber Kavramları (Selçuk Üniversitesi'nde Bir Anıştırma)". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 155-163.

Bahadır, Abdülkerim. "Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2002), 117.

Bahadır, Abdülkerim. *Jung ve Din.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*. 2. baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Balcıoğlu, İsa. *Erenler İlçesindeki Roman Vatandaşların Dini Tutum ve Davranışları.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Balcı Arvas, Fatma. "Öznel İyi-Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 165-201.

Baldwin, James Mark. "Messianic Hope". *In Dictionary of Philosophy and Psychology*, 2/71. New York: The Macmillan Company, 1902.

Baring, Rito. "Children's Image of God and Their Parents: Explorations in Children's Spirituality." *International Journal of Children's Spirituality*, 17/4 (2012), 277-289.

Başören, Mehmet. *Lise Öğrencilerinin Matematik Dersine Katılımının Duygu Düzenleme, Algılanan Araçsallık, Umut ve Başarı Değişkenleriyle Olan İlişkisi*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Batan, Sabriye Nazlı - Ali Ayten. "Dinî Başa Çıkma, Psikolojik Sağlamlık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/3 (2015), 67-92.

Batson, Charles Daniel - Schoenrade, Philip A. "Measuring Religion as Quest: 2) Reliability Concerns". *Journal for the Scientific Study of Religion* 30/4 (1991), 440–447.

Batson, Charles Daniel ve Schoenrade, Philip A. “Measuring Religion as Quest: I. Validity Concerns”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 30 (1991), 416–429.

Batson, Charles Daniel vd. *Religion and the Individual: A Social Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press, 1993.

Batson, Charles Daniel vd. *Din ve Birey: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*. çev. Ali Kuşat ve Abdulvahap Taştan. İstanbul: Kimlik Yayınları, 1. Baskı, 2017.

Baynal, Fatma. "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2015), 206-231.

Bayrakdar, Mehmet. *Bir Hıristiyan Dogması: Teslis*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007.

Beck, Aaron Temkin vd. “The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42 (1974), 861–865.

Benson, Peter - Bernard Spilka. “God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (1973), 297–310.

Birky, Ian - Samuel, Ball. “Parental Trait Influence on God as an Object Representation”. *Journal of Psychology* 122/2 (1988), 133–137.

Bloch, Ernst. *Umut İlkesi II*. çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012.

Bloch, Ernst. *Umut İlkesi I*. çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2013.

Borgna, Eugenio. *Ruhun Yalnızlığı*. çev. Meryem Mine Çilingiroğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Bowlby, John. *Attachment and Loss: Volume 1 – Attachment.* New York: Basic Books, 1969.

Bradshaw, Matt - Blake Victor Kent. “Prayer, Attachment to God, and Changes in Psychological Well-Being in Later Life.” *Journal of Aging and Health* 30/5 (2017), 667–691.

Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.

Buran, Ahmet - Yüksel Çak, Berna. *Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar.* İstanbul: Akçağ Yayınları, 2012.

Brugger, Eugene Christian. “Psychology and Christian Anthropology.” *Edification: Journal of The Society for Christian Psychology* 3/1 (2009), 5-18.

Büyük Larousse ed. Ercan Arıklı, Cilt V. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.

Can, Rana. *Tıp Etiği Çerçevesinde Geriatri ve Gerontoloji Alanlarında Umut Yönetimi.* Adana: Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Carnegie, Dale. *Stres ve Endişeyle Başa Çıkmanın Yolları*. çev. Gamze Tokgöz. İstanbul: Nemesis Kitap, 2012.

Carr, Alan. *Positive Psychology: The Science of Happiness and Human Strengths*. New York: Brunner-Routledge, Taylor & Francis Group, 2005.

Ceylan, Ummahan Esra. *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma ile İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Cirhinlioğlu, Fatma Gül. *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Cirhinlioğlu, Fatma Gül. "Dini Yönelimler ve Önyargı." *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/1 (2010), 1366–1384.

Cirhinlioğlu, Fatma Gül. *Din Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.

Cohn, Werner. *The Gypsies*. Massachusetts: Addison-Wesley, 1973.

Coles, Robert. *The Spiritual Life of Children*. Boston: Houghton Mifflin, 1990.

Coşkun, İbrahim. *Dünyevi İslam'ın Pratiği Önünde Bir Engel: Despot/Otokrat Tanrı Tasavvuru, Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi.* Çorum: Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003.

Copeland, Kenneth. *Faith and Patience: The Power Twins*. Texas: Kenneth Copeland Publications, 1992.

Creswell, John Ward. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.

Curry, Lewis A. vd. "Role of Hope in Academic and Sport Achievement", *Journal of Personality and Social Psychology* 73/6 (1997), 1257-1267.

Çakır, Birsel. *Ortaokul Öğretmenlerinin Dindarlık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Ünye Örneği).* Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Çelik, Celaleddin. "Değişkenler ve Boyutlar Bağlamında Türk Toplumunda Dini Hayatın İncelenmesi". *Bilimname* 1 (2003), 153–174.

Çınar, Mehmet. *Yetişkin ve Yaşlılarda Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Dağcı, Abdullah. *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Daley, Brian Edward. *The Hope of the Early Church: A Handbook of Patristic Eschatology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Davis, Edward Bradford, vd. "God Image and God Concepts: Definitions, Development, and Dynamics." *Psychology of Religion and Spirituality* 5/1 (2013), 51–60.

Demirbozan, Emirhan. *Roman Vatandaşlarda Dindarlık, Gelenekler ve Dışlanmanın İzdüşümleri: Balıkesir/Altıeylül İlçesi Örneği*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Demirci, Şükran. *Yetiştirme Yurdu Ergenlerinde Allah Tasavvuru*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Dhavamony, Mariasusaia. "Dinlerde Tanrı Anlayışı". çev. Fuat Aydın. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2010), 189–210.

Dickey, Samuel. "Christianity and the Hope of Social Redemption". *The Biblical World*, 40/3 (1912), 152-162.

Dilek, Yunus. *Ergenlerde Tanrı Algısı ile Şiddet Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Dingeç, Emine. ''XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler''. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2009), 33-46.

Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yeni Şafak, 11. Baskı, 1996.

Doğan, Mebrure. *Dindarlık, Sabır ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkiler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

Douglas, Mary. *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. London: Routledge, 2005.

Du Buy, Jean. "Stages of Religious Development." Ed. G. Stanley Hall. *The American Journal of Religious Psychology and Education* (The Commonwealth Press, 1905), 7-29.

Duygulu, Melih. *Türkiye'de Çingene Müziği: Batı Grubu Romanlarında Müzik Kültürü*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1. Baskı, 2006.

Eaton, Gai. *Tanrı'yı Hatırlamak.* çev. Suat Yıldırım. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

Ece, Hüseyin Kerim. *İslam'ın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.

Eco, Umberto - Kardinal Martini. *İnanç ya da İnançsızlık*. çev. Onur Şen. İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2005.

Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*. Ed. Ergun Kocabıyık. Cilt II. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.

Ellison, Christopher. "Religious Involvement and Subjective Well-being," *Journal of Health and Social Behaviour* 32 (1991), 80-99.

Emmons, Robert A. "Emotion and Religion". In *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, ed. Raymond F. Paloutzian - Crystal L. Park, London: The Guilford Press, (2005), 235-252.

Ercan, Nilüfer. *The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse: Ambivalent Sexism, System Justification, and Religious Orientation*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.

Erdal, Hamiyet Ece. *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi, Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Erdoğan, Emine. “Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örneklemi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/27 (2014), 223–246.

Erdoğan, Emine. “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının (TA) Dini Yönelim Biçimleri ile İlişkisi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/27 (2014), 167–185.

Erikson, Erik. *Childhood and Society*. New York: W. W. Norton & Company, 1963.

Eryücel, Sema. “Din Hizmetleri Çalışanlarında Dini Yönelim ve Psikolojik İyi Olma”. *Journal of Turkish Studies* 12/10 (2017), 101–122.

Esenay, Işık Figen. *Sağlıklı ve Kanserli Ergenlerde Umut*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.

Faruki, İsmail Raci. *Tevhid: Düşünce ve Hayata Yansımaları.* İstanbul: Mahya Yayıncılık, 1993.

Faust, James Esdras. “Hope, an Anchor to the Soul.” *Ensign* 29/11 (1999), 59–61.

Fehring, Richard vd. “Spiritual Well-Being, Religiosity, Hope, Depression, and Other Mood States in Elderly People Coping with Cancer.” *Oncology Nursing Forum* 24/4 (1997), 663-671.

Fırat, Erdoğan. *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1977.

Foggo, Hacer. “Dosya Romanlar.” *KA Dergi* 3/8 (2018), 31-35.

Fonseca, İsabel. *Beni Ayakta Gömün: Çingeneler ve Yolculukları*. Çev. Özlem İlyas. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.

Frankl, Viktor Emil. *Psikoterapi ve Din: Bilinçdışındaki Tanrı*. çev. Ahmet Demirhan. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.

Frankl, Viktor Emil. *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009.

Frankl, Viktor Emil. *Hayatın Anlamı ve Psikoterapi*. çev. Veysel Atayman. İstanbul: Say Yayınları, 2014.

Fraser, Angus. *The Gypsies (Çingeneler).* çev. İlkin İnanç. İstanbul: Homer Kitapevi Yayıncılık, 1. baskı, 2005.

Freud, Sigmund. *Totem ve Tabu.* çev. Haluk Yavuzer. İstanbul: Say Yayınları, 1991.

Freud, Sigmund. *Musa ve Tek Tanrıcılık.* çev. Haluk Yavuzer. İstanbul: Say Yayınları, 1992.

Freud, Sigmund. *Bir Yanılsamanın Geleceği.* çev. Elif Yıldırım. İstanbul: Oda Yayınları, 2016.

Friedmann, Yohanan. “The Origins and Significance of the Islamic Conquest of Sind”. Journal of the American Oriental Society 89/1 (1969), 92–103.

Fromm, Erich. *Psikanaliz ve Din*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınları, 1993.

Fromm, Erich. *Erdem ve Mutluluk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Fromm, Erich. *The Art of Loving*. New York: Harper & Row, 1997.

Fromm, Erich. *Sahip Olmak ya da Olmak*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 2003.

Fromm, Erich. *Umut Devrimi: İnsancıllaşmış Bir Teknolojiye Doğru*. çev. Şeyma Yeğin. İstanbul: Payel Yayınları, 2012.

Gazâlî. *İhyâ-i Ulum'id-Din*. çev. Ali Arslan. I-VI cilt. İstanbul: Arslan Yayınları, 1993.

Genç, Elif. "Avrupa Birliği Roman Çerçevesi ve Türkiye'nin Roman Politikalarına Yansımaları." *Tarihten Günümüze Türkiye'de Romanlar*, ed. Hamza Ateş, 173-185. Bursa: Bursa Kültür Yayınları, 2015.

Goleman, Daniel. *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir*. çev. Banu Seçkin Yüksel. İstanbul: Varlık Yayınları, 2014.

Gorsuch, Richard L., - McPherson, Susan E. "Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E Revised and Single-Item Scales". *Journal for the Scientific Study of Religion* 28 (1989), 348–358.

Göcen, Gülüşan. *Sükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Göller, Levent. *Ergenlerin Akılcı Olmayan İnançları ile Depresyon-Umutsuzluk Düzeyleri ve Algıladıkları Akademik Başarıları Arasındaki İlişkiler* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Gözleten, Didem. *Huzurevinde Kalan Yaşlılar ve Yaşamını Kendi Başına İdame Ettirebilen Yaşlıların Umut Düzeylerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Gusdorf, Georges. *İnsan ve Tanrı*. çev. Zeki Özcan. Bursa: Emin Yayınları, II. Baskı. 2012.

Güler, Özlem. *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Güler, Özlem. "Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123–133.

Güler Aydın, Özlem**.** "A Systematic Review of the Studies on the God Image in the Sample of Türkiye." *Dini Araştırmalar* 26/65 (2023): 491–537.

Gülfil, Derya. "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-sosyal Açıdan Değerlendirilmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2019), 1290–1312.

Gülten, Nevin. *Kierkegaard'ta Umutsuzluk, İman ve Umut*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2014.

Gün, Serap. *Etnikleşen Yoksulluk: Çingeneler/Romanlar Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Günay, Ünver. "Dindarlığın Sosyolojisi." *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* ed: Ünver Günay - Celaleddin Çelik. 1-59. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.

Gündüz, Fatma. *Okulöncesi Dönem Çocuğunda Din Tasavvurlarına Psikolojik Bir Yaklaşım*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Güneşçelik, Zeynep. *Balıkesir Romanlarının Halkbilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma.* Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Güngördü, Melek. *Allah'a Atfedilen Özellikler ile Depresyon Arasındaki İlişki Üzerine bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Gürses, İbrahim. *Dindarlık ve Kişilik*. İstanbul: Emin Yayınları, 2009.

Güven, Hülya. *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Greggo, Stephen P. - Becker Stephen P. "The Attachment Paradigm: A Secure Base for Counselor Education?" *Journal of Psychology and Christianity* 29/1 (2010), 46-56.

Hamidullah, Muhammed. *İslamiyet ve Hıristiyanlık.* çev. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.

"Havf ve Recâ". *Mecelletü'l-Ezher* 56/6 (Kahire: 1983), 868–873.

Hayta, Akif. "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslam'da Allah Tasavvuru". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (2006), 29–63.

Hayta, Akif. "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (2010), 39–77.

Hayta, Akif. *Allah'a Bağlanmak: Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. İstanbul: Onto Yayınları, 2017.

Hayta, Akif. *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

Hoffman, Louis vd. "Transcendence, Suffering, and Psychotherapy". *Bi-Annual Conference of the International Network for Personal Meaning,* Vancouver: British Columbia, 2004.

Hoffman, Louis. ''Cultural Constructs of the God Image and God Concept: Implications for Culture, Psychology, and Religion''. *Annual Meeting of the Society for the Scientific Study of Religion*, Kansas City: Missouri, (2005), 1-28.

Horozcu, Ümit. "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/1 (2006), 197–222.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, VI. Basım, 2005.

Hökelekli, Hayati. *İslam Psikolojisi Yazıları*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2009.

Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.

Hutsebaut, Dirk - Verhoeven, Dominic. "Studying Dimensions of God Representation: Choosing Closed or Open-Ended Research Questions", *The International Journal for the Psychology of Religion* 5/1 (1995), 49-60.

Idler, Ellen L. "Religious Involvement and the Health of the Elderly: Some Hypotheses and an Initial Test". *Social Forces* 66/1 (1987), 226-238.

İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru-Sadır, 1994.

İbn Teymiyye. *İbn Teymiyye Külliyatı: Rabb Olarak Allah'ın Birlenmesi.* çev. Yusuf Işıcak vd. II. Cilt. İstanbul: Tevhid Yayınları, 1987.

Kutsal Kitap: *İbranilere Mektup*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Yayınları, 2014.

İmamoğlu, Abdulvahit - Adem Yavuz. "Üniversite Gençliğinde Dinî İnanç ve Umutsuzluk". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23 (2011), 205-244.

İnceoğlu, Mehmet. *Tutum, Algı, İletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011

James, William. *The Will to Believe*. New York: Dover Publications, II. Basım, 1956.

James, William. *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. New York: Longmans, Green, and Co., 1902.

Jung, Carl Gustav. *Psychology and Alchemy.* New York: Pantheon Books, XII. Basım, 1968.

Jung, Carl Gustav. *Psikoloji ve Din*. çev. Raziye Karabey. İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2010.

Justice, William G. – Lambert, Warren. "A Comparative Study of the Language People Use to Describe the Personalities of God and Their Earthly Parents". *Journal of Pastoral Care* 40 (1986), 166-172.

Kaçan, Metin. *Ağır Roman*. İstanbul: Can Yayınları, 1999.

Kandemir, Fatih. *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Karaarslan, Mehmet. "Türk Halk Bilimi Açısından Geçmişi ve Geleceği ile Geçiş Dönemleri". *Türk Halk Bilimi Çalışmaları Kurultayı Bildirisi*, 9. İstanbul, 2011.

Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.

Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011.

Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016.

Karslı, Necmi. *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2011.

Kartopu, Saffet. "Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi." *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/2 (Winter 2014), 887-903

Kartopu, Saffet - Abdullah Özbolat. "Şathiyelerde Tanrı Algısı: Tipolojik Bir Yaklaşım", *Electronic Turkish Studies* 9/5 (2014), 1299-1318.

Kavas, Erkan. *Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2013.

Kaygılı, Osman Cemal. *Çingeneler*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.

Kayıklık, Hasan. *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi, 2003.

Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.

Kenny, Maureen E. vd. "Achievement Motivation Among Urban Adolescents: Work Hope, Autonomy Support, and Achievement-Related Beliefs". *Journal of Vocational Behavior* 77 (2010), 205–221.

Kenrick, Dougles T. ''The Evolutionary Psychology of Human Social Development: Prospects and Progress''. *Evolution and Social Psychology,* ed. Mark Schaller vd. Psychology Press, 2006.

Kılavuz, Mehmet Akif. "Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dinî Değerlerin Rolü." *Değerler ve Eğitimi*. ed. Recep Kaymakcan vd. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.

Kızılgeçit, Muhammed. *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Kızılgeçit, Muhammed. "Yalnızlık Dindarlık İlişkisi." *Din, Değerler ve Sağlık*, ed. Hayati Hökelekli. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.

Kimter, Nurten. *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi.* Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Kimter, Nurten. *Dinî İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2012.

Kierkegaard, Soren. *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. çev. Mukadder Yakupoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

Kimble, Melvin A. - James W. Ellor. "Logotherapy: Viktor Frankl's Contribution to Spirituality and Aging". *Journal of Religious Gerontology* 11 (2000), 1–17.

Kirkpatrick, Lee A., - Ralph W. Hood. "Intrinsic–Extrinsic Religious Orientation: The Boon or Bane of Contemporary Psychology of Religion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 29/4 (1990), 442–462.

Kirkpatrick, Lee A. "An Attachment-Theory Approach to the Psychology of Religion". *International Journal for the Psychology of Religion* 2/1 (1992), 3–28.

Kirkpatrick, Lee A., *''Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi''.* çev. Mustafa Koç. *Bilimname Düşünce Platformu* 10/1 (2006), 133-172.

Kitab-ı Mukaddes. *Eski ve Yeni Antlaşma*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2001.

Kiziroğlu, Merve. *Sınıf Öğretmenlerinin Sosyodemografik Özelliklerine Göre Umutsuzluk Düzeyleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Koç, Mustafa. *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.

Koç, Ayşe. *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Koç, Emel. "Bir Umut Metafiziği Olarak Gabriel Marcel Felsefesi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2008), 171–194.

Koenig, Harold G. "Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice", *Southern Medical Journal*, 97/12 (2004), 1194-1200.

Kolukırık, Suat. "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (2005), 52-71.

Kolukırık, Suat. *Dünden Bugüne Çingeneler*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2009.

Kolukırık, Suat. *Yeryüzünün Yabancıları, Çingeneler*. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Dağıtım, 2007.

Konukçu, Enver. *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.

Köylü, Mustafa. *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.

Köylü, Mustafa. "Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumu Açısından Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2007), 65–92.

Kula, Naci. "Gençlerde Izdırap Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler". *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II*. 103-133. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.

Kula, Tahsin. *Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneklemi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Kulu Uzun, Ayten. *Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik ve Allah Tasavvuru İlişkisi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, III. Basım, 2009.

Kuşat, Ali. *Ergenlerde Tanrı Tasavvuru (Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*). Ankara: Karahan Kitabevi, 2006.

Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2011.

Kuzu, Necmettin. *Düzce'deki Roman Vatandaşlarımızın Dini Tutum ve Davranışları.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Küsgülü, Ümit. *Üniversite Öğrencilerinin Mutluluk, Umut ve Narsisizm Düzeylerinin İncelenmesi.* Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Larsen, Denise J. vd. "Understanding The Role of Hope in Counseling: Exploring The Intentional Uses of Hope". *Counseling Psychology Quarterly* 20/4 (2007), 401–416.

Liegeois, Jean-Pierre. *Roms en Europe (Avrupa'nın Romanları).* çev. Dış Politika Enstitüsü, Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2008.

Maltby, J. vd. "Religious Orientation and Psychological Well-Being: The Role of the Frequency of Personal Prayer". *British Journal of Health Psychology* 4 (1999), 363–378.

Marushiakova, Elena - Popov, Vesselin. *Identity Formation among Minorities in the Balkans: The Cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo*. Sofia: Minority Studies Society "Studii Romani'', 2001.

Marushiakova, Elena - Popov, Vesselin. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler* çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Homer Yayınevi, 2017.

McClymond, Michael J. "Christianity". *Encyclopedia of Religious Practices*, Ed. Thomas Riggs 1/101-138. Detroit, New York, San Francisco, San Diego, New Haven, Waterville, London, 2006.

McFarland, Michael. "The Religious Orientation Scale and Religious Prejudice". Journal of Social Issues 45/1 (1989), 139–148.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

Mehmetoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.

Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti*. *Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1987.

Miller, Randelp Crump. "Kötülük Problemi ve Din Eğitimi". çev. Hasan Dam. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 501-512.

Momtaz, Yadollah Abolfathi vd. "Mediating Effects of Social and Personal Religiosity on the Psychological Well Being of Widowed Elderly People". *Omega*, 61/2 (2010), 145-162.

Mroz, J. *The Psychological Dimension of the Novel: Understanding Characters, Relationships, and Motivation*. 1992.

Mutlu, Kayhan. "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)". *İslami Araştırmalar Dergisi* III, 4 (1989), 194–199.

Necati, Muhammed Osman. *Hadis ve Psikoloji* çev. Mustafa Işık Ankara: Fecr Yayınları, 2000.

Noffke, J. L. - S. H. McFadden. “Denominational and Age Comparisons of God Concepts”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/4 (2001), 747-756.

Nolen-Hoeksema, Susan. “Growth and Resilience Among Bereaved People”. *In The Science of Optimism and Hope*, ed. Jane E. Gillham, 107-127. Philadelphia ve London: Templeton Foundation Press, 2000.

Noyan, Erdal. *Öteki Osmanlı*. Ankara: Roza Yayınları, 2015.

Nye, W. Chad, - Jerry S. Carlson. “The Development of the Concept of God in Children”. *The Journal of Genetic Psychology* 145/1 (1984), 137–142.

Ok, Üzeyir. “Dini Düşüncede Yaşanan Stresin (Şüphe, Uyumsuzluk, Çelişki vb.) Boyutları.” *Dini Araştırmalar Dergisi* 8/22 (2005), 29–48.

Onay, Ahmet. *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: DEM Yayınları, 2004.

Otto, Rudolf. *The Idea of the Holy*. çev. J. W. Harvey. London: Oxford University Press, 1928.

Öcal, Mustafa. "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 59-80.

Öz, Fatma. *Sağlık Alanında Temel Kavramlar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2004.

Özden, H. Ömer. “Türk Atasözlerinde İnsan”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2001), 75–105.

Özdoğan, Öznur. "İnsan-Allah İlişkisi". *Dini Araştırmalar* 6 (Haziran 2005), 135-162.

Özdoğan, Öznur. "İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji". *AÜİFD* 47/2 (2006), 127-141.

Özdoğan, Öznur. *İsimsiz Hayatlar* Ankara: Özden Öze Yayınları, 2009.

Özdoğan, Öznur. *Aşkın Yanımız Maneviyat*. İstanbul: Özden Öze Yayınları, 2010.

Özer, Çetin. *Din Psikolojisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2004.

Özkan, Ali Rafet. *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Özateşler, Gül. *Çingene: Türkiye’de Yaftalama ve Dışlayıcı Şiddetin Toplumsal Dinamiği*. çev. Didem Dinçsoy. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.

Özmen, Nebile. *Edirne Romanlarında Geçiş Ritüelleri ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Pargament, Kenneth I. “The Bitter and the Sweet: An Evaluation of the Costs and Benefits of Religiousness”. *Psychological Inquiry* 13/3 (2002), 168–181.

Password Dictionary for Learners of English. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004.

Pazarlı, Osman. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2000.

Piaget, Jean. *Çocukta Hüküm ve Muhakeme.* çev. Sabri Esat Siyavuşgil. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.

Pierce, John vd. "Gender Differences in Death Anxiety and Religious Orientation Among US High School and College Students". *Mental Health, Religion & Culture* 10/2 (2007), 143-150.

Rand, Kevin L. "Hope and Optimism: Latent Structures and Influences on Grade Expectancy and Academic Performance". *Journal of Personality* 77/1 (2009), 1-30.

Rizzuto, Ana-Maria. "Object Relations and the Formation of the Image of God". *British Journal of Medical Psychology* 47/1 (1974), 83–99.

Rizzuto, Ana-Maria. *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1979.

Roof, Clark Wade - Roof, Jennifer L. "Review of the Polls: Images of God Among Americans"., *Journal for the Scientific Study of Religion* 23/2 (1984), 201-205.

Russinova, Zlatka. "Providers'' Hope-Inspiring Competence As A Factor Optimizing Psychiatric Rehabilitation Outcomes". *Journal of Rehabilitation* 16/4 (2000), 50–57.

Ryff, D. Carol - Corey Lee M. Keyes. "The Structure of Psychological Well-Being Revisited". *Journal of Personality and Social Psychology* 69/4 (1995), 719-727.

Ryff, Carol D., - Singer, Burton H. "Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being". *Journal of Happiness Studies* 9/1 (2008), 13-39.

Salsman, John M., - Carlson, Charles R. "The Role of Religion in Coping with Stress: A Review of the Literature". *Journal of Clinical Psychology* 60/5 (2004), 489–502.

Sambur, Bilal. "Din ve Psikoloji İlişkisini Yeniden Düşünmek". *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 421–440.

Sandage, Steven J., - Jonathan Morgan. "Hope and Positive Religious Coping As Predictors of Social Justice Commitment". *Mental Health, Religion and Culture* 17/6 (2014), 557–567.

Sarıçam, Hakan - Ahmet Akın. "Bütünleyici Umut Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/15 (2013), 291–302.

Sayar, Burak. *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Umutsuzluk ve Boyun Eğici Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Seligman, Martin E. P. *Öğrenilmiş İyimserlik*. Ankara: HYB Yayıncılık, 2007.

Schaefer, Charles A. - Richard L. Gorsuch. "Psychological Adjustment and Religiousness: The Multivariate Belief-Motivation Theory of Religiousness". *Journal for the Scientific Study of Religion* 30/4 (1991), 448-461.

Schuon, Frithjof. İslam'ı Anlamak. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İklim Yayınları, 1988.

Sciarra, Daniel T. - Gushue, George V. “White Racial Identity Development and Religious Orientation”. *Journal of Counseling & Development* 81/4 (2003), 473–482.

Scioli, Anthony - Biller, Henry B. *Hope in the Age of Anxiety: A Guide to Understanding and Strengthening Our Most Important Virtue*. New York: Oxford University Press, 2009.

Seyhan, Beyazıt Yaşar. "Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Dua Tutumu ve Tanrı Tasavvuru". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/2 (2014), 194-195.

Sezen, Abdulvahid. *Üniversite Öğrencileri Örnekleminde İman Gelişimi ve Dinsel Fundamentalizm Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Çalışma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2008.

Shorey, Hal S. vd. “The Role of Hope as a Mediator in Recollected Parenting, Adult Attachment, and Mental Health”. *Journal of Social & Clinical Psychology* 22 (2003), 685-715. doi:10.1521/jscp.22.6.685.22938.

Sinclair, Shane vd. “A Thematic Review of The Spirituality Literature Within Palliative Care”. *Journal of Palliative Medicine* 9/2 (2006), 464-479.

Snyder Charles Richard vd. “The Will and Ways: Development and Validation of an Individual-Differences Measure of Hope”. *Journal of Personality and Social Psychology* 60/4 (1991), 570-585.

Snyder, Charles Richard “Rick”. *The Psychology of Hope: You Can Get There from Here*. New York: The Free Press, 1994.

Snyder, Charles Richard vd. “Hope: An Individual Motive for Social Commerce”. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice* 1/2 (1997), 107–118.

Snyder, Charles Richard “Rick”. Jen Cheavens ve Scott T. Michael. “Hoping.” In *Coping: The Psychology of What Works*, ed. Charles Richard Snyder, 205–231. New York - Oxford: Oxford University Press, 1999.

Snyder, Charles Richard “Rick”. “Genesis: The Birth and Growth of Hope”. In *Handbook of Hope: Theory, Measures and Applications*, ed. Charles Richard Snyder, 25–38. San Diego: Academic Press, 2000.

Snyder, Charles Richard “Rick”, Stephen S. Ilardi, Jen Cheavens, Scott T. Michael, Laura Yamhure ve Susie Sympson. “The Role of Hope in Cognitive-Behavior Therapies”. *Cognitive Therapy and Research* 24/6 (2000), 747–762.

Snyder, Charles Richard vd. “Hope Theory: A Member of the Positive Psychology Family”, *Handbook of Positive Psychology*, ed. Charles Richard Snyder - Shane J. Lopez. 257-276. New York: Oxford University Press, 2002.

Snyder, Charles Richard - Shane J. Lopez. *Positive Psychology: An Introduction*. New York: Oxford University Press, II. Baskı, 2007.

Snyder, Mark. *Public Appearances, Private Realities: The Psychology of Self-Monitoring.* New York: W.H. Freeman and Company, 1987.

Sözer, Ömer Taha. *Üniversite Öğrencilerinde Kimlik Duygusu, Dini Yönelim ve Psikolojik İyi Oluş*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Strickland, Bonnie - Scott Shaffer. "I-E, I-E, & F". *Journal for the Scientific Study of Religion* 10/4 (1971), 366-369.

Strongman, K. T. *The Psychology of Emotion: From Everyday Life to Theory*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 2003.

Subaşı, Necdet. "Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler". *İslamiyat* 5/4 (2002), 19.

Subaşı, Hacer. *Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Şan, Aynur. *Çanakkale Romanlarının Dini Kimlik ve İnançları Üzerine Bir Araştırma.* Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Şahin, Adem. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Bahar 2002), 143-157.

Şengül, Fatma. *Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Şentürk, Habil. *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

Tabachnick, B. G., - Fidell, L. S. *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn and Bacon, VI. baskı. 2013.

Talay, Mehmet Sedat. *Gaznelilerin Hindistan Politikası*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tanaka, Eriko vd. "Hopelessness in a Community Population in Japan". *Journal of Clinical Psychology* 52/6 (1996), 609–615.

Taplamacıoğlu, Mehmet. "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X (1962), 141–151.

Tarhan, Sinem - Hasan Bacanlı. "Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *The Journal of Happiness and Well-Being* 1/3 (2015), 1–14.

Tarhan, Sinem - Bacanlı, Hasan. "İlkokuldan Üniversiteye Umut Kavramının Tanımlanması Üzerine Nitel Bir Çalışma". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2016), 86-113.

Taş, Kamil. "Dinin Sosyolojik Tanımı Problemi Üzerine Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar* 6/16 (2003), 199–205.

Taşyürek, Ayşe Kirez. *Roman Ailesinde Çocuğun Din Eğitimi (Yalova Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Tercanlı, Nurgül - Vildan Demir. "Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi (Gümüşhane İli Örneği)". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 29–40.

The Holy Bible. New York: American Bible Society, 2001.

Tillich, Paul. “The Right to Hope.” *The University of Chicago Magazine* 58 (1965), 16–22.

Tokur, Bülent. “İçsel Dinî Motivasyon ve Özsaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 159–175.

Tüfekçiyaşar, Tuğcan. *Lise 10 ve 11. Sınıf Öğrencilerinde Kaygı, Umutsuzluk ve Benlik İmgesi Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Türk Ansiklopedisi, 12/54. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Türkdoğan, Orhan. *Etnik Sosyoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları, II. Baskı, 1998.

Ulusoy, Feridun. *Hüzünle Dans*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2011.

Usta, Fatih. *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013

Uysal, Veysel. *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.

Uysal, Veysel. *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.

Uysal, Veysel vd. “Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler”. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 11/42 (2014), 221-237.

Uysal, Veysel vd. “Dinî Başa Çıkma ile Umut, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir Araştırma”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2017), 139–160. https://doi.org/10.15370/maruifd.333535.

Ünal, Nurten. *Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Üngüren, Engin - Rüya Ehtiyar. “Türk ve Alman Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması ve Umutsuzluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma”. *Journal of Yaşar University* 4/14 (2009), 2093–2127.

Vahapoğlu, Zehra. *Önlisans Öğrencilerinin Umut Düzeyleri ve Başarı Yönelimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Vergote, Antoine. *Psychologie Religieuse*. Bruxelles: Charles Dessart, 1966.

Verhagen, Peter J. “Imaginings Jesus: To Portray or Betray? Psycho(-patho)logical Aspects of Attempts to Discuss the Historical Individual”. *In Hearing Visions and Seeing Voices: Psychological Aspects of Biblical Concepts and Personalities,* ed. G. Glas vd. 183–194. Dordrecht: Springer, 2007.

Vidinlioğlu, S. Özge. *Ortaöğretim Öğrencilerinin Benlik Algısı ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Voltan Acar vd. "Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/12 (1996), 45-56.

Vural, Muhammed Enes. *Yetiskinlerde Alçakgönüllülük, Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Wade, Nicholas. *İnanç İçgüdüsü*. çev. Müge Sözen. İstanbul: Say Yayınları, 2012.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları: Din Sosyolojisi*. çev. Tahsin Yücel. Ankara: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991.

Wong, Shyh Shin - Lim, Timothhy. "Hope versus Optimism in Singaporean Adolescents: Contributions to Depression and Life Satisfaction", *Personality and Individual Differences* 46/5-6 (2009), 648-652.

Worthen, Vaughn, - Richard Isakson. "Hope-the Anchor of the Soul: Cultivating Hope And Positive Expectancy". *Issues In Religion And Psychotherapy* 33 (1999), 47-62.

Wulff, David M. *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*. John Wiley & Sons, 1997.

Yakut, S. *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi: Polatlı Örneği.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Yalom, Irvin David. *Varoluşçu Psikoterapi*. çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.

Yalom, Irvin David. *Grup Psikoterapisinin Teori ve Pratiği*. çev. Ataman Tangör - Özgür Karaçam. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

Yaparel, Recep. *Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1987.

Yapıcı, Asım. *Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Yapıcı, Asım. "Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 2 (2004), 169-206.

Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2007.

Yapıcı, Asım. "Kuramdan Yönteme Ruh Sağlığı-Din Çalışmalarında Karşılaşılan Güçlükler". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 25–60.

Yaran, Cafer Sadık. “İnsanın Egzistansiyal İhtiyaçları ve Dinin Perenniyel Cevapları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/13 (2001), 79–96.

Yavuz, Sefer. “Dini Yönelim Ölçeği ve Güvenirlik Çalışması: Sanayi İşçileri Üzerine Bir Araştırma”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 1/3 (2009), 221–228.

Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşünenin Gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.

Yerlikaya, İbrahim. *Bilişsel-Davranışçı Yaklaşıma ve Hobi Terapiye Dayalı “Umut Eğitimi Programları”nın İlköğretim Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyine Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

Yıldırım, Ali. *Cumhuriyet Dönemi İskan Politikaları (1923-1952)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Yıldız, Murat. “Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma”. *Tabula Rasa* 1 (2001), 19–42.

Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.

Yıldız, Murat. *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Yıldız, Hüseyin. ‘‘Türkiye’de Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri’’. *Dil Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2007), 61-82.

Yılgür, Egemen. “Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve 'Çingeneler': Vergi, Askerlik ve Adlandırma Meseleleri”. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 2/18 (2018), 267–302.

Yoğurtçu, Fatma. “Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı”. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Yüce, Fatma. “Gençlerde Dini Yönelim ve Kişilik”. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Yüksel, Ceyda. *Buçuk Millet: Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Osmanlı Çingeneleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Yürüktümen, Mehmet Ertan. *Türk Sinemasında Çingenelerin Temsili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Zengin, Burçin. *Özel Eğitime Muhtaç Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Algıladıkları Sosyal Destek, Psikolojik Dayanıklılık ve Umut Düzeyleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

EKLER

EK 1: ETİK KURULU ONAYI

EK 2: ANKET

Değerli katılımcı;
'Roman Bireylerin Tanrı Algısı, Dini Yönelim ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması' isimli doktora çalışması yapmaktayız. Aşağıdaki soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizden ricamız herhangi kimlik bilgisi belirtmeden, soruları eksiksizce ve içinizden geldiği gibi cevaplandırmanız. Vermiş olduğunuz cevaplar araştırmamızın güvenilir ve geçerli olması için önemlidir.
Araştırmamıza yapmış olduğunuz katkınız için teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Naci KULA
Doktora Öğrencisi Beyza ATAN

SOSYO-DEMOGRAFİK YAPI ANKETİ

1- Yaşınız?

2- Cinsiyetiniz?
□ Kadın
□ Erkek

3- Medeni haliniz?
□ Bekar
□ Evli
□ Boşanmış
□ Eşi vefat etmiş

4- Eğitim düzeyiniz?
□ Hiç okula gitmemiş
□ Okur-yazar
□ İlkokul mezunu
□ Ortaokul mezunu
□ Lise
□ Ön Lisans
□ Lisans
□ Yüksek lisans / Doktora

5- Sosyoekonomik düzeyiniz?
□ Çok kötü
□ Kötü
□ Orta
□ İyi
□ Çok iyi

6-Sosyal ilişkileriniz hangi düzeydedir?
□ Çok iyi
□ Normal
□ Kötü
□ Çok kötü

7-Aile içi ilişkileriniz hangi düzeydedir?
□ Çok iyi
□ Normal
□ Geçimsiz
□ Çok geçimsiz

8- Anneniz veya babanız size kötü muamelede bulunur muydu? (küfür, dayak)
□ Sadece annem şiddet uygulardı
□ Sadece babam şiddet uygulardı
□ Hem annem hem de babam şiddet uygulardı
□ İkisi de şiddet uygulamazdı

9- Öznel dindarlık algınız nedir?
□ Dine ilgisiz
□ Biraz dindar
□ Dindar
□ Çok dindar

10- Bu dünyaya geldiğinizden memnun musunuz?
□ Memnunum
□ Bazen
□ Memnun değilim

11- Kişisel geleceğiniz hakkında ne düşünüyorsunuz?
□ Ümitliyim
□ Kararsızım
□ Ümitsizim

EK 3: TANRI ALGISI ÖLÇEĞİ

	Tanrı Algısı Ölçeği	HİÇ 1	KISMEN 2	BİRAZ 3	OLDUKÇA 4	TAMAMEN 5
1	O'nun bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.					
2	O'nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.					
3	O'nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.					
4	O'nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu: sevgi.					
5	O'nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.					
6	O'nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.					
7	O'nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.					
8	O'nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.					
9	O'nu düşünmek bana güven veriyor.					
10	O aklıma geldiğinde O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.					
11	O'nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.					
12	O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.					
13	O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır.					
14	O'nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.					
15	O, benim için korkutucudur.					
16	Zor zamanlarımda, O'nun, yanımda olmadığını hissediyorum.					
17	O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.					
18	O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.					
19	O'nu düşünmekle huzur buluyorum.					
20	O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.					
21	O'nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.					
22	O'nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.					

EK 4: YENİDEN YAPILANDIRILMIŞ MÜSLÜMAN DİNİ YÖNELİM ÖLÇEĞİ

	Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği	Kesinlikle Uygun Değil 1	Uygun Değil 2	Biraz Uygun değil 3	Belirsiz 4	Biraz Uygun 5	Uygun 6	Tamamen Uygun 7
1	İçimden geldiği için Allah'a inanırım.							
2	Allah'ın varlığını hissettiğim zamanlarda şükrederim.							
3	Dinimin gerekli gördüğü bütün kuralları yerine getirmeye çalışırım.							
4	Birçok dini konu hakkındaki görüşlerim hâlâ değişmektedir.							
5	Din kuralları değiştirilemez bir bütündür; ya hepsini olduğu gibi kabul edersiniz, ya da hepsini reddedersiniz.							
6	Dini sorgulamadan sunulduğu gibi kabul edemem.							
7	Allah'ın varlığını sık sık derinden hissederim.							
8	İbadet, benim için Allah'tan bir şey dileme fırsatı değil, sükûnet ve Allah'ın varlığını hissetme yoludur.							
9	Dinin kurallarını sorgular ve kendime göre uygularım.							
10	Dua etmemin amacı mutlu ve sakin bir hayatı garanti etmektir.							
11	Din, her şeyden önce, başıma acı ve felaket geldiği zaman beni teselli eder.							

12	İnançlı bir kişi olarak dini kuralların yarım yamalak uygulanmasına karşıyım.							
13	Allah'a gönülden bağlı olmanın doğru ve mükemmel bir din anlayışına sahip olmaktan daha önemli olduğunu düşünüyorum.							
14	Ben değiştikçe dini inançlarım da benimle birlikte değişip gelişir.							
15	İbadet etmek için en önemli sebep Allah'ın yardımını ve korumasını sağlamaktır.							
16	Öbür dünyada cezalandırılmamak adına dini kurallara bağlı yaşamaya çalışırım.							
17	Toplumda iyi bir yer edinmek için dinime bağlı kalmaya çalışırım.							
18	İçimden geldiği için dua ederim.							
19	Dine şüpheci yaklaşmanın beni yeni açılımlara yönlendirdiğini düşünüyorum.							
20	Hayatta her konuda dini kuralları temel alırım.							
21	Dinimin ön gördüğü kurallar üzerinde sorgulanıp, yorum yapılmasını dine karşı gelmekle bir tutarım.							

EK 5: SÜREKLİ UMUT ÖLÇEĞİ

	Sürekli Umut Ölçeği	Kesinlikle Yanlış 1	Çoğunlukla Yanlış 2	Oldukça Doğru 3	Biraz Yanlış 4	Biraz Doğru 5	Oldukça Doğru 6	Çoğunlukla Doğru 7	Kesinlikle Doğru 8
1	Sıkıntılı bir durumdan kurtulmak için pek çok yol düşünebilirim.								
2	Enerjik bir biçimde amaçlarıma ulaşmaya çalışırım.								
3	Çoğu zaman kendimi yorgun hissederim.								
4	Bir problemin birçok çözüm yolu vardır.								
5	Tartışmalarda kolayca yenik düşerim.								
6	Hayatta önem verdiğim şeylere ulaşmak için pek çok yol düşünebilirim.								
7	Sağlığım için endişelenirim.								
8	Başkalarının ümitsizliğe kapıldığı durumlarda bile sorunu çözecek bir yol bulabileceğimi bilirim.								
9	Geçmiş yaşantılarım beni geleceğe iyi hazırladı.								
10	Hayatta oldukça başarılıyım.								
11	Genellikle endişelenecek bir şeyler bulurum.								
12	Kendim için koyduğum hedeflere ulaşırım.								

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Beyza ATAN		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı	İngilizce		
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme**		**Kurum Adı**
Lise	2005	2009	Bursa Atatürk Anadolu Lisesi
Lisans	2009	2014	Bursa Uludağ Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Yüksek Lisans	2015	2018	Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bölümü
Doktora	2019	2025	Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bölümü
Çalıştığı Kurum	**Başlama - Ayrılma**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2014	2015	Uludağ Eğitim
2.	2015	-	Yıldırım Belediyesi
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:	1. Beyza Atan-Ahmet ALBAYRAK ‘‘Hükümlülerde Kader ve Kadercilik’’ *Kader Dergisi* 17/1 (2019), 124-152. 2. Beyza ATAN-Naci KULA, ‘‘Roman Bireylerde Tanrı Algısı’’ *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (2024), 121-144. 3. Beyza ATAN-Naci KULA ‘‘Roman Bireylerde Dini Yönelim’’ *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/2, (2024), 613-641.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih: **İmza:** **Adı-Soyadı:**			